

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR
SLOVENSKA KRŠČANSKA TERMINOLOGIJA
OD BRIŽINSKIH SPOMENIKOV DO SREDE 19. STOLETJA

LINGUA SLOVENICA

**SLOVENSKA KRŠČANSKA
TERMINOLOGIJA
OD BRIŽINSKIH SPOMENIKOV
DO SREDE 19. STOLETJA**

Andreja Legan Ravnikar

LJUBLJANA 2008

Zbirka: Lingua Slovenica 4
Urednica zbirke: Helena Dobrovoljc

Andreja Legan Ravnikar
Slovenska krščanska terminologija
Od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja

Recenzentki: Martina Orožen, Majda Merše

Oblikovanje: Milojka Žalik Huzjan

Prelom: Brane Vidmar

Izdal: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Zanj: Marko Snoj

Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanjo: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Tisk: Littera picta d. o. o., Ljubljana

Izid knjige je podprla
Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6:27-528(091)

27:001.4(497.4)(091)

811.163.6'276.6:27(091)

LEGAN Ravnikar, Andreja

Slovenska krščanska terminologija : od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja / Andreja Legan Ravnikar. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008. - (Zbirka Lingua Slovenica ; 4)

ISBN 978-961-254-095-1

242120960

© 2008, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC
Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789612540951>

VSEBINA

Predgovor.....	7
----------------	---

I

KRŠČANSKA TERMINOLOGIJA PO JEZIKOVNOZGODOVINSKIH OBDOBJIH OD SREDE 16. DO SREDE 19. STOLETJA

Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika.....	15
Liturgična terminologija v protireformaciji in baroku (1595–1768).....	35
Diferencialna podoba liturgične terminologije v pokrajinskih knjižnih različicah 18. stoletja in začetka 19. stoletja.....	49
Liturgična terminologija v procesu oblikovanja enotne knjižne norme sredi 19. stoletja.....	61
Krščanska terminologija v Pleteršnikovem slovarju.....	69
Nekaj tipov zamenjav krščanskih terminov po slovenskih besedilnih virih.....	83
O terminoloških besednih zvezah v krščanski terminologiji preteklih dob.....	103

II

POGLAVJA IZ ZGODOVINSKEGA BESEDOTVORJA: KRŠČANSKA TERMINOLOGIJA

Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja.....	119
Izsamostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika.....	137
Izprivedniški krščanski termini v knjižni normi do srede 19. stoletja.....	157
O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja.....	169

Viri in krajšave.....	189
Literatura.....	193
Kazalo obravnavanih enobesednih terminov.....	209
Imensko kazalo.....	227

Predgovor

Slovenska krščanska, v ožjem pomenu predvsem liturgična ali obredna terminologije obstaja in se razvija že polnih tisoč let. Dokumentirano beleži svoj obstoj v daljnem 10. stoletju – v *Brižinskih spomenikih*. Je najstarejše v pisni jezik preneseno slovensko strokovno izrazje in ga v smislu privzdignjenosti nad vsakdanjim sporočanjem uvrščamo med prvo knjižno besedje. Ni nastalo spontano v govornem razvoju – čeprav sprva neposredno po sprotnih prevodih tujejezičnih verskih besedil – temveč iz potrebe poiskati ustrezne izraze za nove pojme iz krščanskega verskega nauka in z namenom utrjevati krščansko vero in zapovedani način življenja.

Predknjižno obdobje srednjeveškega pismenstva zaznamuje skromno število liturgičnih zapisov (molitveni obrazci, pridiga o grehu in pokori, obrazci splošne spovedi, cerkvene pesmi), potrjenih v zgodnje-srednjeveških *Brižinskih spomenikih* ter poznosrednjeveških zapisih: *Celovškem rokopisu* (1362–1390), *Starogorskem rokopisu* (1492–1498) in *Stiškem rokopisu* (1428–1440). Diahrona jezikoslovna analiza teh besedil je pokazala, da je poleg ustne tradicije mogoče predpostavljati skromno pisno tradicijo slovenskega liturgičnega jezika, ki se je iz praktičnih razlogov tudi zapisoval. Čeprav slovenski jezik izpred tisoč let deluje nekoliko odmaknjeno, ni mogoče prezreti, da so prav osnovni krščanski termini v izrazni in pomenski podobi najbolj podobni sodobnim terminološkim ustreznicam, npr. *duša, gospod, greh, grešnik, izpoved, izvoljeni, milost, mrtvi, nebesa, nedelja, vek, živi*; enako velja za najstarejše prevzete termine, npr. *cerkev, krst, post*.

Razkol zahodnega krščanstva v 16. stoletju je prinesel odločilen preobrat tudi v razvoju slovenske krščanske terminologije. Slovenski protestantski pisci so v pol stoletja v bogatem knjižnem opusu preoblikovali in razširili repertoar krščanske terminologije na vsa področja

slovenske protestantske cerkve. Ustvarili so protestantsko krščansko terminologijo, ki se je razvojno naslonila na srednjeveško katoliško tradicijo. Poimenovalni primanjkljaj so nadomeščali pomensko preoblikovani stari katoliški termini, novotvorjenke, prevzete ustreznice in (dobesedne) prevedenke iz nemščine ali latinščine.

Doba zatrtja protestantizma in katoliške obnove v 17. in prvi polovici 18. stoletja ni pomenila vrnitve v stare okvire predknjižne katoliške tradicije. Baročni pisci so na protestantskih dosežkih, vendar z izločanjem tipičnih protestantskih terminov, z novimi besedili prizadevno širili repertoar katoliške krščanske terminologije.

Druga polovica 18. stoletja je v novih razmerah slovenskega narodoprerođenega gibanja sprožila razmah nabožnega slovstva. Nastajalo je v dveh pokrajinskih knjižnih jezikih: v kranjskem ali osrednjeslovenskem (s koroško knjižno različico) in prekmurskem oz. vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku (z vzhodnoštajersko knjižno različico). Liturgični jezik se je zaradi različnih zunaj- in znotrajjezikovnih razlogov različno razvijal. V 18. stoletju se na podlagi primerjave besedilnih virov nedvoumno potrjujeta (že v predknjižni dobi in v 16. stoletju nakazana) dva tipa slovenske krščanske terminologije na vseh jezikovnih ravninah: posebej smo izpostavili razlike na besedoslovni ravnini z besedotvorjem.

Ko so se v prvi polovici 19. stoletja združila prizadevanja za normiranje enotnega, vseslovenskega knjižnega jezika v notranjeavstrijskih deželah, je nastopila primerna priložnost tudi za poenotenje krščanske terminologije. Preobrazba in sistemska dopolnitev osrednjeslovenske krščanske terminologije je potekala po vzporednih poteh, npr. z ukinjanjem prevzetih in kalkiranih terminov, z izmenjavo besedotvornih vzorcev, sprejemala se je terminologija iz prekmurske (tudi starocerkenoslovanske) tradicije. V šestdesetih letih 19. stoletja se je predvsem liturgična terminologija razvila do te mere in v taki obliki, kot jo poznamo iz sodobne rabe. Z nekoliko drugačno časovno dinamiko je v 19. in prvih desetletjih 20. stoletja potekal razvoj liturgičnega jezika pri protestantih in katolikih pod ogrsko krono.

Na podlagi rezultatov raziskave se je okrepilo zavedanje, da so imeli postopki tvorbe, oblikovanja krščanskih terminov velik vpliv na novotvorbo slovenskega strokovnega besedja nasploh: v obrti, trgovini, kmetijskih strokah, pravu, upravi in na drugih tematskih področjih,

kjer se je pojavila potreba, posredno torej na oblikovanje občutnega deleža knjižnega besedišča.

Monografija prinaša jezikoslovne razprave, ki se razvrščajo v dva večja tematska sklopa: Krščanska terminologija po jezikovnozgodovinskih obdobjih od srede 16. do srede 19. stoletja in Poglavja iz zgodovinskega besedotvorja: krščanska terminologija. Tematski okvir, glavno gradivsko podlago in izhodišče za obravnavo predstavlja doktorska disertacija z naslovom *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika* (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja), ki sem jo pod mentorstvom red. prof. dr. Martine Orožen in somentorstvom red. prof. dr. Marijana Smolika (s Teološke fakultete) aprila 2002 uspešno zagovarjala na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Rezultate raziskave sem ponovno pretehtala, prevrednotila, dopolnila z novimi spoznanji in rezultate strnila v pričujočih poglavjih. Ob tem je treba omeniti dvoje.

Rezultati raziskave krščanske terminologije temeljijo na osnovi jezikoslovne analize skoraj vseh besedilnih virov, ki so navedeni v seznamu virov. Gre za dovolj reprezentativen besedilni fond krščanskih terminov iz prek 40 prevodov in priredb osnovnih verskih priročnikov od srede 16. do srede 19. stoletja: iz katekizmov in katekizemskih delov lekcionarjev, manj iz obrednikov in molitvenikov. Besedila so po obsegu različna: od najmanj 50 strani (npr. Slomšek, *Katekizem za prvošolce*, 1869) do prek 600 strani (npr. Kastelec, *Navuk christianski*, 1688), v povprečju 100–200 strani na knjigo. Pri navajanju zgledov v sobesedilu sem citirana dela okrajšala z uveljavljenimi krajšavami, npr. pri protestantskih piscih (SJSPP 2001: 34–35), sicer sem jih po potrebi oblikovala sama. V *Virih in krajšavah* sem jih navedla po abecednem redu avtorjev in po kronološki razvrstitvi njihovih del.

Metodološki postopek pridobivanja jezikovnega gradiva za slovar ali raziskave besedišča je pred več kot desetimi leti, ko sem začela zbirati vire, pretežno temeljil na izpisih (ročno ali s pomočjo fotokopij). Termine sem izpisovala s sobesedilom, če ga je bilo potrebno zajeti za razumevanje pomenske podobe ali vsaj prepoznavanje terminološke rabe vsakokratne besede ali besedne zveze. S prvim branjem in podčrtavanjem ter z drugim branjem, ki je predstavljalo nekakšen kontrolni presejalni test, sem skušala doseči najvišji cilj: prepoznati, označiti in zabeležiti vsak krščanski termin. Po načelu delnega (izbirnega) izpisa

sem na kartotečne lističe velikosti A6 zabeležila vsak prepoznan enobesedni in večbesedni krščanski termin, ga podčrtala in dopolnila z nujnim sobesedilom, toda ne v vsakokratni rabi. Pri izpisu so bili namerno izpuščeni najpogosteje rabljeni termini, npr. *Bog, greh, grešnik, maša, mašnik, spoved*, kadar se pojavljajo v (skoraj) identični sobesedilni rabi. Popolni izpisi bi namreč gradivsko zbirko le pomnožili, ne pa vsebinsko obogatili. Iz izpisov na kartotečnih listkih sem abecedno uredila kartotečno zbirko s prek 16.000 izpisi; različnih krščanskih, predvsem liturgičnih terminov in terminoloških besednih zvez je okrog 2.000.

Knjižne vire, od katerih nekateri dosegajo častitljivo starost, sem za fotokopiranje pridobila iz različnih knjižnic: iz rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice, knjižnice Slovenske akademije znanosti in umetnosti, z Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, iz Semeniške knjižnice v Ljubljani, knjižnice Teološke fakultete in iz Mariborske univerzitetne knjižnice. Na tem mestu se njihovim knjižničarjem zahvaljujem za prijazno pomoč; iz Maribora sem samoiniciativno dobila fotokopirano gradivo kar po pošti.

Omenjeni gradivski viri so bili podlaga za objave delnih raziskav krščanske terminologije, ki so bile v preteklih šestih letih objavljene v jezikoslovnih revijah in zbornikih ob različnih priložnostih. Enajst razprav je predelanih v poglavja: manj pomembna dejstva so izpuščena, rezultati raziskave so ponovno pretehtani in primerjani s stališča celote, upoštevala sem najnovejša teoretična in praktična spoznanja s področja zgodovinskega jezikoslovja in slovenske zgodovinske terminologije (gl. *Literatura*). Objave so sledile v naslednjem vrstnem redu. Leta 2002 sta bili objavljeni dve razpravi: *Liturgična terminologija v protireformaciji in baroku (1595–1768)*, Jezikoslovni zapiski 8/1, in *Diferencialni razvoj obredne terminologije v pokrajinskih knjižnih različicah 18. stoletja in začetka 19. stoletja* v knjigi *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*. Razprava *Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika* je leta 2003 izšla v zborniku z mednarodnega simpozija *Obdobja 20, Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Naslednje leto 2004 sta izšla članka *Krščanska terminologija v Pleteršnikovem slovarju* v monografiji *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika* in *Nekaj tipov zamenjav krščanskih terminov po slovenskih besedilnih virih* v Zborniku prispevkov s simpozija *Terminology at the time of globalization*. Leta 2005 je bilo objavljeno po-

glavje *O terminoloških besednih zvezah v krščanski terminologiji preteklih dob* v monografiji *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika. Liturgična terminologija v procesu oblikovanja enotne knjižne norme sredi 19. stoletja* je izšla v monografiji *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah* leta 2006. V preteklem letu 2007 sem objavila tri izvirne znanstvene članke: *Izpridevniški krščanski termini v knjižni normi do srede 19. stoletja*, *Jezikoslovni zapiski* 13/1, *Izsamostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika*, *Slavistična revija* 55/1–2, in *O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja*, *Riječ* 13/2. V Obdobjih 24 je istega leta izšel prispevek *Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja*.

Z monografijo želim vsaj delno zapolniti vrzel, ki jo imamo Slovenci, ker še nismo izdali (zgodovinskega) terminološkega slovarja krščanske terminologije. Radi bi zmanjšali razkorak do drugih slovanskih narodov s približno enako dolgo krščansko tradicijo (Hrvati, Čehi, Poljaki), ki so to pomembno nalogo že opravili.

Knjiga je namenjena strokovni javnosti: na eni strani jezikoslovcem, posebej jezikovnim zgodovinarjem, saj odgovarja na vprašanja, kako je nastajalo in se oblikovalo slovensko strokovno izrazje (od pomenskih prenosov, besedotvornih modelov do tvorbe večbesednih terminov), na drugi strani terminologom in terminografom različnih strok, da se seznanijo s slovenskimi zakonitostmi in možnostmi tvorbe. Izkušnje iz preteklosti so lahko izhodišče in napotek za oblikovanje slovenskih terminov na različnih novejših strokovnih področjih, kar je v današnjem času še kako aktualno. Delo je namenjeno tudi dodiplomskim in podiplomskim študentom in študentkam slovenistike na slovenskih humanističnih fakultetah kot učno gradivo pri jezikovni zgodovini.

Ob koncu želim izreči zahvalo vsem, ki so kakor koli pripomogli k izdaji knjige. Na prvem mestu je recenzentka, moja mentorica (tudi pri doktorski disertaciji), dolgoletna profesorica za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani, red. prof. dr. Martina Orožen, ki me je od študentskih let navduševala za skrivnostne poti razvoja slovenskega jezika, skrbno spremljala moj strokovni razvoj, me pri delu vedno spodbujala in nesebično delila bogate strokovne izkušnje. Somentor red. prof. dr. Marijan Smolik s Teološke fakultete v Ljubljani mi je bil v veliko pomoč pri zbiranju

težko dostopnih starejših nabožnih besedil, ki mi jih velikodušno posojal iz Semeniške knjižnice v Ljubljani. Tudi njegovo bogato znanje iz liturgike in zgodovine cerkve mi je bilo v dobrodošlo pomoč. Iskreno se zahvaljujem tudi drugi recenzentki, moji sodelavki in vodji Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, izr. prof. dr. Majdi Merše, znanstveni svetnici, ki me je potrpežljivo uvajala v leksikografsko delo za slovar slovenskih protestantskih piscev in širokosrčno delila z mano bogato strokovno znanje in izkušnje. Iskrena zahvala gre tudi urednici zbirke *Lingua Slovenica* dr. Heleni Dobrovoljc, znanstveni sodelavki, ki je skrbno pregledala besedilo ter mi nudila vso tehnično pomoč pri računalniški pripravi besedila za tisk in slikovnem gradivu. Zahvaljujem se tudi Založbi ZRC in njenemu glavnemu uredniku dr. Vojislavu Likarju, ki je monografijo sprejel v program založbe. Zelo naklonjeni so mi bili tudi kolegi iz Sekcije za zgodovino slovenskega jezika inštituta, za kar se jim iskreno zahvaljujem. Dr. Jožica Narat, višja znanstvena sodelavka, je samoiniciativno opravila temeljite korekture besedila, ki stopa pred bralca. Sodelavec doc. dr. France Novak je bil vedno na razpolago za izmenjavo strokovnega mnenja ter posredovanje svojih izkušenj in znanja. Doc. dr. Kozma Ahačič, znanstveni sodelavec, je bil pravzaprav prvi, ki me je spodbudil, da moram svoje raziskovalne dosežke objaviti v samostojni monografiji in mi pomagal ob različnih zadregah od prve zamisli do njene izvedbe. Nazadnje zahvalo dolgujem družini, predvsem moji »triperesni deteljici«, hčerkam Nataši, Kseniji in Maji, ki so mi s svojo samostojnostjo in ne prevelikimi zahtevami omogočile toliko ustvarjalnega miru, da sem lahko uresničila zaželen cilj.

V Ljubljani, oktobra 2008

I

**KRŠČANSKA TERMINOLOGIJA
PO JEZIKOVNOZGODOVINSKIH
OBDOBJIH OD SREDE 16. DO
SREDE 19. STOLETJA**

OBLIKOVANJE OBREDNE TERMINOLOGIJE V OKVIRU NORMIRANJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

1 Doba slovenskega protestantizma je hkrati z izidom prve slovenske knjige, kodifikacijo slovenskega knjižnega jezika v slovnici in prevodom celotnega svetega pisma pomenila močan preobrat tudi v razvoju obrednega ali liturgičnega jezika in njegovega konstitutivnega dela – obredne terminologije, ki je bistveno preseglja dotedanjo omejeno rabo v cerkvi in v zvezi z njo.¹

---

¹ Zgodnji sledovi uporabe slovenskega jezika segajo že v prvo obdobje pokristjanjevanja (8.–9. stoletje), ko so misijonarji prevajali najnujnejše molitvene obrazce: očenaš, apostolsko vero, krstno odpoved hudobnemu duhu, izpoved vere v sveto trojico. Kateheza je bila ustna, polagoma pa so se pojavili priročniki za duhovnike (Snoj 1985: 43–62). V skrbi za duhovno enotnejši frankovski imperij in pravovernost so konec 8. stoletja nastali Karlovi kapitulariji, ki so med drugim zahtevali znanje osnovnih verskih resnic v jezikih ljudstev. Le-ti so seveda ostajali povsem podrejeni latinščini, ki je z »nacionalnim« jezikom svojega obredja izražala univerzalnost krščanske cerkve. Besedila slovenskih molitev, pridig in cerkvenih pesmi so se večinoma ohranjala brez pisne podobe skozi ves srednji vek, enotna pa so lahko ostajala le tista, ki so jih stalno ponavljali. Srednjeveški rokopisni spomeniki *Brižiški spomeniki* iz 10. stoletja, *Celovski* iz 14. stoletja ter *Stiški* in *Starogorski rokopis* iz 15. stoletja so nastali izpod peresa tujih duhovnikov pri dušnem pastirstvu med našimi predniki. To so bili naključni zapisi, brez posebnega zavedanja o predhodnih zapisih ali z mislijo, da bi lahko bili kaj več kot praktično uporabni, vendarle pa izkazujejo rahlo kontinuiteto obrednega jezika. Kljub tudi povsem nasprotnim stališčem (F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva I–IV. Od začetkov do Zoisove smrti*, 1929–1938), da je tradicija vpeljana šele s Trubarjem (ustne predaje besedil se ni zanimalo), je v sodobnem času prevladala Grafenauerjeva teza o nepretrgani pismensko-ustni, torej pisni in govorjeni tradiciji liturgičnega jezika od Brižiških spomenikov do protestantskih tiskov in obstoju vsaj rahle medsebojne povezanosti duhovščine iste nadškofije ali patriarhata glede nujnih potreb dušnega pastirstva (I. Grafenauer, Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8 (1931), 68–117). Predvsem novo odkritje *Starogorskega rokopisa* (poleg zapisanih primerov uradne slovenščine, plemiških pisem in še česa) je potrdilo predpostavke kasnejših raziskovalcev, da je vendarle obstajala

Obredna ali liturgična terminologija je del širokega pojma krščanske terminologije. Predstavlja osnovni terminološki fond vsakega kristjana, ki je zbran predvsem v katekizmu kot temeljnem priročniku. Ta terminologija je v slovenskem jeziku v pisni podobi prisotna najdalj (prim. najstarejše molitvene obrazce); kljub razvojnim spremembam izkazuje ustaljenost, dostikrat prehaja v neterminološko rabo. Zdi se, da je obredne termine najlaže analizirati razvrščene v tematske sklope, pri čemer se ni mogoče izogniti delnemu prekrivanju, npr. nekateri obredni termini so hkrati biblijski ali cerkvenopravni, čeprav so rabljeni v istem pomenu.

Naša pozornost je usmerjena na predstavitev obredne terminologije,² kjer je že na prvi pogled opaznih dvoje novosti. Slovenska obredna terminologija se je prvokrat pojavila v tolikšnem obsegu in ohranjena v pisnem jeziku (izpričani knjižni viri); v nasprotju s predknjižno katoliško tradicijo je bila protestantska, torej jo je bilo treba do določene mere ustvariti na novo. Temeljna vprašanja so, od kod so protestanti črpali terminološko izrazje, kdaj so se opirali na katoliško tradicijo, koliko so prevzemali in kako so tvorili nove termine, ko so jih potrebovali.³ Pora se tudi vprašanje, v kolikšni meri je protestantska obredna terminologija po dokončnem zatrtju protestantizma na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem vplivala na obredni jezik obnovljene katoliške cerkve.

1.1 Gradivo⁴ je potrdilo pričakovanje, da je Primož Trubar (kot

---

razvojna logika v jeziku predknjižnih besedil, zato knjižni jezik 16. stoletja ni nastal zgolj s Trubarjevim slovstvenim prizadevanjem (Pogorelec 1973/74: 199).

² Zajeli smo samostalnik, ki je prevladujoča besedna vrsta liturgične terminološke leksike. Ob upoštevanju različnih klasifikacij (F. Miklošič, *Die Christliche Terminologie der slavischen Sprachen*. Dunaj, 1875, J. Muršec, *Bogočastje sv. katoliške cerkve*. Gradec, 1850, M. Smolik, *Liturgika. Pregled krščanskega bogoslužja*. Celje, 1995) je bilo terminološko gradivo razvrščeno v dve zbirni skupini: cerkev kot ustanova in cerkveni nauk. Cerkev kot ustanova je nadalje razdeljena na deset tematskih sklopov: 1. začetniki, prvotni nosilci krščanstva, 2. vernik in cerkveno občestvo, 3. cerkvena hierarhija, 4. bogoslužni prostori s svetimi podobami, 5. cerkveni pripomočki (obleka, posoda, knjige), 6. cerkveno leto, 7. bogoslužna opravila (molitve, maše, pridige), 8. zakramenti cerkve, 9. zakramentali in 10. ljudske pobožnosti. V okviru cerkvenega nauka govorimo o troedinem Bogu, angelu, hudiču, grešniku in vrstah grehov, kazni, trpljenju, milosti, odpuščanju, dobrih delih in štirih poslednjih rečeh.

³ Že F. Kidrič (1919: 123–139) je Trubarjevo izrazje iz TO 1564 predstavil po skupinah ob vsakokratnem soočanju z nemško ustreznico, in sicer glede na postopke novotvorbe, prevajanja, kalkiranja in prevzemanja, opozoril pa je tudi na razlikovalnost med katoliškimi in protestantskimi liturgičnimi termini.

⁴ Rezultati raziskave so izpeljani na podlagi primerjalne jezikoslovne analize termi-

je znano, je sedemnajst let služboval kot katoliški duhovnik) v največji meri upošteval srednjeveško ustno tradicijo slovenskega obrednega jezika, ki je obstajala znotraj latinskega bogoslužja. Vendar lahko le za obredne termine, izpričane v kasneje odkritih rokopisih iz zgodnjega in poznega srednjega veka, prepričljivo dokažemo kontinuiteto.⁵ Protestanti so v enaki izrazni in pomenski podobi (narečne glasoslovne različice ali razvojno glasoslovno preoblikovanost smo pustili ob strani) poznali vsaj naslednje termine in terminološke zveze: *bog, gospod, stvarnik, oča nebeški, božji sin, sveti duh, ta tri imena eden Bog, greh, grešnik, dolg, dolžnik, dobro, zlo, duša, telo, nebolnebesa, pekel, zlodej, hudič, živi, mrtvi, milost, pomoč, brat, nedelja, izpoved, izpovednik, pokora, bližnji, smrt, sodni dan, stol božji, večni život, večno veselje*.⁶

1.2 Protestanti so sprejeli tudi najstarejše, iz zgodnjega obdobja pokristjanjevanja (8. in 9. stoletje) prevzete termine: *cerkev, krst, post, amen*, prav tako izraze iz zadnjega obdobja pokristjanjevanja (12. in 13.

---

nološkega gradiva iz izbranih besedil protestantov Primoža Trubarja (TC 1550, TC 1555, TO 1564, TC 1575), Sebastijana Krelja (KB 1566) in Jurija Dalmatina (DC 1580, DA_g 1585) v celoti. Izpis gradiva je bil opravljen po metodi delnega izpisa (ne vsak termin v vsakokratni rabi) v sobesedilu, s težnjo zajeti vsak obredni termin v čim več prepoznanih pomenih in podpomenih. Nova spoznanja so predstavljena kot sintetični zaključki, izdelani na podlagi predhodne analitične razčlenbe terminov po tematskih skupinah.

⁵ M. Merše in F. Novak (1996: 289–302) sta ugotavljala stopnjo ohranjenosti samostalnikega in glagolskega izrazja Brižinskih spomenikov v protestantskih knjižnih izdajah 16. stoletja. Na podlagi rezultatov primerjalne analize sta avtorja razvrstila besedje po skupinah glede na stopnjo enakosti. Splošna ugotovitev je, da številčno najbolj izstopa besedje, ki se je v rabi ohranilo in pomensko nespremenjeno ostalo v protestantskih tiskih. Precej tovrstnih besed ima ob sebi sopomenke, kar kaže na dvojnost protestantskega besedišča: naslanjanje na tradicijo in novejši razvoj. V naslednji skupini so med izrazjem zajeti tudi termini, ki so se na podlagi razvojnih premikov pomensko prestrukturirali (nepričakovani pomenski razvoji, ni zgledeov za določene v Brižinskih spomenikih izpričane pomenne). Najmanjša je skupina izrazov, za katere v protestantskih besedilih ni mogoče najti potrditev. Poiskala sta tudi tiste besede, ki jih v protestantskih besedilih ni, so pa navajane v slovarčkih. Primerjava je tudi za terminološko besedje pokazala, da je bil velik del obrednih terminov pomensko in izrazno trdno včlenjen v knjižni jezik 16. stoletja.

⁶ Termine in terminološke besedne zveze, ki niso citirani v sobesedilni rabi, sem zapisovala v poševnem tisku in v posodobljeni podobi. Zapisani so v gajici namesto v gotici ali različnih variantah bohoričice ter deloma prirejeni glasoslovni in oblikoslovni normi sodobnega knjižnega jezika. Upoštewane so nekatere dolenske posebnosti in besedotvorna raznolikost, opuščeni so določni ali nedoločni člen ter velika začetnica pri občnoimenskih besedah. Zgledi so večinoma izbrani iz Trubarjevih del.

stoletje), ko je bil dotok terminov iz nemščine ali preko nemščine precej večji kot v prejšnjih stoletjih, npr. *andohť, bridka reva srca, farmajster, gmajna*,⁷ *gnada, grevenga, hofart in ofart, križ, leben, martra, ofer, pridi-gar, trošt, žegen*. Vsi ti termini so z razčlenjenimi besednimi družinami v osrednjem prostoru »živeli« še več stoletij ali so se (vsaj pogovorno) ohranili do današnjih dni. Domnevamo lahko, da so stara tudi poimenovanja za višjo in nižjo katoliško duhovščino, kot *papež, kardinal, škof, celmošter, mežnar*, za cerkvene zgradbe in njihove dele, npr. *klošter, kapela, altar*, poimenovanja najvažnejših praznikov⁸ v cerkvenem letu, npr. *advent, svečnica, vinkušti*, in oblačila za bogoslužje, npr. *cerkveni gvanti*.

1.2.1 Povečan priliv prevzetih terminov v besedila protestantskih piscev je zaznati tudi iz tedanje knjižne nemščine po poti prevodnih zgledov Lutra in sodobnikov⁹ ter iz vsakdanjega govornega jezika, npr. za vrste grehov *ajfer, cbivlanje*,¹⁰ *kecarija, kreg, (nezmazno) lebanje, nid, ofert, šentovanje, vtraglivost, lušt, lotrija, zažmaganje; (krščanska) bruma in brumnost, cajhen, (krščanska) frajinga, hajd, joger, pild, štalt, persona, žalbanik, arcat, štrafenga, viža, falš, šac, almožna*. Medtem ko je bila za germanizme značilna nagla prilagoditev zakonitostim slovenskega jezika, je za latinizme, npr. *complenda, majesteta, absolucia, gloria, konfesjo, hymnus, magnificiat*, opazno, da so jih protestanti prevzemali z manjšimi glasoslovnimi oz. oblikoslovnimi prilagoditvami ali celo v citatni obliki. Prav citatni zgledi so dajali vtis začasnosti. Ob njih (največ pri Trubarju) so se pojavljale definicije, npr. *introitus, to je noter vkupehojenje 'vstopna pesem pri maši', complenda, to je dokonane*, ali priložnostne

⁷ Razvoj je bil postopen: starejša zveza *občina svetkov* iz Celovškega rokopisa (1362–1390) ni več izpričana v sto let mlajšem zapisu apostolske vere *gmajna vseh svetkov* v Starogorskem rokopisu (1492–1498).

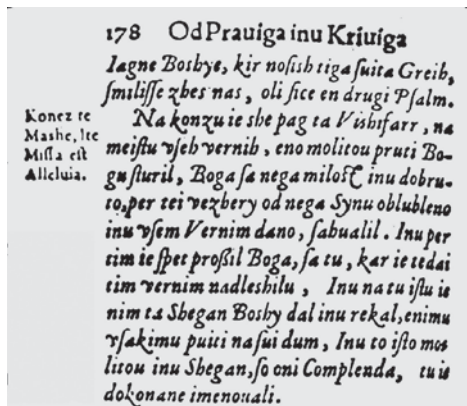
⁸ F. Miklošič (1875: 19–27) je izčrpn podal etimološko in zgodovinsko jezikovno analizo krščanske terminologije pri slovanskih narodih, med drugim tudi za najvažnejše krščanske praznike *božič, veliko noč, binškošti in svete tri kralje*. Pojasnjeval je izvor, izrazno podobo, poimenovalno motivacijo in medsebojne vplive slovanskih jezikov, nemščine, latinščine in grščine.

⁹ Novejši termini so zapolnjevali terminološki primanjkljaj, vendar so imeli tradicionalni prevzeti izrazi prednost pred mlajšimi ustreznici, npr. po ugotovitvah M. Orožen na več mestih *cerkveni gvant* za nem. *Kleidung*.

¹⁰ J. Rajhman (1977: 122–123) je na podlagi konkretnih uresničitev teološke vsebine izrazov *caganje* in *cbivlanje* ugotovil skupno vsebino 'ne verovati, zato dvomiti, obupavati'. Termin *cgati* sodi v širšo besedno družino *cbivlati*, ki pomeni brezupno napačno odločati in stanju dejanskega dvoma, *cgati* pa je stopnjevanje *cbivlati* v negativno smer.

terminološke zveze, kot *ecceboli* so *neobstoječi krščaniki* 'neopredeljeni', *collecta* je *gmajn molitov*, ponavadi izpričane z enkratnimi pojavitvami.

Slika 1: Trubarjev *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA* (1575). »Inu na tu iftu ie nim ta Shegan Boshy dal inu rekal, enimu vsjakimu puiti na fui dum, Inu to ifto molitou inu Shegan, fo oni *Complenda*, tu ie dokonane imenouali« (TC 1575, 178).

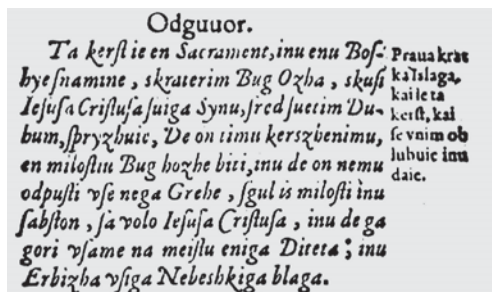

Iz pojava citatnih terminov, terminologiziranih opisov (termin je bil kar sam opis) in priložnostnih novotvorjenk je razvidno, da je bil terminološki primanjkljaj najbolj opazen pri poimenovanju bogoslužnih opravil (vrste maš, molitev, pridig in njihovih delov), ki jih verniku ni bilo treba nujno poznati, katoliški duhovniki pa so se jih učili iz latinskih obrednikov. Za potrebe slovenske protestantske cerkve s slovenščino kot liturgičnim jezikom je iskanje izvirno slovenske ustreznice, prevoda ali prevzemanje postalo nujnost.

1.3 Že znani domači in nekateri prevzeti obredni termini so pri protestantih doživljali različno usodo.¹¹

¹¹ F. Novak (1992: 202–203) je splošne značilnosti protestantske terminologije predstavljal z naslednjimi spoznanji. Protestanti termine izpeljujejo in utemeljujejo iz biblijskih besedil (vse je razločljivo iz biblije). Praviloma gre za enak izraz, npr. *dobra dela*, s katerimi si ne moremo prislužiti izveličanja, ker nam je to že podarjeno zaradi vere v Kristusa. Razlika je ponekod zaznamovana z oblikovanjem prilastkovne (tudi večbesedne) zveze, ki jo pisci podkrepijo s protipomenko, npr. *prava vera*, *izveličanska vera*, *evangelijska vera* – *fals vera*. Veliko terminov je torej prešlo v dela protestantov iz prejšnje dobe, pri čemer so se uresničile tri možnosti (1992: 205–206). 1. V novem okolju so dobili nov pomen na temelju prejšnjega, vendar v skladu s pojmovanjem protestantov: *kaplan*, *menih*, *farmošter*. Tak izraz je sčasoma dobil sinonim: *farmošter* – *pridigar*, *maša* – *večerja Kristusova* – *služba božja*. 2. Oznaka prejšnjega pojava se je obdržala, le da je tako kot sam pojav tudi izraz dobil negativne konotacije: *papež*, *odpustek*. 3. Izraz se je razdelil v dve enoti, ki sta si pomensko pogosto antonimni: *prava vera* – *fals vera*.

1.3.1 Najlaže je bilo sprejeti obstoječi leksem in mu spremeniti vsebino: obred *svetega krsta* protestantov je nekoliko drugačen kot katoliški, *sveti zakon* je častitljiv stan, ki nima statusa zakramenta, potek in značaj katoliške *spovedi* se razlikuje od protestantske.

Slika 2: Definicija termina *krst* pri protestantih (TC 1575).

Drugačen pomen so dobili termini *pokora*, *dobra dela*, *pridigar* in mnogo drugih.¹² Poglejmo si natančneje primer termina *spoved*. *Izpo-vedl'spoved*, redko *spovedanje* pri protestantih pomeni 'spoznanje in obžalovanje grehov in prošnja za njihovo odpuščanje zaradi vere',¹³ kar so sami pojasnjevali takole:

Spuvid nei nishter drusiga, kakor de nashe Greihe [posnamo inu sa odpuftik Greihou profsimo, kakor ie nas Cristus v Ozhe nashi vuzhil.

¹² Pomenska vprašanja sem reševala v okviru sobesedilne rabe ter s pomočjo teoloških in terminoloških razlag protestantskih piscev samih, zlasti v najbolj obsežnem Trubarjevem katekizmu (TC 1575) z agendo (obrednikom) v zadnjem delu knjige, v Dalmatinovem obredniku (DAG1585) in v Trubarjevem izčrpnem popisu slovenskega cerkvenega reda (TO 1564). Upoštevala sem tudi že ugotovljena spoznanja, na kar se sproti sklicujem. Čeprav tako včasih odkrijemo le najvažnejše pomenske sestavine, se pridružujem mnenju F. Novaka, da ožje teološko-filozofske opredelitive termina za jezikoslovno obravnavo niso odločilno relevantne, čeprav so v terminološkem pomenskem sestavu take razlike bistvene. Tudi naša analiza potrjuje, da imajo nekateri obredni termini veliko pomenk, ki so jih protestanti natančno razlagali z ilustrativnimi primeri, prim. *brat*, *pravda*, *pravica*, *trpljenje* v poskusnem snopiču *Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* (SJSPP 2001). Več možnosti za večpomenskost imajo po izvoru domače in uveljavljene prevzete besede (Novak 1998: 245). Za protestante je tudi značilno, da so imeli razmeroma skromen besedni zaklad glede na dolžino besedil in glede na današnje razmere (Novak 1998: 244).

¹³ Citat iz gesla F. Novaka v poskusnem snopiču SJSPP (2001: 110). Slovarski sestavek *spoved* je izdelan na podlagi popolnega izpisa skoraj vseh del protestantov. Pri katoliških je *spoved* 'obred, pri katerem vernik pove svoje grehe duhovniku in jih obžaluje z namenom dobiti odvezo'; pojmujejo ga kot zakrament sprave (*sveta pokora*).

Na kuliku vish je tu sgody? Na try vishe: Nerpoprei, kadar my vus nash leben, pred Bugom sa greishen šposnamo, inu sa milošt prošsimo, kakor tu morao šturiti vji Svetniki, Pšal. 32. Hdrugimu, Kadar nashiga Blishniga reshavimo, inu ga sa odpufzhaine prošsimo, kakor ie Crifstus porozhil, Matth. na 5.18. Htretymu, Kadar nasha veifš tiga potrebuie, de mi nashe skriune greihe, inu kar nam nadleshi, enimu saštopynimu Zhloueku resodeiemo inu na snanie damo, de bomo skusi nega sBoshjo Bešfedo potroshtani (DC 1580, 98–99).

Gradivo kaže, da je *pokora* večpomenka. Termin ima pomen 'kar je določeno za kršilca božje ali cerkvene zapovedi' (SSKJ). Pokorna dela katoličanov so se razlikovala od pokore protestantov:

Ty eni Shcoffi inu Fary šo pred nekaterimi leiti, tacim ozhitim Grešnikom mnogeteri vishi to **Pokuro** nalagali, de šo pul nagi Vcerqui pred ludmi morali štati, okuli Cerque hoditi, dofti dny poštyti, /.../ Oli potehmal ta Syn Boshy nash Gošpud Iešus Crifstus take **Pokure** tei šui Cerqui nei nalushil inu šapouedal, /.../ Obtū mi ne hozhmo vtih nashih Cerquah, štako **pokuro** nikogar obloshiti, Temuzh per tei **Euangeliski pokuri** vřakiga šmyrom puštyti. /.../ Oli aku še on špet Hcristušu oberne, zhes šuie Grehe prauo Greuingo ima, Grehou še iřuabi, Inu natu is šerza veruie, de šo nemu ša Crifstušeuo volo odpufzheni, Inu vshe is celiga šerza naprei vřame, de še hozhe tih Grehov iřuabiti inu pred nimi varouati, koker pred nega vezhnim pogublenu, Inu de hozhe naprei vti Boshy pokorřzhini inu poklyzanu prebiuati inu oštati. Takimu guishnu bodo vři nega Grehi odpufzheni, ie Vboshy Mylošti (TO 1564, 107b–108a).

Druga pomenka *pokore* se nanaša na 'spoved v celoti, celotno zaporedje obrednih dejanj'. *Pokora* »papežnikov« ima tri dele: *contritio* (*grevenga*), *confesio* (*izpoved*) in *satisfactio* (*zadostidejanje*). Protestanti so jo poimenovali s terminološkimi besednimi zvezami *prava pokora*, *prava krřčanska pokora*, *evangeliska pokora* in zagovarjali t. i. opravičenje iz vere (*Jezus je sam na sebi absolucija ali odveza od grehov*):

Ta perui deil te **Pokure**, Ie tu šposnane tih Grehov, Inu preštrashene pred Boshym šerdom. Ta drugi deil te **Pokure** ie ta Vera Viešusa, de še šanešje na to oblubleno Milošt Boshyo (TO 1564, 32a–32b). Temuzh ie rekal tim Iogrom inu vřem Pridigariem ta Euangeli, odpufzhane tih Grehou, pridigati, de kateri timu Euangeliju Veruie, timu šo ti Grehi odpufzheni. Kateri pag ne Veruie, timu iřtimu šo nega Grehi šaderšani (TO 1564, 108b).

1.3.2 Terminološko gradivo se je širilo z dodatnimi pomeni obstoječih katoliških terminov, pri čemer se je prvotni pomen ohranjal. Večpomenskim terminom je Trubar rad dodajal pojasnjevalne (tudi neterminološke) sopomenke, zaradi možne dvoumnosti pa še dodatne razlage. Poglejmo si nekaj zgledov.

Znani prevzeti izraz za visokega katoliškega cerkvenega dostojanstvenika *škof* je izpričan še v dveh novih pomenih 'Kristus' in 'protestantski pridigar': *Kristus je ta pravi škof ali far ino ta pravi kralj; škof ali pastir, škof ali višji far, ali pridigar, škof, to je cerkovni vučenik, pastir* (pri Trubarju). Star obredni termin *gmajna* je dobil dodaten pomen (*gmajna ali fara*). Termin *vučenik* je v našem gradivu potrjen vsaj v štirih pomenih: 1. božji sin, 2. protestantski pridigar (*ta pravi pridigarji ino vučeniki*), 3. eden od dvanajsterice Jezusovih učencev poleg sopomenk *apostol, joger, mlajši* (*vučenik Peter*),¹⁴ 4. širši krog Kristusovih učencev. Največkrat je znan v prvem in četrtem pomenu: »Jesus ima byti an praui vuzhenik inu Jpraulauiz« (TC 1550, 101). »V mei vřemi Vuzheniki S. Paul ner vezh inu bule gouori inu řařtopnishi vuzhi« (TC 1555, 92).

1.3.3 Ideološka različnost je sprožila željo, da bi se protestantski termini za že znane pojme ločili od katoliških tudi na izrazni ravni. Tako so se v določenem sobesedilu pojavljale novotvorjene (tudi delne) sopomenke, ki so stare termine lahko povsem ali delno izrinile iz rabe in povzročile pomensko razločevanje, npr. *dečla* poleg *devica* in *dečelstvo* poleg *devičtvo*. Za konkretni primer je analiza na omejenem gradivu pokazala, da je bila zveza *devica Marija* 'Kristusova mati' (čeprav

¹⁴ J. Narat (1996: 263–272) je na obsežnem gradivu treh najvažnejših protestantskih piscev razložila sinonomni niz, razdeljen v dva podniza, ki ju povezuje naslov razprave *Izrazi za 'učenec' pri slovenskih protestantskih piscih*. Izrazi, ki se pri protestantskih piscih pojavljajo za pomen 'priznanec nekega nauka', so: *apostol* (*apostelj*), *dvanajstsla*, *enajst*, *joger*, *mlajši* in *řolar*. Pomen učenec v ožjem smislu pa zaznamujejo izrazi: *joger*, *mlajši*, *řolar* (*řoler*), *řolarec*, *řolarica* in *řtudent*. Na podlagi primerjalne analize je avtorica prišla do naslednjih ugotovitev. V vseh obravnavanih delih se pojavlja edino *joger*, ki z visoko frekvenco kaže na ustaljenost v jeziku. Ima največji pomenski obseg, toda ne širši od meje obravnavanega niza. Konkurrira mu *mlajši*, ki je zaradi svoje večpomenskosti v nekaterih rabah dvoumen in težko razvozljiv. *Apostol* je pomensko natančneje določljiva beseda, ki ima največ pojavitev v *Bibliji*, s tem pa konkurira številčno še bolj zastopanemu *jogru*, ki nastopa tu v širših pomenih. Pomenske spremembe sinonimov je pomensko zdiferencirane predstavila na podlagi neposrednega besednega okolja (tudi odstavka, odlomka ali kar celotnega besedila), pri čemer je po potrebi upoštevala tudi posebno zgodovinsko in kulturno situacijo okolja ter posebno naravo religioznih besedil.

so protestanti nasprotovali pretiranemu čaščenju božje matere) povsem običajna, sobesedilna raba enobesednega termina *devica* pa razkriva še dodaten, vzvišen (posvečen) pomen. Devica je 'oseba »brez greha«, ki je telesno in duhovno čistost dosegla zaradi prave, žive vere v Jezusa Kristusa'. Profana pomena 'pripadnica stanu neporočenih žensk' ali zgolj 'ženska, ki še ni spolno občevala' so protestanti poimenovali s terminologiziranim izrazom iz splošne leksike *dečla* ('dekle': *dečle ino hlapčiči*). Za 'krščanski stan neporočenih' najdemo tvorjenko *dečelstvo* (redko starejšo ustreznico *devičtvo*), medtem ko je bil izraz (*pravo*) *devičtvo* »rezerviran« za bolj vzvišeno vsebino: 'stanje, ko so zaradi prave pokore in prave vere odpuščeni vsi grehi'. *Devičtvo* je bilo zunanje ali notranje: *devičtvo vunanje, to telesno devičtvo ino hlapčestvo* (kot *dečelstvo*), *pravo notranje l...l duše ino telesa*. Termin *devičtvo* in *dečelstvo* so ponekod nadomeščali sopomenski termini in zveze: (*prava*) *čistost, čistost telesa ino duše, vunanja čistost ino duhovska čistost, svetost, hlapčestvo te duše ino telesa*. Poglejmo si nekaj zgledov v sobesedilni rabi:

Diuiza Maria inu vſi ſuetniki, ſe imαιο po Boshy Beſſedi inu S. Piſmu, nekar Aydousku Malikousku inu Papeshku Zheſtiti (TC 1575, 494–495). /.../ koker Maria Magdalena inu Raſbunik na Cryſhi, ſdajci koker ſta ſe ſpoſnala ſa Greſhniko, zheſ nyu Grehe prauo greuingo imeila, Inu ſta Verouala Vieſuſa, de on nima more inu hozhe, nih Grehe odpuſtiti, ſta is Greſhniko ſuetnika, is Curb, Raſbuniko **zhifte diuice** ratala, is pekla vnebeſſa ſtopila, Inu ſta brumnisha, ſueteiſha, zhifſtiſha, koker vſi Iudouſki fary, Menihi inu vſe Iudouſke dezhle, poſtala (TC 1575, 391–392). Od **prau** **zhiftoſti**, **Diuzhtua**, **ſvetuſti** inu **hlapzhiftua** te **duſhe** inu **teleſſa** (TC 1575, 386). Inu potehmal ta Hudizh, ie uſi Boshy praui Ordningi inu poſtaui ſourash, ſuſeb timu Sakonu, Vduſhtuu inu **diuzhtuu**, ſatu on te ſtanuue zheſtu na nezhiſtoſt /.../ obrazhuie (TO 1564, 136b). Inu kateri ie eno ſarozhe-no Neueiſto Vmeiſti ob nee zhaſt inu **Dezhelſtuu** perprauil, ie Bug rekal oba skamenem poſſuti (TC 1575, 387). **TIM DEZHLOM** /.../ Onu ie en Reſlotik vmei eno Shenou, inu vmei eno **Dezhlo**, katera ſe ne omoshy, ta ſkerbi ſa tu kar ie tiga Goſpudi, de ie ſueta ſteim telleſom inu ſteim Duhum (TO 1564, 99b).

Pomensko spremenjeni katoliški termini so se prehodno uporabljali v sopomenskih zvezah, da ne bi prišlo do dvoumnosti pomena novotvorjenega termina. K *sakramentu* se je kot sopomenka uvajal leksem *skrivna svetinja* (pomenski kalk po nem. *Heiligum*): *sakramenti ali skrivne sve-*

tinje, te skrivne svetinje božje, te skrivne svetinje tega krsta ino večerje Kristusova, redko znamenje: to znamenje tega krsta, sakramenti ino znamenja. Protestanti, zlasti Trubar so ponekod navajali cel niz uvajalnih sopomenskih terminov in terminoloških zvez, od katerih se jih večina ni ohranila, npr. za 'obred krstitve': drugičrojstvo, drugičkrščovanje, pogrojenje (v vodo) poleg že ustaljenih terminov krst in krščovanje. Najsvetejšega katoliškega zakramenta evharistije v znani obliki protestanti niso priznavali. Razlikovanje od katoliškega obreda je vidno že v izrazni podobi leksemov, npr. krivo obhajanje, falš obhajanje, to staro ino pravo obhajilo, stara maša, staro mašovanje, prava maša Jezusova, ta prava stara Kristusova maša, ta norska maša, falš maša, papeška maša, te malikouske maše, papeževe maše, gospodova večerja, sveta večerja, Kristusova večerja, božja miza, miza Kristusova. Razlike med protestantskim obhajanjem pod obema podobama in katoliškim (zadostuje pod eno podobo) so evidentne iz sobesedila ali iz novotvorjenih prilastkovnih zvez, npr. izveličanski ofer, Kristusov ofer, ofer tiga telesa Jezusa Kristusova, pravi ofer, papeško, farsko ino meniško ofrovanje.

Zanimivo je dejstvo, da je za Jezusa Kristusa obstajalo veliko enoin večbesednih poimenovanj: besednik, gospod, izveličar, (večni) kralj, odvetnik, ohranik, obranjenik, ozdravljenik, arcat duš, (višji) pastir, pomočnik, prošnjik, spravljavec, srednik, vučenik, (z)mirnik, žalbanik; pravi Bog ino pravi človek, druga persona v tem bogastvi, (pravi) škof ali far ino kralj, večni far, višji far, pravi far, visoki far, luč tega sveta, luč tega lebna. Drugi izrazi za Jezusa so nastali po prevzetem metaforičnem pomenskem razvoju: sorodstvene vezi¹⁵ (sin, brat), žival (jagnje božje, veliko-nočno jagnje), del rastline (žensko seme¹⁶).

¹⁵ F. Novak (1998a: 86–88) je smeri pomenskega razvoja razlagal po pomenskih skupinah. Pri pomenskih skupinah o človeku je za obravnavano obdobje značilna pomenska skupina o sorodnikih (gre za prenos na pojave na verskem področju, ki so podobni sorodstvenim razmerjem), npr. oča in sin za razmerje znotraj svete trojice, sin in otrok tudi za vernika v odnosu do Boga. V pomenski skupini o živalih navaja jagnje, ki je običajna žrtvena žival, in med drugim ovco oz. ovčico, ki je prek prilike o izgubljeni ovci in drugih dobila pomen kristjan. Iz pomenske skupine o napravah je zanimiv drugotni pomen izraza duri, ko (po metafori) Kristus sebe imenuje duri.

¹⁶ J. Rajhman (1977: 114) pojasnjuje, da številni izrazi niso le rezultat protestantske usmerjenosti, ki gradi teologijo na Kristusu odrešeniku, temveč tudi posledica usmerjenosti srednjega veka, ki je v pobožnosti težila k Jezusu. Marsikateri izrazi so izšli iz ljudske pobožnosti in niso prevodi iz nemščine ali novotvorjenke. Deloma so prevodi hebr. Jezus: spravljavec, ohranik in obranjenik, odrešenik, odvetnik, besednik, izveličar, pomočnik. V Brižinskih spomenikih najdemo zvezo sveti Kristus kot 'božji

Smiselno se zdi poudariti,¹⁷ da je bila presenetljiva sopomenska bogatost terminov in terminoloških zvez funkcionalno povezana z ustvarjanjem nove terminologije, npr. uvaja se nov domači termin, ki ga je treba razložiti v razmerju do obstoječega. V definiciji novega prevzetelega termina ima lahko slovenska sopomenka razlagalno vlogo, išče oz. preizkuša se najboljša ustreznica itd. Vsaj pri Trubarju ne moremo zanemariti stilističnih razsežnosti, to je ustvarjanje učinka stopnjevanja, dramatičnosti, moči prepričevanja in pridigarke zgovornosti.

1.3.4 Manjši je bil delež terminov iz predknjižne tradicije, ki so v dobi protestantizma izkazovali besedotvorne preobrazbe. Po analogiji najfrekventnejših besedotvornih vzorcev so se terminološkim tvorjenkam spreminjali obrazilni morfemi, npr. v Brižinskih spomenikih je izpričan *sveti* 'svetnik', v Stiškem rokopisu *svetik* in *svetica*, v 16. stoletju (pri Trubarju posamič arhaizem *svetik*) *svetnik* s priponskim obrazilom **-nik**: tisti, ki je svet, navidez kot *dolžnik*, *grešnik*, *krščenic*, *mašnik* s priponskim obrazilom **-ik**: tisti, ki je dolžan. Po analogiji so se pojavljale dvojnice, kot *pregreha* in *pregrešenje*, *ofer*, *ofranje* in *ofrovanje*, *obhajilo* in *obhajanje*, *žegen*, *žeganje* in *žegnovanje*, *zahvala* in *zahvaljenje*, *zaveza* in *zavezanje*.

1.3.5 Drugi termini so v razvoju doživljali pomenske spremembe in so jih take sprejeli tudi protestanti, npr. *odpustek* 'odpuščanje'. Iz Brižinskih spomenikov znani *odpustek* (*grehov*) 'odpuščanje' je pri protestantih postal arhaizem, termin pa je bil večkrat izpričan v mlajšem pomenu 'odpuščanje, zmanjšanje zlasti posmrtno kazni za odpuščene grehe' (SSKJ). O njih so govorili posmehljivo, ker so prodajanju odpust-

---

maziljenec', medtem ko *spasitelj duš naših* v Trubarjevem času pomeni odrešenik. *Žensko seme* 'Kristus' in *moško seme* 'grešni človek' sta Trubarjevi izvorni poimenovanji (1977: 120).

¹⁷ F. Novak (1986: 397) je plastično predstavil približno petdesetletni besedni razvoj knjižnega jezika: pojavitev in izginotje besede, pojavitev novih pomenov pri znani besedi, pomenske premike (pri različnih priredbah istega avtorja, ista besedila v priredbah različnih avtorjev), stileme in stilno obarvane izraze. Med drugim razlaga, da na besedni razvoj kažejo navedbe sinonimov v besedilu ali na robu. Na podlagi analize je za dvojice z *inu* ugotovil več možnosti: dvojica lahko pomeni skupaj višjo celoto iz dveh komplementarnih ali različnih delov, drugič našteva dve različni stvari, tretjič sta člena sopomenki (zlasti dvojice iz domačega in prevzetelega člena), četrtič možnost je nekakšno stopnjevanje. Pri *ali* je opazil zlasti dva pomena: enkrat gre za zamenljivost izraza, drugič za zamenljivost pojava (pojma). O sinonimnosti govorimo v primeru ločevanja izraza ob istem pojmu.

kov po svojem verskem prepričanju nasprotovali. Za pojem odpuščanja so uvedli nov termin *odveza*, ki se je ohranil do današnjih dni. Navajali so ga istočasno s prevzeto dvojnico: *odveza ali absolucija*, zapisovali pa so tudi poskusne sopomenke ustreznice, npr. *absolucija ali odpuščanje teh grehov, absolutio ali odpustek naših grehov, odrešitvo ali absolucija*. Poglejmo si zgled dvojnice domače : prevzeto:

Inu koker ena letaka ozhita inu gmain Pridiga ie fama na febi ena **Abfolucia** inu **odvesa od** tih nashih **Grehov**, De sledni kir tako Prydigo fto Vero prou gori v fame inu pryme, ta ifti terdnu veruie, ta ifti ie pred Bugom vnebejih, **od** vseh fuiih **Grehov** **Abfoluiran** inu **Oduesjan** (TO 1564, 108a).

Arhaične termine so nadomeščale mlajše domače in tuje ustreznice, npr. *hudič* poleg arhaičnega *zlodej* (pri Trubarju), *leben* namesto in pomensko razlikovalno od termina *život*,¹⁸ *persona* namesto *ime* (*božje*).

Posebno pozornost zaslužita terminološki zvezi *večni leben* in *večni život*, ki kažeta zanimivo razvojno pot. Za pojem posmrtnega življenja v gradivu prevladuje *večni leben*, vendar (skoraj vedno pri Trubarju) v nekaterih zvezah *leben* lahko razlagamo v pomenu zemeljskega življenja v skladu s pravim krščanskim naukom: *brumen, pošten leben, pošten krščanski leben, nov (božji) leben* (po krstu, tudi *nov božji život*), ne le enkrat je potrjena zveza *po tim lebnu ta večni*. Redko najdemo termina *život* in *leben* v sopomenskem paru, bodisi da gre za tostransko ali onostransko življenje: *ta telesni posvetni leben ali život ne zgubiti, ta večni život inu leben v nebesih imeti ino dobiti*. Skoraj brez izjeme *život* pomeni tuzemeljsko življenje, kot edini termin pa ni nikdar zastopan v pomenu onostranskega življenja.

Nekateri stari izrazi so začeli postopno prekrivati mlajše germanizme, npr. *milost* poleg *gnada*, tako da se pri protestantih približno ena-

¹⁸ J. Rajhman (1977: 110–112) je na ožjem vzorcu prvega Trubarjevega katekizma (1550) ugotovil podobne razvojne tendence, kot jih je pokazala moja analiza na širšem jezikovnem gradivu. Znano je, da je termin *život* že v Brižinskih spomenikih pomenil 'življenje', po zapisu v Celovškem rokopisu pa je J. Rajhman (1977: 109–110) sklepal, da se je ob koncu 14. stoletja zgodil pomenski premik v 'telo' v fiziološkem pomenu. Trubar rabi *život* v pomenu 'telo' poleg sopomenskih terminov *telo* in *meso*. *Telo* mu pomeni 1. Kristusovo telo pri obhajanju zadnje večerje, 2. človeško telo, ki je v razmerju in nasprotju do duše (*duša ino telo*), 3. skrivnostno Kristusovo telo na zemlji (*mi smo vudi njega telesa*). Izraz *meso* je Trubar rabil v bibličnih citatih in pejorativnem pomenu kot vir skušnjav. *Život* je izmenično uporabljal tudi v okoliščinah, kjer bi pričakovali *leben*, *telo*, *meso*.

komerno izmenjujeta, čeprav je v predknjižni tradiciji *gnada* že močno izpodrinila domačo tvorjenko *milost*.¹⁹

1.3.6 Iz omejenega gradiva je na posamičnih mestih razvidna dvojnost protestantskega terminološkega izrazja, najbolj izrazito v razmerju osrednjega pisca Primoža Trubarja do pisca z jugozahodnega obrobja Sebastijana Krelja, npr. *papežnik* : *papist*, *prerok* : *prorok*, *zlodej*, *hudič* : *vrag*, *očanaš* : *gospodnja molitov*, ki se ne zamenjuje. Razlikovalnost dokazuje neenotno tradicijo predknjižnega obrednega jezika.²⁰

2 V primerjavi s predhodnim obdobjem so protestanti razvili tvorbo številnih terminoloških besednih zvez, kar je prispevalo znaten delež k širitvi fonda obredne terminologije.

2.1 Največkrat z levim pridevniškim prilastkom *pravil-al-o* so tako že na prvi pogled opredelili novo vsebino obstoječih terminov: *pravi preroki*, *pravi (krščanski) navuk*, *pravi krščeniški*, *prava pokora*, *prava grevenga* (oz. uvaljalno *prava žalost*), *pravi vučenik*.

S prilastkom *pravil-al-o* so tvorili tudi terminološke zveze z razširjenimi pomeni, npr. *pravi svetniki* so bili *vsii pravi krščeniški* 'protestantski verniki' in *vsii verni na nebu ino zemlji*, torej nikakor ne samo kot

¹⁹ Trubar je sam trdil, da lat. *gracia* Kranjci in Nemci prevajajo z *gnada*, Hrvati in Čehi pa z *milost*. I. Grafenauer (1958: 1–63) je pomen terminov *gnada* in *milost* izpeljal iz Celovškega rokopisa: mlajši izraz *gnada* naj bi nadomestil abstraktnejšo vsebino termina *milost*, in sicer naj bi pomenil posvečujočo in dejansko božjo milost, medtem ko je *milost* pomenila le še ožjo pomoč in usmiljenje. J. Rajhman (1977: 107–109) je raziskoval razmerje med obema izrazoma v prvi slovenski knjigi. Iz sobesedilne rabe in teološkega predznanja je ugotovil, da je Trubar izraza rabil v sinonimnem smislu, da sta imela v njegovi dobi enak pomen in enako pogostnost rabe. Latinski teološki termin *gracia* je torej Trubar uporabljal z isto vsebino v izrazih *gnada* in *milost*. Ta pojmovna razlika, ki je po Grafenauerju še obstajala v dobi Celovškega rokopisa, je bila v 16. stoletju malenkostna, da je praktično niso več upoštevali. Tudi F. Novak (1998a: 91) zagovarja sinonimnost *gnade* in *milosti*, npr. *gnada* se v *Registru Dalmatinove Biblije* pojasnjuje z izrazom *milost*, po drugi strani pa mu je *gnada* ustreznica za lat. *gracia*, nem. *Gnade*, *milost* pa ustreza lat. *misericordia*, nem. *Barmhertzigkeit*, kar dokazuje z nemškim prevodnim zgledom.

²⁰ M. Orožen (1996c: 114–130, 170–187) govori o dveh jezikovnih conceptih: Trubarjevem središčnem in Kreljevem zahodnoslovenskem, ki ju pripisuje posebnim sociolingvističnim okoliščinam: upravno-političnim in cerkvenim mejam ter nastanku dveh kulturnih prostorov, v katerih sta se oblikovala dva tipa obrednega jezika že od dobe pokristjanjevanja in dokončne uralitve cerkvene organizacije (do 11. stoletja). Razlikovalna obredna terminologija je tudi posledica zgodnje diferenciacije dolgopodarjenega vokalizma ter pojavov v soglasniškem in oblikoslovnem sestavu.

pri katoličanih 'umrli, za katere Cerkev veruje, da so v nebesih in zaradi moralne popolnosti predstavljajo vzor krščanskega življenja ter imajo vlogo nebeškega zaščitništva' (Šetka, 1976: 299); protestanti so jih imenovali *ajdovski svetniki*, *papeški svetniki*, *ajdovski bogovi*, *maliki*.

2.2 Številčno približno enakovredna je bila raba prilastka *božji*, arhaičnega svojilnega pridevnika na *-ji*, izpričanega že v Brižinskih spomenikih. Številčno najpogosteje zastopani primeri so nihali na levi ali kot znamenje privzdignjene »božje« govornice na desni strani jedra, npr. *božja beseda* in *beseda božja*, *božja gnada* in *gnada božja*, *božja milost* in *milost božja*, *božja obljuba* in *obljuba božja*, *božja postava* in *postava božja*, *božja pravica* in *pravica božja*, *božji srd* in *srd božji*, *božja volja* in *volja božja*, *božja zapoved* in *zapoved božja* in še bi lahko naštevali. V manjšini so izpričane samo levoprilastkovne ali še redkeje samo desnoprilastkovne zveze.

2.3 *Sveti* je naslednji, še danes pogost prilastek krščanske terminološke leksike, ki poudarja svetost, posvečenost: *sveti dan*, *sveta krščanska cerkev*, *sveto krščanstvo*, *sveti krst*, *sveti post* (prim. *sveti večer* v Brižinskih spomenikih).

2.4 K tvorbi levoprilastkovnih zvez so se protestanti zatekali tudi v primerih sodobne besedotvorne tvorbe (modifikacijska sestava), npr. *veliki angel*, *višji angel*, *visoki angel* 'nadangel'. Z rabo desnega samostalniškega prilastka, kot *molitov pred obhajilom*, *molitov za mir* so pisci natančneje zamejili pomen jedrnega termina.

3 Besedotvorni postopki knjižne tvorbe so bili enaki kot v sodobnem knjižnem jeziku, vendar se v obravnavanem terminološkem gradivu izkazuje razlikovalna razvrstitev in pogostnost besedotvornih vzorcev. Ti so se v razvoju spreminjali in povzročali premike v besedotvornem sistemu.

3.1 Besedotvorna analiza terminološkega gradiva je pokazala, da se za posamezne besedotvorne pomene pojavlja majhno število frekventnih, zelo obremenjenih obrazilnih morfemov. Za terminološko tvorbo sta torej značilni eno ali dve produktivni priponski obrazili znotraj posameznega besedotvornega pomena. Po drugi strani je precej obrazilnih morfemov, izpričanih s posamičnimi primeri obrednih terminov, ki so ostajali na obrobju tvorbenih možnosti. Ker ni bilo uveljavljenih več obrazilnih morfemov za posamezne besedotvorne pomene, je to pov-

zročilo posplošenost in poenostavljenost določenih tvorbenih vzorcev, enak vzorec za različne besedotvorne pomene. Posebnih vzorcev tvorbe za terminološko leksiko v protestantski dobi ni izpričanih, torej lahko sklepamo, da so se tudi terminološke novotvorjenke tvorile kot splošne. Tudi zvrstni zamejenosti obravnavanih besedil lahko pripišemo manjše število tvorbenih vzorcev, kot jih je bilo najti v tedanji splošni leksiki.²¹

Nekateri besedotvorni pomeni (znotraj nemodifikacijske tvorbe) sploh niso izpričani, npr. predmet, ki je povezan z dejanjem. Značilno je, da so nekatera priponska obrazila večpomenska, izpričana v dveh besedotvornih pomenih, npr. **-(a/e/ova)nje** izraža pomen dejanje (*očiščenje*) in rezultat dejanja (*odločenje*), **-a** izraža dejanje (*pokora*) in rezultat dejanja (*odveza*), **-ilo** kaže na besedotvorni pomen dejanje (*obhajilo*, *opravilo*) in sredstvo dejanja (*plačilo*). Tako stanje je pripisati tvorbi terminov po analogijah, na drugi strani pa pojavu večpomenk v protestantski obredni terminologiji. Izstopajo tudi primeri različnih obrazilnih morfemov na isti besedotvorni podstavi,²² npr. *mrlec*, *mrlič* (tudi *mrtvec*), ki so lahko razločljivi v različni krajevni rabi. Tvorba po analogiji je med domače in prevzete termine vnašala besedotvorno variantnost, npr. *obhajilo* in *obhajanje*, *pregreha* in *pregrešenje*, *spoved* in *spovedanje*, *molitev*, *molitev*, *molitva* in *moljenje*, *žalbanik* in *žalbani*.

3.2 Natančnejša analiza po vseh tvorbenih postopkih je ponovno potrdila zgodnjo razvojno izoblikovanost vseh besedotvornih vrst s še danes prevladujočo navadno izpeljavo, le da so nekatere ostajale precej na obrobju rabe, npr. tvorjenke iz predložne zveze, zloženke, sklopi.²³

²¹ A. Vidovič Muha (1986: 349) je pri analizi neglagolskih tvorjenk v Cerkovni urednigi ugotavljala manjši obseg sredstev besedotvornih postopkov, drugačne izraze, pomenke in razvrstitvene lastnosti (tvorbene posebnosti), kar je mogoče vsaj deloma pripisati zvrstni vezanosti besedila. Dopolnimo lahko, da omejenost na terminološko leksiko število tvorjenk znotraj posameznih besedotvornih vrst in besedotvornih pomenov le še dodatno zmanjšuje.

²² To lastnost lahko razberemo tudi iz predhodno omenjene predstavitve tvorjenk A. Vidovič Muhe (1986: 349–374). Razčlenitev tvorjenk je urejena po besedotvornih vrstah, znotraj katerih obstaja ločitev na osnovi besednovrstnega izhodišča podstave. Predstavila je tudi posebnosti besedotvorne podstave, v okviru posameznih besedotvornih pomenov pa še obrazila.

²³ A. Vidovič Muha (1986: 349) je tako za glagolske kot neglagolske tvorjenke ugotovila, da so nastajale po besedotvornih postopkih, veljavnih tudi za sodobni knjižni jezik. Posebnosti so dvovrstne: vezane so predvsem na številčna razmerja med posa-

3.3 Poglejmo si ugotovitve na konkretnih primerih. Nemodifikacijske terminološke tvorjenke²⁴ so nastale iz glagolov, pridevnikov in samostalnikov. Za dano predstavitev so zajeti najfrekventnejši tvorbeni vzorci samostalniških terminov.

3.3.1 Največkrat so potrjeni primeri terminoloških tvorjenk z glagolsko besedotvorno podstavo.

3.3.1.1 Za besedotvorni pomen dejanje je pri izglagolskih tvorjenkah prevladoval vzorec z obrazilnim morfemom **-(a/e/ova)nje**, za katerega je izpričanih vsaj toliko zgledov kot v vseh ostalih besedotvornopomenskih kategorijah tvorjenk iz glagola skupaj.²⁵ Najpogosteje so se pojavljale naslednje izpeljanke: *češčenje, izveličanje, izvoljenje, mašovanje, obhajanje, odpuščenje, opravičenje, pogubljenje, pregrešenje, pridigovanje, spovedanje, stvarjenje, trpljenje, vstajenje*. Precej manjšo, a še vedno produktivno tvorbo izkazujeta obrazilna morfema **-o**, kot *čast, dar, greh, izpoved, srd, trošt*, in **-a**, kot *hvala, obljuba, pokora, pregreha*.²⁶

---

meznimi besedotvornimi vrstami, npr. število zloženek je glede na izpeljanke manjše kot v sodobnem knjižnem jeziku, če sklepamo npr. po strukturni nezapolnjenosti vseh možnosti, ki jih pozna sodobni jezik znotraj besedotvorne vrste; manjši je obseg sredstev besedotvornih postopkov, drugačne so lahko njihove lastnosti.

²⁴ Za osnovno orientacijo naj zapišem, da sem pri predhodni analizi terminološke tvorjenke (besedovrstno le samostalnike in posamostaljene pridevnike) delila v naslednje skupine (po: Vidovič Muha 1988): nemodifikacijske tvorjenke (tip a: navadne izpeljanke (a1), tvorjenke iz predložne zveze (a2) in medponsko-priponske zloženke (a3)), modifikacijske tvorjenke (tip c: modifikacijske izpeljanke (c1) in modifikacijske sestavljenke (c2)), zloženke z enomorfemskim medponskim obrazilom (tip b) in priredne zloženke (tip č) (ni izpričanih primerov terminoloških tvorjenk). Registrirala sem tudi tvorjenke s samo slovnico-pomensko podstavo obrazila (obrazilo je pretvorba samo slovnicega pomena). Znotraj nemodifikacijskih tvorjenk se ločijo tvorjenke glede na besedotvorno podstavo iz glagola, pridevnika, samostalnika, prislova.

²⁵ A. Vidovič Muha (1986: 350–352) je ugotovila, da se obrazilo **-nje** kot v sodobnem knjižnem jeziku dosledno razvršča na glagolsko besedotvorno podstavo z ohranjeno glagolsko pripono. Veže se na podstavo iz nedovršnikov in dovršnikov; v sodobnem knjižnem jeziku se dovršniški podstavi večinoma dodajajo drugačna obrazila ali pa glagolnik ni tvorljiv. Besedotvorna podstava je velikokrat posebna zaradi nepremenjenosti glagolske pripone (za c j č ž š), npr. *kršč-ova-nje*, tudi nepričakovano dvo- ali enozložna, npr. *žegn-ova-nje, vzdih-a-(nje)*, s čimer se ohranja vidska razločevalnost.

²⁶ Rezultati besedotvorne analize iz obravnavanih besedil se pri produktivnih obrazilnih morfemih večinoma ujemajo z rezultati analize neglagolskih tvorjenk v TO 1564, ki jo je opravila A. Vidovič Muha (1986).

3.3.1.2 Pri besedotvornem pomenu vršilec dejanja izstopata dva frekventna vzorca s priponskima obraziloma **-nik**, npr. *obranik, stvarnik*, in **-vec**, npr. *opominjavec, spravljavec*.

3.3.1.3 Za pomen rezultat dejanja sta najbolj znani dve priponski obrazili: **-a**, kot *sprava, zaveza*, in **-(a/e)nje**, npr. *odločenje, zasluženje*.

3.3.1.4 Besedotvorni pomeni sredstvo dejanja, mesto in čas dejanja so potrjeni s po enim ali dvema obrazilnima morfemoma, ki jih dokazuje skromna raba v besedilih (po en primer iz terminološke leksike).

3.3.2 Tudi za samostalniške tvorjenke z besedotvorno podstavo iz pridevnika velja skromna zastopanost obrazilnih morfemov in primerov zanje za troje besedotvornih pomenov: nosilec lastnosti (neživo), mesto in čas pojavljanja lastnosti.²⁷

3.3.2.1 Največ izpridevniških terminov lahko uvrstimo v besedotvorna pomena lastnost oz. stanje in nosilec lastnosti ali stanja s slovnično kategorijo živosti, za katera sta značilna po eden zelo produktiven tvorbeni vzorec. Besedotvorni pomen lastnost se potrjuje s priponskim obrazilom **-ost**, npr. *čistost, ferdamnost, slobodnost, svetost, večnost, vsegamogočnost*.

3.3.2.2 Pomen nosilec lastnosti je največkrat izpričan s priponskim obrazilom **-ik**, npr. *krščeničnik, mašnik, marternik, ofertnik, žalbanik*. Po konverziji nastalo precej novotvorjenih terminov, npr. *duhovski, ferdamani, izvoljeni*,²⁸ *ofertni, pravični, verni, žalbani*.

3.3.3 Pri izsamostalniških terminoloških tvorjenkah so številčno opazni zgledi za dva besedotvorna pomena; nosilec lastnosti s slovnično kategorijo neživosti in mesto sta izpričana le z nekaj tvorjenkami, medtem ko zgledov za besedotvorni pomen čas sploh ni potrjenih.

3.3.3.1 Znotraj pogosteje zastopane besedotvorne pomena lastnost, stanje, povezanost je znan produktivni besedotvorni vzorec z obrazilnim morfemom **-stvo**, npr. *dečelstvo, devičtvo, farstvo, pridigarstvo*.

3.3.3.2 V pomenski kategoriji nosilec lastnosti oz. stanja s slovnično kategorijo živosti po produktivnosti ne izstopa noben besedotvorni

²⁷ Te zakonitosti ni mogoče posploševati na tvorjenke iz splošne leksike, saj so npr. v TO 1564 (Vidovič Muha 1986: 357) za nosilca lastnosti ali stanja s slovnično kategorijo neživosti izpričani trije obrazilni morfemi, pri terminoloških tvorjenkah pa za enak besedotvorni pomen le eden **-inja** (*svetinja*).

²⁸ V *Brižinskih spomenikih* je izpričan *izvoljenik* in *verniki božji* 'duhovnik': »Tebe izpovede vnes moi greh, il.../i uzem vuernicom bosiem« (I 6).

vzorec posebej, s po enim, dvema ali tremi zgledi pa je potrjenih osem obrazilnih morfemov. To so priponska obrazila: **-ar** (*korar*), **-ica** (*zakonica*), **-ik** (*zakonik*), **-inja** (*boginja*), **-ist** (*evangelist*), **-jan** (*kristijan*), **-nica** (*služabnica*), **-nik** (*papežnik*).

3.4 Pri samostalniških modifikacijskih tvorjenkah sta potrjena besedotvorna postopka izpeljevanje in sestavljanje.

3.4.1 Za modifikacijske izpeljanke je značilno, da so v terminološki rabi izgubile pomen manjšalnost, ljubkovalnost, večalnost, stopnjevanost lastnosti svojih obrazilnih morfemov, saj je ta kategorija zanje postala nerelevantna, npr. *božič*, *devica*, *dušica*, *ovčice*; *očak*; *mlajši* 'Jezusovi učenci', ne pa pomena večja količinskost ali skupinskost, npr. *bratovščina*, *tovarištvo*, *gospoščina*.

3.4.2 Med modifikacijskimi sestavljenkami izstopa tvorba s predponskim obrazilom **ne-** iz zanikanega glagola biti. To je bil najlažji način tvorbe antonimov, ki so izražali krščansko dvopolno (po načelu nasprotij) ureditev sveta in življenja in so bili zato pogosto izpričani, npr. *nevera*, *nemilost*, *neverni*, *nezveščina* 'nezvestoba'.

3.5 Za zloženske z enomorfemskim medponskim obrazilom so večinoma značilni redki primeri prevzetih tvorjenk iz nemščine, ki so do prve polovice 19. stoletja vztrajali v oficialni rabi: *farman*, *farmošter*, *roženkranc*, *šulmošter*. Termini, nastali z medponsko-priponskim zlaganjem (sodijo med nemodifikacijske tvorjenke tipa a), ki jih zaradi primerjave izjemoma navajam na tem mestu, so številčnejši. Znani so zgledi arhaičnih terminov, ki so jih protestanti sprejeli in jih potrjuje tudi kasnejša raba, npr. *zlodej*, *vnebohojenje*,²⁹ in novotvorjenk, ki se niso ustalile, npr. *samohvalec*, *samopravičar*, *drugičrojstvo*, *drugičkrščovanje*.³⁰

3.6 Samostalniški sklopi so redki, potrjeni z nekaj frekventnimi primeri, ki so se obdržali do danes (*avemarija*, *očanaš*), ali nastali s priložnostnim sklapljanjem *živimrtvi* 'ne živi ne mrtvi' (zapis narazen).

²⁹ Izvor v tujem vzorcu imajo prevedenke po morfemih, ki so za sodobnega bralca protestantskih besedil bolj opazni kot pogosto izpričani. Manj opazni so pomenski kalki (prim. v Brižinskih spomenikih *sel božji* in *božji sel* 'apostol' iz grščine).

³⁰ Da je bil prevod nemških zloženk težak, se vidi iz različnih postopkov slovenjenja, na katere je opozarjala tudi M. Orožen (1996c: 151–152): z izvorno besedo (*devica* namesto *Jungfrau*), s prilastkovno zvezo (*jutranja zvezda* namesto *Morgenstern*), opisno (*vse svoje žive dni* namesto *lebenlang*) ali z novotvorjenko na podlagi nemške skladske podstave (*arcat*, kir ozdravi, *ozdravljjenik*).

4 V sklepnem delu poglavja se nam zastavlja vprašanje, kakšen je bil vpliv protestantskega obrednega jezika in z njim terminologije na obredni jezik v naslednji dobi katoliške obnove. Katoliškim duhovnikom je bilo jasno, da ustna tradicija obrednega jezika v novih razmerah reformirane katoliške cerkve ni več zadoščala, zato so tudi oni začeli pripravljati osnovne verske priročnike, od katerih jih je v 17. stoletju večina ostala v rokopisih. Protireformacijski in baročni pisci so poudarjali razlikovalno pomensko podobo katoliške obredne terminologije s terminološkimi besednimi zvezami tipa *pravil-al-o*, z opuščanjem protestantskih novotvorjenk (*dečla, svetinja, Kristusova večerja*), na splošno pa so s pridom izkoriščali dosežke prvega celotnega prevoda svetega pisma Dalmatinove BIBLIE (1584).

LITURGIČNA TERMINOLOGIJA V PROTIREFORMACIJI IN BAROKU (1595–1768)

1 Ker je bilo petdesetletno obdobje protestantizma na Slovenskem tako bogato s kulturnimi pridobitvami za Slovence,¹ je videti naslednje pol-drugo stoletje, ki ga uvrščamo med dvoje opaznejših jezikovno- in literarnozgodovinskih obdobj, med protestantizem in razsvetljenstvo, še v skromnejši podobi.

Protireformacija, ki se je s preloma stoletja nadaljevala skozi prvo tridesetletje 17. stoletja, je predstavljala obdobje rekatolizacije in zatiranja luteranstva v notranjeavstrijskih deželah (vizitatorji, jezuiti), katerega zgolj prenova katoliških cerkvenih inštitucij ni mogla zaustaviti. Katoliški duhovniki so se vedno bolj zavedali, da lahko pridobitve razvoja za utrjevanje veroizpovedi in položaja katoliške cerkve izkoristijo tudi sami.² Toda zaradi zapletenih zgodovinskih okoliščin in posledično skromnih finančnih virov so prevedeni in prirejeni osnovni verski priročniki te dobe ostajali v rokopisih. Stanje obredne terminologije bomo predstavili na temelju ohranjenih katehetskih knjižnih virov, Čandkove priredbe najmanjšega Kanizijevega katekizma³ (1615) in katekizemske-

---

¹ Naj omenimo le temeljne dosežke: izid prve slovenske knjige, prevod celotnega svetega pisma, uzakonitev knjižnega jezika in kodifikacija pravopisa v slovnici, slovenščina se prvič pojavi kot enakovreden jezik v večjezičnim slovarju, slovenščina je jezik slovenske protestantske cerkve. Podrobneje o tem gl. izbrana poglavja v literarnozgodovinskih pregledih, npr. Kidrič (1929–38), Pogačnik (1998).

² Že Trubar je pisal o katoliškem katekizmu Pacherneckerja (1574), ki je izšel že v času razmaha protestantskega nabožnega slovstva, a do danes velja za izgubljenega.

³ P. Kanizij (1521–1597), prvi nemški član Ignacijeve družbe Jezusove, je na pobudo kralja Ferdinanda leta 1555 izdal katehetski priročnik, t. i. veliki katekizem z 213 (223) vprašanji in odgovori v latinščini. Leto kasneje je pripravil t. i. najmanjši latinski katekizem za šolarje z 59 vprašanji in odgovori, leta 1557 pa še nemško izdajo. Naslednje leto je kot skrajšano izdajo velikega katekizma pripravil t. i. mali katekizem s 121 (124) vprašanji in odgovori in ga tiskal na Dunaju. Leta 1560 je Ferdinand ukazal uporabljati Kanizijeve katekizme v svojih deželah. Vse tri katekizme so

ga dela Schönlebnovega lekcionarja (1672). Prav katekizmi so bili namreč prave zbirke obrednih (liturgičnih) terminov, kjer je skoraj vsak polnopomenski izraz termin.

Naslednja doba, barok je prinesla bogatejšo zbirko nabožnega slovtva.⁴ Matija Kastelec, narečno izhajajoč iz dolensko-notranjskega prostora, je nadaljeval obredno jezikovno tradicijo protestantov⁵ in se uveljavil kot vzornik za Svetokriškega, Hipolita, Rogerija (Orožen 1996: 297–298). Z arhaičnimi sistemskimi prvinami dolensko-notranjskega jezikovnega razvoja se je navezoval na stiški vzorec.⁶ Za raziskavo smo kot reprezentančni vzorec izbrali Kastelčev prek 600 strani obsegajoči katekizem *Navuk christianski* (1688), v analizo pa smo pritegnili tudi katekizemski del Hipolitovega lekcionarja (1715) ter dva krajša Pa-

---

iz latinščine prevajali v nemščino in druge jezike, večkrat tudi v slovenščino (Smolik 1992: 180–181).

⁴ Pojavile so se nove zvrsti: retorska proza (homiletična besedila z vidiki posvetnega življenja), dramatika (pasijonska procesija), duhovna lirika (cerkvene pesmi, največkrat v lekcionarskih tiskanih in rokopisnih pesmaricah), celo domovinoznanjski spisi (Valvazor). Kot je reformacija začela s filologijo, slovnico in slovarjem, se je delo nadaljevalo tudi v baroku. Na žalost je večkrat ostalo pri rokopisih: Kastelčev latinsko-nemški slovar, ki ga je redigiral G. Vorenc (med 1703 in 1710), ter Hipolitov slovar latinsko-nemško-slovenski in nemško-slovensko-latinski (*Dictionarium trilingue*). Ta se je leta 1711 že začel tiskati, ko je Hipolit našel Bohoričevo slovnico in ga začel predelovati v smislu protestantske jezikovne osnove. Hipolit je pot jezikovne tradicije potrdil še z drugo izdajo Bohoričeve slovnice leta 1715. Celovski jeziuti so leta 1744 pripravili novo izdajo Megiserjevega slovarja *Dictionarium quattuor linguarum* in v nemščino prevedli Bohoričevo slovnico (1758). Iz leta 1760 je ohranjen rokopisni *Dictionarium Germanico-Slavonicum* A. Apostela, ki vsebuje štajersko besedišče, dopolnjeno s kranjskim.

⁵ Na glasoslovni in oblikoslovni ravnini je bila v baročnih besedilih uresničena odločitev za knjižnost, za upoštevanje tiskane tradicije, le manj opazne različice so se ponekod vrinile v knjigo, npr. poleg **-om/-em** tudi **-am**. Različice je M. Orožen (1996c: 295–296) strnjeno zajela v osmih glasoslovnih zakonih, ki so v govorni podobi osrednjih narečij že imeli širši razmah. Ugotovila je tudi, da je bil na skladenjski ravnini opazen naravnejši razvoj, kar lahko pripisujemo latinskim prevodnim zgledom (v nasprotju z nemškimi pri protestantih), ker ima slovenski jezik večjo tipološko sorodnost z latinščino. Odmiki od protestantske tradicije v besedišču so bili pri terminološki leksiki nazorsko pogojeni.

⁶ Tezo M. Orožen (1996c: 291) podpira z mnogimi jezikovnimi dejstvi, ki so značilna za stare molitvene obrazce, hkrati pa opaža določene razlike med protestantsko in katoliško knjižno tradicijo v skladnji in besedišču. Kastelec ima manj terminoloških popačenk, kot jih je poznal protestantski obredni jezik, tudi v biblijskem prevodu, ki je bil pod močnejšim vplivom Dalmatina kot druga dela.

glovčeva katekizma, objavljena v lektionarju (1741) in *Zvestem tovaršu* (1742).

Katoliški obredni jezik je izhajal iz srednjeveške tradicije in v senci reformacijskih gibanj po Evropi živel naprej. Toda slovensko protestantsko nabožno slovstvo je imelo tudi po dokončnem zatrtju protestantizma v notranjeavstrijskih deželah povratni vpliv na katoliško knjižno snovanje, npr. Dalmatinova *Biblija* se ni znašla na seznamu prepovedanih knjig in so jo uporabljali katoliški duhovniki. Razumljivo je in tudi gradivo je potrdilo hipotezo, da je izrazna in pomenska podoba katoliških obrednih terminov ter terminoloških besednih zvez do razsvetljenstva⁷ v dosti primerih identična, oz. kaže manjše razvojne spremembe. Te se spričo pritoka gorenjskih piscev najprej kažejo kot vdor glasoslovno-oblikoslovnih narečnih posebnosti in govorjenega jezika v knjigo (moderna vokalna redukcija), kar je potekalo vzporedno z rahljanjem protestantske knjižne norme. Potrdilo se je tudi že ugotovljeno, da so se pisci gorenjskega prostora navezovali na nekoliko razlikovalni celovško-rateški obredni vzorec, ki se je deloma nadaljeval v Starogorskem rokopisu in pri Alasiji.⁸

1.1 Obravnavano gradivo, ki se besednovrstno zamejuje na samostalniško besedo, predstavljajo (enobesedni) termini in terminološke besedne zveze. Obredni termini so razvrščeni v dva tematska sklopa in po tematskih skupinah, ki jih nameravamo na izbranih vzorčnih primerih prikazati protistavno do protestantskih leksemov in tistih iz predknjižne tradicije.

1.2 Analiza obredne terminologije⁹ tega časa je razkrila, da je obstajalo precej tradicionalnih domačih in prevzetih terminov, ki so se

⁷ Leto Pohlinove izdaje *Kranjske gramatike* 1768 lahko v smislu nove idejne orietacije vzamemo za prelomnico tudi v nabožnem slovstvu, ki je v naslednji dobi razsvetljenstva in slovenskega narodnega preroda doživelo kar nekaj sprememb.

⁸ Tudi primer Alasijevega *Vocabolario italiano e schiavo* (1607), iz katerega sem pri analizi terminološke leksike upoštevala tri osnovne molitvene obrazce, obrazec splošne spovedi ter božje in cerkvene zapovedi v pesemski obliki, potrjuje arhaični vzorec obrednega jezika. Tuji duhovnik se je za delo s slovenskimi verniki naslonil na starejšo krajevno obredno tradicijo, na podlagi katere je nastal tudi Starogorski rokopis (Orožen 1996c: 291–292). O historiatu raziskovanja Alasije in novih spoznanjih o jeziku njegovih besedil prim. Furlan (2007: 290–306).

⁹ Opuščeno je bilo prekomerno izpisovanje najpogosteje rabljenih terminov, npr. *Bog, greh, grešnik, maša, mašnik, spoved*, kadar so se pojavljali v (skoraj) identični sobesedilni rabi.

ohranjali skozi stoletja in doživljali le manjše razvojne izrazne in izjemoma pomenske spremembe. To splošno spoznanje govori o dokajšnji ustaljenosti terminološke leksike, ki jo je praviloma vsaj približno moral poznati vsak vernik. Terminologija je bila katoliška, toda v danih razmerah je angažirano (kot pri predhodnikih protestantih) poudarjala razločevalnost do protestantskega obrednega jezika, iz katerega je vendarle marsikaj črpala, npr. *prava vera* 'katoliška', *prava cerkov*, *prava pokora*. Iz ohranjenih besedilnih virov je že na prvi pogled razvidno, da bo obravnava zajela obredno terminologijo osrednjega tipa, ki se je razvijala na prostoru osrednjih slovenskih narečij (notranjeavstrijske dežele). Oblikovala se je v knjižnem jeziku, nastalem na podlagi neenotnega razvoja knjižne leksike na slovenskem etničnem prostoru, ki ga od razsvetljenstva do poenotenja knjižne norme sredi 19. stoletja imenujemo osrednjeslovenski tip knjižnega jezika.¹⁰

2 Poglejmo si deset vzorčnih primerov razvojnih sprememb krščanskih terminov v v poldrugem stoletju po zatonu slovenskega protestantizma iz izbranih tematskih področij.

2.1 Večina poimenovanj za začetnike, prvotne nosilce krščanstva se je pri katoliških piscih 17. in prve polovice 18. stoletja ohranjala v skoraj nespremenjeni izrazni in pomenski podobi kot v predknjižni tradiciji: *devica*, *joger*, *evangelist*, *prerok*, *očak*, *marternik*, *svetnik*.

2.1.1 Razlika med katoliki in protestanti je obstajala v idejnem razločevanju, npr. v zvezi s čaščenjem božje porodnice, ki presega čaščenje božjega sinu, kar so protestanti zavračali. Tako se pri katoliških piscih 17. in 18. stoletja ohranja iz prvih stoletij pokristjanjevanja znan leksem *devica*¹¹ *Marija* in številna po metaforičnem pomenskem prenosu nastala poimenovanja zanjo, katerih v protestantskih katekizmih skoraj ni zaslediti. Le-ta izpostavljajo vlogo Marije – zaščitnice vernikov, tolažnice, posrednice pri Bogu in njen položaj v božjem stvarstvu,

¹⁰ Natančneje o tem gl. razprave M. Orožen: *Slovenski knjižni jezik in njegove različice v 18. in 19. stoletju* (1981), *Variantni razvoj slovenskega (knjižnega) jezika od srednjega veka do Kopitarja* (1996), *Slovenski knjižni jezik in zaton pokrajinskih različic v prvi polovici 19. stoletja* (1981).

¹¹ Obravnavano gradivo protestantov, ki poleg katekizmov zajema še dva obrednika (v TC 1575, DAg 1585) in slovenski cerkveni red (TO 1564), s tega vidika je bila pregledana tudi biblija (DB 1584), kaže na zanimivo dejstvo, da je v besednih zvezah s prilastkom *Marija* 'božja mati' odnosnica dosledno *devica* (ne pa morda *dečla*).

npr. *besednica*, *pomočnica*, *troštarica*, *božja porodnica*, (*sveta*) *mati božja*, *zavetnica*, *patrona*, *dekla tega gospoda* in *dekla gospodnja* (starejša različica z arhaičnim svojilnim pridevnikom na **-nji**), *nebeška kraljica*, *naša gospa*. Takole je njen pomen opredelil M. Kastelec:

Sakai niei fljshi taku velika zhaft? Ravnu satu kir ona je ena **Mati Boshya**; sakai nyzh zhudnijhiga, nizh vijhiga nei, kakör biti ena **Boshya Mati**, inu **Diviza**. Sakai fhe daile je ona jma zhaftiti? Satú kir ona je nafha **S. Mati**, inu v'vjih rizhéh ena **pomozhniza** (KNC 1688, 307–308).

2.1.2 Termin *svetnik* (ž *svetnica*) se v tem času nikjer več ne pojavi v arhaični besedotvorni različici *svetik* (ž *svetica*) kot še ponekod pri Trubarju in predhodno prevladujoče v Stiškem rokopisu¹² ter v apostolski veri iz Starogorskega rokopisa. Prav Trubar je kot bivši katoliški duhovnik ostal najbolj zvest predknjižni katoliški tradiciji, toda v skladu s protestantskim verskim nazorom je termin uporabljal v delno razlikovalnem pomenu:¹³

Kai je pag od tih **praiuh Suetnikou** ima dershati, koku je imaiio poshtouati, inu od nih Pridigati, Tu ima v jag fajtopen Pridigar veiditi, inu druge ludy vuzhiti. Sledni Kerfzhenik ima veiditi te rifnjizhne Istorie, fufeb te kir vti S. Biblij ftoye, skaterimi **Suetniki** ie Bug gouuril, koku inu fzhim je ie nim refodil, inu to fuio befsedo dal (TO 1564, 51b).

2.1.3 V protireformacijskih in baročnih katekizemskih besedilih je za enega od dvanajstih Kristusovih učencev najpogosteje izpričan iz predknjižne tradicije in protestantizma najbolj znan leksem (*sveti*) *joger*, redko pa *apostol*, ki ga je največkrat zapisal Kastelec, medtem ko Hipolit in Schönleben le izjemoma. Termin *apostol* prevladuje pri Krelju,¹⁴ kot manj pogosta različica se pojavlja pri Dalmatinu v Bibliji, v obrav-

¹² Štirikrat je v istem pomenu izpričan (*božji*) *svetik* (enkrat tudi *svetica*) in enkrat *svetnik*, kar kaže na izbiro. Je šlo morda, kot trdi Pogačnik (1992: 44–45), pri tem za zavestno odločitev, kar že pojmuje kot stilistično in obredni termin kot stilem? Morda pa je *svetnik* kot nevtralni izraz tedaj začel prodirati v rabo in je šele v prihodnjih stoletjih v osrednjem prostoru povsem prevladal.

¹³ Protestanti so omejili vlogo svetnikov v cerkvi, češ da so izgubili prvotni pomen vzora krščanskega življenja in nebeškega zaščitništva. Kritizirali so obilico na novo postavljenih svetnikov, pretirano češčenje (malikovanje), maševanje, romanje, darovanje njim v čast. Posmehljivo so jih imenovali *ajdovski bogovi*, *maliki*, *ajdovski svetniki*, *papeški svetniki*.

¹⁴ Tudi pri prekmurskih evangeličanskih in katoliških piscih 18. stoletja na ozemlju,

navanih Trubarjevih delih ga ni, potrjen pa je v delih *Ta prvi deil tiga noviga testamenta* iz leta 1557, *Svetiga Pavla ta dva listy* iz leta 1561, *Ta celi catehismus* iz leta 1574 in še kje. V izbranih protestantskih besedilih se kot sopomenka občasno pojavlja (večpomenska) tvorjenka (*v*)učenic, npr. *vučenic Peter*. Poglejmo si primere v sobesedilni rabi:

Kar ſo ty lubi **Iogri** v'dvanajft Article ali Zhléne v'kup snefli (ČC 1615, 10). Gdu pak ſe je smisilil, ali gori poſtavit tú ſnamovanêe S. Kriſha? Ty **ſveti Apofſtoli Iogri Chriſtuſovi** (KNC 1688, 19). SAM I. CH. Ie kvſeim ſvoim **Apofſtolom** govoril letaku: /.../ Inu kârſtite ijh vtim Imenu Ozheta inu Synu têr Svetiga Duha (KB 1566, 11–12).

2.2 V tematski skupini o bogoslužnih prostorih je pri katoliških piscih (že v Brižinskih spomenikih izpričan) prevzeti termin *cerkev* potrjen v več glasoslovnih in pisnih različicah kot pri protestantih, kar kaže na povečano neenotnost pisnega jezika: največkrat je zapisana *cerkou*, izjemoma *cerkov*, *cerku*, *cirquu*. Termin je izpričan v treh pomenih: 'poslopje za verske obrede', 'vesoljna skupnost verujočih, katoliških vernikov',¹⁵ in 'inštitucija božjega namestništva na zemlji'. Največkrat je izkazan v zadnjem pomenu, kot odnosnica v terminoloških besednih zvezah, s katerimi so katoliški prevajalci in prirejevalci radi poudarjali razlikovalnost od protestantske cerkve: *sveta katoliška cerkev*, *sveta krščanska cerkov*, *stara jogrska katoliška rimska cerkov*, *prava katoliška cerkov*, *gmajn prava kristjanska cerkov*, *ta rimska cerkov* (proti *ta luterska cerkov*), (*prava*) *Kristusova cerkov*, *prava ino resnična cerkov Kristusova*. Za drugi pomen je bila najbolj živa sopomenska zveza *gmajna teh svetnikov*,¹⁶ kar potrjujejo zapisi apostolske vere pri Hipolitu, Kastelcu in Paglovcu. Navajamo po en zgled za vsakega od gradivsko izkazanih pomenov:

Po tim obhaylu ſe ſpodobi nar menie en fertelz ure v'**Cerkve** ſe pomu-diti (PEiB 1741, 19). Ta **Chriftianska Cerkou**, je eno vkupsbiraliszhe

---

ki je bilo upravno in cerkveno ločeno od osrednjega dela, je najti le iz latinščine prevzeto ustreznico *apostol* (poleg *vučenic*) in nikdar *joger*.

¹⁵ Pri protestantih poleg omenjenih pomenov na tem mestu lahko izluščimo še podpomen 'verniki pri obredu v cerkvi': »Po Prydigi ima ſto **Cerkouio** molyti ſa vſe Stanuue, Nadluge, inu ſa vſo ſhlaht potrebo, oli to Litanyo peiti« (TO 1564, 112b).

¹⁶ Značilno je, da se kljub ustaljeni rabi termina *gmajna* v predknjižni in prvi knjižni dobi pri nekaterih katoliških piscih pojavljajo domače sopomenske ustreznice: *gmajna ali vkupuživanje svetnikov* (Čandik), *tovarištvo teh svetnikov*, izjemoma tudi pri protestantih *občina svetnikov*.

v jih teh kateri prou v' Chriřtuſa verujejo (KNC 1688, 36). Te od Cérkve gori pořtaulene Prařniko prařnovati (ŠEiL 1672, 411).

2.3 Poimenovanja za posamične zakramente oz. sedem posebnih milosti v katoliřki cerkvi so bila večinoma ustaljena: *sveti krst*, *sveta firma*, *sveto reřnje telo* (manjkrať tudi *obhajilo*, *sakrament tega altarja*, *svetega altarja sakrament*), *sveta pokora*, *sveti zakon*. Le pri dveh zakramentih je zaradi variantnih in sopomenskih poimenovanj opaziti neenotno, nesistemsko rabo, kar kaſe na neustaljenost, npr. pri zakramentu bolniřkega maziljenja: *sveto poslednje oljeloljenje*, *poslednje sveto olje*, *zadnje sveto olje*, *poslednje ſalbanje*, in pri zakramentu svetega reda: *svetih farjev ſegnovanje*, *mařnikov ſegnovanje*, *duhovnih ſegnovanje*, *duhovsko ſegnovanje*, *farřsko ſegnovanje*, *zakrament teh mařnikov poſegnovanja*, redko tudi *sveti red*, *mařni ali duhovni red* in *ordo*, *to je red duhovski*. V nasprotju s katoliki so protestanti priznavali le dva zakramenta: krst in evharistijo. Ker so jima dali nekoliko spremenjeno vsebino, so ju tudi ſeleli poimenovati drugaĉe. Najpogosteje rabljene terminološke zveze so bile *pravi krst*, *stari pravi krst*, *pravo krřĉovanje*, redko so se pojavljale tvorjenke (*duhovsko drugičrojtvo*, *drugičkrřĉovanje*, *pogrojenje (v vodo)*, ki se niso prijele. Protestanti so nihali pri zapisovanju novega poimenovanja za zakrament evharistije, kot *gospodova veĉerja*, *sveta veĉerja*, *Kriřtusova veĉerja*, *stara mařa*, *staro mařovanje*, *prava mařa Jezusova*, *prava stara (Kriřtusova) mařa*, *staro ino pravo obhajilo*. V nasprotju z njimi so katoliki vzdrſevali kontinuiteto s tradicijo:

Kaj je ſvetu Reřhnu Tellú? Je en Sacramént tiga Altarja, tu je právu truplu inu kry nahiga Gořpúda Jéřuřa Chriřtuſa, kaťeri pod podóbah tiga kruha, inu vina is ſvojo duřho inu s'teľeřsam, s'zhlovéřtvam inu s'bogářtvam ſe popólnoma v'prizho ſnajde, kakor berřh en shegnan Mařhnik zhes kruh inu vinu te beřřéjde Chriřtuřjove isřezhe (HEiL 1715, 390–391).

2.4 V zvezi s poimenovanjem boſjega sinu so pri katoliĉanih znana enaka poimenovanja kot pri protestantih,¹⁷ npr. *druga persona* (redko

¹⁷ Protestanti izkazujejo dořti bogateřši izbor poimenovanj za Jezusa Kriřtusa, odvisno od vsakokratne vloge, ki so jo hoteli posebej izpostaviti, npr. *kralj*, *řkof*, *far*, *pařtir*, *řalbanik*, *mirnik* in *zmirnik*, *pomoĉnik*, *prořnjik*, *srednik*, *ſpravljavec*, *beřednik*, *odvetnik*, *ohranik* in *ohranjenik*, *ſensko ſeme* in ſe bi lahko nařtevali.

peršona) v *bogastvi*, *gospod*, *odrešenik*, *vučenik*, *izveličar*, *božje jagnje*, *velikonočno jagnje*. Pogosto se pojavljajo naslednji leksemi:

Dokler v'tajšti je goriofra G. Bogú, tá narbulšha, narvekšha, inu narprietnišha reizh, tú je, tá **pravi Syn Boshji**, tu **pravu shivu Boshyc Iagne**, Jefus Chriřtus, **isvelizhar** vřiga řvitá (KNC 1688, 199).

2.5 Za poimenovanje troedinega Boga so kot predhodno pri protestantih obstajali trije sopomenski termini oz. terminološke zveze. Zelo arhaičen je bil večpomenski izraz *bogastvo* v zvezah *nerazdeljena enakost tega bogastva*, *v bogastvi so tri božje persone*. Sorazmerno pogosto so se pojavljale variantne terminološke zveze z odnosnico *personal/peršona*, ki so mestoma prehajale v opise: *tri (božje) persone*, *en sam edini Bog*; *troji v personah* ali *tri božje persone*; *en sam edini Bog ino tri peršone*; *tri persone so le en sam Bog*; *tri božje persone ali en sam edini Bog*; *tri persone v sveti trojici*; (enkrat dolensko arhaično) *trigub v teh peršonah*. Redko je izpričana tretja možnost, v današnji rabi uveljavljena zveza *sveta trojica*. Naj navedemo najbolj zanimive zglede sopomenskih terminoloških besednih zvez v sobesedilu:

Búg Ozha je tá **perva perřona** v' tem **Bogařtvi**, kakòr tú zhellu je tá viřhi deil ali krai (KNC 1688, 15). /.../ na katero **perřono** v' **Bogařtvi** my klizhemo (KNC 1688, 244). Tú je Chriřtuř nash Gořpúd, s' meřřam inu kryjo, s' Telleřřam inu s' duřho, s' **Bogařtvam** inu s' zhlovéřtvam (KNC 1688, 75) 'božanska natura'. En řlejherni imá vřérvati /.../ II. De je **en sam edyni Bug**, inu **tri Perřhóne**: Bug Ozha, Syn, inu Sveti Duh (HEiL 1715, 387). De v' Bugu řo **tri Perřhone**: Ozha, inu Syn, inu S. Duh, inu te **try Perřhone** ře imenujejo **S. Trozya** (PZT 1767, 2).

Troedinega Boga so protestanti imenovali na vse tri načine, vendar je opaziti razvojne spremembe. V Brižinskih spomenikih izpričano in v 16. stoletju ponovno potrjeno je opisno poimenovanje (terminologizirani opis) *ta tri imena en sam Bog*. Terminu *ime* (iz lat. *namo* 'oseba') je konkuriral mlajši prevzeti izraz *perřona*, ki je v 17. in 18. stoletju povsem prevladal, npr. *tri imena ali tri persone v tem bogastvi*, *tri persone eden Bog*. V pomenu 'troedini Bog' sta bila potrjena še dva leksema: večpomenska *bogastvo* (lahko tudi 'božanstvo kot lastnost Boga') in pri vseh glavnih protestantskih piscih izpričana terminološka besedna zveza *sveta trojica*. Prim. **Bogařtuu** vti S. Troyzi ře ne more řto zhlouesko pametio iřgruntati (TC 1575, 459). Tri imena oli tri perřone vtim **Bogařtui** řo te en řam prau, řhiui, vezhni, dobri inu vřigamogozhi Bug (TC 1555, 21).

2.6 V dobi protestantizma izpričani arhaični termini so se povsem opustili. Vsa obravnavana protestantska in katoliška obredna besedila za ‘dobro duhovno bitje, ki biva zunaj vidne narave’ (SSKJ) izkazujejo prevzeti izraz *angel* ali tvorjenko *angelc*¹⁸ (v Brižinskih spomenikih *krilatec božji*), medtem ko je za poimenovanje nasprotnega pola raba nihala. Trubar je zapisoval iz Brižinskih spomenikov znani, toda v 16. stoletju že arhaični izraz *zlodej* (*zludi*), toda v rabi je pri mlajših dolenskih in gorenjskih piscih počasi napredovala in prevladala mlajša ustreznica *hudič*. Termin *vrag* se je ves čas pojavljal v besedilih z obrobja slovenskega etničnega prostora, npr. na jugozahodnem delu pri Krelju in na skrajnem severovzhodu slovenskega etničnega ozemlja pri prekmurskih katoliških in evangeličanskih piscih od začetka 18. stoletja dalje. Ustaljena je bila tudi raba manj frekventnih sopomenk iz predknjižne tradicije, ki so se ohranjale skozi vsa jezikovnozgodovinska obdobja, npr. *antikrist*, *hudi duh*, *hudi sovražnik*. Takole sta se protipomenska termina pojavljala v konkretni rabi:

Ta vezher pred obhaylam se perporozhi g. Bogu, Marji Divizi, **Angelzu Varhu** (PEiB 1741, 18). /.../ kadar je on letú sgovuril, je sdaizi njegova neřrèzhna duřha, pres řpuvidi, inu pres pokure, od teh **hudizheu** nefena v' paklenski vézhni ogîn (KNC 1688, 92).

2.7 Nadpomenka za vsakovrstna grešna dejanja *greh* je izrazno enaka od zgodnjega obdobja pokristjanjevanja in se je skozi vsa stoletja obredne tradicije kot najpogostejši termin ohranjala do današnjih dni. Če primerjamo obdobji protireformacije in baroka s protestantizmom, najdemo za greh izpričane tudi identične besedotvorne različice in sopomenke: *pregreha*, *pregrešenje*, *dolg*, *hudo*, *skušnjava*,¹⁹ *zlo*. Poimenovanja za skupine grehov, ki jih katoliški katekizmi skozi stoletja še posebej skrbno navajajo, so zelo podobna sodobnemu stanju. Raba je na neka-

¹⁸ Deminutiv *angelc* ni izpričan v analiziranih protestantskih besedilih, večkrat potrjen pa je pri katoliških piscih, in sicer kot enobesedni termin ali kot odnosnica v terminoloških besednih zvezah: *sveti angelc*, *angelc varih*, *nebeški angelci*. Modifikacijska izpeljava s priponskima obraziloma *-c* (*angelc*) in *-ica* (*cerkvica*, *duřica*, *kapelica*, (*svete*) *kořčice*, *molitvica*, *ovčica*) se v primerjavi s protestanti kaže kot produktivnejša besedotvorna vrsta.

¹⁹ Mlajši besedotvorni varianti *skušnja* in *skušnjava* sta pri protestantih redko izpričani, dosti pogosteje najstarejša *izkušnja* (v Celovškem rokopisu *iskuřba*), največkrat pa različica *izkušnjava*. Pri obravnavanih katoliških piscih 17. in prve polovice 18. stoletja je izkazana le razvojno mlajša različica *skušnjava*.

terih mestih nihala med različicami terminoloških besednih zvez, npr. za smrtne grehe:

Čandik	Schönleben	Hipolit, Kastelec	Paglovec
<i>smrtni ali naglavni grehi</i>	<i>veliki naglavni smrtni grehi</i>	<i>smrtni ali naglavni grehi</i>	<i>sedem poglaviti grehi</i>

Pri katezezi duhovniki opozarjajo na vnebovpijoče grehe:

Čandik	Hipolit, Kastelec	Paglovec, Kastelec
<i>v nebo vpiječe grebe, grebe v nebesa vpiječe</i>	<i>grebe, kateri v nebo/nebesa vpijejo</i>	<i>(štiri pretežke) grebe, kateri v nebo/nebesa vpijejo ino kličejo na maščovanje</i>

Grehe, ki niso osebno dejanje in so zanje soodgovorni tudi oni, ki svetujejo, ščitijo tiste, ki delajo zlo, itd., so katoliški pisci zapisovali neenotno, npr.:

Čandik	Schönleben, Hipolit	Kastelec	Paglovec
<i>ljudski grehi ino drugi letem enaki, kateri božji ino bližnji ljubezni zoper stoje</i>	<i>ljudski grehi</i>	<i>ptuji ali ljudski grehi</i>	<i>ptuji grehi, katerih se ta človek deležen stori</i>

Iz primerov je razvidno, da so terminološke zveze na nekaterih mestih prehajale v terminologizirane opise. V skladu z drugačnim verskim prepričanjem grehov protestanti niso podrobneje razčlenjevali. Omenjali so jih le glede na težo grešnih dejanj, npr. *veliki grehi*, *smrtni grehi*, *mrtvaški grehi*, *glavni*, *naglavni grehi* ter *mali grehi*, *odpustljivi grehi*.

Imena konkretnih grešnih dejanj že v protestantskih knjigah nakazujejo večji dotok popačenk iz nemščine, ki je potekal v več fazah,²⁰ najprej v splošno leksiko in odtod tudi v terminološko, kot *caganje/*

²⁰ Izposojenke iz ali preko stvn. iz zadnjega obdobja pokristjanjevanja so zapolnile terminološki primanjkljaj, se ustalile v ustni rabi ter tvorile razvejane besedne družine, npr. *gnada*, *martra*, *ofer*, *žegen*. Nov priliv je zaznali v protestantskih besedilih 16. stoletja po poti prevodnih zgledov Lutra in sodobnikov ter iz tedanjega govornjenega jezika, kot *cviblanje*, *kecarija*, *lušt*, *šentovanje*.

cagovanje, nid/nidanje, ofert, lotrija, utraglivost. Tudi katoliški pisci se niso mogli povsem izogniti nemškemu vplivu, vendar je diferenciacija po avtorjih očitna. V prvo skupino sodi Čandik, ki je pri naštevanju naglavnih grehov skoraj dosledno zapisoval domačo ustreznico, npr. *napuh, nevošljivost, lenoba, odvupati ali cagati, voščiti*.²¹ V drugo skupino sodijo Schönleben, Hipolit in Paglovec, ki so dosledno zapisovali sopomenske zveze, npr. *napuh ali ofert, nid ali nevošljivost*, toda le *lenoba v službi božji*. Pri Kastelcu, ki ga uvrščamo v tretjo skupino, je zaradi obsežnosti njegovega katekizma moč zasledovati nihanja, ki kažejo na neodločenost glede primernejše ustreznice: *ofert*, na več mestih *ofert ino prevzetnost; traglivo ino lenoba v službi božji; nečistost*, tudi *loternija ino nečistost*. Pisci so nihali tudi pri rabi različno motiviranih domačih poimenovanj in besedotvornih različic, kot *lakomnost ali skopost* (Kastelec), *srd ali/ino jeza* (Paglovec, Kastelec), *žrtje ali senagoltnost* (Čandik, Schönleben, Paglovec), *žrtija ali senagoltnost* (Hipolit), *žrtje ali požrešnost, žrtje ino senagoltnost* (Kastelec), *mutasti ali sodomitiški greh* (Čandik), *sodonski greh* (Schönleben, Kastelec), *sodomitarski greh* (Hipolit, Paglovec).

2.8 V starem prevzetem katoliškem terminu *martra* in slovenski ustreznici *trpljenje* je zajetih »več vrst trpljenja«, razločevalno poimenovanih s terminološkimi besednimi zvezami. 'Kristusovo trpljenje na križu kot zadostitev za človekove grehe' so katoličani v nasprotju s protestanti²² večkrat poimenovali s slovensko ustreznico *trpljenje*, in sicer v variantnih terminoloških zvezah: *bridko trpljenje, Kristusovo trpljenje, sveto trpljenje, veliko trpljenje*, ponekod tudi v sopomenskih nizih s prevzetim terminom: *Kristusova martra ino trpljenje, križ ino martra/marter*.²³ Nekoliko drugačno vsebino ima trpljenje mučenikov, ki so se žrtvovali za vero: *martra ino trpljenje marternikov*. Drugačen vzrok ima *martranje ferdamanih, večna martra, peklenska martra, pe-*

²¹ Čandik je v posodobljeni izrazni podobi zapisal: *Svojemu bratu za te od Boga njemu dane dobrote ne voščiti*. Schönleben, Hipolit, Kastelec in Paglovec so navajali: *Svoje brate zavoljo prejete (božje) gnade vsi ljubezni zoper nidati ali nevošljiv biti*.

²² V izbranem protestantskem gradivu so v pomenu 'Kristusovo trpljenje na križu' potrjeni leksemi: *bridka martra, sveta martra, Jezusova martra, Kristusova martra*, izjemoma pa *bridko trpljenje, Jezusovo trpljenje, trpljenje tega križa, nakrižittrpljenje*.

²³ Prim. slovarsko geslo *trpljenje* v poskusnem snopiču, izdelano na podlagi popolno izpisanega besedišča slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (SJSPP 2001: 117–120).

klensko trpljenje. Peklenske muke so bile pravzaprav kazni za grešno in nespokorjeno življenje, zato so blizupomenske ustreznice lahko *večna štrafenga*,²⁴ *peklenska štrafenga*, *štrafenga v pekli*. Trpijo tudi *verni na zemlji*, vsi katoliki, ki grešijo in delajo pokoro, ter *duš(ic)e v vicah*, duše umrlih vernikov, ki prenašajo *časne štrafenge*. Poglejmo si nekaj primerov v sobesedilni rabi:

Skusi bridkúšt tvójga **švétiga Těrplénja**, katéru šy sa me na švétim Krishu Těrpíl (HEiL 1715, 410). Vše **martre inu tarplenia** teh marternikov, katera šo na tem šveitu preterpéli; ja kar šo vsi hudodelniki, vsi bolniki, vsi šushní, inu ludè na vsim šveitu tarpeli, tú vse je li ena šenza, pruti timu **paklenskimu tarpeniu** (KNC 1688, 455–456). Ena druga reizh je tá greh, inu ena druga tá šhtraffinga v' pakli, inu ena druga je ena **zhafna šhtraffinga** v' teh vizah. Skusi špuvid še odpufy tá gréh, inu tá **vézha šhtraffinga** v' tem pakli: ali tá **zhafna šhtraffinga** v' teh vizah, ne bo vsjeli cilú odpuszhená, inu satú še ena pokura naloshy (KNC 1688, 113).

2.9 Medtem ko se različici *izpoved* in *spoved* pri protestantih številčno približno enakovredno izmenjujeta (posamič *spovedanje*), najdemo v katoliških katekizmih potrjeno le mlajšo *spoved* v glasoslovnih različicah:²⁵ *spuvid* pri dolenskih piscih in *spoud* pri Gorenjcu Paglovcu. Raba je nihala med knjižno tradicijo in narečnimi razlikovalnimi prvinami v govornem jeziku gorenjskega prostora, kot *spovednik* pri Čandku, Schönlebnu in Hipolitu, *spovidnik* pri Kastelcu in redko pri Hipolitu, pri Paglovcu pa največkrat *spoudnik*. Takole so zapisali:

Nobeden greh še nima sfrei vole ven špuštiti, šizer ta **špoud** nizh nave-la, inu šhe en nou greh še šturi, kadar eden s'frei vole en velik greh per **špoudi** samouzhi (PEiB 1741, 16). Gošpud **Spoudnik** ješt še špovem vsih mojih grehou (PEiB 1741, 15). Vsaku lejtú manje enkrat še enimu naprej Postávlenimu **Spovedniku** Spovédati, ino ob velikanozhnim zhafšju svetu rejšhnu tellú prejéti (HEiL 1715, 394). /.../ mašhnik inu **špovidnyk** na boshjim mejšti te grejhe odpufy (HEiL 1715, 391).

²⁴ Poimenovanje za božjo kazni je stara, iz predknjižne tradicije znana izposojenka iz nemščine *štrafenga*, ki je izločila izvorni termin (v Brižinskih spomenikih *pokazen*).

²⁵ Križata se namreč knjižna tradicija, ki temelji na dolenski narečni bazi, in prodirajoče gorenjske posebnosti, nastale zaradi moderne vokalne redukcije. Ta mlajši pojav je močno spremenil glasoslovno in oblikoslovno podobo govornega jezika in posledično vplival na oblikovanje pisne norme knjižnega jezika, tudi terminološke leksike.

2.10 Častitljivo starost so dosegla pestra poimenovanja za posmrtno osrečujoče stanje zveličanih, v krščanstvu 'kraja, kjer prebivajo Bog, zveličani' (SSKJ), ki je končni cilj poti vsakega vernika. Kot najbolj frekventni so se pojavljali naslednji termini in terminološke besedne zveze: *nebo/nebesa*, *božje kraljestvo*, *nebeško kraljestvo*, *večno veselje*, *nebeško veselje*, *večno izveličanje*, *nebeško izveličanje*.²⁶ Prevzeti termin *paradiž* je večkrat potrjen pri Kastelcu, medtem ko je (*sveti*) *raj* izpričan s posamičnimi zgledi pri Čandku, Hipolitu in Paglovcu.

Zanimiva sta termina *življenje* in *leben*, ki se izmenjujeta v času in pri vsakem avtorju drugače. V obravnavanih katekizmih protireformacije in baroka je v enakem pomenu kot nebesa najpogosteje rabljena terminološka zveza *večno življenje*. Tudi za tostransko življenje se je kot odnosnica pojavljala izključno domača tvorjenka: *časno življenje* (Paglovec), (*pravo*) *sveto življenje*, *brumno kristjansko življenje* (Kastelec). Terminološka zveza *večni leben* se je umikala iz rabe, kar dokazuje posamična raba pri Schönlebnu, Hipolitu, Kastelcu in pri Alasiji v apostolski veri. Enkrat samkrat so zapisali sopomenski niz *leben ino večno življenje*. Termin *život* 'življenje' (kot v Brižinskih spomenikih) je postal arhaizem, ki smo ga le enkrat našli pri Čandku, večkrat pa v mlajšem pomenu 'telo' pri Schönlebnu, Hipolitu in Paglovcu. Naj navedemo nekaj primerov iz besedila:

Kai je **Boshje Nebesku Kraileftvu**, inu taiſtu prebivaliszhe? Tú je tujſtu meiſtu, v'katerim G. Búg, ſvoim isvolenim kashe ſvojo zháſt inu velizháſtvu, inu nyh popolnama s' neisrezhenim veſſeljam isvelizhane dela (KNC 1688, 463–464). /.../ tá S. mósh je doperneſſil tú S. Obhaylu, inu tá duſha ſe je niemu supèt perkasala, ſveteiſhi kakòr tú ſonze, inu je níega viſſoku ſahvalila, inu je bilá sdaizi v' **Nebeshku veſſelje** vsèta (KNC 1688, 62). Tajſti bodo na vézhne zhaſſe Bogá gledali, v' tem **Nebeshkim isvelizhaníu** (KNC 1688, 425). Sakáj katéri ſtury pravízo, ta je pravizhèn, katéri pak dobru déljajo, ti ſturé pravízo, inu pojdejo v'tu **vezhnu shivlénje** (HEiL 1715, 402). S. Kàrſt je /.../ kakòr ena nova Stvar, k' **vezhnimu Shivotu** bode preroben inu poſvezhen (ČC 1615, 25). PRAVI JESUS NASH ISVELIZHAR: HOZH LI NOTAR POJTI K' VEZHNIMU LEBNU; DERSHI TE SAPUVIDI (ŠEiL 1672, 408).

²⁶ Tudi v izbranih protestantskih besedilih so se najpogosteje ohranili enaki termini in terminološke besedne zveze: *nebo* in *nebesa*, *nebeško kraljestvo* (v Brižinskih spomenikih *cesarstvo božje*, v Celovškem in Starogorskem rokopisu *bogastvo* v istem pomenu), *večno izveličanje*, *večno veselje*.

Drugače je pri protestantih prevladovala terminološka zveza s prevzeto odnosnico *večni leben*. Skoraj vedno je *život* pomenil 'zemeljsko bivanje', le v sopomenskem nizu ga najdemo v pomenu 'onostranskega', npr. *ta večni život inu leben v nebesih imeti inu dobiti*. Protestanti so tvorili tudi priložnostna metaforična poimenovanja, ki jih le izjemoma najdemo v kronološko mlajšem gradivu, npr. *nebeška dežela, nebeško gospostvo, večno blago, nebeško blago, večna frajinga, večna čast, gloriija ino majesteta, večno zdravje ino veselje, večni mir, večni nebeški pokoj*. Nizanje takih sopomenskih zvez, značilno Trubarjevo slogovno sredstvo, je razvidno tudi iz naslednjega zgleada:

Criřtus ie bil na tim ſueitu vlovlen, tepen, byen, gaishlan /.../ Oli on ie ſkuſi to Iezho vto **Vezhno frayngo**, ſkuſi ta betesh inu shaloſt, vtu **vezhnu ſdrauie, inu veselie**, ſkuſi ſhpot inu ſaſromouane, vto **Vezhno zhajt, Glorio inu Vmaieřteto** ſhal inu priřhal (TC 1575, 444).

3 Doba slovenske protireformacije in baroka je prinesla manj zgodovinskih dosežkov na področju pisane besede. Toda katoliška liturgična terminologija, ki je izhajala iz predknjižne tradicije, jo nadaljevala ter se oplajala z dosežki protestantskih piscev, se je tematsko razširila in dopolnila, obstoječa pa kaže razvojne spremembe na izrazni ravnini.

DIFERENCIALNA PODOBA LITURGIČNE TERMINOLOGIJE V POKRAJINSKIH KNJIŽNIH RAZLIČICAH 18. STOLETJA IN ZAČETKA 19. STOLETJA

1 Izhodišče jezikoslovne analize je teza o razlikovalnem slovenskem obrednem jeziku, ki so jo jezikovni zgodovinarji utemeljevali z mnogimi zunaj- in znotrajjezikovnimi dejavniki.¹ Ti so vplivali tudi na razvojno dinamiko najstarejšega knjižnega besedišča – obredne ali liturgične terminologije. Novost v našem primeru je, da je tudi primerjalna jezikoslovna analiza terminov na dovolj obsežnem, reprezentativnem vzorcu potrdila jezikovno razdeljenost slovenskega etničnega ozemlja. Znotraj dveh pokrajinskih tipov knjižnega jezika, in sicer osrednjeslovenskega s koroško glasoslovno-oblikoslovno različico in vzhodnoslovenskega oz. prekmurskega knjižnega jezika z vzhodnoštajersko (prleško) knjižno različico, pa je po besedilnih virih mogoče dokazovati razlikovalno obredno terminologijo šele od začetka 18. stoletja.

Urejeno gradivo podaja značilno sliko o tanki plasti skupnih najstarejših avtohtonih in prevzetih obrednih terminov iz zgodnjega krščanstva. Z redkimi izjemami jih potrjujejo že Brižinski spomeniki in se skoraj po pravilu ohranjajo v enaki izrazni in pomenski podobi: (*oče*) *Bog, devica, dobro, duša, greh, grešnik, mrtvi, nebesa, nedelja, pokora, smrt, odpustek, spoved* (v Brižinskih spomenikih *izpoved*), *živi; amen, cerkev, krst, post*.

Skupni termini so praviloma obstajali kot glasoslovne različice, nastale zaradi drugačne narečne podstave knjižnih jezikov: standard kranjske prestolnice, sprva s prevladujočo dolenjsko podlago, v 18. stoletju korigiran z gorenjščino, nasproti zelo drugačni panonski narečni bazi, ki je podstava knjižnega jezika onstran Mure in vzhodnega dela Štajerske med Muro in Dravo. Tovrstnih zgledov je med liturgičnimi

---

¹ Podrobno o vplivih posameznih dejavnikov, ki so se manifestirali tudi na predstavljenem jezikovnem gradivu, gl. zbornik razprav M. Orožen (1996c).

termini precej; npr. (osr. : prekm. in vzhšt.) *cerkov, cerkva* : *cerkev*,² *dolg* : *dug* (kot *dolžnik* : *dužnik*), *dub* : *düh*, *duša* : *düša* (1777 *duša*, Dajnko *düša*), *gospod* : *gospoud*, *gospodin*, *gospon* (vzhšt. *gospod*), *greh* : *grejh*, *kralj* : *krao* (vzhšt. *kralj*), *maša* : *meša* (kot *čast* : *čest*, *mašnik* : *mešnik*, *sodni dan* : *sodni den*), *odpustik* : *odpüstek* (vzhšt. *odpüsek*), *pekel* : *pekeo* (vzhšt. *pekel*) (kot *pepelnica* : *pepeonica*), *vera* : *vöra* (vzhšt. *vera*). Glasoslovne razlike so očitne tudi pri prevzetih izrazih (osr. : prekm. in vzhšt.), npr. *altar* : *oltar*, *angel* : *angjel*, *andjel* (1777 *angel*, Dajnko *anjgel*), *apostelj* : *apoštol*, *hostija* : *hoštija*, *križma* : *krizma* (prekm. *posvečeno olje*).

2 Primerjava besedotvornih vzorcev knjižne tvorbe je pokazala največjo razlikovalnost pri (navadni) izpeljavi, ki je bila daleč najpogostejša besedotvorna vrsta v obeh tipih knjižnega jezika. Besedotvorne različice so najbolj opazne pri nemodifikacijskih izglagolskih tvorjenkah za besedotvorni pomen vršilec dejanja. Izluščiti se da nekaj splošnih ugotovitev.

2.1 Pri prekmurskih piscih se znotraj dane pomenske kategorije na isto besedotvorno podstavo pripenja bogatejši izbor priponskih obrazil, npr. (osr. : prekm.) **-nik** : **-tel/-teo/-teu** (*stvarnik*, *krstnik* : *stvoritel*, *stvoriteo*, *stvoriteu*, *krstiteo*), **-nik** : **-ec** (*sodnik* : *sodec*, vzhšt. *sodja*, redko *soditel*), **-nik** : **-ar** (*spovednik* : *spovedar*), **-ar** : **-tel/-teo** (*izveličar* : *zveličitel*, *zveličiteo*).

2.2 Razširjenost rabe tvorbenih modelov izpeljave ni enotna, npr. izpeljava s priponskim obrazilom **-nik** je zelo razširjena pri osrednjih piscih, na vzhodu pa ostaja na obrobju rabe, npr. (osr. : prekm.) *odrešenik* : *zagovornik* poleg pogostejše *zagovoriteo*.

2.3 Določena priponska obrazila so značilna le za besedila osrednjih piscev, npr. **-vec** (*posvečovavec*), **-ič** (*dedič*).

2.4 Besedotvorni vzorci izpeljave s posebnimi obrazilnimi morfemi so registrirani tudi v gradivu prekmurskih in vzhodnoštajerskih piscev, npr. prekm. **-teo/-teu** (*obeseliteo*, *stvoriteu*), prekm. **-ač** (*varuvač*), vzhšt. **-ja** (*sodja*). Primerjajmo gledi v sobesedilni rabi:

² Termin so v osrednjem prostoru pod vplivom narečno obarvanega govornega jezika zapisovali z različicami: najpogosteje *cerkov* in *cerkva*, redkeje *cerkou*, *cerku*, *cirku*, *cirkuv*, *cirqu*, *cirkva* (edino Vodnik etimološko *cerkev*), vzhšt. *cirkev*, *cirkva*, medtem ko so prekmurski pisci dosledno zapisovali *cerkev*. Enake tendence je opaziti pri terminu *molitev*: osr. *molitov*, *molitu*, *molituv*, *molitva*, vzhšt. *molitva*, *molitba* (Dajnko), prekm. *molitev*.

Jeſt verujem v' Boga Ozheta vſigamogozhniga **Stvarnika** Nebefſ inu ſemle (JEiL 1787, 337). Jaſz vörjem vu ednom Bougi Otſi vſzamogoucem **ſztvoriteli** nébe i sémle (KVK 1754, 85). / .../ (sem) tebe mojga **Stvarnika**, **Odreſhenika**, inu **Pofvezhuvavza**, raſſèrdil (JK 1787, 132). Prim. koroško različico:³ /.../ je meni is Jerza ſhal, de ſim jeſt tebe mojo narvikſhi dobroto, katero zhes vſe lubim, tebe moiga **Stvarnika**, **Odreſhenika**, inu **Pofvetnika**, reſſerdil (GEiB 1780, 163). (Litanie od ſzlatkoga Iména Jezufſſovoga.) /.../ Jezus **obeſzeliteo** nevolnih, /.../ Jezus Kráo Patriárkov, Jezus **preſzvetiteo** Prorokov (KKM 1783, 41). Da je Bog pravíčen **sodja**, kerí dobro pláča, hujdo **kaytíga** (DK 1826, 18).

Take posebnosti se da odkrivati tudi pri izprivedniških in izsamostalniških tvorjenkah iz različnih besedotvornopomenskih kategorij (dejanje, lastnost, nosilec lastnosti s slovnično kategorijo živosti).

3 Nemodifikacijske in modifikacijske tvorjenke

3.1. Za besedotvorni pomen dejanje se pri izglagolskih terminih v gradivu najpogosteje pojavljajo izpeljanke s priponskim obrazilom **(-ø/-a/-e/-ova)nje**. V osrednjem prostoru so izkazane še enkrat pogosteje, a je iz številnih primerov razvidno, da je bil tudi v panonskem prostoru ta vzorec tvorbeno precej živ:⁴ (osr.) *čeſčenje*, *darovanje*, *grevanje*, *moljenje*, *odrešenje*, *oznanjenje*, *pregrešenje*, *pričovanje*, *žeganje* in *žegnovanje*; (prekm.) *aldovanje*, *kaſtiganje*, *opominanje*, *pomiluvanje*, *potrjenje*, *priporačanje*, *vadluvanje*. Produktivna tvorbena vzorca izpeljave sta bila še dva: z obrazilnim morfemom **-a** (osr. *obljuba*, *odveza*, prekm. *dika*, *moka*) in s funkcijskim obrazilom **-ø** (osr. *čast*, (*božji*) *rop*, prekm. *blagoslov*, *dug*). Za druge obrazilne morfeme so izpričani le posamični primeri obrednih terminov.

Značilno je, da najdemo malo primerov terminoloških tvorjenk v

³ V obrednem jeziku koroške jezikovne različice je malo razlikovalnih obrednih terminov, nastalih zaradi različne poimenovalne motivacije. Par je primerov, ko je Gutsman namesto ustaljene adaptiranke iz nemščine uvajal slovensko ustreznico (npr. *odžalnica* namesto *troſtarica* 'poimenovanje za božjo mater').

⁴ Pogosta raba glagolskih samostalnikov v knjižni slovenščini daje misliti, da je šlo večkrat za tvorbo po nemški ali kaki drugi tujejezični predlogi. Vrsto pomenov je namreč mogoče izraziti z drugimi besedotvornimi vzorci, ki so bili tedaj redko izkoriščani, npr. *kes*, *obsodba*, *obtožba*, *odreſitev*, *posvetitev*, *pozdrav*, *pregreha*, *skuſnjava*, *vzdih*.

pomenskih kategorijah predmet, povezan z dejanjem, rezultat, sredstvo dejanja, mesto in čas dejanja, v povprečju s tremi tvorbenimi modeli izpeljave, ki jih ponazarjajo eden ali dva, izjemoma več zgledov. Tematsko besedišče in zvrstna zamejenost obravnavanih besedil sta gotovo vplivali na tak rezultat.

3.2 Tudi pri samostalniških tvorjenkah iz pridevniške besedotvorne podstave je razvidno malo produktivnih besedotvornih vzorcev, ki se nujno ne prekrivajo v osrednjem prostoru in na vzhodu. Večji je delež obrazilnih morfemov, potrjenih le s posamičnimi primeri. Določeni obrazilni morfemi so tipični le za osrednji ali vzhodni prostor. Na isto besedotvorno podstavo se pripenjajo različni obrazilni morfemi.

Za lastnost je na vsem slovenskem ozemlju potrjenih vsaj dvanajst obrazilnih morfemov, a le dva izkazujeta živost v osrednjem prostoru in na severovzhodu: izpeljanke s priponskim obrazilom **-ost**, ki se približno enakovredno izmenjujejo (osr. : prekm.), npr. *brumnost, čistost*,⁵ *pobožnost, svetost, vsegamogočnost : batrivoost, milostivnost, vekivečnost, zahvalnost*, in izpeljanke z obrazilom **-stvo**, ki so na vzhodu produktivnejše, npr. *izveličanstvo : blaženstvo, sve(t)stvo, ljudomorstvo*. Tudi za besedotvorni pomen nosilec lastnosti ali stanja s slovnično kategorijo živosti sta izpričana le dva produktivna vzorca: izpeljava s priponskim nenaglašanim **-ik** in naglašanim obrazilom **-ík**, ki je pogostejša na vzhodu, npr. prekm. *kršténik* in *krščenik, manternik, vernik, duhovnik, pokornik, sredbenik, redovnik*, in konverzna izpridevniška tvorba, ki je bolj frekventna v osrednjem prostoru (osr. : prekm.), npr. *firmani, križani, pomazani, pravični, zveličani : milostivni, potrdjeni, skvarjeni*.

3.3 Za samostalniške tvorjenke iz samostalniške besedotvorne podstave je tipičen velik izbor obrazilnih morfemov za dva besedotvorna pomena: lastnost, stanje oz. povezanost s čim in nosilec povezave, stanja, lastnosti (živost). V prvem primeru izstopa frekventni besedotvorni vzorec izpeljave z obrazilnim morfemom **-stvo/-štvo**, zlasti pri prekmurskih piscih (osr. : prekm.), npr. *kristjanstvo, bogstvo : bolvanstvo, krššanstvo, občinstvo, popovstvo, almoštvo, svedoštvo*. Za drugo pomensko kategorijo ne izstopa noben obrazilni morfem posebej, zanimivi

⁵ Tudi pri izpridevniških terminoloških tvorjenkah so opazni razlikovalni tvorbeni vzorci (osr. : prekm.), npr. za besedotvorni pomen lastnost **-ost** : **-oča** (*čistost : čistoča*, vzhšt. *čistost; milost : miloča*, vzhšt. *milost*); za besedotvorni pomen nosilec lastnosti **-nik** : **-ec** (*svetnik : svetec*, v vzhšt. raba niha v prid terminu *svetnik*), **-nica** : **-ica** (*svetnica : svetica*), **-ica** : **-stvo** (*trojica : trojstvo*, vzhšt. *trojica*) itd.

pa so zgledi besedotvornih različic s prevzeto besedotvorno podstavo, dostikrat zaradi različnih poti prevzemanja v osrednjem prostoru in na severovhodnem robu (osr. : prekm.), npr. *evangelist* : *evangelišta*, *levit* : *levita*.

3.4 Na vsem slovenskem ozemlju je po pričakovanjih zastopano skromno število modifikacijskih izpeljank (izjemoma razlikovalnih, npr. *angelci* le pri osrednjih piscih). Nekoliko več je na celotnem slovenskem etničnem prostoru modifikacijskih sestavljenk iz zanikanega glagola biti (osr. : prekm.), npr. *nečast*, *nepokorščina*, *nevera* : *nemilost*, *neposvečenje*, *nevernost*, *neverstvo*.

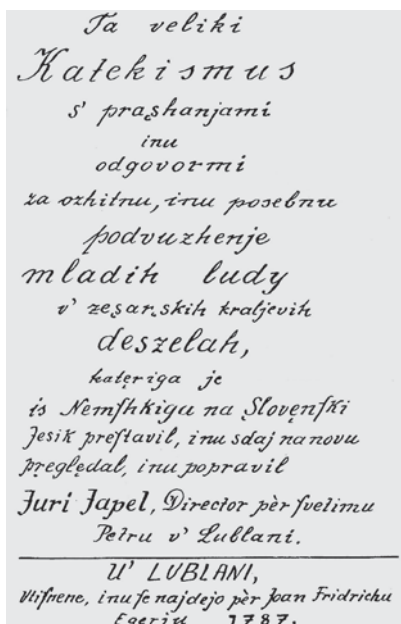
3.5 Zloženk je malo, toda te so razlikovalno izpričane na celotnem slovenskem narodnostnem ozemlju. Po izvoru so prevzete, npr. osr. *fajmofter*, *roženkranc*, ali kalkirane (osr. : prekm.), npr. *almožnodajanje*, *vnebohojenje* : *dobročinenje*, *vneboidenje*, *hvalodavanje*.

3.6 Sicer le nekaj primerov sklopljenih terminov je bilo pogosto v rabi. Lahko so bili enotni na celotnem etničnem prostoru, npr. *očanaš* in *očenaš* (izjemoma na vzhodu tudi *otecnaš*), ali razlikovalni (osr. : prekm.), npr. *češčenasimarija* : *zdravabodimarija*.

4 Najobsežnejšo skupino predstavljajo leksikalne terminološke razlike, ki so troje vrst. Najvišji delež razlikovalnih krščanskih terminov je domačega izvora (par domače : domače), sledijo zgledi s prevzetim terminom v osrednjem prostoru in domačo dvojnico na vzhodu (prevzeto : domače), izjemoma obratno (domače : prevzeto). Številčno približno enakovredno so zastopani primeri parov prevzetih terminov in besedotvornih različic v osrednjem in prekmurskem knjižnem jeziku, ki se razlikujejo zaradi različnih poti prevzemanja in bližine tujega kulturnega okolja (prevzeto : prevzeto).

4.1 Na oblikovanje različne domače terminološke leksike je poleg različne narečne podlage⁶ vplivala drugačna poimenovalna motivacija (osr. : prekm.), npr. *izveličanje* : *blaženstvo*, *obhajilo* : *pričeščavanje* (1777 *obrejuvanje*, Dajnko *zavživanje*), *praznik* : *svetek*, *štiri poslednje reči* : *četrta slednja dela*, *večna čast* : *vekivečna dika*, *večno trpljenje* : *vekivečna moka*, *večno veselje* : *vekivečna radost*, *večno življenje* : *vekivečni žitek*.

⁶ Precej terminov je nastalo s terminologizacijo splošnopomenovalnih leksemov: z oženjem ali širjenjem obstoječega pomena, po metaforičnem ali metonimičnem pomenskem prenosu itd.

Sliki 3 in 4: Küzmičev in Japeljev katekizem (1780 in 1787).

Večji delež vzhodnoštajerskih ustreznic je enak osrednjim (osr. in vzhšt. : prekm.), npr. *beseda božja* : *reč božja*, *česčenasmarija* : *zdravabodimarija*, *odrešenik* : *odkupitelj*, *otroci božji* : *deca božja*, *sveto poslednje olje* : *slednje mazanje* itd. Primeri razlikovalnih terminov obstajajo tudi med štajersko izdajo Parhammerjevega katekizma iz leta 1777 in Dajnkovim katekizmom iz leta 1826, npr. *odrešenik* : *odrešitelj*, *angelsko pozdravljenje* : *angelsko česčenje*, *angelovo česčenje*. V Parhammerjevem katekizmu (1777) je večkrat zapisana osrednjeslovenska ustreznica, Dajnko (1826) pa je na nekaterih mestih raje uporabljal prekmurski leksem. Najmanj je zgledov tretje možnosti: termin ali besedotvorna različica nista dokumentirana niti v osrednjem prostoru niti v Prekmurju ali Porabju, npr. vzhšt. *gospodova molitba*, osr. *gospodnja molitov*, prekm. *gospodnova molitev*. Dvojno leksiko dokumentirano potrjujejo knjižne izdaje:

Kaj nam je šturiti, de Nedele ino **prasnike** prav pošvezhujemo? (VKN 1811, 49). Da mi rasvi nedel tudi moramo **fapovedane svetke** svetiti (PKS 1777, 113). Zato je szlobodno tak vecsér i vnočsi, kak rano i opoudnè, nejlj szamo v **Koledni**, **Vüzenszki**, i **Riszálzki szvétki**,

nego vkačjtè dnévi, vkačjtè vrejmena nyou vö fzlü'ziti (KVK 1754, 214). /.../ fraven tega se tudi tu **vezhnu fhivlenje** fslu fhemo, kader s'lubejni po teh fapovdah dellamo (PK 1768, 42). Ka je te **vekivecsni 'zítek?** Vekivecsno bla'zen fjtvo, ftero fze dà v fzejm vernim Bo'zim po fzmrti i tejla gori fjtáneinyi (KVK 1754, 141).

Razlikovalnost izhaja tudi iz dejstva, da je bil določen termin, npr. *krščeni*k v osrednjem prostoru v 18. stoletju arhaičen, ker ga je izraz *kristjan* od konca protestantizma izrival na obrobje rabe. Podobna razmerja so nastala v vzhodnoštajerski knjižni različici s prevlado termina *kristjan* in redko *krščeni*k (*katoliški*). Onstran Mure se je pogostnost rabe kazala v obratnem sorazmerju, saj je *krščeni*k prevladal nad različicama *krščan* in *krstšan*.

4.2 Primeri razlikovalnih terminov v osrednjem prostoru in na severovzhodnem obrobju glede na izvor so dveh tipov.

4.2.1 Opazna in pri predhodnih raziskovalcih že poudarjena je diferenciacija med prevzetim obrednim terminom (iz stvn. ali iz lat., največkrat s posredovanjem nem.) pri osrednjih piscih in avtohtonim izrazom (tudi stcsl.) na skrajnem severovzhodnem robu etničnega ozemlja, na prostoru nekdanjega slovanskega bogoslužja v 9. stoletju. Najbolj značilni so primeri (osr. : prekm.), kot *binkošti* : *risali* in *risale* (vzhšt. *binkošta* in *finkošta*); *ferdamani*, *panani* : *skvarjeni*, *prekleti*; *gmajna* (*svetnikov*) : *občina*, *občinstvo* (*svecev*, *svetcev*); *joger* : *vučeni*k; *peršona*⁷ : *osoba*. Kar nekaj je zgledov, ko vzhodnoštajerska ustreznica predstavlja tretjo (vsaj besedotvorno) možnost (osr. : prekm. : vzhšt.), npr. *večno ferdamanje* : *vekivečno preklestvo* : *večna težava*; *firma* in *birma* : *potrdjenje* (v veri) : 1777 *firma*, (*sveta*) *potrda*, Dajanko *potrdjenje v veri*; *gnada* (poleg *milost*) : *milošča* : *milost*; *grevenga* (Vodnik *obžalovanje*) : *požalovanje* : 1777 *prava grevenga ino žalovanje*, Dajanko *ožaljenje*. Raba v besedilih potrjuje navedeno tipologijo:

Kaj je **birma**? Je Sakrament, kir nam da fvetiga Duha ino naf fteri popolnim kerftiane. /.../ Kaj pomeni ta bešeda **Birmati**? Dati vek fhi terdnost, al poterdti (VKN 1811, 68). **Potrdjený** je Szve fjtvo, vu fteróm okr fjtzeni cslovik po po fzvcesenom Olii i Bo'soj rejcsi od

⁷ Značilno je, da so prekmurski katoliški pisci zapisovali enak prevzeti izraz *peršona*, kot je bil ustaljen v osrednjem prostoru in ga najdemo tudi v vzhodnoštajerski različici iz leta 1777 (Dajanko *osoba*), medtem ko so prekmurski protestanti dosledno rabili starejšo, panonsko različico *osoba*.

Sz. Dūha vu ſzvėti miloſcsaj ſze potrdi, naj Vöro ſztálno vadlūje, i pouleg nyé 'ſivé (KK 1780, 60). K'Sakramentu te Pokore ſliſhi pet ſhtukou. Leti pet ſhtuki ſo: 1. Spraſhuvanje te veſtiti, 2. **Grevinga**, 3. Napreivsetje, 4. Spoved, 5. Ta naloshena pokora, ali sadoſtiſturjenje (GK 1790, 185). Ktire rezhi ſo potrebne k'Sakramentu pokore? Te tri: **Obſhalvanje**, Spoved ino Odvesa (VKN 1811, 78–79). Keliko tálav má Pokoure ſzveſtvo? /.../ 1. Dūsne veſtzi zgrüntávanye. 2. **Po'salüvanye**. 3. Mocsna oblūba. 4. Szpouvid. 5. Zadoſzta csinejnye (KK 1780, 67).

4.2.2 Izjemoma se pojavljajo pari z domačim terminom v osrednjem prostoru in prekmursko prevzeto ustreznico (osr. : prekm.), npr. *evangeljski sveti* : *evangeljski tanači* (1777 *evangeljski rati*, Dajnko *evangeljske dobre velenja*), *malik* : *bolvan*, *podoba* (redko *štalt*) : *kep* (vzhšt. *spodoba kruha ino vina*), *predpek* : *pekla trnac* ali *limbuš*, *purgatorium*. Nepoknjžena različica terminoloških besednih zvez se glasi takole:

Ta Sakrament ſvėtiga reſhniga telęſsa je ta nar ſvėtęſhi Sakrament, on je tó pravu telú, inu prava kry naſhiga Goſpóda Jęſuſa Kriſtuſa pod **podobami tiga kruha inu vina** (JK 1787, 84). Oltárſzko Szveſtvo je náj plemenitejse Szveſtvo, Kriſtuſſa Jezuſſa, naſſega Goſzpodna iſztinſzko Tejlo, i Krv, pod **Krüsnim, i Vinſzkim kejpom** (KK 1780, 61).

4.3 Primerov para prevzeto : prevzeto ni malo, če upoštevamo tudi tvorjenke z razlikovalnimi obrazilnimi morfemi, ki so se pripenjali na isto prevzeto besedotvorno podstavo.

4.3.1 Prilagoditve slovenskemu jeziku so potekale s poenostavitvijo prevzete ustreznice (osr. : prekm.), npr. *far* : *pop*, *farer* (srvn. *pharr*, stvn. *pfaffo*, stcsl. *popъ*, nem. *Pfarrer*); *levit* : *levita*; *papež* : *papa* (stvn. *bābes*, *pāobes* iz lat., stcsl. *papežъ* > madž. *papa* kot kajk.); *patriarh* : *patriarka* (nem. *Patriarch*, lat. *patriarcha*). Termini so se razlikovali glede na to, ali so jih prevzemali iz latinščine ali grščine:

Kadar bo **Evangelium** brán, ſtati, inu ſvėti krish ſturiti (JK 1787, 69). Naſz po ſzvojem ſz. **Evangyeliomi** zové, zbéra, ſz-ſzvojmji dármi preſzveicsáva, vu právoj vöri poſzvecsava i zdr'zava (KVK 1754, 124).

4.3.2 Največje pozornosti so bili deležni razlikovalni prevzeti obredni termini z istim pomenom, ki so se ustalili po različnih poteh prevze-manja. Za osrednje pisce so značilni stari prevzeti termini iz nemščine

(stvn., srvn.) ali iz latinščine prek nemščine, prevzeti termini v panonskem prostoru so večkrat grškega (stcsl. tradicija) kot latinskega izvora, sprejeti ponekod posredno prek madžarščine ali kajkavščine (osr. : prekm.), npr. *ajd* : *pogan*, *bolvančar*; *erb*, *erbič*⁸ : *talnik*, *oročnik* (vzhšt. *talnik*); *kelih* : *kupa*, *pehar*; *ofer*⁹ : *aldov* (1777 *ofer*, Dajnkó *priporočitba*); *škof* : *pušpek*; *štrafenga* : *kaštiga* (vzhšt. *kaštiga*); *troštar* (vzhšt. *troštar*) : *batriviteo*. Zgledi v sobesedilu govorijo sami zase:

V'eni šili samore vsakiteri kërštití, svunaj letę pak imajo le šamu **Shkófi**, inu **Fajmajhtri** pravizo kërštití, s'njih pèrpušhenjam pak samórejo tudi drugi Majshniki, inu Djakoni, ali duhóvni pèr shęšt shęgnih kërštití (JK1787, 80). Vu potrejbcsini vszáki cslovik šzlobodno křsztsáva; zvün té pa šzamo **Püşpeczke**, i Dühovni Pašztręje morejo křsztsávati, zšterih dopüşcsenyom, i drügi pošzvecseni **Popevje**, ali i Diakonuske lejhko křsztsávajo (KK 1780, 59). Kai ie šveta Majsha? Sveta Majsha je ta nekervavi offer tiga noviga Teštamenta, ta vedni špomin tiga kervaviga offra, kateriga je Jesus Křštus na křshu dopernejšsel (GK 1790, 127). Ka je Szvéta Mešša? Szvéta Mešša je **Nouvoga Teštamentoma brezi krvnoga prelėjánya Aldov**, neprešztáno šzpominanya znaménye onoga **Krvnoga áldova**, šteroga je Křštus Jezus na kri'snom drejvi zvr'so (KK 1780, 50). Ti nar imenitnišhi deili švete Majše šo: Evangelium, **Offruvanje**, Povsdiguvanje, inu Obhayilu (GK 1790, 137). N. Keri šo pošebni tali švete Mešše? D. 1. Evangelium. 2. **Ofravanje**. 3. Povsdigavanye. 4. Obrejuvanye; to je: gda mešhnik šam šveto rešhno telo pri mešhi prijeme (PKS 1777, 103). Naj imenitnéyi deli švete meše šo: Evangelje, **priporáčanje**, povzdigavanye, zavxivanye (DK 1826, 114). Szvéte Mešše Glávni Tali šzo: Evangelium, **Aldüvanje**, Podigávanye Gošzpodna, i Precišcsávanye (KK 1780, 52).

⁸ Zanimiva je primerjava starega, iz nemškega prostora prevzetega termina v različicah *erb* in *erbič*, ki ju najdemo pri vseh osrednjih piscih. Obe varianti se približno enakomerno izmenjujeta, posamični primeri sopomenskega niza z domačo ustreznico *dediči* ali *erbi* se pojavljajo pri Japlju in v koroški različici pri Gutsmanu, samo *dedič* pa (posamič) pri Pohlinu. Pri prekmurskih piscih se izmenjujeta po drugačni poti prevzeta termina: *talnik* (tudi vzhšt.) iz nemščine in *oročnik* iz madžarščine.

⁹ *Dar svete maše* 'daritev' (Vodnik) so ostali osrednji pisci po tradiciji imenovali prevzeto iz nemščine: (*sveti*) (*v*)*ofer te maše*, (*v*)*ofer svete maše*, *mašni ofer*. Vzhodna ustreznica je madžarskega izvora: *svete meše aldov*, *mešni aldov* pri katolikih, toda *ofer* pri protestantih. Po slovenskih tvorbenih postopkih so nastajale besedne družine: *ofrati*, *ofrovati*, *ofranje*, *ofrovanje*, *ofran*, *ofrovan*; *alduvati*, *aldüvanje*, *aldüvani*. Za *ofravanje* (1777) se je pri Dajnkó uveljavila domača ustreznica *priporáčanje*.

V razpravi niso posebej izpostavljeni prekmurski katoliški in protestantski termini, ker so njihovi verski pojmi večinoma poimenovani z istim izrazom. Opazimo pa lahko, da so pri nekaterih razlikovalnih terminih prekmurski protestanti zapisovali tudi panonsko ustreznico, medtem ko so nemško ustreznico oboji, npr. *prva osoba vu božanstvi* : *prva božanska persona*. Protestanti so kak zelo ustaljen in pogosto rabljen termin tudi prevedli, npr. *tak bojdi, to je zaistino tak* : *amen*. Če so sprejeli prevzeti izraz, se je ta večkrat ujemal s protestantskim iz osrednjega prostora, npr. *ofer* namesto katoliškega *aldov*. Kjer gre za večja ideološka razhajanja, je to opazno že na izrazni ravni, npr. katoliki poznajo (*presveto*) *oltarsko svestvo* (posamič *svestvo pobožnosti*), protestanti pa terminološke besedne zveze: *svestvo svete večerje*, *Kristusova večerja*, *gospodnova sveta večerja*, *večerja gospodnova*.

5 Obredni termini vzhodnoštajerske knjižne različice izpričujejo večjo podobnost z osrednjim, npr. skupni termini *kristjan*, *škof*, *binkošti*, *sveto rešnje telo*, *sveto poslednje olje*, *troštar*, *sveta trojica*, *milost poleg gnada*, *pekel*, *večno življenje*, *večno izveličanje*, kot vzhodnim tipom obredne terminologije, npr. *občina svetkov* in *občinstvo svetnikov*, *mešnik*, *svetek*, *vuzem*, *potrdjenje (v veri)*, *vrag*, *kaštiga*, *grehota*. Malo je zgledov, ki predstavljajo avtohtone vzhodnoštajerske ustreznice in besedotvorne različice: *kreposti*, *priporočitba*, *spodoba kruha ino vina*, *očiščenje*, *molitba*, *sodja*. Skupna cerkvena in upravna ureditev v avstrijskem delu monarhije ter medsebojne migracije so na vzhodnem Štajerskem delovali v prid osrednjemu tipu obredne terminologije. Glasoslovno-oblikoslovni in skladenjski sistem vzhodnoštajerske knjižne različice pa se je oblikoval z izborom tipičnih lastnosti na panonski narečni osnovi, kar ga približuje prekmurskemu knjižnemu jeziku.

6 Rezultati potrjujejo dvojnost razvoja obredne terminologije na slovenskem etničnem ozemlju že od prvih stoletij pokristjanjevanja. Usodna razdeljenost je v knjižnih izdajah dokazljiva šele od začetka 18. stoletja. Krščanska terminologija, izpričana v vzhodnoštajerski knjižni različici, ni identična s tisto v osrednjem ali vzhodnem tipu obrednega jezika, medtem ko se koroška z redkimi izjemami ujema z osrednjo. Je kombinirana različica (nekakšen prehod), ki je v besedilih vzhodnoštajerskih piscev neprekinjeno dokumentirana približno sto let, od srede 18. sto-

letja do srede 19. stoletja. Proces prenove in normiranja skupnega slovenskega knjižnega jezika in z njo terminološke leksike je v 19. stoletju zajel tudi obredno terminologijo vzhodnih Štajercev, ki se je postopoma povsem poenotila z osrednjo. Pri tem ne smemo zanemariti, da se je tudi ob vzhodnoštajerskem izrazju prenavljalo adaptirano in kalkirano terminološko izrazje iz osrednjega knjižnega jezika. Toda prekmurske terminološke ustreznice so »živele« naprej v katoliških in predvsem protestantskih nabožnih delih ogrskih Slovencev do njihove vključitve v skupno južnoslovansko državo po prvi svetovni vojni oz. do leta 1935.

LITURGIČNA TERMINOLOGIJA V PROCESU OBLIKOVANJA ENOTNE KNJIŽNE NORME SREDI 19. STOLETJA

1 Jezikovnozgodovinsko dinamično obdobje prve polovice 19. stoletja lahko zamejimo z dvema pomembnima mejnikoma, z izidom Kopitarjeve znanstvene slovnice (1809) in po uvedbi »novih oblik« (1850) z Janežičevo prvo novoslovensko slovnico (1854). Ta je na zgodovinsko-etimološkem načelu uredila glasoslovno in oblikoslovno ravnino, medtem ko sta se skladnja in besedišče preuredila po izvirnih slovenskih jezikovnih zakonitostih.¹

1.1 Prizadevanja za domačo krščansko terminologijo slovanskega izvora, s težnjo prevzete termine pa prilagajati slovenskim jezikovnim zakonitostim, zasledimo že pri protestantskem piscu Krelju. Ugotovimo lahko rabo (arhaičnih) liturgičnih terminov, prevzetih iz katoliške obredne tradicije, ki so se oblikovali na stičišču s hrvaškim življem tudi pod vplivom glagoljašev. V obdobju protireformacije in katoliške preнове je zavest o ustreznosti starejših domačih izrazov izpričana s posamičnimi primeri parov dvojnic prevzeto : domače, kot *gmajna ali vkupuživanje svetnikov* pri Čandku (1615), *tovarištvo teh svetnikov* pri Kastelcu (1688) ter z izmenjavami prevzetih in domačih poimenovanj za grešna dejanja in dobra dela.² Posegi izriniti zgodnje nemške izpo-

---

¹ Jezikoslovna prizadevanja je na podlagi znotraj- in zunajjezikovnih okoliščin v tem času temeljito osvetlila M. Orožen v razpravah, npr. Kako pojmovati Kopitarjevo opredelitev za ljudsko osnovo slovenskega knjižnega jezika, Kopitar – pobudnik skladijske in besediščne preobrazbe osrednjega slovenskega knjižnega jezika v 1. polovici 19. stoletja, Janez Nepomuk Primic in njegovi nazori o normiranju skupnega slovenskega knjižnega jezika, Slovenski knjižni jezik in zaton pokrajinskih različic v prvi polovici 19. stoletja, Miklošičev prispevek k oblikovanju slovenskega knjižnega jezika, Vloga Miklošičeve panonske teorije pri normiranju enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju in še bi lahko naštevali. Razprave so zbrane v monografiji s povzemalnim naslovom *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju* (1996b).

² Raba med prevzetim in domačim izrazom je nihala pri naštevanju grešnih dejanj in

sojenke iz terminološke rabe so deklarativno in v konkretnih zgledih bolj opazni v drugi polovici 18. stoletja. Pari, ki nakazujejo postopno izmenjavo, in že realizirane zamene so najprej izpričane pri Pohlinu, npr. *tri osebitva ali peršone, privrojeni greh* (pri Vodniku *izvirni greh*) namesto *poerbani greh*,³ *bugejmedajanje* (pri Vodniku *vbogajme dajanje*) namesto *almožna, sveto križmanje* namesto *firma* (mlajši izrazi *birma, birmati, birmanec* so izpričani pri Vodniku), *dedič (nebeškega življenja)*.⁴ Tudi Vodnik je izmenjave iz ali prek nemščine prevzetih in kalkiranih terminov z domačimi ustreznici narečnega ali širše slovanskega izvora teoretično predstavil in utemeljil, praktično pa jih je uresničeval na različnih strokovnih področjih, tudi v liturgični terminologiji (VKN 1811), npr. *dar (svete maše)* namesto *ofer, pomazan ali posvečen* namesto *požalban*. V sopomenskem nizu *muka ali martra* je Vodnik postopno uvajal iz hrvaščine prevzet liturgični termin *muka* (ustreznice *moka* iz prekmurskega obrednega izročila verjetno ni poznal). Gutsman in Jarnik sta se kot pisca s severnega obrobja slovenskega jezikovnega prostora zavestno izogibala nekaterim prevzetim terminom iz nemščine, npr. *obžalovanje grehov* namesto *grevenga, občestvo* ima v oklepaju pojasnilo *gmajna*.

2 Proces načrtnega, vsesplošnega preoblikovanja krščanskega terminološkega besedišča v 19. stoletju se je uresničeval v nabožnem slovtvu piscev slovenskih dežel pod avstrijskim delom monarhije; drugače je bilo s prevzemanjem enotne norme pri Slovencih pod ogrsko krono (Jesenšek 2005: 75–77). Že v starejših dvojezičnih slovarjih 19. stoletja⁵

---

dobrih del pri Čandku (1615), Schönlebnu (1672), Hipolitu (1715), Paglovcu (1741, 1742, 1767) in Kastelcu (1688).

³ Pri vzhodnoštajerskih piscih izpričana raba izkazuje neustaljenost: *poherbani ali adamski greh* v zadnji vzhodnoštajerski izdaji Parhammerjevega katekizma (1777), *prvi greh* pri Šerfu (1835) in troje različno motiviranih poimenovanj: *Adamov greh*, v oklepaju naveden *nadobljeni greh* in *prvi greh* pri Dajniku (1826). Tudi prekmurske ustreznice v besedilih iz 18. stoletja kažejo na neustaljeno rabo, vendar doslednost vzdržujejo avtorji sami. Temlin (1715) je dani pojem kar opisal *prvi ino z nami rodjeni greh*, pri protestantu Š. Küzmiču je potrjen *narodjeni greh*, pri katoliškem piscu M. Küzmiču pa *poprijetja greh* in *poprijetni greh*.

⁴ Po drugi strani smo v izbranih katekizmih 18. stoletja termin *štalt* namesto *podoba* (kruha in vina) zasledili le še pri Pohlinu.

⁵ Šele razsvetlenski pisci so v skladu z novo naravnostjo poudarjali pomen zbiranja le v rabi potrjenega jezikovnega gradiva, medtem ko so starejši pisci po potrebi tudi

lahko na mestu prevzetega besedja iz nemščine spremljamo dvosmerni dotok slovanskega besedja. Gre za oživljanje domačih besed slovanskega izvora, ki so bile znane pred germanizacijo, oz. so se obdržale na obrobju zahodno- in vzhodnoslovenskega prostora ter hrvaškega kajkavskega sosledstva, in kot drugo, gre za zavestno, programsko zasnovano uvajanje besed iz drugih slovanskih jezikov, zlasti iz hrvaščine in stare cerkvene slovanščine (Orel 2005: 391).

2.1 Te jezikovne procese lahko preverimo in prevrednotimo na podlagi ohranjenih besedilnih virov tistega časa. V našem primeru je za argumentiranje postopkov izmenjave in preoblikovanja najstarejših krščanskih – liturgičnih terminov potrebna jezikovna analiza terminološkega gradiva iz osnovnih verskih priročnikov prve polovice 19. stoletja.⁶

3 Primerjalna analiza jezikovnega gradiva do srede 19. stoletja je pri postopkih prenove in ustaljevanja liturgičnih terminov pokazala določene tipološke zakonitosti.

3.1 Prizadevanja na deklarativni ravni lahko povzamemo z Gollmayrjevimi besedami v Predgovoru (1813):

Kar ſhe ſcèr tízhe te búkvize, ſmo ſi persadéli krajnjki jèsik, kar je bilo mogózhe, popráviti, in vam ga ozhéjeniga, kakor ſe sa réſ govórí med nami, dáti v'róke. Satorej ſmo tudi némſhkim in drugim ptújim beſédam, ktíre lép krájnjki jèsik le kasé, ſlovó dáli, in jih s'právimi ſlavénſkimi, deſlíh po nektírih krajih she posáblenimi beſédami nameſtíli. Takó poſtávím ſe právi **gmájna** po ſlavénſko, **ópzhina** ali **opzhéſtvo**; **regírati**, **vládati**; **fírſht**, **knés**; **shégnati**, **blagoſloviti** ali **blagodáriti**; **zvíblati**, **dvómíti** ali **ſúmíti**; **vófer**, **dár**, **dárva** ali **dári-tuv**; **núžno**, **koríſtno**.

Na konkretnih primerih iz izbranih besedil smo ugotovili, da so se iz terminološke rabe postopno, a z vedno večjo doslednostjo umikale tradicionalne nemške izposojenke, npr. *ajfer*, *almožna*, *andoht*, *far*, *faj-*

---

sami tvorili (poskusne) ustreznice k tujejezičnim iztočnicam, ki so se s prepisovanjem po rokopisnih slovarjih širile in ohranjale do 19. stoletja.

⁶ Izbrali smo katekizme, lekcionarje, molitvenike, pridige in obrednik osrednjih piscev v kranjski knjižni normi (Burgar, Gollmayr, Jeran, Skerbinc), tudi štajerskega pisca (Krempl) in z zahodnoslovenskega obrobja (Stibiel je zbral pridige Š. Kociančiča) ter piscev v koroški (Jarnik, Slomšek) in vzhodnoštajerski knjižni različici (Dajnko, Muršec, Šerf).

mošter, gajžla, gmajna (svetnikov), gnada, grevenga, joger, martra, ofart, ofer, peršona, štrafenga, trošt, tugent, žegen, iz katerih so se v preteklosti s pomočjo domačih obrazilnih morfemov tvorile razvejane besedne družine. V prehodnem obdobju so stari prevzeti termini soobstajali v sopomenskih parih, do konca 19. stoletja so jih praviloma povsem opustili v pisni normi in v formalnem govorjenem jeziku v cerkvi. Nadomeščale so jih (arhaične) slovenske besede, dostikrat starocerkvenoslovenskega izvora, ki so se deloma ohranjale v glagoljaškem izročilu in/ali v obredni tradiciji vzhodnoslovenskega prostora (odkritje knjižnih izdaj ogrskih Slovencev od začetka 18. stoletja dalje) ter najbližjih slovanskih sosedov kajkavcev in drugih Hrvatov, npr. *muka, občina/občinstvo, pop, vladika, župnik*. Sledi morebitnega prevzemanja iz katoliškega izročila zahodnih slovanskih narodov do šestdesetih let 19. stoletja ni bilo najti.⁷

3.1.1 Poglejmo si proces preobrazbe na tipičnem primeru trdno zasedranega liturgičnega termina *žegen*, ki se je v neformalni cerkveni rabi in v narečjih kot večpomenka ohranil do današnjih dni (Škofic 2001: 267–292). Pri osrednjem piscu Burgerju (1833) je izpričan le *sveti žegen* in *žegen božji*, medtem ko se je pri Jeranu (1852) ob prevladujočem *žegnu* pojavljal par *blagoslov ali žegen*. Uvajalna faza, nihanja v rabi do izločitve prevzete besede, torej stopnje prehodnega obdobja so najbolj opazne pri Slomšku (1845, 1851, 1869). Le-ta si je zelo prizadeval za vzpostavitev enotnega obrednega jezika, tudi na račun opuščanja liturgičnih terminov iz obrobnihi knjižnih različic, npr. *blagoslovi ali žegnunje, blagoslovi (požegnaj), žegnana (blagoslovljena) voda, blažila ali žegni, svete (žegnane) reči*. Raba iz stosl. tradicije znane tvorjenke *blagoslov* s terminološko besedno družino je bila ustaljena pri ogrskih Slovencih in v glasoslovni različici pri Dajniku, npr. *blagoslaviti, blagoslavlati, blagoslavlanje, blagoslavleni*. Prav tako vzhodnoštajerski pisec Muršec (1850) je v želji po zblizevanju krščanskih terminov kot dvojnične ustreznice upošteval celo izposojenke iz nemščine, ki so bile v osrednjem prostoru tedaj »v nemilosti«, npr. *god cerkvenega posvečenja (žegnanja), posvetitve in blagoslovi (žegni)*, največkrat le v pojasnjevalni funkciji, kar je razvidno iz slike.

⁷ Za sodbo, v kolikšni meri se je obredni jezik v drugi polovici 19. stoletja pod vplivom kulturnih in političnih gibanj slovaniziral in arhaiziral, kot se je novoslovenski knjižni jezik, bi bilo treba pregledati knjižne vire in periodični tisk tega časa, vsaj Jeranovo *Zgodnjo Danico* in Slomškov letopis *Drobtinice*.

B. Blagoslovi.

Blagoslov *) ni kaj druga, ko pobožna prošnja, da bi Bog tistim, čez ktere se zmoli, svojo ljubeznivo pomoč i smilečnost prikazal. V tem smislu može tedaj tudi oče svoje otroke, učitelj svoje učence, vladar svoje podložne i. t. d. blagosloviti. Posebno blagoslovno oblast pa dobe mešnik v svetstvu sv. mešnega reda po besedah vladikovih: „Kar blagosloviš, bodi blagoslovljeno;“ za toga voljo smejo neke blagoslove le mešniki deliti. Naj imenitnejši so:

1. blagoslov novoposvečenega mešnika, ktereга zlasti za tega voljo tak visoko cenimo, ker se zaupljivo nadajamo, da bođe blagoslovna molitva tistega Bogu posebno prijetna, ki je kratko preje pri njem veliko milost i visoko čast njegovega sv. meštva zadobil. Poželjenje po tem blagoslovu kaže tudi našo veselo zahvalnost, da je cerkva spet novega služebnika za naše dušno zveličanje dobila.

*) Žegen.

Slika 5: Povezovanje sopomenk pri Muršcu (1850).

Termin *blagoslov* namesto *žegen* se je kot vseslovenski ustalil šele ob koncu 19. stoletja. Pleteršnik ga je, sklicujoč se na Murka, Cigaleta, Janežiča in Ravnikarja, pojmoval kot besedo, znano »po narodu in iz knjig« iz panonskega prostora. Glagolski iztočnici *žegnati* je pripisal izvor ter s kazalko opozoril na ustrežnejšo rabo. Tvorjenka *žeganje* se je kot večpomenka še ohranjala, po Pleteršniku kot 'cerkveni praznik posvetitve določene cerkve'.⁸

3.1.2 Medsebojna konkurenca več terminologiziranih domačih izrazov namesto starega prevzetega termina je vidna npr. v petem delu zakramenta pokore in sprave. Medtem ko je pri Vodniku (1811) kot edina možnost izpričana *grevenga*, vzhodnoslovenski knjižni različici kažeta na različne besedotvorne variante, npr. pri prekmurskih katoliških *požalovanje* (KK 1780), vzhšt. *ožalenje grehov* (DK 1826), imamo v osrednjem prostoru sredi 19. stoletja izkazane sopomenske pare: *kes ali grevenga* (BLiE 1833), *grevenga* (SSE 1845) in *obžalovanje ali grevenga* (SK 1869). Šele na gradivu iz začetka 20. stoletja bi se dalo zanesljivo ugotoviti, kdaj se je domača ustreznica *kesanje* (*kes*) povsem ustalila.

⁸ Prim. lingvistične karte za pojme *semenj* (SLA 182), *žeganje* kot farni praznik (SLA 210) in *blagoslov* (SLA 234), ki jih je izdelala J. Škofic (2001).

Grevengo je namreč Pleteršnik še ob koncu 19. stoletja enosmerno z enačajem navezoval na iztočnico *kesanje*.

3.2 Zaradi načrtnega iskanja izvorno slovenskih besedotvornih zakonitosti tvorbe knjižnega izrazja so postajali morfemsko prevedeni (kalkirani) termini zelo moteči, npr. *gorihojenje* (v nebo), osr. *gorivstaje-nje*, prekm. *gorstajenje*, *gorstanenje*. Poznamo jih še pri Vodniku (1811), npr. *naprejuzetje*, pri Dajniku (1826), npr. *naprejuzetje poboljšanja*, toda pri prekmurskih piscih 18. stoletja, kjer so bili najmanj razširjeni, na tem mestu prevladuje *močna obliuba*. Prehodna faza prenove tega dela besedja se je kazala skozi izbiro sopomenskih tvorjenk iz narečno razčlenjenega splošnega izrazja. Po tradiciji so tretje spokornikovo dejanje v zakramentu pokore in sprave oz. zakramentu spovedi poimenovali s stalno zvezo *trdno naprejuzetje*, kar je v katekizemski del evangelijev sprejel tudi Slomšek leta 1845, ne pa več leta 1869: *obljuba poboljšanja ali predvzetje*; Burgar (1833) pa kalka sploh ni več zapisal, temveč ga je nadomestil s stalno zvezo *trdni sklep poboljšanja*. Za peto spokornikovo dejanje so v vseh knjižnih različicah izpričani kalki, npr. *zadostistorjenje* (JK 1787), *naložena pokora ali zadostistorjenje* (Vodnik 1811), *zadostačinejnje* (Dajniko 1826), *zadosta činejnje* (Küzmič 1780). Slomšek je sredi 19. stoletja prek sopomenskih parov, ki izkazujejo neustaljenost in poskusnost, postopno uvajal domače ustreznice, kot *zadostenje*, *zadostenje ali naložena pokora* (1845), *zadostovanje ali naložena pokora*, ki so besedotvorne različice k sodobnemu terminu *zadoščevanje* (Katekizem katoliške cerkve 1993: 386).

3.3 Proces enotenja knjižne norme se kaže tudi v konkurenčnih razmerjih liturgičnih terminov, ki so nastali s terminologizacijo splošnih izrazov pokrajinskega izvora. Ti so se razlikovali v poimenovalni motivaciji in po besedotvornih modelih. Cilj poenotenja krščanske terminologije je bilo približevanje k osrednjeslovenski ustreznici, v nasprotju s prevzetimi termini ali tvorjenkami s prevzeto podstavo, ki so jih nadomeščali z vzhodnoslovenskimi. Poglejmo si dinamiko tega procesa na konkretnih primerih.

3.3.1 Pri navajanju *darov svetega duha* lahko opazujemo prehodno stanje, ki je pripeljalo do ustalitve v prid izbire osrednjih knjižnih izrazov, kar je razvidno iz sodobne izdaje katekizma (1993). Besedotvorne različice pri Dajniku, Muršcu in Slomšku razkrivajo razhajanja

v tvorbenih možnostih, oblikoglasne značilnosti pa narečno podstavo knjižnojezikovnih različic:

<i>darovi svetiga duha</i>	<i>/../ (poterdence je) napolnil s sedmeryj milostjo sv. duha</i>	<i>dári Svetega Dyha</i>	<i>sedmeri darovi Svetega Duha</i>
<i>dar modroŕsti</i>	[dar] <i>modroŕsti</i>	<i>dár mudroŕsti</i>	<i>modroŕt</i>
<i>dar saŕstopnoŕsti</i>	[dar] <i>razumnosti</i>	<i>dár razuma</i>	<i>umnost</i>
<i>dar ŕvetovanja</i>	[dar] <i>soveta</i>	<i>dár dobroveléŕa</i>	<i>ŕvet</i>
<i>dar moči</i>	[dar] <i>moči</i>	<i>dár moči</i>	<i>moč</i>
<i>dar vuzhenosti</i>	[dar] <i>védnosti</i>	<i>dár vednosti</i>	<i>vednost</i>
<i>dar poboshnosti</i>	[dar] <i>bogo blaženosti</i>	<i>dár poboxnosti</i>	<i>pobožnost</i>
<i>dar ŕtrahu boshjiga</i>	[dar] <i>ŕtraha božjega</i>	<i>dár Boxjega ŕtraha</i>	<i>ŕtrah božji</i>
(Slomšek 1845: 430)	(Muršec 1845: 123)	(Dajnko 1826: 51)	(Katekizem 1993: 474)

Tudi pri Dajniku, ki se je z vzhodnoŕtajerskimi termini razlikoval od kranjskih, je iz kasnejŕih izdaj *Velikega katehizma* (1833, 1837) razvidno prepletanje osrednjih in vzhodnih liturgiĕnih terminov v prid prvih, najsi gre za stare prevzete termine, ki so se postopno umikali iz kranjske knjižne norme, npr. *joger* (1833, 1837) namesto *vüĕenik* (1826), *božja perŕona* (1837) namesto *božja osoba* (1826), ali za nadomeŕčanje tradicionalnih liturgiĕnih izrazov z drugaĕe motiviranimi v drugi in tretji izdaji katekizma v primerjavi s prvo, npr. *odžalitel (sveti duh)* (1833, 1837) namesto *razveselitel* (1826). Razlike najdemo tudi v nadomestni izbiri tvorjenk iz osrednjega prostora, npr. *naslednik* (1833, 1837) namesto *nasledovnik* iz prve izdaje (Legan Ravnikar 1998: 173–174). Torej je tudi Dajnko postopno, ĕeprav so ga rojaki manj razumeli, pa tudi sam osrednjeslovenske knjižne norme ni dobro obvladal, v skupno dobro odstopil od vzhodnoŕtajerske knjižne različice.

3.3.2 Sedem poglavitnih grehov pri Burgarju in Slomšku je *sedem naglavnih grehov* pri Jeranu in *sedem glavnih grehov* pri Dajniku. Po primerjavi z danaŕnjo izrazno podobo (Katekizem 1993) opazimo pri Burgarju (1833) in Slomšku (1869) povsem sodobne zglede. Na primerih naŕtetih liturgiĕnih izrazov za *naglavne grehe* in protipomenk za *ĕednosti* (sprva v osrednjem knjižnem jeziku *tugenti*) oz. *kreposti* (sodobna raba je po naših virih izpriĕana le pri vzhodnoŕtajerskih piscih) lahko spremljamo proces približevanja k skupni slovenski normi:

Burgar, Slomšek	Dajnko	Katekizem 1993
<i>napuh – ponižnost</i>	<i>gizdost – ponižnost</i>	<i>napuh</i>
<i>lakomnost – dobrotljivost (B), radodarnost (S)</i>	<i>skopost – radodarnost</i>	<i>lakomnost</i>
<i>nečistost – čistost</i>	<i>nečistost – čistost</i>	<i>nečistost</i>
<i>nevoščljivost – ljubezen</i>	<i>nevoščljivost – ljubav</i>	<i>nevoščljivost</i>
<i>požrešnost – zmernost</i>	<i>lakota – treznost</i>	<i>požrešnost</i>
<i>jeza – potrpežljivost</i>	<i>zovnaštvo – potrpljenje</i>	<i>jeza</i>
<i>lenoba – gorečnost v dobrem</i>	<i>nemarnost – marnost</i>	<i>lenoba ali acidia</i>

4 Načrtna prenova slovenske krščanske, predvsem liturgične terminologije je potekala postopno skozi celotno 19. stoletje, zanesljivo vsaj do šestdesetih let, do koder smo primerjalno soočili knjižne vire. Z izmenjavo prevzetih in kalkiranih terminov iz nemščine so se uveljavili (arhaični) izrazi slovanskega izvora iz vzhodnoslovenskih knjižnih različic. V konkurenci tradicionalnih domačih terminov iz vseh pokrajinskih knjižnih različic 18. in začetka 19. stoletja so prevladali osrednjeslovenski.

KRŠČANSKA TERMINOLOGIJA V PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU

1 V zvezi s Pleteršnikovim *Slovensko-nemškim slovarjem* (1894–1895) je bilo na podlagi večplastnih jezikovnih analiz slovarskih sestavkov v zadnjih desetih letih veliko napisanega o občudovanja vrednem besednem gradivu in leksikografskem deležu urednika Maksa Pleteršnika (1861–1893).¹ Znano je, da je v slovar vključil, kot je sam zapisal v historiatu nastajanja slovarja, naslednje:

V obče je veljalo vodilo: sprejeti, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori. Toda oboje je moralo imeti svoje meje. Ako so slovarjepisci napačno in brez potrebe za slovar kovali besede, kakršnih je zlasti v Pohlinoem, Gutsmanovem in Murkovem slovarju ter v Zalokarjevem rokopisu, ali ako so pisatelji napačno narejene ali brez potrebe iz drugih slovanskih jezikov vzete besede kje kedaj rabili, katere si v knjigi nobene veljave niso pridobile, takih besed, ako jih je gradivo ponujalo, ni kazalo sprejemati. Prav tako se tudi ni sprejemala večina takih tujih besed, katere prosti narod sicer pogostoma pa brez potrebe rabi, ker za dotične pojme tudi dobre domače besede še krepko živijo med narodom. /.../ V posameznih slučajih pa je bilo težko določiti mejo med tem, kar se ima sprejeti in kar ne, in mnogo se je moralo prepustiti subjektivnemu razsodku. Mnogokrat n. pr. se je sprejela katera beseda, dasi tuja in redka, ker je za jezikoslovca zanimiva (Pripomnje, VII).

---

¹ Prispevki o Pleteršnikovem slovarju so bili v zadnjem času objavljeni v dveh zbornikih s strokovnih posvetovanj: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije, Maks Pleteršnik*, 1996 in *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar, Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*, 1998. Ovrednotila so se slovaropisna načela, ki jih je Pleteršnik razložil v uvodnih *Pripomnjah*, struktura slovarskih sestavkov (zapis, onaglasitev iztočnic, pomenska členitev iztočnic, ponazarjalno gradivo) in pravopis, posamezna besednovrstna in slovnična vprašanja, razmerje do kasnejših slovenskih slovarjev in širše v slovanskem kontekstu. Leta 1995 je tedanji predsednik Slavističnega društva Slovenije F. Novak v Pišecah organiziral okroglo mizo s temo *Vprašanja slovaropisja*. O M. Pleteršniku kot slovaropiscu je bilo že predhodno marsikaj napisanega, kar povzema J. Toporišič v članku *Življenje, delo in pomen Maksa Pleteršnika* v drugem zborniku (1998).

1.1 Naslov poglavja nas zavezuje k predstavitvi slovenske krščanske (katoliške) terminologije, kolikor jo je Pleteršnik pritegnil v svoj dvojezični, splošni, deloma razlagalni slovar slovenskega (knjižnega) besedišča.² Ob tem je treba poudariti, da Pleteršnikov slovar ni zgodovinski, etimološki ali terminološki slovar, ima pa posamezne poteze zgodovinskega, etimološkega in terminološkega slovarja. Termine, kot jih je sam imenoval *imenstvo* (*die Terminologie*) ali *znanstvene izraze*, je praviloma zaznamoval z latinskimi okrajšavami, npr. *arch.*, *astr.*, *bot.*, *chem.*, *math.*, *phil.* itd. Kvalifikatorja, ki bi kazal strokovno področje, na katerem krščanski termin živi, ali od kod prihaja v splošno rabo, Pleteršnik ni pripisoval (izjema je *mana* z okrajšavo *bibl.*, ki v seznamu *Kratice* ni navedena). Toda seznam virov izkazuje bogat izbor verskih priročnikov: katekizmov, lekcionarjev, pridig, nekaterih izdaj biblije od protestantizma dalje.³ Vredno je opozoriti, da so krščanski termini

² I. Orel (1998: 113–125) je razčlenjevala prvine enojezičnega razlagalnega slovaropisja v Pleteršnikovem slovarju. Ugotovila je, da se v navedbah slovenskih ustreznice in/ali razlag ob nemških ekvivalentih oz. razlagah ali namesto njih kaže dotlej ne-uvpeljavljen slovaropisni postopek. Ta postopek posamezne sopomenke in različice vrednostno ureja, neznane besede dodatno pojasnjuje, nazorno predstavlja manj znano in duhovno resničnost in na tak način dvojezično slovaropisno osnovo bogati s sestavinami enojezične razlagalne nadgradnje.

³ V razdelku *Kratice* (XIII–XVI) je M. Pleteršnik po abecednem redu okrajšav navedel pisce oz. prevajalce in ekscerpirana dela: **Bas.**, Jernej Basar (Bassar), *Pridige*, 1734; **Burg.**, J. Burger, *Pomoč v sili*, 1832, *Nedolžnost preganjana in poveličana*, 1832, *Sv. Terezije premišljevanja*, 1834, (Antonija Pekca) *Razlaganje dopoldanje očitne službe božje* (1834) in *Kristusovo trpljenje* (1835); **Dalm.**, Juri Dalmatin, *Biblia*, 1584, (Reg.) *Register* k tej bibliji; **Ev. tirn.-Mik.**, v Miklošičevih delih omenjeni »*Szveti evangeliumi*«, 1694; **Ev. (Rok.)**, *Star evangelij*, rokopis, menda iz 17. stoletja, v ljubljanski licejski knjižnici, porabljeni so Levstikovi izpiski iz njega; **Guts.**, O. Gutsman, (Res.) *Kristijanske resnice*, 1770; **Jap.**, Juri Japelj (Japel), **(Sv. p.)** »*Svetu pismu Stariga Testamenta*«, I. 1791, II. 1796, **(Prid.)** *Pridige*, 1794; **Jsvkr.**, Janez Krstnik od sv. Križa (Joannes Baptista a s. Cruce), *Sacrum promptuarium* (pridige), I.–IV., 1691–1707; **Kast.**, Matija Kastelec, (Rož.) *Bratovske bukvice s. Rozenkranca*, 1678, **(N. v.)** *Nebeški cil*, 1684, **(N. k.)** *Nauk Christjanski*, 1688; **Krelj**, Seb. Krelj (Krel), *Postila*, 1. izd. 1567 (po Miklošičevih citatih), 2. izd. 1578 (Juričič, op. Andreja Legan Ravnika); **Ravn.**, M. Ravnika, *Zgodbe svetiga pisma za mlade ljudi*, 1815–17; **Rog.**, P. Rogerius, *Palmarium empyreum* (pridige), I. 1731, II. 1743; **Schönl.**, J. L. Schönleben, *Evangelia inu lystuvi* (2. izd. Hrenovih evangelijev), 1672, porabljeni so Levstikovi izpiski; **Skal.**, A. Skalar, rokopis iz l. 1643; **Slom.**, A. M. Slomšek, *Zbrani spisi*, izdal in uredil M. Lendavšek, I.–III., 1876–1879; **Škrb.**, P. Škrbinc, *Nedelske pridige*, 1814; **Škrinj.**, I. Škrinjar (Schkriner), *Svetu pismu Stariga Testamenta*, VI. 1798, VII. 1802, (Japelj-Kumerdejeva izdaja); **Trav.**, A.

predstavljali občuten delež besednega fonda tudi v starejših dvo- ali večjezičnih rokopisnih in tiskanih slovarjih. Na podlagi gradiva predpostavljamo, da je Pleteršnikov slovar zajel osnovni terminološki fond, to je obredno (liturgično) terminologijo, manj cerkvenoupravne, le izjemoma svetopisemske in teološke termine.⁴

1.2 Jezikovna analiza terminološkega gradiva je potekala na podlagi popolnega izpisa terminov in delnega izpisa terminoloških (stalnih) besednih zvez iz prvega dela Pleteršnikovega slovarja (A–O), ki obsega 883 strani slovarskih sestavkov, v dveh stolpcih na vsaki strani.

Zbrano gradivo kaže na bogato zbirko izrazov, ki so se skozi stoletja pojavljali v slovenskih knjigah in rokopisih. Tako nam poleg sinhronega vpogleda v »stanje« krščanske leksike ob koncu 19. stoletja gradivo delno odstira tudi razvojno pogojeno sopomensko podobo krščanskih, predvsem obrednih terminov ter dvojnice in izmenjave znotraj cerkvenih in deželnih meja.⁵ Izkazalo se je, da je s terminološkimi ustreznici zapolnjenih dvoje »delovnih« področij. Na eni strani gre za insti-

Traven (Traun), *Svetu pismu Stariga Testamenta*, V. 1798 (Japelj-Kumerdejeva izd.); **Trub.**, P. Trubarja razna dela iz druge polovice 16. stoletja, zlasti: (**Psal.**) *Ta celi psalter Davidov*, 1566, (**N. T.**) *Ta celi Novi Testament*, 1582, (**Post.**) *Hišna postila*, 1595; (**Trub.-Let.**) V. Oblak, *Truberjev katekizem z dvema izlagama*, od l. 1575, Let. Mat. Slov. 1891, prim. tudi: M. Valjavec, *Droben spisek Truberjev*, Let. Mat. Slov. 1882–3; **ZgD**, *Zgodnja Danica*, katol. cerkven list, izhaja od l. 1848.

⁴ F. Novak je v soavtorstvu s F. Jakopinom in M. Merše (1996: 298–299) za potrebe opisa protestantskega besedišča 16. stoletja formuliral tipe verskega izrazja kot podskupine poimenovalnega sistema različnih verskih področij. *Izrazje biblije seže* prek verskega področja, saj besedilo opisuje dogodke in pojave, ki niso samo verski. *Katekizemsko izrazje* obsega temeljni verski besedni zaklad iz najpogosteje izdanih protestantskih knjig. Tretjo podskupino poimenuje *obredniško izrazje*, ki je zajeto v vzorcih ali kar formulah besedil duhovnika pri posameznih obredih. Versko izrazje, ki poimenuje cerkveno organizacijo, je *cerkveno izrazje* in se nanaša na protestantsko in katoliško organiziranost. *Teološke izraze* kot pomembno podskupino so protestanti uporabljali v razlagah svojih verskih sistemov, v »izlagah« in nekaterih predgovorih. Katekizemski in obredniški termini ter teološki in katekizemski termini se delno prekrivajo. Zdi se, da je jasno mejo med njimi težko postaviti, npr. vzorci besedil, ki jih mora znati vernik pri zakramentu spovedi (preden se spove, ko dobi odvezo itd), sodijo v katekizem in obrednik.

⁵ Diferencialno podobo slovenske krščanske terminologije, ki jo je ugotovil že F. Miklošič (1875), je na podlagi številnih analiz gradiva in vseh jezikovnih ravninah in ob podpori sociolingvističnih in kulturoloških dejstev utemeljila M. Orožen (1996b, 1996c). Podpira jo tudi jezikoslovna analiza obredne terminologije iz preko štiridesetih verskih priručnikov v doktorski tezi A. Legan Ravnikar (2001–2002).

blagorci — blagotvóren

— 31 —

blagougóden — blancevátí

blagorci, *m. pl.* blagorcé deliti = blagore deliti, *Dol.-Levst.* (*Sl. Spr.*).

blāgorčēn, *čna, adj.* behābig, *Jan.*

blagoróden, *dna, adj.* wohlgeboren (v naslovih), *Mur., Cig., Jan., nk.*

blagoródje, *n.* Vaše blagorodje! Euer Wohlgeboren! *Cig., nk.*

blagoródnik, *m. der* Adelige, *pl.* blagorodniki, *der* Adel, *Cig. (T.).*

blagoródnost, *f.* die edle Herkunft, *Mur., Jan. blagoróvāvec*, *vca, m. der* Seligpreiser, *Mur. blagoróvátí, *újem, vb. impf.* glücklich, selig preisen, segnen, *Levst. (Sl. Spr.);* („blagorovati“) *Guts, blagrovati, Mur., V.-Cig., Jan., Dol.**

blagoslāvljanje, *n.* das Segnen, das Einweihen, *Cig., Jan., nk.*

blagoslāvljati, *am, vb. impf. ad* blagosloviti; segnen, weihen, einweihen, *Cig., Jan., ogr. in kajk.-Valj. (Rad), nk.*

blagoslōv, *slōva, m. der* Segen, *Mur., Cig., Jan., nk.;* — očetov blagoslov, *Ravn;*; cerkveni b., maša z dvema blagoslovoma, *nk.*

blāgoslōvec, *vca, m. der* Segenspredher, *Cig.*

blagougóden, *dna, adj.* 1) wohlgefällig: očem b., *Vrt.;* — 2) gefällig: izza novih blagougodnih nasvetov, durch weitere gefällige Intervention, *Levst. (Močv.);* — stsl.

blagougódje, *n.* das Wohlgefallen, *Cig. (T.);* — stsl.

blagospěšnost, *f.* das Wohlgebeihen, *Cig. (T.).*

blagovátí, *újem, vb. impf.* 1) wohl gedeihen: naj država blaguje, *Cig. (T.);* — 2) sich wohl schmecken lassen, *C;* (= b. se, *SIN.*); — *hs.*

blagóven, *vna, adj.* Waren-; blagovna bōrsa, die Warenbōrse, *Levst. (Nauk);* — blagovno hranišče, das Warenmagazin, *ZgD.*

blagovėren, *rna, adj.* fromm: blagoverne oporoke, *Levst. (Nauk);* blagoverno pridobiti si, im guten Glauben erwerben, *DZ.*

blagovėst, *f.* das Evangelium, *Jan.;* — stsl.

blagovėstēn, *stna, adj.* evangelisch, *Jan.;* Evangelien-, blagovestna knjiga, das Evangelienbuch, *Raič (Let.).*

blagovėstje, *n.* = blagovest, *ZgD.;* — stsl.

blagovėstnik, *m. der* Evangelist, *C;* der Apostel, der Glaubensbote: blagovestnika sv. Ciril in Metod, *nk.*

blagorazúmnost — blagotína

— 31 —

blagotvōr — blāgva

blagorazúmnost, *f.* die Verständigkeit, die Klugheit, *Cig. (T.).*

blagorci, *m. pl.* blagorcé deliti = blagore deliti, *Dol.-Levst. (Sl. Spr.).*

blāgorčēn, *čna, adj.* behābig, *Jan.*

blagoróden, *-dna, adj.* wohlgeboren (v naslovih), *Mur., Cig., Jan., nk.*

blagoródje, *n.* Vaše blagorodje! Euer Wohlgeboren! *Cig., nk.*

blagoródnik, *m. der* Adelige, *pl.* blagorodniki, *der* Adel, *Cig. (T.).*

blagoródnost, *f.* die edle Herkunft, *Mur., Jan.*

blagoróvátí, *újem, vb. impf.* glücklich, selig preisen, segnen, *Levst. (Sl. Spr.);* („blagorovati“) *Guts, blagrovati, Mur., V.-Cig., Jan., Dol.*

blagoróvāvec, *-vca, m. der* Seligpreiser, *Mur.*

blagoslāvljanje, *n.* das Segnen, das Einweihen, *Cig., Jan., nk.*

blagoslāvljati, *-am, vb. impf. ad* blagosloviti; segnen, weihen, einweihen, *Cig., Jan., ogr. in kajk.-Valj. (Rad), nk.*

blagoslōv, *-slōva, m. der* Segen, *Mur., Cig., Jan., nk.;* — očetov blagoslov, *Ravn;*; cerkveni b., maša z dvema blagoslovoma, *nk.*

blāgoslōvāc, *-vca, m. der* Segensprecher, *Cig.*

blagotvōr, *-tvōra, adj.* = blagotvoren, *Str.*

blagotvōrēn, *-rna, adj.* wohlthätig, *Z, nk.*

blagougóden, *-dna, adj.* 1) wohlgefällig: očem b., *Vrt.;* — 2) gefällig: izza novih blagougodnih nasvetov, durch weitere gefällige Intervention, *Levst. (Močv.);* — stsl.

blagougódje, *n.* das Wohlgefallen, *Cig. (T.);* — stsl.

blagospěšnost, *f.* das Wohlgedeihen, *Cig. (T.).*

blagovátí, *újem, vb. impf.* 1) wohl gedeihen: naj država blaguje, *Cig. (T.);* — 2) sich wohl schmecken lassen, *C;* (= b. se, *SIN.*); — *hs.*

blagóven, *-vna, adj.* Waren-; blagovna bōrsa, die Warenbōrse, *Levst. (Nauk);* — blagovno hranišče, das Warenmagazin, *ZgD.*

blagovėran, *-rna, adj.* fromm: blagoverne oporoke, *Levst. (Nauk);* blagoverno pridobiti si, im guten Glauben erwerben, *DZ.*

blagovėst, *f.* das Evangelium, *Jan.;* — stsl.

blagovėstēn, *-stna, adj.* evangelisch, *Jan.;* Evangelien-, blagovestna knjiga, das Evangelienbuch, *Raič (Let.).*

blagovėstje, *n.* = blagovest, *ZgD.;* — stsl.

blagovėstnik, *m. der* Evangelist, *C;* der Apostel, der Glaubensbote: blagovestnika sv. Ciril in Metod, *nk.*

Sliki 6 in 7: Stran iz Pleteršnikovega slovarja: stara (1894–1895) in nova izdaja (2006).

tucionalno raven, kjer prevladujejo poimenovanja za pojme iz cerkvene uprave, ureditve in hierarhije njenih posvečenih predstavnikov, za dobe in praznike v cerkvenem letu, bogoslužne prostore in sedem zakramentov katoliške cerkve. Na drugi strani so v slovarju potrjena poimenovanja za pojme iz katoliškega verskega nauka, kakor ga uči krščanska cerkev zahodnega obreda, npr. pojmi *Boga*,⁶ *svete trojice*, *greha*, *milosti*, *spovedi*, *štirih poslednjih reči* itd. Iztočnice so enobesedne, terminološke besedne zveze so navedene v razlagalno-ponazarjalnem delu slovarskega sestavka z isto odnosnico, večkrat z informacijo o besedilnem viru, npr. *ángel: a. varuh, smrtni a., a. pobijavec Cig., a. končavec Jap.*, ali pod pridevniško iztočnico, npr. *božji: sin božji, božja porodnica, božji hram, božja služba*. Iz prvega dela Pleteršnikovega slovarja je bilo izpisanih 1040 krščanskih terminov. Vsaj dve tretjini je samostalnikov, ki so tudi odnosnice v terminoloških besednih zvezah. Iz samostalnikov so se izpeljevali pridevniški termini. Precej manj je glagolskih terminov in terminoloških zvez iz njih.⁷

1.3 Glavno pozornost bomo posvetili vprašanju gibanja terminološkega besedja v drugi polovici 19. stoletja: uveljavljenim terminom, terminom, ki so se spontano umikali iz rabe ali so jih namerno opuščali, in novotvorjenkam. Razmerja oz. hierarhijo med besednimi terminološkimi sopomenkami, glasovno-pisnimi in besedotvornimi različicami je Pleteršnik prikazoval z oznakami, ki so nam v pomoč: z enačajem (= *enakega pomena kakor, enakega pomena je tudi*), kazalko *pogl.* (= *poglej, navadno pri napačnih oblikah in besedah zavrača na pravilnejše*) in z vodilko *prim.* (= *primeri, zavrača na besede podobnega pomena ali na besede, ki pojasnjujejo dotično besedo, ali na tuje besede, iz katerih so dotične slovenske nastale*).⁸ Izjemoma se pojavljajo oznake *nam.*, *tudi*, *nav.* in oklepaj.⁹ Z enačajem in vodilko je označeval sopomenskost, ne

⁶ Onaglašene in z vsemi pravopisnimi posebnostmi so zapisane le citirane iztočnice, sicer so krščanski termini posodobljeni, akcent se opušča.

⁷ Glagol pri Pleteršniku je izčrпно predstavila M. Merše v članku *Vidsko soodnosni glagoli v Pleteršnikovem slovarju* (1998).

⁸ Kvalifikatorje M. Pleteršnik navaja v uvodnem delu prve knjige pod naslovoma *Znamenja*, XI in *Kratice*, XII.

⁹ J. Narat (1998: 55–77) je s pomočjo slovaropisnih oznak =, *prim.*, *pogl.*, *nam.*, *nav.*, *tudi* in zapisov v oklepaju ugotavljala sopomenke nasploh in njihova medsebojna razmerja. Najpogostejša oznaka je enačaj, ki opozarja izključno na sopomenskost, ostale so redkeje. Zlasti *prim.* opravlja tudi druge vloge: opozarja na prevzetost be-

pa nujno enakovrednost izrazov. Manjšo ustreznost oz. neprimernost in s tem podrejenost iztočnice v odnosu do sopomenskega termina je zaznamoval s kazalko. Z navedbo v oklepaju je citiral pokrajinsko ali avtorsko različico, s *tudi* nadrejenost iztočnice, z *nam.* pa nepričakovan razvoj.

2 Analiza krščanskih terminov

2.1 Pri razvrščanju terminološkega gradiva glede na izvor je opazna splošna tendenca najširše uveljavljenosti prevzetih terminov iz latinščine, večkrat z nemškim posredništvom,¹⁰ npr. *núna* 2) *die Nonne*; – *prim. stvn. nunna*, *lat. nonna*, *Mik. (Et.)*. Izrazna podoba terminov je lahko enotna, npr. *advent*, *binškošči*, *brevir*, *dijakon*, *inkvizicija*, *kapela*, *kaplan*, *kardinal*, *kelih*, *litanije*, *liturgija*, *ministrant*, *minorit*, *monštranca*.¹¹ Ker je Pleteršnik upošteval rokopisne in knjižne vire iz vseh knjižnojezikovnih obdobij ter zbirke narečnega gradiva, po pričakovanju najdemo pravopisne, naglasne, glasovne in besedotvorne različice. Te je Pleteršnik hierarhično razvrščal glede na tedanjo rabo, npr. *altár der Altar*, *oltár der Altar veliki o.*, *l.../ stranski o.*; *ángel*, *l.../ – tudi: ángeł*, *piše se nav. angelj*; *cérkva = cerkev*, *cerkóvæn = cerkven*, *cerkvár = cerkovnik*, *cerkvénac = cerkovnik*, *cerkveník = cerkovnik*; *jerètnik = jeretin – prim. lat. haereticus*; *katòličan*, *tudi: katoličàn*; *opát in ápat*;¹² *máša in mēša*;¹³ *menih* 1) *der Mönch*; *mnih Cig., Jan.*¹⁴ *pogl. menih, mùnih GBrda pogl.*

sede, navaja pomensko ali oblikovno bližnje besede (ne le sopomenke), včasih tudi strokovno literaturo.

¹⁰ Nemški ekvivalent ob slovenskem daje priložnost primerjalno sklepati, da je bila latinščina tudi za Nemce zelo pomemben vir tvorbe krščanskih terminov.

¹¹ Pri izrazu *kazalnica* (potrjena je pri vzhodnoštajerskem piscu J. Muršcu, 1850) je Pleteršnik z vodilko pokazal na očitno širše uveljavljen prevzeti termin *monštranca*, ki so ga poznali tudi Nemci *die Monstranze*.

¹² Izraz *opát der Abt*, *Mur., Cig., Jan., nk.* sodi med najstarejše prevzete termine, ki so v germanske in slovanske jezike prišli prek latinščine iz grščine (Šetka 1976: 191, Bezljaj 1982: 250). H. Striedter-Temps (1963: 186) iz **appat* dokazuje nemško posredništvo, češ da je *o* nadomestek za tujejezični *a*. Pleteršnik navaja še različico *ápat Mur. pogl. opat*, izpeljanki sta *opática* na prvem mestu (*Mur., Cig., Jan., nk.*) in *opátinja* (*opátinja = opatica Cig.*).

¹³ Različna raba je posledica narečne podstave pokrajinskih knjižnih različic, in sicer osrednjeslovenskega prostora v nasprotju z severovzhodnim delom narodnostnega ozemlja.

¹⁴ A. Breznik (1926: 110–174; 1938: 17–32, 87–98, 147–165) je na podlagi temeljitega poznavanja starejših in novejših slovenskih tiskanih in rokopisnih slovarjev ugotov-

menih; cistercijân ein Mönch des Cistercienser = ordens Cig., Jan., cistercijânc = cistercijan. Iz slovarja je razvidno, da je prevzemanje iz latinščine z glasoslovnimi in oblikoslovnimi prilagoditvami slovenskemu jeziku ter nadaljnja podomačena (večstopenjska) tvorba tudi v 19. stoletju pomnožila splošnopomenovalni in terminološki fond slovenskega besedišča. To potrjujejo tudi primeri z oznako *nk.*,¹⁵ ki jih je Pleteršnik po potrebi razložil, npr. *inkvizícija* 'sodniška preiskava, sredovečno versko sodišče', *klêrik* 'duhovnik', *konkordât* 'pogodba med papežem in državo', *krestomatíja* 'izbrano berilo', *metropolít*¹⁶ 'nadbiskup', *místika* 'skrivnostni verski nauk', *monoteízem* 'enoboštvo', *novicijât* 'novaštvo', *nūncij* 'papežev poslanec', *oratōrij* (le v nemščini) 'die Betkapelle, ein kirchliches Singstück, das Oratorium', *ordâlije* 'božja sodba', *ordinariât* 'škofovski urad, škofovsko oblastvo'. Po drugi strani je opazna potreba po prevajanju terminov, kot kažejo iztočnice *edinobôžje, enobôštvo der Monotheismus, Cig. (T.), enobôžnik, enobôžnost = enoboštvo.*

2.2 Na drugem mestu smo zbrali zelo stare, iz nemščine prevzete obredne termine, uveljavljene v ljudskem govorjenem cerkvenem jeziku ter ustaljene v knjižnih prevodih in priredbah piscev iz osrednjeslovenskih pokrajin od druge polovice 16. do srede 19. stoletja. Pleteršnik je vključeval besedje v dokumentirani diahroni podobi: *fajmošter/farmošter, far, farar, farmošter/farmešter, farof, farovž, gmajna, gnada, greva, kaštiga, klošter, mantra/martra, mežnar, nid,*¹⁷ *ofer.* Tovrstne termine je

---

vil, da so oznake, kot Cig., Jan., C. itd. brez znanstvene vrednosti, po mojem pričanju imajo vsaj dokumentarno vrednost. Starejših slovarjev Pleteršnik namreč ni zadosti upošteval, zato je mnogo besed pripisoval mlajšim virom. Tako v Pleteršnikov slovar niso prišle nekatere dobre besede, ki so jih imeli starejši slovarji (SBL, Pleteršnik Maks, 384). Kastelca in Hipolita sploh ni bral, slabo je izpisal Megiserja, Gutsmana, Murka in Janežiča, natančno je upošteval Cigaleta. Mnoge besede, ki so potrjene pri Kastelcu, Hipolitu, Pohlinu, Gutsmanu, Murku in v starejših izdajah Janežiča, je pripisal šele Hubadovi priredbi slovensko-nemške izdaje Janežičevega slovarja iz leta 1893 (3. izdaja).

¹⁵ »Ta kratica je zelo obširnega pomena in obsega vse knjištvo in posebno vse časopisje novejšje dobe, kolikor ga ni s posebnimi kraticami omenjenega« (Kratice, XV).

¹⁶ M. Pleteršnik je prikazal razmerje med termini *metropolit, nadbiskup* in *nadškof* na naslednji način: *metropolit nadbiskup, der Metropolit, metropolitânski = metropolit-ski, metropolit-ski, nadbiskupski Cig.; nadbiskup = nadškof nk.; nadškof der Erzbischof, Cig., Jan., nk.* Izpričane so tudi novejšje tvorjenke *nadškofija, nadškofijski, nadškofijstvo, nadškofji.*

¹⁷ Kot sopomenko navaja *zavist*, v oklepaju pa opozori na ustaljeno rabo prevzetega izraza pri starejših piscih.

Pleteršnik na podlagi tedanjega stanja opremil največkrat: z zaznamkom kraja ali pisca je vsak izraz umestil v čas in prostor, s krajšavo *nk.* in slovničnimi oznakami je opredelil sinhrono podobo termina ter nazkaval njegovo nadaljnjo rabo. Na normativno napačni izraz je pokazal s kazalko, npr. *brít of pogl. pokopališče*,¹⁸ *gâjzla pogl. bič, jezuitar pogl. jezuit* (tudi prevod *jêzusovec = jezuit*), *kapucinar pogl. kapucin* (drugačen pomen ima *kapucînc der Kapuzineraſſe (cebus capucinus Erj. (Z.))*), *ôfâr pogl. žrtva, gmâjna pogl. občina, gnâda pogl. milost*.¹⁹ Z vodilko je Pleteršnik pojasnjeval nemški izvor termina, npr. *fârman 1) = faran, prim. nem. Pfarrmann = Pfarrinſaſſe*. Sopomensko ali variantno, vendar ne odsvetovano rabo je prikazal z enačajem, npr. *âlmoštvo = almožna Mur., (almuštvo, Habd.)*; *âlmožna = miloščina, das Almoſen – iz nem.; hàjd = ajd; brúma = pobožnost; fîrma 2) = birma; grêvinga = kesanje; klôšter = samostan; mârtra = muka; mêžnar = cerkovnik*. Obratnega zapisa ni, kar kaže na prvenstvo domačih terminov.

2.3 Prevzeti krščanski termini iz drugih neslovanskih jezikov imajo skromen delež. Z okrajšavo *madž. (madžarsko, magyarsko)* ali *ogr.* (tudi z dopolnilno okrajšavo vira) so označene sopomenke iz vzhodnega tipa obredne terminologije, ustaljene v nabožnem slovstvu prekmurskih piscev, kot *âldov, bâtriti in batrivîti, kînč, orság*. Pri prvih dveh primerih Pleteršnik navaja mnogočlenko terminološko družino, npr. *bâtriti aufmuntern, trôſten, ogr. – C (od magy. bator, hraber, Dan.)*; *bâtrivân 1.../ 2. trôſtlich, ogr. – M.*; *batrivêti = batriviti, ogr. – Valj. (Rad.)*; *batrivîtêl der Trôſter ogr. – M.*; *batrivîtêljica; batrivîti*. Slovar to besedje popisuje, toda za normativno rabo ga ne priporoča, npr. izrazu *batrivîtêl konkurirajo izrazi obveselîtêl, odžalnik = tolažnik, tolažîtêl, tolaživac in tolažnik*.²⁰

2.4 M. Pleteršnik je pri nekaterih krščanskih terminih navajal staro-cerkvenoslovanski izvor ali za termine grškega izvora posredništvo stare cerkvene slovanščine. Označeni so z okrajšavo *stsl.*, npr. *ikôna (stsl. po gr.)*; *bóter 1.../ – prim. stsl. kômotrô iz lat. compater (Mik. (Et.))*; *licemèr*

¹⁸ Pri terminu *cintor* z okrajšavo *ogr.-C* – iz *lat. coemeterium*, ki je bil geografsko omejen na ozemlje pod ogrsko krono in ga najdemo v prekmurskem knjižnem jeziku, je Pleteršnik z enačajem pripisal sopomenko *pokopališče*.

¹⁹ V geselskem članku *mâša* pri terminoloških besednih zvezah Pleteršnik opozarja tudi na vpliv nemške skladnje, npr. *mašo brati (germ.) = maševati*.

²⁰ Star obredni termin *trôſtar* v slovarju ni omenjen, čeprav je v besedilnih virih pogosto izpričan.

(*nk.*) – *stsl.*, *licemêrac* = *licemer Jan.*²¹ Na prevzem iz ali preko slovenščini najbolj sorodnega slovanskega jezika kaže oznaka *hs* (*hrvatsko ali srbsko*), npr. *inovêrac* = *drugoverec* – *hs*, toda *inovêran* = *drugoveren* – *stsl.*, *inovêrnik* = *inoverec* – *stsl.*. Zadnji primer kaže, da je pri okrajšavah *stsl.* in *hs*. treba biti posebej previden, ker se ponekod zamenjujeta. A. Breznik (1938: 23) našteva precej primerov, ki kažejo, da je Pleteršnik navajal napačen izvor. Iz slovarskih sestavkov je tudi razvidno, da so opozorila na starocerkvenoslovanski izvor ponekod opuščena, npr. pri terminih *blagoslòv*, *nâdvladîka*, ali spet napačna, npr. *vladîka* – *hs*, *vladîkovâti* – *hs*. (*stsl.*!). Pleteršnik med drugim navaja, da je od Hrvatov prevzeta besedna družina *nadârba das Beneficium*, *nadârbenik* – *hs*, *nadârбина* – *hs*. Toda prevzemanja iz hrvaščine ni dosledno označeval, npr. pri krščanskem terminu *muka*, ki se je od druge polovice 19. stoletja dokončno uveljavil pri nas kot normativni izraz namesto *martra* ali prekmurskega *moka* (2. *móka* = *muka*).

2.5 Enkratni, priložnostni izraz je prevzet tudi iz ruščine, npr. *jezištvo* = *poganstvo*,²² *Jur. (Tug.)*; – *prim. rus. jazyčestvo*, sicer pa za novotvorbo krščanskih terminov prevzemanje iz drugih slovanskih jezikov ni značilno. Kot ugotavlja A. Breznik (1938: 24), je za krščanski termin *krvoprelitje* Pleteršnik domneval, da je starocerkvenoslovanskega ali hrvaškega izvora; kot prvi vir navaja Murka. Ker pa ni potrjen niti pri Vuku (1818) niti pri Belostencu (1740), je ruski izvor izpričan. Beseda *kryprelitje* (Dalmatin) je narejena po nemščini. Tudi termin *utešitelj* 'tolažnik' je ruskega izvora, ki ga je Pleteršnik vzel, po Breznikovih ugotovitvah, iz Hubadove priredbe Janežičevega slovarja.

2.6 Iz češčine je Murko (1933) prevzel *nabóžan* (Breznik 1938: 171), kar je Pleteršnik navedel v oklepaju (*stsl.*, *češ.*). Tudi termin *blagomilost die Gnade*, ki ga je Pleteršnik sprejel od Čafa, ta pa od Janežiča (1851), je češkega izvora, kar pa Pleteršnik ni vedel.

²¹ Iz Janežičevega slovensko-nemškega dela slovarja (1851) je Pleteršnik sprejel ilirske besede, ker ni vedel za njihov vir, npr. *čaroben*, *čestitati* (frazеologema *srečo vzdati*, *dobro vzdati* sta bila pozabljena), *dragocen* (Pleteršnik navaja *stsl.* vir poleg srbohrvaškega, toda Janežič je vzel iz Mažuranića), *imendan* (god), *licemerec* (izpodrinil slovenski izraz *hinavec*), *služkinja* (izraza *krščenica* in *dekla* sta bila opuščena), *verozakon* (= *verouk*) (Breznik 1938: 95–96).

²² Pleteršnik navaja *pogân* *pogl. pogan*; *pogân 1) der Heide, Jan., Dol. – M., ogr. – Mik., nk.*; *poganin* = *pogan 1), kajk. – Mik., Valj. (Rad).*

3 Na drugi strani je zanimivo opazovati razvojno dinamiko avtohtonih in prevedenih krščanskih terminov, kot jo izkazujejo zgledi iz besedilnih virov in slovarjev. Povzamemo lahko, da domači izrazi poimenujejo temeljne pojme krščanske veroizpovedi. Najdemo jih v najstarejših molitvenih in spovednih obrazcih, v pridigah in cerkvenih pesmih. Najpogosteje so to terminologizirani splošni izrazi, ki so pri praktičnem sporazumevanju ohranili prvotni splošni pomen, npr. *čednost, čistost, dolg, gospod, odpustiti, odvezati*. Kot termini ali sestavni deli terminoloških besednih zvez so zaživel v ustreznem govornem položaju ali v besedilu. Posamezne pomene večpomenskih iztočnic Pleteršnik razločuje z arabskimi številkami za iztočnico, v nasprotju s homonimi, ki so zaznamovani s številkami pred iztočnico. Naj navedemo nekaj zgledov:

óbc**ina** 1) der gemein[schaftliche Grund /.../ 2) die politifche Gemeinde /.../ bogočastna o., die Cultusgemeinde, 3) o. svetnikov, die Communion der heiligen; **od**v**ézati** /.../ 1) losbinden, o. (privezanega) psa /.../ 2) ausbinden, o., kar je zavezano /.../ 3) entbinden, o. koga dolžnosti /.../ – los[pre]chen, o. koga grehov; **obr**è**d** /.../ iti k sveti maši in k svetim obredom /.../ obredi, die Ritus, die Liturgie; 1. **mó**ka****, f 1) das Mehl /.../ 2) der Reif /.../ 2. **mó**ka**** = muka, die Marter.

Zaradi zgodovinske zasnove slovarja so izpričane raznočasne terminološke besedotvorne različice, sopomenski termini in pari dvojnic domače : prevzeto. Glasovno-pisne različice odražajo razlikovalne narečne podstave pokrajinskih knjižnih jezikov v 18. stoletju, npr. (osr. : prekm.) *čast : čest, maša : meša mašnik : mešnik, oseba : osoba*. Pleteršnik jih je normativno razvrščal glede na poenoteno knjižno normo v 2. polovici 19. stoletja, npr. *č**è**st = čast vzhŠt., ogr.; časténje pogl. čaščenje; čaščenje = čaščenje; častiti = častiti*. Besedotvorna variantnost se kaže v pokrajinskih knjižnih različicah, ko se na isto besedotvorno podstavo razvrščajo različni obrazilni morfemi, kot osr. *milost* : prekm. *milošča, miloča*. Najbolj opazne so besedne sopomenke, npr. osr. *sopraznik* : prekm. *osvetek*.

4 Besedotvorni postopki tvorbe krščanskih terminov v odnosu do sodobnega knjižnega jezika ne kažejo bistvenih razlik. Tvorjenke se razlikujejo po razvrstitvi in pogostnosti rabe obrazilnih morfemov znotraj posameznih besedotvornih pomenov. Majhno število uporablj-

nih besedotvornih modelov je na drugi strani sprožilo večpomenskost obrazilnih morfemov. Izpričani so tudi posamični termini z različnimi obrazilnimi morfemi na isti besedotvorni podstavi. Prek polovica vseh krščanskih terminov je tvorjenk, od teh približno dve tretjini samostalniških terminov. V primerjavi z izglagolsko in izpridevniško tvorbo izstopajo izsamostalniški termini s prevzeto besedotvorno podstavo. Pisci in prevajalci verskih besedil so namreč na podlagi tujejezične skladenjske podstave tvorili nove besede z dodajanjem slovenskih obrazilnih morfemov, po slovenskih tvorbenih modelih. Največ je nemodifikacijskih tvorjenk: navadnih izpeljank, sledijo medponsko-priponske zloženke in tvorjenke iz predložne zveze, za priredni zloženki sem na omejenem gradivu našla dva primera (*knezoškof*, *knezovladika*). Med modifikacijskimi tvorjenkami so potrjene izpeljanke in sestavljenke. Stopenjskost tvorbe je iz slovarja razvidna, npr. pri deminutivih: *ängelčak dem. angelec*, *ängelac dem. angel*. Na razmerja med netvorjenim terminom in prvo-, drugo- ali tretjestopenjskimi tvorjenkami je Pleteršnik sproti opozarjal, npr. *bîrnik l...l prim. I. bira*, da ne bi prišlo do napačnih povezav z iztočnico *bîrma* (*bîrmanac*, *bîrmanje*, *bîrmati*, *bîrmovânje*, *bîrmováti*). Pleteršnik je izčrpno beležil terminološke besedne družine, ki so praviloma mnogočlenske. Z besedotvorno podstavo *milost* je izkazanih 14 iztočnic, podstavo *cerkev* ima 21 iztočnic, *Bog/bog* ima celo 27 terminoloških iztočnic (neterminoloških tvorjenk je prek 30). Od prevzetih izrazov so tvorbeno najbolj produktivni najstarejši prevzeti termini: iz latinščine, npr. *cerkev*, *krst*, *maša*, in iz nemščine, npr. *almožna*, *bruma*, *fara*, *gnada*, *grevinga*. Zadnji so se zaradi purističnih prizadevanj posebej od začetka 19. stoletja pospešeno umikali iz knjižne rabe, zato jih Pleteršnik s kazalko usmerja na ustreznejše.²³ Diferencialni krščanski termini starocerkvenoslovanskega izvora so potrjeni v prekmurskem knjižnem jeziku. Nekateri od njih so se v drugi polovici 19. stoletja uveljavili v poenotenem novoslovenskem knjižnem jeziku, npr. *blagoslov*. Tvorbeno izstopajo tudi najstarejši domači krščanski termini,²⁴ ki so se dokumentirano nespremenjeno ali s pomen-

²³ Znano je, da slovenski verniki na prostoru osrednjih slovenskih narečij še danes uporabljajo izraza, kot *trošt*, *žegen*, v terminološki in neterminološki rabi.

²⁴ Podobne tendence je opaziti tudi pri krščanski terminologiji slovanskih narodov zahodnega obreda, npr. pri F. Miklošiču (1875), J. Šetki (1976), J. Frinti (1918), E. Klichu (1927) in M. Karpluk (2001).

skimi premiki ohranili tisoč let, npr. *duh, gospod, greh, izpoved, kazen, milost, odpustek*.

4.1 Kot primer si poglejmo distribucijo obrazilnih morfemov pri izsamostalniških terminoloških tvorjenkah. Med nemodifikacijskimi tvorjenkami so bile kot v splošnopomenovalnem sistemu navadne izpeljanke najbolj razširjena besedotvorna vrsta. Samostalniški termini so se največkrat pojavljali le v dveh pomenskih kategorijah: nosilec lastnosti, stanja, povezanosti s slovnično kategorijo živosti in pomen lastnost, stanje, povezanost s čim.

4.1.1 V prvem delu Pleteršnikovega slovarja so za vršilca dejanja izkazana naslednja priponska obrazila, ki jih navajamo glede na število izkazanih primerov: **-ac**: *avgustinac, cistercijanac, evangelijac, karmelac, kartuzijanac, katoličanac, misijonac, mahomedanac* in *mohamedanac*; **-án**: *farán, mahomedan* in *mohamedan, karmelitan, katoličan, krščan*; **-ar**: *cerkvar, korar, farar, jeziutar, misijonar, oblatar*; **-ica**: *bolvanica, korarica, mežnarica, opatica* (*aptázica* pogl. *opatica*); **-ka**: *cistercijanka, katoličanka, kristjanka, krščanka*; **-inja**: *ajdinja, boginja, malikinja*; **-čan**: *evangelijčan*; **-čar**: *bolvančar*; **-jan**: *kristjan*; **-a**: *kristjana*; **-ist**: *evangelist*; **-ik**: *almožnik*.

4.1.2 Besedotvorni pomen lastnost, stanje in povezanost (kolektivnost) izkazuje prevladujoče priponsko obrazilo v različicah **-stvo/-štvo**, medtem ko ostali obrazilni morfemi ostajajo na robu terminološke tvorbe: **-stvo/-štvo**: *almoštvo, apostolstvo, balvanstvo* in *bolvanstvo, farstvo, kaplanstvo, kardinalstvo, katoličanstvo, kloštrstvo, korarstvo, krščanstvo, mašništvo, maštvo, nunstvo, opatstvo, osobstvo*; **-izəm**: *ateizəm, jezuitizəm*; **-ika**: *katehetika*; **-ota**: *grehota*.

4.1.3 Za iste besedotvornopomenske kategorije lahko med nemodifikacijskimi tvorjenkami naštejemo zglede izpeljank iz predložne zveze, npr. *brezboštvo, brezmadežen, brezmadežnost, brezveren, brezverje, brezverec, brezvernica, brezvernik, brezverski, brezverstvo, nadprsnica, nadramnica*, in medponsko-priponskih zloženek, kot *bogočastje, bogoverje, bogorodje, bogoslovje, bogoslužje, bogoznanje, bogočastvo, bogoverstvo, bogovstvo, bogoznanstvo, bogoslovstvo; bogoslovec, bogoverec, istoverec, drugoverec, krivoverec, maloverec, mlačnoverec; bogorodnost, bogoslužnost; bogorodica; bogospravnik, bogovernik, istovernik, krivovernik*.

4.1.4 Prostorski pomen ima priponsko obrazilo **-ija**: *kaplanija, mežnarija, opatija, škofija*.

4.1.5 Za čas, ko je kaj, so izpričani zgledi za dve priponski obrazili: **-nica**: *gospodnica* in *gospojnica* in **-ovol-evo**: *duhovo*, *križevo*.

4.2 Pridevnik je druga najpogostejša besedna vrsta, ki je v prevladujoči vlogi levega prilastka del terminološke besedne zveze. Za tvorbo nemodifikacijskih pridevniških izpeljank iz samostalniških terminov je najbolj značilen obrazilni morfem **-ski** z različico **-ški**: *angelski*, *apostolski*, *arhangeljski*, *biblijski*, *korarski*, *farski*, *jezuitski*, *kaplanski*, *kloštrski*, *mašniški*, *metropolitanski*, *metropolitanski*, *misijonski*, *nunski*, *oltarski*, *opatovski*, *opatski*. Precej manj je zgledov za izpeljavo s priponskim obrazilom **-ən**: *adventən*, *binkošten*, *botričen*, *mašen*.

4.3 Primerov tvorbe glagolov iz samostalniške podstave je malo, npr. *jesusovati*, *maševati*, *mežnariti*, *misijonariti*, *ofrati*, *pridigovati*.²⁵

4.4 Modifikacijske tvorjenke

4.4.1 Med krščanskimi terminološkimi tvorjenkami posebno mesto zavzemajo modifikacijske sestavljenke s predpono **ne-** iz zanikanega glagola biti, ki tvorijo protipomenske pare. Predstavljajo produktiven vzorec terminološke tvorbe. Naj navedemo nekaj primerov samostalniških in pridevniških krščanskih terminov: *neduhovən*, *neduhovnik*, *nekatoličan*, *nekristjan*, *nekrščanski*, *nekrščenac*, *nemilost*, *nemilostiv*, *nespokornik*, *nevernik*, *neverac*. Sestavljenke s predponskim obrazilom **nad-** so mlajšega datuma, kot *nadbiskup*, *naddijakon*, *nadduhovnik*, *nadškof*, *nadškofija*, *nadvladika*, *nadvladikovina*, *nadžupnik*, *nadžupa*, *nadžupnija*. Prevzeta predpomska obrazila imajo malo zgledov: **anti-**, npr. *antikrist*, **arhi-**, npr. *arhidijakon*, *arhimandrit*, in **arh-**, npr. *arhangel*.

4.4.2 Modifikacijske izpeljanke mestoma prehajajo v neterminološko, stilno zaznamovano rabo. Prisotne so z naslednjimi priponskimi obrazilnimi morfemi: **-ica**: *bogica*, *botrica*, *božica*, *cerkvica*, *devica*, *dušica*, *kapelica*, *nunica*, *martrica*; **-ək**: *bogək*, *božək*, *božičək*, *grehək*, *mənišək*, *oblətək*, *očenašək*; **-ac**: *angelac*, *bogac*, *botrac*, *križac*, *očenašac* (Jurč.); **-ič**: *božič*, *menišič* (Preš.); **-c**: *botrc*; **-čac**: *križčac*; **-ščina**: *duhovščina*, *gospoščina*; **-ska**: *gosposka*; **-ak**: *očak*.

4.5 Zloženk z enomorfemskim medponskim obrazilom je malo

²⁵ Iz analize vidse soodnosnosti glagolov pri Pleteršniku je razvidno, da je izsamostalniška tvorba glagolov predstavljala zelo omejeno tvorbeno možnost (Merše 1998: 17–31). Za krščanske termine smo ugotovili, da je samostalniška podstava tvorjenih glagolov pogosto tujejezičnega izvora.

in so bile po večini tvorjene v jeziku, od koder smo jih sprejeli, npr. v nemščini *cehmošter*, *farman*, *farmošter*.

4.6 Sklopi se pojavljajo izjemoma, npr. *očenaš*.

5 Glede na časovno- in funkcijskozvrstno raznolike vire, ki jih Pleteršnik navaja v uvodu, slovar prinaša obilico gradiva tudi iz terminološke plasti slovenskega besedišča. Prav nabožna dela, ki so v preteklih stoletjih največkrat doživela knjižno objavo, hranijo bogato zbirko krščanskih terminov. Iz Pleteršnikovega slovarja ne moremo izluščiti popolne podobe slovenske krščanske terminologije na diahroni ravni, daje pa nam priložnost, da na enem mestu in gradivsko podprto soočimo izrazno in pomensko podobo terminološkega besedišča preteklih jezikovnozgodovinskih dob, predvsem pa se seznanimo s stanjem krščanske terminologije v 19. stoletju.

NEKAJ TIPOV ZAMENJAV KRŠČANSKIH TERMINOV PO SLOVENSKIH BESEDILNIH VIRIH

1 Oblikovanje slovenske krščanske terminologije je neločljivo povezano s pokristjanjevanjem alpskih in panonskih Slovencev v novi domovini predvsem od 8. in 9. stoletja dalje. V prvi monografski raziskavi najstarejšega »knjižnega« besedišča pri slovanskih narodih je F. Miklošič že leta 1875 v uvodu k delu *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen* zapisal:

Krščanstvo je pri ljudstvih povzročilo veličastno, z ničimer drugim primerljivo revolucijo, tako mišljenja in občutenja kot tudi preobrazbe zunanjega življenja. Da se je ta, celostnega človeka obsegajoča preobrazba morala izraziti v jeziku, pač ni treba dokazovati. /.../ Omejili se bomo zato na vpliv, ki ga je krščanstvo povzročilo v besedišču. /.../ Ker pojmi krščanske vere niso kot skupna last vsem ljudem vrojeni, marveč so točno določen nauk, izvirajoč od hebrejskega ljudstva, so krščanski pojmi za slovanska ljudstva nekaj od zunaj sporočenega; besede, ki jih poimenujejo, so jim tuje ali, če so domačega izvora, pomensko ustrezno prilagojene. /.../ Slovanskemu ljudstvu je bilo treba posredovati nov pojmovni svet; prevajalcem je to uspelo s spreminjanjem pomena slovanskih besed, le v redkih primerih, ko je to sredstvo odpovedalo, so prevzemali iz tujega jezika. /.../ Jezikovno raziskovanje nam priča, da so na krščansko izrazje Slovanov vplivali trije jeziki. Že v staroslovenščini je ta trojni vpliv lahko prepoznaven. /.../ Vodilna vloga svetih bratov se je odražala v grškem elementu, medtem ko so latinski in nemški element (v staroslovenskem jeziku) uveljavljali njeni učenci, spreobrnjenci nemških misijonarjev, poučevani v nemščini in latinščini.¹

---

¹ Uvod je iz nemščine prevedla Birgit Babič z Oddelka za germanske jezike Filozofske fakultete v Ljubljani. Prevod celotnega uvoda je M. Orožen objavila v razpravi *Fran Miklošič – raziskovalec slovanske obredne terminologije* (1991: 137–144). Hrvati so dobili izčrpen terminološki slovar J. Šetke *Hrvatska krščanska terminologija* (1976), za Čehe in Slovake je J. Frinta napisal *Náboženské názvoslovi československé* (1918), pri

1.1 Na tem mestu je treba izpostaviti nekaj posebnosti tovrstnega tematskega besedišča. Krščanska terminologija, natančneje obredna (liturgična) terminologija je nastala, kot je značilno za strokovno izrazje nasploh, z zavestnim posegom v jezik, ne na podlagi spontanega jezikovnega razvoja. Od konca 7. stoletja, odločilno pa s Karlovimi kapitulariji v 8. stoletju se je oblikovala na podlagi ustnih, sprotnih prevodov večinoma latinskih molitvenih obrazcev, kot očenaš, apostolska vera, krstna odpoved hudobnemu duhu, izpoved vere v sveto trojico, in sprva ohranjala brez pisne podobe. Enotnost ji je bila zagotovljena s stalnim ponavljanjem oz. ustnim izročilom med misijonarji.² V nasprotju s Konstantinom in Metodom, ki sta uvajala domači jezik v celotno bogoslužje, se slovenski spomeniki srednjeveškega pismenstva kažejo kot dopusten fond cerkvenih besedil, namenjenih pokristjanjenemu slovenskemu ljudstvu.

1.2 Za pojmovno vsebino krščanskih terminov je značilno, da je dana kot večna in nespremenljiva. Razvojnega spreminjanja pomenke ravnine termina tu ne more biti na način, kakor se z razvojem znanosti dogaja v terminoloških sistemih na drugih strokovnih področjih. Za najstarejše obdobje je značilna poimenovalna vrsta večpomenskost,³ ki

---

Poljakih sta znana dva slovarja: *Polska terminologja chrześcijańska* E. Klicha (1927) in *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej* M. Karpluk (2001). F. Miklošič je v nemščini objavil jezikovnozgodovinsko raziskavo *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen* (1875), kjer navaja tudi slovenske krščanske termine. Citirana je v odmevnih mednarodnih jezikoslovnih obravnavah in terminoloških slovarjih slovanskih narodov s to tematiko.

² A. S. Snój (1985: 45–46) je zapisal, da so na obsežnem območju Koroške in Štajerske severno od Drave krščanstvo širili pokrščevalci iz Salzburga s t. i. irsko-anglosaško metodo pokristjanjevanja (postopno, najprej so jo sprejeli plemenski poglavarji), od konca 8. stoletja pa je sledilo nasilno pokristjanjevanje »z ognjem in mečem« (frankovski misijon). Oglejski misijon prepričevanja je v 8. stoletju širil evangelij na Primorskem, Kranjskem in Spodnjem Štajerskem, medtem ko so imele stare primorske škofije na pokristjanjevanje prišlekov le omejen vpliv (antično krščanstvo). Slovanski misijon na Moravskem in v Spodnji Panoniji je imel z oblikovanjem stare cerkvene slovanščine kljub kratkotrajnosti (863–885) daljnosežen vpliv na bogoslužni jezik Slovanov, predvsem tistih, ki so sprejeli krščanstvo vzhodnega obreda. M. Smolik (1984: 97–115) je v predstavitvi delovanja slovenskih škofov A. Kavčiča, A. A. Wolfa, A. M. Slomška in A. B. Jegliča poudarjal njihovo pomembno vlogo pri ohranitvi posebnih pravic slovanskih narodov rimskega obreda.

³ F. Novak (2001: 106) je za protestantske pisce ugotovil, da je bil to zelo produktiven način iskanja izrazov za pojme, ki so bili v jezikih, iz katerih so prevajali, že poimenovali, v slovenščini pa ne ali niso bili splošno razširjeni. Na zanesljivost pri ugo-

se je uporabljala kot najbolj priročen način širitve krščanskega izrazja. Kot posledica iskanja najprimernejše ustreznice so si v zgodnji fazi oblikovanja izrazja konkurirale terminološke sopomenke in dvojnice para domače : prevzeto. Na podlagi krščanskega dvopolnega razumevanja sveta in življenja je opazna nadpovprečna zastopanost protipomenk. Besednovrstno prevladuje samostalnik, od večbesednih terminov pa samostalniška terminološka besedna zveza. Vsaj polovico enobesednih krščanskih terminov predstavljajo terminološke tvorjenke, ki so bile izvedene po regularnih besedotvornih vzorcih govorjenega jezika in od 16. stoletja dalje knjižne norme. Na celotnem etničnem ozemlju je opaziti nihanja med besedotvornimi modeli, ki so vezana tudi na narečni prostor, politično-upravne in cerkvene meje ter druge zgodovinske okoliščine (Orožen 1989a, 1991, 1993). Znana je razlikovalnost slovenske obredne ali liturgične terminologije osrednjega in vzhodnega tipa.

1.3 V nadaljevanju bomo predstavili poimenovanja za izbrane temeljne krščanske pojme, ki so skozi stoletja prešli zanimivo razvojno pot, bodisi prek terminologizacije splošnega besedja ali prek prevajanja, prevzemanja, kalkiranja, novotvorbe, menjav, arhaizacije in prehoda v neterminološko rabo. Izbrani primeri bodo pokazali na tipične razvojne momente oblikovanja slovenske krščanske terminologije.

2 Termina, ki poimenujeta 'človeka, mučenega in ubitega zaradi vere' (Šetka 1976), *močenik* in *marternik* sta člena dveh razvitih terminoloških besednih družin, ki se stikata ravno na slovenskem etničnem ozemlju. Terminološko dvojnost, ki jo potrjuje tudi pregledano gradivo, je opazil že F. Miklošič (1875: 11–12), ki je bil prepričan, da gre za izvorno različne terminološke sopomenke, izpričane v slovenskem osrednjem prostoru (*im Westen*) in na severovzhodnem (panonskem) obrobju (*im Osten*). Iz jezikoslovne analize izbranih besedil je razvidno, da je vsak termin »živel« na svojem prostoru, konkurirati pa sta si začela šele v prvi polovici 19. stoletja, v času oblikovanja skupnega novoslovenskega knjižnega jezika. Tedaj je namreč potekal tudi manj opazen proces približevanja in enotenja slovenske krščanske terminologije.

---

tavljanju novega izraza je kazala nova tematika, razlike v priredbah istega besedila, neustaljenost izrazja za kak pojem in neposredna sporočila piscev v predgovorih. Poimenovalne postopke je razkrival na konkretnih zgledih (Novak 2001: 108–118).

2.1 Termin *močenik*⁴ je v prilastkovnih zvezah *božji močenik* in *močenik božji* zapisan že v najstarejšem slovenskem in latiničnem slovanskem jezikovnem spomeniku Brižinski spomeniki v 10. stoletju.⁵ Najdemo ga tudi pri slovanskih krščanskih narodih vzhodnega obreda,⁶ pri katerih so se kasneje oblikovale nacionalne redakcije starocerkveno-slovanskega jezika (stcsl. *mōčēnikъ*).

2.2 V poznosrednjeveškem Stiškem rokopisu (1428–1440) sta izpričana termina iz konkurenčne besedne družine (*bridka*) *martra*, *martran*, ki sta se očitno ustalila na prostoru osrednjih slovenskih narečij v zadnjem obdobju pokristjanjevanja.

2.3 Skozi obdobje protestantizma v drugi polovici 16. stoletja, preko protireformacije in katoliške obnove, baroka in razsvetljenstva do začetka 19. stoletja lahko iz ohranjenih knjižnih virov v osrednjem prostoru beležimo termine iz besedne družine, prevzete preko stvn. (iz lat. oz. grš.): *martrati*,⁷ *martran*, *martra*, *marter*, *martrnik*, *martrnica*. Pri Trubarju, Dalmatinu in Krelju so za 'Kristusovo trpljenje' znana dvobesedna poimenovanja, kot *bridka martra*, *sveta martra*, *Jezuseva martra*, *Kristuseva martra*, manjkrat *bridko trpljenje*, *Jezusevo trpljenje*, *trpljenje tiga križa*, *nakrižittrpljenje*.⁸ Dvojnost je razvidna iz obeh Re-

⁴ Trpljenje, s katerim grešnik zadosti za svoje grehe, je lahko časovno omejeno ali traja večno. V Brižinskih spomenikih je v tem pomenu izpričana izpeljanka *strast* (< *stradati*). Za trpljenje Jezusa Kristusa na križu pa najdemo poimenovanje *moka*.

⁵ Izraza *moka* in *močenik* je I. Wiehl (1974, 1981) jezikovno analizirala in iz primerjave s starocerkvenoslovanskim gradivom skušala definirati pomen, ki naj bi ga izraza imela pred pokristjanjevanjem. Pravna zgodovinarica K. Škrubej (2002: 107) je ob upoštevanju predhodnih raziskav I. Wiehl ugotovila, da so bili nekateri krščanski termini pravno relevantni v slovanski plemenski ureditvi. Razvrstila jih je v pravnopomenska polja, in sicer po pomenih, ki naj bi jih imeli pred pokristjanjevanjem: dejanja in osebe v zvezi z upravljanjem, npr. *zakonik*, *izvoljenik*, *slava*, dejanja in osebe v zvezi s sodnim postopkom, npr. *prjo imeti* – *zoprnik*, *soditi* – *sodba*, *izpovedati se* – *izpoved*. Osebni status poimenujeta *gospod* in *rab*, odnose med skupnostmi *vera*, *verniki* in *pobediti*, povračila *obet*, *muka*, *mučenik*, prestopke *zagrešiti* – *greh*, *grešnik*, *lakomstvo*, *razboj*, stopnjo odgovornosti *vede ali nevede*, *spe ali bde*.

⁶ F. Miklošič (1867: 201) navaja tudi homonimijo: psl. *mōka* 'farina', *mōnka* 'muka' (oboje polna prevojnja stopnja osnove **męk-*).

⁷ M. Merše (1995: 279) je ugotovila, da je imel v 16. stoletju glagol *mučiti*, omenjen le v četrtem stolpcu *Registra* k Dalmatinovi Bibliji (1584), kot neslovenski izraz povsem obrozen položaj. Razmerje med njim in sopomenskim *martrati* se je začelo načrtno spreminjati v 19. stoletju, ko so se iz rabe izločali in zamenjevali v domačimi tudi nekateri drugi krščanski termini s prevzeto podstavo.

⁸ Termin *trpljenje*, ki ima kar štiri pisne različice (SJSP 2001: 117–120), izkazuje pri

gistrov k Dalmatinovi Bibliji (1578, 1584): *martra* (kranjski, koroški), *moka* (slovenski, bejački), *muka* (hrvaški, dalmatinski, istrijski, kraški).

2.4 V knjižnem gradivu Čandka, Schönlebna, Hipolita, Kastelca in Paglovca se za vršilca dejanja dosledno pojavljajo leksemi *sveti martrnik*, *martrnik Kristusov*, *martrnica*. Trpljenje Kristusa na križu (križanje) so katoliški pisci v primerjavi s protestantskimi pogosteje zapisovali z domačo dvojnico *trpljenje*. Variantne terminološke zveze kažejo na neustaljenost rabe: *Kristusovo trpljenje*, *bridko trpljenje*, *sveto trpljenje*, *veliko trpljenje*, prav tako dvojnice ali dublete *Kristusova martra ino trpljenje*, *križ ino martra*, *križ ino marter*. Drugačno konotacijo je imela *martra ino trpljenje teh martrnikov*, drugačno *martranje teh ferdamanih*, ki se je imenovalo tudi *večna martra*, *peklenska martra* in *peklensko trpljenje*.⁹

2.5 V drugi polovici 18. stoletja, kamor segajo številčno bogatejši besedilni viri osrednjih in koroških piscev (Pohlin, Taufferer, Japelj, Gutsman, Vodnik) ter prekmurskih protestantov (Temlin, Š. Küzmič) in katolikov (M. Küzmič), je povsem transparentna že ugotovljena dvojnost temeljnega krščanskega fonda – obredne ali liturgične terminogije. V pričujočem primeru se kaže kot opozicija prevzeto *martrnik*, *martrnica*, *martra*¹⁰ v kranjskem oz. osrednjem tipu knjižnega jezika (s koroško različico) in avtohtono (stcsl.) *močenik*, *moka* v prekmurskem knjižnem jeziku.¹¹ Pri Š. in M. Küzmiču je potrjen le prevzeti izraz *sveti mantrnik*, *nebeški mantrnik*, v vzhodnoštajerski različici pa po naših virih glasoslovni različici *martrnik* in *mantrnik*, kar oboje kaže na delno prekrivanje s stanjem v osrednjem prostoru. Dvojnost domačega in prevzetega izraza je pri obravnavanih prekmurskih pislih izkazana pri paru

---

protestantih dva pomena: 1. 'neugodno stanje, ki ga navadno spremljajo telesne in/ali duševne bolečine'. Primerjava popolno izpisanega gradiva izkazuje sopomenke *kelih*, *križ*, *marter*, *martra*, in 2. 'Kristusovo trpljenje, telesne in duševne bolečine, ki jih je z odrešitvenim namenom sprejel Kristus' s sopomenkama *martra* in *pasion* ter tremi podpomni.

⁹ To je kazen za grešno in nespokorjeno življenje: *večna štrafenga*, *peklenska štrafenga*, *štrafenga v pekli*, ki je lahko *štrafenga te izgubljene škode* in *štrafenga teh počutkov*.

¹⁰ Toda Vodnik v sopomenski zvezi navaja tudi hrvaško ustreznico *muka* (*ali martra*) (1811).

¹¹ Kljub temu navedbe kažejo tudi na rabo prevzetega izraza *mantra*: *mantrni*, *mantrajoči se*, *mantrani*, *mantranje*, *mantrati*. V kajkavskem knjižnem jeziku bil očitno v rabi obredni termin *muka*, kajti prevzeta dvojica ni bila sprejeta niti v Jambrešičev, Habeličev ali Belostenčev slovar.

moka : *mantra*. Če je v osrednjem prostoru vztrajal le prevzeti termin *martra*, je bil na severovzhodnem obrobju variantni *mantra* izrazito v manjšini, najsi je šlo za Kristusovo trpljenje, npr. *bridka moka*, *Jesusova moka*, *križna moka*, *moka Jesusova*, ali večno trpljenje nespokorjenih grešnikov v peklju: *peklenske moke* in *moke peklenske*, *moke vekivečne*, *moka i mantra v peklju*, *mantra peklenska*. Iz eksemplaričnih razlogov je v katekizmi največkrat omenjeno neskončno in neminljivo trpljenje v peklju, ki so ga prevajalci in prirejevalci zapisovali še z ustaljenim prevzetim terminom *šrafenga*, redkeje *trpljenje* v zvezah, npr. osr. *večna martra*, *peklenske martre*, *večne šrafenge*, *peklenske šrafenge* (ino *martre*), *večno trpljenje* (v *peklju*). Gradivo prekmurskih piscev termina *trpljenje* ne izkazuje, vzhodnoštajerski viri pa le zvezo *večno trpljenje* 'pekel'. Pri prekmurskih in vzhodnoštajerskih piscih se pojavlja tudi sopomenski termin *kaštiga* (< srvn. *chastigón*): prekm. *peklenska kaštiga*, *vekivečna kaštiga*, vzhšt. *večna kaštiga*.¹²

2.6 V prvi polovici 19. stoletja se v besedilih osrednjih piscev (Burgar, Jeran) kaže tendenca postopnega umikanja termina *martrnik*, *martra* iz večstoletne rabe na račun prevzemanja iz hrvaščine: (*sveti*) *mučenec*, *muka* (slavizacija). Nasproten pojav je opaziti pri Slomšku, ki je sprejel termina (*sveti*) *martrnik*, *martra* v težnji po poenotenju slovenskega knjižnega besedišča. Glasoslovno prilagojena *martrnik* in *mantrnica* sta izpričana tudi pri štajerskem piscu Kremplu. Pri Muršču (1850) je »prehodno stanje« nakazano z navajanjem pojasnjevalnih opomb pod tekočim besedilom: *muka* martra*. Dajnko je vztrajal pri vzhodnoštajerski sopomenki z drugačno pomensko motivacijo (*sveti*) *krvosvedok*, *krvosvedokinja* (stcsl.). Namesto osr. *peklenske martre*, *večno trpljenje* je Dajnko navajal *večne težave*, *peklenske težave* ali *večna kaštiga*. Sicer pa je termin *martra* z izjemo posamičnih zgledov, npr. pri Burgarju, izginal iz rabe, kot je razvidno tudi iz terminoloških zvez: *bridko trpljenje*, *zveličavno trpljenje*, *sveto trpljenje na križu*; *časno trpljenje*; *večno trpljenje*, *večna šrafenga* (*pekla*), *peklenske martre*. Za trpljenje mučencev se je v terminološki rabi še pojavljala odnosnica *martra*.

2.7 V Hipolitovem rokopisnem slovarju (1711/12) so zbrani izra-

¹² Prekm. *vremenite kaštige*, vzhšt. *časne kaštige* (osr. *časne šrafenge*, *časno trpljenje*) pomenijo trpljenje vernih duš v vicah, *svetske kaštige*, *telovna i duševna kaštiga* pa človekovo trpljenje na zemlji (osr. *posvetne šrafenge*).

zi: *mántra*, *mártra* ali *en márter*,¹³ *mártranie*, *márternik* (tudi: *kryvávi sprizhováviz*, *tarplénik*). Medtem ko je tudi v Kastelec-Vorenčevem slovarju (1680–1710) potrjena le prevzeta terminološka družina *martra* itd., prav tako pri Pohlinu (1781) *martr*, *martra* pod nemško iztočnico *die Marter*, *marternek* pri *der Märthrer*, slovarsko gradivo v 19. stoletju kaže drugačno podobo. V Vodnikovem rokopisnem slovarju (1804–1819)¹⁴ sta izpričana termina *márternik* in *mučeník* (sopomenka *kriváva priča*), *márternica* in *mučeníca*, *martra* in *muka*. Murko je v nemško-slovenskem delu slovarja (1833) v geslu *Märthrer* navedel mlajšo tvorjenko *muzhénz* z oznako *navadno marternik* in sopomenko *kervofvedók*, v geslu *Marter* pa *muka*, *navadno mántra* ali *mártra*. Janežičev slovar (1867) pod nemškimi iztočnicami prinaša sopomenke v naslednjem vrstnem redu: *mučeník*, *mučénec*, *márternik*; *mučeníca*, *mučénka*, *márternica*; *muka* (*moka*). Konkurenčna raba se odraža tudi v Pleteršnikovem slovarju (1894–1895), ki navaja tri gesla s sopomenkami: *mántra* (= *martra*), *mártra* (= *muka*; *božja*, *bridka martra*) in *múka*. Hrvaško izposojenko *muka* Pleteršnik navaja kot izraz iz knjig in časopisov novejšje dobe (*die Marter*, *gospodnja muka* (*passio*), *muko trpeti*, *peklenske muke*) in jo z vodilko poveže z vzhodnoslovenskim terminom *móka*. Za nomen *agentis* sta izkazani besedotvorni različici *mučeník*, *mučénec* ter *mučeníca*, *mučénka*, ki si enakovredno konkurirata. Sredi 19. stoletja torej najdemo korenine za današnjo rabo. Izkazujejo jo SSKJ, ki zajema najbolj splošno razširjeno terminološko leksiko, in sodobni verski priročniki (*Katekizem katoliške cerkve* 1993, *Sveto pismo* 1997). Slovar kaže na ustaljena termina *mučénec* in *mučénka* in besedno družino, ki je močno razširjena v splošnopoiimenovalnem besedju: *múka*,¹⁵ *múči-*

¹³ Navaja tudi sopomenke ali blizupomenke, kot *kashtíga*, *krish*, *nadlúga*, *péša* ali *mártra*, *pokúra*, *reva*, *štráffenga*, *tarplénie*, *tesháva*.

¹⁴ Rokopisni Vodnikov nemško-slovenski slovar je v prvopisu skoraj nepretrgoma nastajal od marca 1804 do decembra 1806 (približno 30.000 nemških iztočnic je opremil s preko 130.000 slovenskimi ustrezniciami), nove besede je Vodnik postopno pripisoval še v letih 1807–1819. Obrnjeno, torej slovensko-nemško verzijo, ki je popolno izpisana na kartotečne listke, hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. V letih 1962–1965 jo je izdelal zunanji sodelavec J. Stabej. Vodnikov besednjak skupno šteje 139.488 slovenskih besed, po novem iztočnic z 952 kazalkami in v Pridavu dodanimi 698 imeni pričev in rib. O Vodnikovem slovarju in njegovem besedju v Pleteršnikovem slovarju gl. Legan Ravnikar (2008: 132–142).

¹⁵ Z oznako *rel.* je navedena terminološka besedna zveza *Kristusovo trpljenje*, v geslu

Mártirij m isto što mučeništvo; od grč. *martýrion* — svjedočanstvo (1 Kor 1. 6; 2 Kor 1, 12), mučeništvo (Preuschen 689 s.) — prema lat. *martyrium* ili tal. *martirio*. Oblik je potvrđen u starini (ARj), a čuje se i danas u razgovoru, osobito među crkv. osobama. V. *martirijo*, *martirijum*.

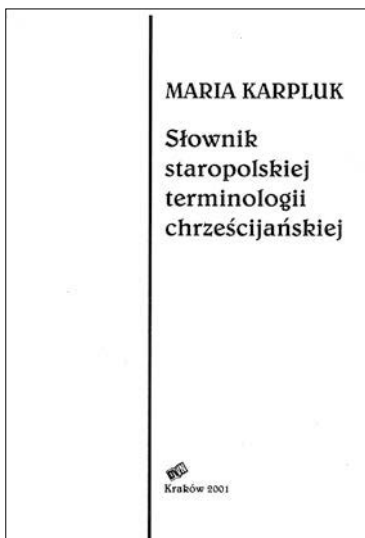
Mučeništvo (u starije doba i: **mučenstvo**) s stanje, muke, mučenje mučenika ili mučenica (ARj; Par.; Buj. I 204; Dok. 159; Ms 120*). V. *martirij*, *svjedočanstvo*.

Sliki 8 in 9: Šetkov slovar kršćanske terminologije: gesli *martirij* in *mučeništvo*.

ti, *mučen*, *mučeniški*, *mučeništvo*, *mučenje*, *mučenec*, *mučilec*, *mučilšče*, *mučilo* itd. Tvorjenki *mučenik* in *mučenica* sta opremljeni s kvalifikatorjem *zastarelo*.

2.8 Če se nekoliko razgledamo po terminoloških slovarjih kršćanske terminologije pri drugih slovanskih narodih, dobimo zanimivo sliko o medsebojni povezanosti terminov katoliške cerkve zahodnega (rimskega) obreda. V Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika (1984–) so navedeni: *muka*, *mučenik* in *moka*, *močenik*; Belostenec (1740) ima *mučenik* (*martyr*), *múka* (*passio*, *martyrium*), drugače *múka Melya*, *mlivo*, *brašno*; Jambrešić (1742) pod latinsko iztočnico navaja *Martyr mucbenik*, *mucbenichtvo*. Šetka (1976) je po pričakovanju najbolj izčrpen, saj prikazuje rabo od najstarejših časov: *muka* (*Božja muka*, *Gospodinova muka*, *Kristova muka*, *Isusova muka*, *vremenite muke*, *vječne muke*), *múčenik* (< stcsl. *mačenic*'), sopomenki *martir*, *svedok*), *mučenica*, *mučenički* (starejše *mučenični*), *mučeništvo*. Navaja, da so termini *mártir*, *mártira*, *mártirica*, *mártirij* potrjeni pri hrvaških piscih od 16.

múka pa je potrjena le neterminološka raba. Prim. zveze *Kristusovo trpljenje*, *bridko trpljenje*, *sveto trpljenje*, ki so izpričane že pri protestanskih piscih, pogosteje v 17. in prvi polovici 19. stoletja, le izjemoma spet v drugi polovici 18. stoletja.

MĘCZENNICSTWO sb n 'męczeniŝstwo (za wiarę); *martyrium* Stp': Jasnej wolej nie miał cirzpieć męczenicstwo prze Bog [patiendi martyrium pro Deo] XV med. MPKJ V 428.

Stczes. *mučenničstvo* / *mučeničstvo*, *mučedničstvo*, -*ctvo* GebSI; scs. — , jest *męczenie* 'martyrium, testimonium' LLP; strus. *mučeničstvo* dla gr. μαρτύριονv Strz. ~ Zob. Ostrow 1962: 339. ~ Derywat od *męczennik*, może zapożyczony z czeskiego.

Sliki 10 in 11: Poljski zgodovinski slovar krščanske terminologije Marie Karpulkove: geslo *mučeniŝtvo*.

stoletja dalje in so še živi v govorjenem jeziku med predstavniki cerkve. Med Čehi, Slovaki in Poljaki ni velikih razlik, npr. češ. (Frinta 1918) *mučenič*, *muka*, kasneje po glasoslovni spremembi *mučennik*, analogično > -*edlnik* > -*ednik*; p. (Klich 1927) *męczennik*, (Karpluk 2001) *męczennik*, *męczenik*. Razvojna kontinuiteta dane terminološke družine je pri ogrskih Slovencih, kajkavskih Hrvatih in zahodnih Slovanih na podlagi skupne starocerkvenoslovanske tradicije povsem očitna.

3 Za krščanski pojem nekrvave daritve, žrtve so bili na posameznih delih slovenskega etničnega ozemlja istočasno ali v različnih dobah v rabi sopomenski krščanski termini: *obet*, *ofer*, *prinos*, *aldov*, *žrtva*, *daritev*. Po potrebi se je njihovo pomensko polje širilo.

3.1 Izraz *obet*¹⁶ je kot slovenski krščanski termin prvokrat zapisan v

¹⁶ K. Škrubej (2002: 107, 161–162) je izraz uvrstila v pravnopomensko polje povračila. Po primerjavah v etimoloških in zgodovinskih slovarjih (Kastelec-Vorenčev slovar, Pohlina, Gutsmana, Mažuraniča, Daničiča) je ugotovila skupni slovanski izvor. Na podlagi ohranjenega pomena pri Pohlinu *obetujem* 'verloben, opfern' in v češ. *obět* 'žrtev, daritev' je sklepala, da je to poimenovanje prvotno verjetno spadalo na področje predkrščanske religije pri Slovanih. Tudi I. Wiehl (1974: 87–88) ga je obravnavala med krščansko terminologijo v Brižinskih spomenikih in ne med pravno, čeprav je dopuščala, da je *oběta* v stsl. imel tudi pravno relevantne pomene.

Brižinskih spomenikih: »i obeti nasse im nezem« (II. 38). V poznosrednjeveških rokopisih ni izpričan. Zanimivo je, da *obet* tudi pri protestantih 16. stoletja na popolno izpisanem gradivu ni bil najden (Merše, Novak 1996: 296).

3.2 Na prostoru osrednjih slovenskih narečij se je, kot je razvidno iz gradiva protestantskih piscev, ustalil prevzeti termin *ofer* (< srvn. *opfer* iz lat.) z besedno družino,¹⁷ npr. *izveličanski ofer*, *Kristusov ofer*, *ofer tiga telesa Jezusa Kristusa*, *mašni ofer* in *mašno ofrovanje*:

Obtu kai tedai ty Papeshniki prauio inu pridiguio od tiga **Mashniga offrouane?** Nerpoprei prauio, De ta **Mashni Offer** fashushi ta odpustig tih Grehou. Potle prauio, de vti Mashni nei ta **Offer Criftu**Jeju, Temuzh ie en drugi **Offer**, kateri ta Farr mumu tiga, kir ie Criftus na Cryshu **offral, offruie** (TO 1564, 83a).

Iz katoliške predknjižne tradicije ohranjeni termin se je na podlagi ideoloških razhajanj (obhajilo pod obema podobama) pomensko preoblikoval, kar izpričujejo protipomenska poimenovanja, npr. *pravi ofer* – *papeško, farsko ino meniško ofrovanje*. S. Krelj je nihal med »kranjsko normo« *ofer* in iz domačega okolja poznanim terminom *prinos* (glagoljška tradicija v koprski škofiji), kar je večkrat konkretiziral s sopomenskim parom *prinos ali ofer* (*opfer*), enkrat je celo zapisal *dar ali prinos*.¹⁸ Ustaljena raba diferencialnih krščanskih terminov je prvokrat razvidna iz Registra k Dalmatinovi Bibliji (1584). *Offer* je bil splošno razširjen v notranjeavstrijskih deželah, *prinos* (tudi *posvetiliszhe*) je bil izpričan na ozemlju pod ogrsko krono (prekm., kajk.), *jaldo* in *jaldou*, *shartva* pa na Krasu in v nekaterih hrvaških pokrajinah.

3.3 Za protireformacijo in barok so v gradivu izpričane terminološke besedne zveze: *ofer te maše*, ki ga je Kristus postavil pri zadnji večerji, najsvetejši je *ofer Kristusov na svetem križu*. Leksema *sveti ofer*, *božji ofer* se pomensko razširita v 'maša':

Sakai tá **Mafha** je jmenuje narvek[hi offer? Dokler v'tajfti je gorioffra

¹⁷ F. Premk (2003) je na podlagi popolnega gradiva protestantskih piscev prikazala pomensko dinamiko leksema *ofer* v odnosu do hebrejske ustreznice *korban*.

¹⁸ Na posamičnih mestih je razvidna dvojnost protestantskih terminov pri Trubarju (Trubarjev središčni koncept, Orožen 1987b) in Krelju (glagoljška tradicija, zahodnoslovenski jezikovni koncept, Orožen 1987a), ki so v besedilu zamenjani zvestno, npr. (Trubar : Krelj) *prerok* : *prorok*, *zlodej*, *hudič* : *vrag*, *očanaš* : *gospodnja molitov*.

G. Bogú, tá narbuljha, narvekſha inu narprietniſha reizh, tú je, tá pravi Syn Boshji, tú pravu Boshye Iagne, Ieſus Chriſtus, isvelizhar vſjiga ſvita. Tadaí nei bil tá narſvetéſhi **offer**, tá **offer Chriſtuſou** na S. Kriſhu? Ie bil fizer tajſti ta narſvetéſhi inu narvekſhi **offer**; ali tá **offer** te S. Maſhe je timuiſtimu enak (KNC 1688, 199).

3.4 V času razsvetljenſtva je pri osrednjih piſcih termin *ofer* ſe vedno rabljen kot večpomenka. V pomenu 'glavni verſki obred, ki ga opravlja maſnik pri oltarju' (SSKJ) so po tradiciji zapisovali terminoloſke beſedne zveze: (*sveti*) *ofer te maſe* in *vofer te maſe*, *ofer* in *vofer svete maſe*.¹⁹ V prekmurſkem knjiſžnem jeziku najdemo ſopomenske zveze, ki izkazujejo delno različno stanje v Prekmurju in Porabju: *svete meſe aldov*, *meſni aldov* (< madſ. *aldo*) pri katoliſškem M. Kuzmiču, toda *ofer*, *ofranje*, *ofrovanje* pri evangeličanskih piſcih in v vzhodnoſtajerſki knjiſžni različici. Po različnih poteh prevzemanja v so ſe po ſlovenskih tvorbenih načiſnih oblikovale ſopomenske beſedne druſzine, v naſem primeru osr. *ofrati*, *ofrovati*, *ofranje*, *ofrovanje*, *ofran* : prekm. *alduvati*, *alduvanje*, *alduvan*. Primerjajmo zglede s ſobesedilom:

Sveta Maſha je ta **nekervavi offer** tiga **noviga Teſtamenta**, ta vedni ſpomín tiga **kervaviga offra**, kateriga je Jeſus Kriſtus na kriſhu doperneſjel (GK 1790, 127). Szvéta Meſſja je **Nouvoga Teſtamentoma brezi krvnoga preléjánya Aldov**, nepreſztáno ſzpominanya znamenye onoga **Krvnoga áldova**, ſteroga je Kriſtuz Jezus na kriſnom drejji zvr'ſo (KK 1780, 50).

Ofrovanje oz. *alduvanje* po metonimičnem pomenskem prenosu pomenita 'del svete maſe':

Ti nar imenitniſhi deili ſvete Maſhe ſo: Evangelium, **Offruvanje**, Povſdigivanje, inu Obhayilu (GK 1790, 137). Szvéte Meſſje Glávni Táli ſzo: Evangyliom, **Aldüvanje**, Podigávanye Goſzpodna, i Preciſſcávanye (KK 1780, 52). Maſhnik opravi ta **ſvęti offer** taku, de ravnu tó dęla, kar je J. K. per ſadni vezhęri dęlal (JK 1787, 67).

3.5 Šele v prvi polovici 19. ſtoletja je termin *ofer* začel naglo izginjati iz knjiſžnih izdaj, čeprav je moral biti v ljudskem cerkvenem (govorjenem) jeziku ſe precej razſirjen.²⁰ Zamenjale so ga domače tvorjenke:

¹⁹ Pohlin (1768) navaja ſtiri ſorte: *vofer te molitve*, *te proſnje*, *te ſprave*, *te zahvale*.

²⁰ Zelo ſtari prevzeti termini iz nemſčine in tvorjenke iz njih, kot so *ofer*, *žegen*, *troſt*,

darovanje, daritev (Jeran), *darituv* (Slomšek), *daritva*. Vzhodnoštajerski pisec Muršec je zapisoval tudi termina *žrtva* (stcsl. tradicija) in *aldov* (prekm.), ki jima je dodal sopomenko *daritva*, *ofer* ima razlagalno vlogo v opombi: *nekrvava daritva, krvava daritva, križna daritva, krvava žrtva (daritva), sv. daritva ali sv. aldov* (*ofer)*. Dajnko je v tem primeru »separatistično« vztrajal pri vzhodnoštajerskih terminih: *priporačanje, sveta mešna priporočitba, priporočitba svete meše, nekrvna priporočitba novega zavitka*.²¹ Obravnavani leksemi pomenijo 'sveta maša' in 'del svete maše':

Sv. meša je tedaj **nekrvava daritva novega zakona** (MB 1850, 82). Sredstva za zvananje službo božjo /.../ 9. **sv. daritva** ali **sv. aldov**. **Daritva** je resnična podoba znotrajne ino živo oserče zunanje službe božje (MB 1850, 9).

Dele maše povzemamo po Slomšku: 1. *evangelij*, 2. *darovanje*, 3. *povzdigovanje*, 4. *obhajanje* (1845), *povživanje* (1869). Pri Dajnku obstajajo različice in sopomenke, nastale zaradi različne poimenovalne motivacije: 1. *evangelje*, 2. *priporačanje*, 3. *povzdigavanje*, 4. *zavživanje*. V pomenu vrsta molitve je *daritva* izpričana v Murščevem obredniku:

Ofertoruim ali **daritva** je zdaj tiha kratka molitva, ki samo iz edne ali nekterih verstic ali kakšnega sv. predgovora obstoji (MB 1850, 100–101).

3.6 Če se razgledamo po rokopisih in knjižnih izdajah slovarjev, najdemo za krščanski pojem nekrvave daritve več sopomenk, npr. pri Megiserju *ofer*; pri Vorencu so pod sodobno obliko iztočnice *ofer* za lat. *corban* navedeni *dar, obluba, offer*, za lat. *sacrificium* pa *mašhni offer, en offer, povsdigovanski offer, špišhni offer*;²² Pohlin niza različice s protektivnim v *vôfr, vofram, vofrujem*, na drugem mestu tudi *aldov, aldujem, alduvavz*. V Vodnikovem rokopisnem slovarju je zapisana le iztočnica

---

se še danes slišijo v osrednjih narečjih, še več jih je prešlo v neterminološko rabo, npr. *lonati, martrati se, štrafati*.

²¹ Primerjava Dajnkovega *Velikega katehizma* (1826) s kasnejšima izdajama v letih 1833 in 1837 kaže na postopno umikanje tipičnih vzhodnih (panonskih) terminov v prid poenotenja knjižne norme, npr. *vüčenik* (1826) : *joger* (1833), *božja osoba* (1826) : *božja peršona* (1837) (Legan Ravnika 1998: 174).

²² Pod slovensko iztočnico *dar* v obrnjenem slovensko-latinskem slovarju so za latinskimi izrazom *oblat, vel oblatum* izpričani leksemi *dar, šhenkenga, offer, prinos, pofvetiliszhe*.

prinòs J. K. (tudi v splošnem pomenu). Murkov slovar v nemško-slovenskem delu pod iztočnico *Opfer* navaja bogato gradivo, opremljeno s podatki o rabi: *dár, darína, darovánje, tudi áldov, ofer; darováti, áldováti, dariti, ljudsko tudi ofrati ali áldováti*. V Janežičevem nemško-slovenskem slovarju so pod *Opfer* izkazane domače ustreznice: *darilo, daritev, podarek, žrtva, áldov, posvetilo*. V Pleteršnikovem slovarju je vidno konkuriranje terminov, ki so na slovenskem etničnem prostoru sobivali v terminološki rabi skozi stoletja, s težnjo, da bi prevladal domači izraz: večpomenka *dar* je v drugem pomenu krščanski termin *das Opfer, darovanje (das Opfern, Opferung), daritev (die Opferung, das Opfer)*, navaja tudi *áldov (das Opfer)* in *prinòs (das Opfer)*. Termin *ófer* je Pleteršnik s kazalko *pogl.*, ki jo je zapisoval pri napačnih oblikah in besedah in z njo kazal na pravilnejšo, »usmeril« na izraz *žrtva* (purizem, slavizacija).

3.7 Primerjava s krščanskimi termini pri drugih slovanskih narodih zahodnega obreda kaže zanimivo podobo. Kajkavski zgodovinski slovar (1984–) izpričuje uveljavljenost prevzetega termina *áldov/álduv*, ki je oblikoval razvejano besedno družino: *áldováti, áldovni, áldovnica, áldovnički, áldovništvo, áldovnik, álduvališče, álduвање* itd. Podobno se je zgodilo pri Prekmurcih in Porabcih, ki so spadali pod skupno cerkveno in politično upravo. Po pričakovanju tudi pri Belostencu in Jambrešiču izraza *ofer* in *prinòs* nista potrjena. Šetka, ki je je izčrpno zajel vse hrvaško narodnostno ozemlje, pod iztočnico *ofar* beleži še termine *žrtva, ofer, oferta, prinòs*. *Aldov* v samostojnem geslu pojasnjuje s terminom *žrtva; prinòs* je '*dar, poklon, prikazanje, žrtva; osobito kruh i vino kod mise*' (1976: 238), *žrtveni prinòs*. Iztočnica *žrtva* je stsl. izvora (*žr'tva*), ki se je uporabljala za poimenovanje poganskega in krščanskega obreda (*euharistijska žrtva*). Pri Čehih (Frinta) beležimo *ofěra*, pri Slovaki *ofera*, v poljskih terminoloških slovarjih (Klich, Karpluk) imamo prevzeti različici *ofiara* in *ofiera* (prim. *ofiarowaci, ofierowaci, ofierny, ofierowanie*), za Lužiške Srbe F. Miklošič (1886) in F. Bezljaj (1982) navajata *vopór* in *hopór*; nemško posredništvo je opaziti tudi pri narodih, ki so krščanstvo sprejeli od Slovanov (Miklošič 1875: 32). Tako je na jezikovnem gradivu nedvoumno potrjen nemški vpliv, ki izvira iz cerkvene in upravno-politične povezanosti ter zgodovine pokristjanjevanja slovanskih narodov zahodnega obreda.

4 V naslednjih dveh skupinah predstavljamo protipomenki²³ *angel* in *hudič*, s katerima želimo izpostaviti še nekaj značilnosti krščanskih terminov.

4.1 Za 'dobro duhovno bitje, ki živi izven vidne narave' (SSKJ) je najstarejši znan slovenski krščanski termin prevod *krilatci božji* v Brižinskih spomenikih, ki ga v mlajših virih ne najdemo več.²⁴

4.2 Od normiranja slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju je v tem pomenu dokumentiran prevzeti termin *angel* (gr. *ángelos* 'poslanik, glasnik', lat. *angelus*).²⁵

4.3 V prvi katoliški knjižni dobi so pogosteje izpričane levo- in desnoprilastkovne terminološke zveze, kot *božji angel* in *angel božji*, *sveti angel*, *sveti angelc*, *sveti angel varih*, *sveti angelc varih*, *nebeški angelci*. Opazna je raba deminutiva *angelc*, ki je v protestantizmu izjemno redka (DB 1584). V nasprotju s protestanti, ki so vsakega od sedmih najstarejših angelov poimenovali s prilastkovno zvezo *veliki angel*, *višji angel*, *visoki angel*, se v okviru zajetega gradiva pri Schönlebnu (1672) prvokrat pojavi iz latinščine prevzeta tvorjenka *archangel*.

4.4 Doba razsvetljenstva izkazuje povsem ustaljeno rabo termina (*sveti*) *angel varih*, (*sveti*) *angelc varih* v notranjeavstrijskih deželah, ki jim je pripadalo tudi ozemlje med Dravo in Muro z vzhodnoštajersko knjižno različico *sveti angel varih*, *archangel* (1777). Za 'nadangela' nihata variantna zapisa *arhangel* in *archangel* (le pri Pohlinu *višji angel*). V prekmurskem knjižnem jeziku so znani leksemi v drugačni glasovni in pisni podobi: *angyel*, *angyeo* [and'el, and'eo]: *arkangyel*, *arhangyeo*, *sveti angyel varuvač*, *angyeo božji*, *angyeo gospodnov*.²⁶

4.5 Vzhodnoštajerska pisca Dajnko in Muršec sta v prvi polovici 19. stoletja zapisovala mehčano različico *angel*, *arhangel*, *prednji angel*.

²³ Analiza obsežnih besedilnih virov je pokazala, da je protipomenskost v krščanski terminološki leksiki bolj razširjena kot v splošni. Celotno razumevanje sveta in življenja (krščanski univerzum) je dvopolno: dobro – zlo in na tem je zgrajen tudi poimenovalni sistem. Semantični odnosi se ne le dopolnjujejo, protipomenke v danem terminološkem sistemu tudi pomagajo označiti skrajne mere termina.

²⁴ I. Wiehl (1974: 43–45) med sopomenkami iz starocerkvenoslovanskih spomenikov navaja tudi *šestokrilci*. Osamljen poskus slovenjenja smo opazili pri Dajniku (1826): *božji sel*.

²⁵ To je ena od najstarejših grških besed, ki je prišla v stcsl.: *an'gel'*, *angel'*, *and'el'* (po Jagiču iz solunskega dialekta, v katerega so prevajali svete knjige).

²⁶ Deminutiv *an'gelček* najdemo pri V. Novaku (2006). Pri Hrvatih so izpričane različice: *angel*, *angeo*, *andel*, *andeo*, čakavsko od 16. stoletja *anjel* (Šetka 1976: 30).

V drugi polovici 19. stoletja se je v novoslovenščini uveljavila poenotena izrazna podoba *božji angel, sveti angel, angel varuh, angel gospodov*.

4.6 Če se ozremo po slovarskem gradivu iz večstoletne knjižne tradicije, opazimo razlikovanje v zapisu med starejšimi slovarji in slovarji iz 19. stoletja. Pri Megiserju najdemo *angel*, Vorenc ima *angel* in niza prevedene sopomenke *fel, ofnanîaviz, ofnanenyk*, Hipolit navaja: *ângel, angelz, Ângeliz vârih*, pri Pohlinu je *angel, angelc, angelček*.²⁷ Murko navaja iztočnico *ângelj* z oznako *tudi ânjgelj (arhângelj)*, pod nemško iztočnico *Engel* pa *ângel ali ânjgelj* (deminutiv *ânjgeljic*, tudi *dôber dûh*). Janežič je v nemško-slovenskem slovarju zapisal glasoslovne različice *angelj in angel, ângeljec in ângelček*. Pri Pleteršniku so izkazana naslednja gesla: *ângel l...l – tudi ângel; piše se navadno angelj; ângelček, ângelc, arhângel*. V SSKJ je *angelc* označen s kvalifikatorjem *star.* v odnosu do *angel, angelček*. Mlajša sestavljenka *nadangel* (skladenjska podstava je višji angel) se je uveljavila in ustalila v 20. stoletju ob istočasnem umikanju prevzetega termina *arhangel* na obrobje terminološke rabe.

4.7 Miklošič je v svojih etimološko-zgodovinskih obravnavah krščanskih terminov (1867, 1875, 1886) opozoril na vsesplošno razširjenost termina sln. *angel* v vseh slovanskih, celo nekaterih germanskih in romanskih jezikih, npr. češ. *anděl*, slk. *andel*, p. *angiel, angioł* in *anioł*, nem. *Engel*, ital. *angelo*. Večpomenko grš. *ângelos* je v pomenu 'nebeški duhovi' sprejel latinski krščanski jezik, odtod jo je prevzel tudi starocerkvenoslovanski jezik (Šetka 1976: 30). Rječnik (1984–) za ta krščanski pojem navaja pet iztočnic: *andeo, angel, anžel, ajngel, ajngel*. Kajkavske različice v slovarju Belostenca so v ilirsko-latinskem in latinsko-ilirskem delu: (pod *angelus*) *angel* in *angyel, angeo* in *angyeo*. Jambrešić pod iztočnico *angĕlus* navaja glasoslovni različici *angel* in *angyal*.

5 Zanimivo razvojno pot so prehodili sopomenski termini za krščanski pojem 'duhovnega bitja, ki biva zunaj vidne narave in pooseblja zlo' (SSKJ) in številna evfemistična poimenovanja zanj.

5.1 Splošna značilnost, da krščanski pojem zlega duha označuje več terminoloških in neterminoloških (evfemističnih) poimenovanj, se kaže že v Brižinskih spomenikih (*oblast zlodejna, zlodej stari*). *Zlodej* je

²⁷ Obrnjeni slovar Gutsmana *Deutsch-windisches Wörterbuch* (1789), ki ga je izdelal L. Karničar, prinaša posodobljeno zapisane slovenske iztočnice *angel, angel varih, angelc, angelček*.

stara tabuistična beseda po tipu *dobroděi* (Wiehl 1974: 99–101). *Sotona* 'nasprotnik Kristusa, kristjanov' (prek grš. *satanas* prevzet iz hebr. *hasatan, šatan*) je v Brižinskih spomenikih izpričan v pridevniški obliki (*dela sotonina*). Za konverzni izraz *nepríjaznin* je znano, da gre za kalkiran prevod prek stvn. (Miklošič 1875: 42, Wiehl 1974: 52–53). Neterminološko je rabljena prevedena sopomenka *zoprnik*. V poznosrednjeveških rokopisih je prvič izpričana tvorjenka *hudič*, ki je pravzaprav tabuistični nadomestek (Bezljaj 1976: 205).

5.2 V dobi normiranja slovenskega knjižnega jezika lahko na podlagi ohranjenih besedilnih virov ugotavljamo rabo in razširjenost sopomenskih terminov. Trubar je ob navezavi na katoliško tradicijo prevladujoče zapisoval termin *zlodej* (*zludi*), ki je bil v 16. stoletju že arhaizem, drugi protestantski pisci pa pogosteje mlajšo sopomenko *hudič* (Dalmatin). Tretjo možnost *vrag* je pisal Krelj.²⁸ Toda Krelj je kljub ustaljeni rabi namesto *vrag* pod vplivom Trubarja v KPo 1567 pogosto zapisoval *hudič*, iz stilističnih razlogov tudi *zlodej* in *satan*:

V'zhim **Hudizh** svoio muzh inu hudobo iškashe? V'fvoih delih. **Hudizh** je en tak pregnan, hud, preklet Duh, kijn nuzh tēr dan drusiga ne vmijhla inu ne dela, tāmuzh kako bi na f konzhāl (KPo 1567, CXIX). Spet preneše ga **Hudizh** na eno previfoko Goro, inu mu pokashe v f a ta Kralevfjta na f vētu, inu njih zhaft: Inu rezhe k'niemu: To v f e ti ōzho dati, ako doli poklekneozh me molifh, tada rezhe k'niemu IESVS: Poberifše **Satan**, sakai pi f ano ie, Moli Go f poda Boga tvoiga, inu niemu f amimu f lushi. Po tim popu f tiga **Sludy**, inu pole, Angeli pēr f topio inu mu f lushio (KPo 1567, CVI).

Med neterminološkimi poimenovanji v katekizmih izstopajo: *antikrist* ('katoliški duhovnik' pri protestantih oz. 'verski nasprotnik'), *hudi sovražnik*, *hudi duh*, *zlodejevi*, *nečisti duhovi*.

5.3 V zajetih katekizmih 17. in prve polovice 18. stoletja *zlodej* ni izpričan niti enkrat. Termin *hudič* je v besedilnih virih povsem prevladal, v stilno zaznamovani rabi sta potrjena leksema *hudi duh* in *hudi sovražnik*.

5.4 Besedilni viri iz dobe razsvetljenstva v osrednjem in prekmurškem tipu knjižnega jezika kažejo na ustaljeno diferencialno rabo kr-

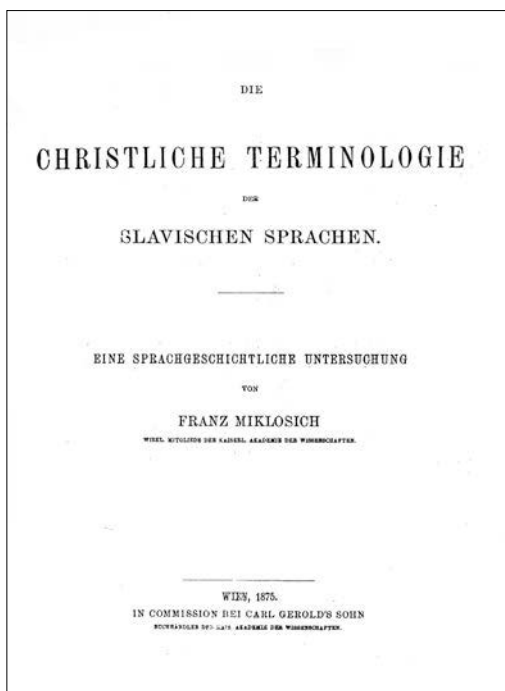
²⁸ Za termin *vrag* se je redko odločal tudi Trubar (*Ena duhovska pejsen zubper Turke*, 1567, *Eni psalmi*, 1567). Alasijev slovarček (1607) pod iztočnico *diauolo* navaja vse tri sopomenke: *zludi*, *hudič*, *vrag*.

ščanskih terminov osr. *hudič* : prekm. *vrag*. Različnost je pogojena z narečno podstavo piscev, npr. (osr. : prekm.) *prevzetni angeli*, *ferdamani angelci* : *gizdavi angyeli*, *hudi angyeli* (vzhšt. *zavrženi angeli*). Enkratne pojavitve terminov *zlodej* (vzhšt.), *satan* (Pohlin), *šatan*, *šotona* (prekm. pisci)²⁹ kažejo na priložnostno rabo.

5.5 Uveljavljeni termin iz osrednjega prostora *hudič* so v 19. stoletju v težnji po poenotenju postopno sprejemali tudi štajerski pisci (Slomšek, Muršec). Dajnko je, tako kot pri nekaterih drugih razlikovalnih vzhodnoštajerskih terminih, vztrajal pri sopomenki *vrag*. V osnovnih verskih priročnikih so pisci pogosto navajali neterminološke tvorjenke v istem pomenu: *hudi*, *hudi duh*, *skušnjavec*, *protivnik* (Dajnko).

5.6 Pregled po slovarskem gradivu kaže, da so termini *zlodej*, *hudič*, *vrag* in *satan* navedeni od 16. stoletja dalje. Register DB 1584 navaja diferencirano rabo po pokrajinah: *hudizh* na Kranjskem in Koroškem, *vrag* pod ogrsko krono. Megiser niza izraze *hudizh*, *sludi*, *vrag*. Obrnjen Kastelec-Vorenčev slovar pod iztočnico *zlodi* navaja za lat. *diabulus*: *hudyzh*, *sludi*, *vrág*, *tošhnyk*; enako stanje je v geslih *vrag* in *hudič*, kjer med drugim opozarja na izraz *satan*, lat. *satanas*, ki ga vzporeja s *hudyzh*, *sovrašnik*, *šupargovorèzhi*. Pohlinov trijezični slovar beleži le *hudizh* in *urág*. Dosti bolj izčrpen je Vodnikov rokopisni slovar. Pod izpisano posodobljeno slovensko iztočnico *hudič* je med drugim pri nem. *Teufel* naveden *hudizh*, *slódi*, *vrag*, *slómik*; v geslih *vrag* in *zlodej* je zajeto bogato, tudi neterminološko besedje: *slobni*, *hudir*, *sel*, *vrag*, *hud*, *šatan*, *sovrašnik*, *škušhnáviz*, *slodej*; *šatan*, *vrag*, *sovrašnik*, *škušhnáviz*, *slódi*, *hudodéliz*, *slómik*, *hudobnik*, *hudobnesh*, *šhkodlíviz*. Murko je v slovensko-nemškem delu zapisal gesli *vrág* in *satan*, pod iztočnico *húd* pa najdemo *hudèr ali hudir*, *hudizh*, *hudizhek*, *hudòba*, *hudòbnik*, *hudòbnesh*; pod nem. *Teufel* je navedel sopomenke: *hudízh*, *hudir*, *slódi*, *slódej*, *vrág*, *zhert*, *sлом*, *sломik*. Janežičev nemško-slovenski slovar izkazuje sopomenske izraze: *hudič*, *vrag*, *zlodej*, *zlomek*, *peklenšek*, *bes*. Pleteršnikov slovar prikazuje uveljavljen vseslovenski krščanski termin *hudič* s številno besedno družino ter *vrág* in *zlódej*, ki se običajno uporabljata v kletvicah. *Hudič* (prevladujoče) in *satan* (redko) sta ostala normirana slovenska krščanska termina tudi v 20. stoletju, v ekspresivni rabi pa

²⁹ V *Slovarju stare knjižne prekmurščine* Vilka Novaka (2006) *hudič* ni potrjen niti enkrat, pač pa si konkurirata termina *vrág* (*vráži*, *vráži, vragomèten*) in *šatan* (*šatanov*).

Slika 12: Naslovnica Miklošičeve *Krščanske terminologije* iz leta 1875.

obstajajo številni evfemistični izrazi, kot *hudik*, *hudiman*, *hudimar*, *hudir*, *hudnik*, *hudobar* (redko), *hudobec* (SSKJ), tudi *vrag* in *zlodej*.

5.7 V Miklošičevi *Krščanski terminologiji* (1875) so zaradi primerjalno-zgodovinske metode obdelave zbrana terminološka in neterminološka poimenovanja pri slovanskih narodih, nastala z raznoliko poimenovalno motivacijo. Naj navedem nekaj zgledov: stcsl. *demonъ*, *běszъ*, kluss. *lukavyj*, *lychyj*, *nečystyj*, *čort*, sln. *pogan* itd. Šetka (1976: 339) razlaga starocerkvenoslovanski izvor krščanskega termina *vrag* 'neprijatelj' (*pali andeo*, *zali andeo*), ki je splošno razširjen, in opozarja na povezavo z *belijal*, *belzebub*, *bez*, *bijes*, *crni*, *crnonja*, *čavao*, *demon*, *drakun*, *džin*, *đatar*, *đavao*, *grijev*, *hudić*, *hudoba*, *hudopština*, *naletnik*, *napast*, *nečastiv*, *nečešjan*, *nečist*, *neprijatelj*, *neprijazan*, *sotona* itd. Pri iztočnicah *satan* in *sotona* ter *šejtan* in *šeitan* pri muslimanih Šetka navaja cerkveno latinsko *satanas*; stcsl. *sotona* je znan v vseh slovanskih jezikih. Na obrobju hrvaškega prostora ostajajo *hudić*, *hudoba*, *zloandeo*, *zloduh*. Pri Jambrešiču so pod latinsko iztočnico *diabolus* navedene sopomenke:

vrag, malik, sumrak, sotona, napastnik, skrapec, zlodi, paklenik, hudič, djavał. V Rječniku (1984–) se kajkavski termini delno prekrivajo s slovenskimi ustrežnicami: pod iztočnico *hudič* so nanizani sopomenski termini *vrag, sotona, duh hud, hudoba, šatan, zlodej*. Pri Čehih (Frnta) je ustaljen termin *dábel*, pri Slovakih *diabol* (iz lat. *dibolus*). pri Poljakih Klich (1927) navaja *djabeł, szatan*, Karpluk (2001) pa *diabeł, dyjabeł, dyjaboł*, Miklošič (1875) še *wrog, zły duch, złodziej*.

6 Slovenska krščanska terminologija obstaja in se razvija že polnih tisoč let. Na izrazni ravnini so se termini malo spreminjali, več so se zamenjevali, po potrebi pomensko preoblikovali in dopolnjevali, da so lahko služili novim upovedovalnim nalogam. Sredi 19. stoletja se je v procesu oblikovanja novoslovenskega knjižnega jezika krščanska terminologija postopoma poenotila in v 60-letih tudi ustalila. Od pokristjanjevanja dalje je bil vpliv sosednjih krščanskih dežel z lastnimi državnimi jeziki kljub tradicionalni latinščini izjemno močan, tako da je bila terminologija nadnacionalne krščanske vere vseskozi podvržena globalizaciji. Toda specifični položaj verskega izrazja in jezika, ki sega v intimni svet vsakega vernika, ob upoštevanju pravice, naj vsak narod Kristusov nauk sprejme v svojem jeziku (sv. Pavel), ji je omogočil polnokrven razvoj.

O TERMINOLOŠKIH BESEDNIH ZVEZAH V KRŠČANSKI TERMINOLOGIJI PRETEKLIH DOB

1 Stalne terminološke besedne zveze so potrjene že v srednjeveških jezikovnih spomenikih, npr. *večno veselje* (Brižinski spomeniki), *bridka martra* (Stiški rokopis) razmahnile pa so se v protestantizmu. To je bil enostaven postopek tvorbe protestantskih krščanskih terminov, s čimer so protestanti obstoječe katoliške termine na novo pomensko opredelili ali jim dodelili dodaten terminološki pomen, npr. *sakrament ali skrivna svetinja* (Trubar), *grevenga : prava grevenga*. Zaradi aktualnih ideoloških razhajanj najdemo obraten pojav v dobi katoliške prenovе v 17. stoletju in prvi polovici 18. stoletja. V naslednjih desetletjih je strah pred ponovnim razmahom protestantizma v notranjeavstrijskih deželah postopno zamrl.

Na vzorcu stalnih besednih zvez iz slovenske krščanske terminologije od prvih pisnih virov do 2. polovice 19. stoletja se da izluščiti nekaj splošnih ugotovitev o stalnih terminoloških besednih zvezah,¹ ki

---

¹ E. Kržišnik (1986: 438) uvršča večbesedna terminološka poimenovanja (po J. Mlaček: *Slovenska frazeologija*, Bratislava, 1977) v prvi tip stalnih besednih zvez, čeprav imajo le-ta med njimi poseben položaj. Pomeni njihovih sestavin in pomeni tovrstnih besednih zvez so namreč definirani in veljavni le znotraj omejenih besedil in so torej (posebno) slovarski. Po E. Kržišnik povzemamo (1986: 438–441), da je za prvi tip stalnih besednih zvez značilno, da stalnost lahko izračunamo glede na katero koli sestavino besedne zveze, ne da bi bile predvidljivosti posameznih sestavin med seboj v kakem relevantnem razmerju (nobena sestavina ne napoveduje druge v bistveno večjem ali manjšem odstotku); pomeni ostajajo slovarski. Primeri za prvi tip stalnih besednih zvez so besednozvezni vzorci (obrazci, klišeji, modeli). Pri drugem tipu stalnih besednih zvez stalnost izračunamo po tisti sestavini, ki napoveduje skupno pojavljanje ostalih sestavin bistveno bolj kot katera koli druga sestavina besedne zveze. Pomeni so še vedno slovarski; stopnja stalnosti je obratno sorazmerna s številom napovedujočih se sestavin (npr. *znanje* z 91% verjetnostjo napovedljivosti besedne zveze *dati na znanje*). Tretji tip predstavljajo besedne zveze, v katerih sestavi je vsaj ena beseda taka, da ima zunaj te besedne zveze drugačen pomen (npr. zveza *k srcu vzeti* 'dobro si zapomniti', po Kržišnikovi tudi besedne zveze, ki so

funkcionirajo v terminološkem sistemu in za katere je znano, da njihov pomen ni enkraten niti splošnoсловarski. Zanima nas, katere lastnosti se v diahronem pogledu kažejo bodisi kot splošno veljavne ali kot posebnosti.

1.1 Prvi, urejevalni pregled gradiva je pokazal, da krščanske terminološke besedne zveze največkrat poimenujejo različna bogoslužna opravila, npr. molitve, maše in pridige ter zakramente, imena praznikov v cerkvenem letu, vrste grešnih dejanj in dobrih del ter razvejano cerkveno hierarhijo.

1.2 Izhajamo iz stališča o enakovrednosti med enobesednim (enostavnim) terminom in terminološko besedno zvezo, t. i. dvo- ali večbesednim (sestavljenim) terminom, ker oba izpolnjujeta poimenovalno vlogo, le na izrazni ravnini se različno uresničujeta. Razlika med njima je torej v izrazni podobi, saj tudi terminološka besedna zveza nastopa v funkciji poimenovanja ene pojmovne celote.

2 Izkazalo se je, da je glavni oz. nosilni termin (odnosnica) terminološke besedne zveze običajno že znani enobesedni krščanski termin, npr. *greh* pri protestantih v 16. stoletju: *porodni ali erbovi greh*, *erbani greh*, redkeje *Adamov greh*; *storjeni (ino doperneseni) grehi*, ki so lahko *veliki grehi*, *smrtni grehi*, *mrtvaški grehi*, *naglavni grehi*, *glavni grehi* in *mali grehi*, *odpušljivi grehi* itd.

2.1 Jezikovna analiza zgodovinskega terminološkega gradiva je pokazala, da je v zgodnji fazi oblikovanja terminološke leksike potrebno razločevati med izrazno enovitimi (enakimi) in t.i. variantnimi terminološkimi besednimi zvezami,² ki znotraj terminološke leksike dajejo vtis začasnosti. Zdi se, da je prevelika variantnost terminoloških besednih zvez moteča. Vendar se je izkazalo, da ne povzroča dvoumno-

---

morfemski prevodi nemških sestavljenih glagolov). Različna pojmovanja so znana tudi v slovenski jezikoslovni literaturi (Toporišič 1982: 361–370, Vidovič Muha 1988a: 83–91).

² Funkcioniranje variantnih terminoloških besednih zvez v sistemu krščanske terminologije kaže, da je za razliko od splošne pri terminološki leksiki primarnejša pomenska podoba. Sekundarnost izrazne podobe termina potrjuje dejstvo, da se izrazna podoba termina v terminološkem sistemu po dogovoru lahko hitro zamenja, ne da bi termin menjal svoje mesto v sistemu. Za tak pojav je v procesu enotenja krščanske terminologije sredi 19. stoletja izpričanih veliko primerov. V splošnopojimenovalnem sistemu izrazna sprememba leksema poteka počasi in večinoma spontano.

sti ali celo nerazumljivosti, ker variante nastajajo le pri terminoloških besednih zvezah z najširšo stopnjo pomenske razstavljenosti – pri sestavi.³ Na primer terminološke besedne zveze v katekizmih Čandka, Schönlebna, Hipolita, Kastelca in Paglovca kažejo na variantno rabo, a ne povzročajo pomenskih nejasnosti, npr. *cerkvene zapovedi* in *cerkvene zapovedi*, *zapovedi cerkvene*, *zapovedi s. katoliške cerkve* in *zapovedi s. kristjanske cerkve*, *zapovedi te svete cerkve*, *zapovedi s. matere cerkve*. Glede na stopnjo pomenske razstavljenosti pri krščanskih terminoloških besednih zvezah prevladuje sestava, pri kateri se v okviru pomenskih sestavin izrazno ponovijo korenskomorfemske besede ali vsaj korenski morfemi, npr. *sveti krst*, *božje zapovedi*, *božja milostivnost*, *milosti svetega duha*, *odpuščanje grehov*. Izpričani so tudi primeri za skup, kamor se uvrščajo besedne zveze, ki imajo eno od sestavin zveze pomenskosestavinsko predvidljivo, druga beseda pa dobi nove pomenske sestavine, npr. *črna maša*, *poslednje olje*, *sveti večer*, *večno življenje*, *večno trpljenje*, *beseda božja*. Za terminološke besedne zveze z lastnostjo sklopa je značilno, da imajo posamezne besede drugačne pomenske sestavine kot v sklopljeni besedni zvezi, vendar se med njimi zaradi metonimičnih ali metaforičnih pomenskih prenosov ohranja pomenskosestavinska povezava, npr. *božja miza*, *velikonočno jagnje*, *agnec božji*, *sveta večerja*, *Kristusova večerja*, *duhovni oča*, *duhovni otec*.

2.2 Od variantnih terminoloških besednih zvez je potrebno razločevati t. i. terminologizirane opise, ki vsebujejo definicijo, poimenovanje za dani krščanski pojem pa (še) ni realizirano.⁴ V primeru večpomenskega termina *izpovednik* oz. *spovednik*⁵ je za pojem po cerkveni zako-

³ Primera za zraslek, ki se razlikuje od sklopa po nepredvidljivosti pomenskih sestavin brez asociativne povezave, v terminološkem gradivu nisem našla. Tipološka delitev stalnih besednih zvez je povzeta po: Vidovič Muha (1988a: 84–86).

⁴ Ne moremo jih prištevati med prave termine, iz njihovega obstoja pa je ponovno razvidno, da je pri terminu primarnejša pomenska podoba, saj je izrazna podoba lahko variantna, kot smo prej zapisali, ali celo opis.

⁵ Izraz *izpovednik* oz. različica *spovednik* (sopomenka *spoznavalec* pri Gutsmanu) lahko pomeni tudi 'pričevalec za vero, javni izpovedovalec svoje vere'. Šetka (1976: 107) beleži termin *ispovjednik* kot večpomenko: 1. duhovnik, ki posluša spoved, spoveduje, 2. (redkeje) vernik, ki se spoveduje, 3. kristjan, ki javno prizna, izpove svojo veroizpoved. O pojavu večpomenskosti pri strokovnem izrazu gl. F. Novak (1998c: 113–117). Enopomenskost termina je po našem prepričanju nedosegljivi ideal, čeprav ga terminologi radi omenjajo kot definicijsko lastnost termina znotraj posameznega strokovnega področja. Z enopomenskostjo je logično povezana po-

nodaji izbranega 'duhovnika v vlogi božjega namestnika, ki po spovedi da odvezo in naloži pokoro', pri Dajniku večkrat izpričan opis, ki predstavlja skladenjsko podstavo tvorjenke: *na spovedovanje redno postavljeni mešnik, mešnik, ki je za spovedovanje postavljen ino pooblasten*. Kolikor dlje sežemo v preteklost, več je podobnih primerov. V 2. polovici 18. stoletja pri Pohlinu, Japlju, Tauffererju, Gutsmanu, Vodniku, beležimo naslednje zveze, ki prehajajo v opise: *žegnani mašnik, naprejpostavljeni mašnik, k zaslišanju te spovedi prav postavljen mašnik, mašnik, za spoved potrjen, naprejpostavljeni spovednik* (prim. vzhšt. *naprejpostavljeni mešnik, žegnani mešnik*). V konkretnem primeru predpostavljamo, da sta morda zavestna težnja po nedvoumnosti terminološkega pomena in govorjena tradicija v cerkvi vplivali, da so se pisci odločili za opisno poimenovanje. Ne smemo pa pozabiti na didaktično funkcijo osnovnih verskih priročnikov, predvidoma naslovljenih na ljudi, ki so obvladali le slovenski jezik, sprva poslušalcev, z širitvijo osnovne pismenosti pa tudi bralcev.⁶ Podobno velja za »razlagalne« terminološke besedne zveze, ki so hkrati definicije terminov, npr. pri Gutsmanu *praznik očiščovanja s. device Marije ali svečnica, praznik vnebovzjetja s. device Marije ali velika gospodnica, praznik rojstva s. device Marije ali mala gospodnica*, pri Vodniku *veliki praznik Kristusovega vnebohojenja ali vnebohod*. Prav tako poteka nejasna meja med terminološko besedno zvezo in t. i. terminologiziranim opisom pri poimenovanju molitvenih obrazcev, npr. *molitev obudenja vere, molitev obudenja vupanja, molitev obudenja ljubezni (božje), molitva pred jedjo, molitev pred krščanskim navukom, molitev po krščanskem navuku, molitva, kadar zjutraj, obpoldne inu zvečer se zgoni*

---

menska neodvisnost termina od (znotraj)besedilnih in drugih pragmatičnih okoliščin. Identični termini, ki so nastali po metaforični ali metonimični poti iz splošnih pomenov, se po pričakovanju pojavljajo tudi v nesorodnih strokah.

⁶ K. Ahačič (2003: 6–17) je popisal predvidene uporabnike slovenskih protestantskih besedil. Poudaril je, da so protestantska dela 16. stoletja naslavljala mnogo več ljudi, kot je bilo tistih, ki so znali brati, saj se je vsebina knjig širila tudi s poslušanjem. Nagovor *preprosti človek* ni naključno poimenovanje. Pri pregledu protestantskega gradiva ga je pogosto zasledil, predvsem v predgovorih, napisanih do leta 1580 pri Trubarju, Krelju, Dalmatinu in Juričiču. *Preprosti človek* je obvladal samo slovenščino in ni bil več v latinščini in nemščini, ni bil teološko izobražen, zato je potreboval obširno in preprosto razlago, da bi lažje spoznal novo vero. Nemška vzporednica besedi *preprost* je *einfaellig*, medtem ko gre pri izrazu *gemein* za oznako splošno izobraženega laika ali pripadnika nižjega klera (*gemeiner Volck, gemeiner Mann* protestanti prevajajo kot *gmajn folk, gmajna, gmajn ludie*).

avemarija pri nabožnih piscih v osrednjem prostoru in *hvalodavanje po jestvini*, *večerašnje k Bogi zdihavajne i preporačanje*, *preporačanje i ponižno zdihavanje k sini božjemi gospodi Jezusi*, *po spovedi prva molitev* pri prekmurskih piscih.

3 Na variantnost so poleg začetništva in s tem povezane neustaljenosti ter nastajanja terminoloških besednih zvez po trenutnih potrebah, dostikrat neodvisno drug od drugega, vplivali tudi različni prevodni zgledi ter drugi jezikovni in nejezikovni dejavniki.

3.1 Zanimivo je vprašanje, kolikšen delež je imel vpliv prevodne predloge na oblikovanje terminoloških besednih zvez. Kot vzorčni primer smo izbrali Gutsmanovo priredbo dvojezičnega nemško-slovenskega katekizma *Ta velki katekismus s'prashanjami inu odgovarmi* (Celovec 1790), z nemško različico na levih straneh knjige in slovensko na desnih straneh. Rezultatov primerjalne analize na enem besedilu seveda ne moremo posploševati, prinaša pa nekaj ugotovitev, ki po primerjavah s podobnimi raziskavami kažejo na širšo veljavnost.

Pri nekaterih zgledih levoprilastkovnih pridevniških in desno-prilastkovnih samostalniških terminoloških besednih zvez, kot *večno življenje*, *božje ime*, *odpuščanje teh grehov*, *sakrament tega krsta*, so se nemške in slovenske ustreznice prekrivale, zato z izjemo določnega člana ni bilo pričakovati posebnosti. Vpliv dobeseidnega prevajanja je pogojno viden pri terminoloških zvezah s pridevniškim prilastkom na desni strani odnosnice, kot *dar božji*, *besede božje*, *gnada božja*, in pri glagolskih zvezah, kot *grehe odpuščati*, ki imajo besednoredno enak ekvivalent v nemščini. Tudi pri besednoredno variantnih primerih je prevedeni zapis prilastka na levi ali desni strani odnosnice odvisen od prevodne predloge, npr. besedna zveza v tožilniku *sveto devico Marijo* ali v rodilniku *iz Marije device*. Izstopajo zgledi prevajanja nemške zloženke s prilastkovno zvezo, kjer je prevajalec bolj ali manj dosledno upošteval slovenske besedotvorne zakonitosti,⁷ npr. *die Erbsünde – ta*

⁷ V. Jesenšek (2000: 236–237) povzema, da je bila nemščina v stiku s slovenščino stoletja prestižen jezik, kar se je kazalo v močnih vplivih zlasti na besedni in skladenjski ravnini, in je sooblikovala pisno podobo slovenskega knjižnega jezika v različnih razvojnih obdobjih. Toda po drugi strani na konkretnih primerih protistave izbranih slovenskih in nemških frazemov avtorica (2000: 242–243) ugotavlja relativno pogoste strukturne in pomenske podobnosti ali celo identičnosti, ki jih ne gre razlagati zgolj kot posledico medsebojnih vplivov dveh stičnih jezikov, pa tudi

poerbani greh, der Gebetbücher – molituske bukve, das heiligste Messopfer – sveti ofer te maše (ustreznejši bi bil prevod *sveti mašni ofer*). Nemška desnoprilastkovna samostalniška zveza je prevedena s slovenščini ustreznejšo levoprilastkovno zvezo, npr. *die fünf gebote der Kirche – te pet cerkovne zapovedi*.

3.2 Poglejmo si še primer vpliva tradicije obrednega jezika in zunajjezikovnih dejavnikov na variantnost terminoloških zvez v krščanski terminologiji. V 19. stoletju je zaznati razširjen pojav načrtnega umikanja iz nemščine ali preko nemščine sprejetih krščanskih terminov, kar je posledica deklariranih purističnih teženj in praktičnih prizadevanj za poenotenje knjižnega besedišča nasploh.

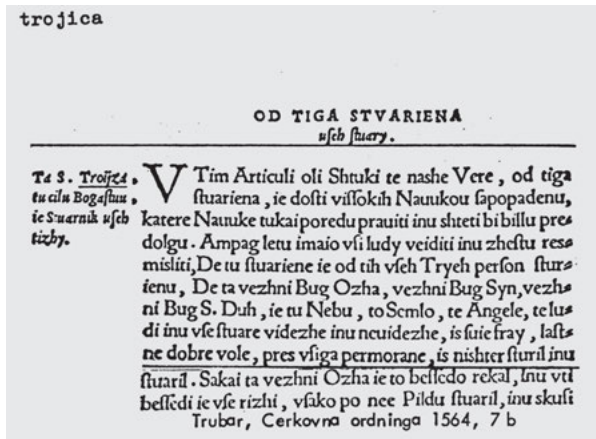
3.2.1 Pri protestantih v 16. stoletju najdemo za poimenovanje enega temeljnih krščanskih pojmov poleg nosilnega termina *sveta trojica*⁸ vsaj naslednje variantne terminološke besedne zveze, ki v nejasnih mejah prehajajo v terminološko razlago: *tri imena ali tri persone v tem bogastvi; ta tri imena en sam Bog; tri persone, eden bog*.

Izraz *persona* prevladuje nad konkurenčno različico *peršona*.⁹ V

ne jezikovnosistemsko, saj sta slovenščina in nemščina jezika iz različnih jezikovnih družin s tipološkimi posebnostmi. Rezultati protistavnih raziskav predvsem v procesih frazeologizacije izkazujejo podobnosti, ki so naravnim jezikom skupne. A. Vidovič Muha (1999: 10) izpostavlja misel, da ni nujno, da se vse zloženke v nemščini prevajajo kot besedne zveze. Že predhodni slovničarji, npr. Levstik v *Napakah slovenskega pisanja*, so ugotavljali, da je nemške zloženke mogoče prevajati tudi kot navadne izpeljanke, netvorjenke oz. kot drugače motivirane zloženke.

⁸ Iz popolnih izpisov, zbranih v občnoimenski kartoteki gradiva slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, je razvidno, da je bila terminološka besedna zveza *sveta trojica* splošno uveljavljena in so jo sprejeli tudi protestanti. Izpričana je v 31 od skupno registriranih 53 slovenskih protestantskih del, z največjo frekvenco v TC 1575, Juričičevi *Postilli* (1578), DB 1584 in Dalmatinovih *Karszanskih lepih molitvah* (1584). Poleg polne oblike *sveta trojica* se pojavlja različica z okrajšanim prilastkom *s. trojica*, kar je bilo za pogosto rabljen pridevniški krščanski termin *svet/-al/-o* iz ekonomičnih razlogov splošno razširjen pojav. Nekaj primerov je izkazanih tudi v t. i. kratki obliki ali kratki varianti termina (Averbuh 1986: 40–41, Danilenko 1977: 181–188) z opustitvijo prilastkovne sestavine *ta trojica* (Trubar). V vlogi pojasnjevanja tega zapletenega krščanskega pojma pa moremo razložiti izpričani zvezi *sveta večna trojica* (4x) in *sveta ino nerezložena trojica* (1x).

⁹ Samo izraz *persona* je potrjen v TC 1550, TC 1555, TO 1564, različici *persona* in *peršona* najdemo vsaj v TC 1575, v DB 1578 in DB 1584. V TC 1575 (*persona* 5x) in DB 1578 (*persona* 4x) se termin *peršona* pojavlja le enkrat, v DB 1584 pa nekajkrat (*persona* 62x, *peršona* 6x).

Slika 13: Besedna zveza sveta trojica v občnoimenski kartoteki gradiva slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

Brižinskih spomenikih je potrjena raba pomenskega kalka *ime*¹⁰ (lat. *namo* 'oseba') iz latinščine, ki se je uveljavil prek stvn. (Wiehl 1974: 50–52) v terminološki besedni zvezi *ta tri imena en sam Bog*. Zaradi abstraktnosti pomena krščanskega troedinega boga se tudi v kasnejših stoletjih v katekizmih izmenjujejo variantne zveze, ki jim je temeljna pojasnjevalna, ne poimenovalna naloga.

3.2.2 V prvi polovici 18. stoletja prevladujejo – dosledno pri Hipolitu, nedosledno pri Paglovcu – variantne terminološke besedne zveze, mestoma opisi s prevzetim terminom *persona*, manjkrat *peršona*, npr. *tri (božje) persone, en sam edini Bog; troji v personah; tri božje persone; en sam edini Bog ino tri peršone; tri persone so le en sam Bog; tri božje persone ali en sam edini Bog; tri persone v s. trojici; en sam edini Bog v svojem bitju ino naturi ino trigub v teh peršonah*.

3.2.3 Različice terminoloških besednih zvez so izkazane tudi pri osrednjih, prekmurskih in vzhodnoštajerskih piscih v 18. stoletju. V katekizmih osrednjih piscev so izpričani naslednji zgledi: *tri (božje) peršone; tri peršone en sam Bog; en sam Bog ino tri peršone; en sam Bog*

¹⁰ Drugačen pomen ima termin v očenašu: *posvečeno bodi tvoje ime*. Trubar je v delu TC 1575 zapisal takole: »Ta beseda **Ime** ie tulikain, koker ta Maiešteta, Vezhnuft, zhaft, Muzh, oblaft, Modroft, Miloft, praviza, rijniza inu tu cilu Bofhye opravilu inu rounane. Ty Preroki, šufeb Dauid inu ty Iogri, zhestu to bejsedo, **Ime**, ja vfo Bofhyo oblaft inu dobruto, iemlo inu imenuio, kir pravio, O Bug vJliſhi naf oli pomagai nom, ja volo tuiga **Imena**« (TC 1575: 102–103).

pak troj(n)i v peršonah; tri peršone enega bitja ino nature; tri peršone v eni sami božji naturi; en sam Bog v naturi ino tri osebitva ali peršone (Pohlin); en sam Bog v naturi ino troj v peršonah; edini v tvoji naturi ino trojni v peršonah; edinost ino trojnost božja; (pravi) trojni edini Bog: oče, sin ino sveti duh. Vzhodnoštajerska različica razkriva delno razlikovalne terminološke besedne zveze, ki prehajajo v opise: *tri peršone, en sam Bog; e(de)n Bog ino tri peršone; trojni v peršonah, edni v božanstvi; en sam Bog v tvojem bitji ino božanstvi, troj v peršonah.* Največje poimenovalne razlike v odnosu do osrednjeslovenskih krščanskih terminov po pričakovanju najdemo pri prekmurskih piscih: *sveto trojstvo, jeden sam pravi Bog; presveto trojstvo, eden pravi Bog; tri peršone¹¹ v božanstvi; jedinstvo vu naturi i trojstvo vu peršonaj; Bog eden v božanstvi i troji vu peršonaj; jedinstvo vu trojstvi, trojstvo vu jedinstvi; sveto trojstvo, božanska jedinstvo.*

3.2.4 Pisci in prevajalci verskih priročnikov v prvi polovici 19. stoletja so za isti krščanski pojem ob postopnem opuščanju prevzete-ga termina *peršona* zapisovali variantne terminološke zveze v novejši izrazni podobi, npr. *trojedini Bog* (Slomšek), *pravi trojedini Bog Oče, Sin in Sveti Duh* (Jeran), *pravi trojni Bog Oče, Sin in s. Duh* (Burgar), *trojnojedini Bog Oča, Sin ino Sveti Duh* (Dajnko), *trojnoedini (milostivi) Bog* (Muršec). Neenotna raba se razkriva celo v besedilih istega avtorja, npr. pri Slomšku *tri božje osebe¹² enega bitja in ene nature; en Bog v treh oseh; en Bog v treh peršonah; tri božje osebe; tri božje peršone.* Besedilni viri potrjujejo, da so se tovrstne besedne zveze ohranjale vsaj do polovice 19. stoletja, kolikor smo jim imeli priložnost sistematično slediti po jezikovnem gradivu.

3.3 Na podlagi protistavne analize besedil je razvidno, da je relativna nespremenljivost izrazne in pomenske podobe ena temeljnih lastnosti terminoloških besednih zvez. O relativnosti govorimo zato, ker med terminološkimi besednimi zvezami v izrazni podobi obstajajo dopustna odstopanja.¹³ V našem primeru so razlike nastale zaradi ne-

¹¹ M. Küzmič je v izbranih delih dosledno zapisoval *peršona*, Š. Küzmič pa izraz *osoba*, npr. *prva božanska peršona : prva osoba vu božanstvi.*

¹² Pri Dajniku in nedosledno pri Muršču je izpričan izraz *osoba* kot pri prekmurskih protestantih: *tri božje osebe ednega bitja ino edne naravi, Oče, Sin ino Sveti Duh.* Prim. Slomšek: »/.../ edini Bog, edini Gospod: ne v edinosti ene same **osebe (peršhone)**, temuzh v Trojizi eniga bitja« (SSE 1845, 472).

¹³ Paralelo med terminološko besedno zvezo in frazemo lahko poleg večbesednosti potegnemo le v smislu stalnosti njene oblike in pomena, kar so tudi temeljne lastno-

jezikovnih in jezikovnih okoliščin,¹⁴ med drugim tudi različne poimevalne motivacije terminov glede na narečno izhodišče pokrajinske knjižne norme, razvojnih sprememb (arhaizmi, novotvorjenke) in še česa. Ob upoštevanju vseh teh okoliščin se ponuja sklep, da dopustnost sprememb oz. odstopanj omejuje znano načelo o nedvoumnosti in pomensko natančni določenosti terminološkega pomena.¹⁵

4 Kot preoblikovanje oz. prenovitev¹⁶ terminoloških besednih zvez se poleg variantnosti in opuščanja sestavin izkazuje tudi obrnjen besedni red (inverzija). Spremenjen besedni red ne prinaša spremembe v pomenski podobi terminološke besedne zveze. Pokazalo se je tudi, da se stilno zaznamovan besedni red, ki denimo pridigarskem govornem jeziku daje vtis slovesnosti, v terminološki rabi nevtralizira.

4.1 Opazna je splošna naravnost, da se zamenjava besednega reda pridevniškega prilastka na desni strani odnosnice pojavlja pri najpogosteje rabljenih prilastkih terminoloških besednih zvez, npr. *božji, sveti*. Terminološke besedne zveze z zapostavljenim pridevniškim prilastkom so odraz stilno privzdignjene rabe, ki se je, kot smo že ugotovili, v terminološki rabi nevtralizirala. Naj naštejemo najbolj frekventne primere, izpričane pri protestantih, prevladujoče pri Trubarju: *božja beseda* in *beseda božja*, *božja obljuba* in *obljuba božja*, *božja zapoved* in

---

sti frazeološke enote. E. Kržišnik (1996: 142) meni, da so odstopi od norme, ki niso pogojeni niti z zgodovinsko spremembo norme niti s prenovitveno rabo v besedilu, napake in torej kršitev norme.

¹⁴ Veliko zarezo je v smislu poenotenja obrednega jezika ter z njim krščanskih terminov in terminoloških besednih zvez prineslo normiranje vseslovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja (Orožen 1996b: 11–205). Znano pa je, da se je prekmurska tradicija obrednega jezika ohranjala še nekaj časa po formalni priključitvi v južno-slovensko državno tvorbo leta 1918.

¹⁵ Poudarili smo že, da je sprememba, razširitev ali zožitev pomena možna le po dogovoru; ne gre za spontani jezikovni razvoj kot v splošnopomenovalni leksiki. O posebej zaželenih lastnostih terminološke leksike, npr. motiviranost termina, sistemskost, definicijske in klasifikacijske lastnosti termina, težnja po enopomenskosti, jezikovna pravilnost, prim. A. V. Superanskaja (1989), A. Vidovič Muha (2000: 116–119).

¹⁶ E. Kržišnik (1987: 519–523) je oblikovala tipologijo prenovitev (preoblikovanj, obnovev) stalnih besednih zvez. Te so lahko oblikoslovne (možnost pregibanja sestavin stalnih besednih zvez), skladenske prenovitve, ki zajemajo spremembo celotne zgradbe stalnih besednih zvez (z izpustom sestavin, z besednim redom), besedne in sobesedilne prenovitve ter še nekatere druge, znane predvsem iz umetnostnih besedil.

zapoved božja, božja postava in postava božja, božja volja in volja božja, božja gnada in gnada božja, božja pravica in pravica božja. Po drugi strani so pri protestantih na omejenem gradivu¹⁷ kot samo levoprilastkovne izpričane terminološke zveze, kot *božja čast, božja modrost, božja pravda, božja pravica, božje razodenje, božje stvarjenje*; zgledi samo desnoprilastkovnih zvez so redki, npr. *pomoč božja, roka božja*. Na tem mestu le opozorjamo na problem, ki je najprej stilistični in šele drugotno terminološki. Da bi lahko zanesljivo odgovorili na vprašanja, ali je tip terminološke besedne zveze *milost božja* vedno sekundaren, ali je besedni red odvisen od besedila, od prevodnih predlog, na katerih mestih in zakaj do teh sprememb prihaja, kakšna so nihanja v času in prostoru, bi bila potrebna samostojna raziskava na primerljivih besedilnih virih.

Po drugi strani je opaziti tendenco, da je pridevniški prilastek pri prekmurskih piscih večkrat zapostavljen kot pri osrednjih piscih, npr. osr. *božja beseda* in *beseda božja* : prekm. *reč božja*. Besedni red pridevniškega prilastka se znotraj terminološke besedne zveze pogosteje izmenjuje kot v osrednji knjižni različici, npr. osr. *sodni dan* : prekm. *den sodni* in *sodni den* (tudi: *den skradnji* in *skradnji den, poslednji den*), prekm. *moke peklenske* in *peklenske moke, vekivečna dika* in *dika vekivečna, nebeška dika* in *dika nebeška, vekivečni žitek* in *žitek vekivečni*. Seveda imamo tudi pri prekmurskih piscih v vzhodnem tipu obredne terminologije potrjene primere z nezamenljivim levim pridevniškim prilastkom, npr. *vekivečna radost, vekivečno blaženstvo, božanske jakosti, sveta, neskončana milošča*.

Tudi inventarizacija skladenjskih značilnosti vzhodnoštajerskega knjižnega jezika kaže zanimivo podobo. Pridevniški prilastek se poleg pričakovanega položaja, npr. *jutrne molitve, večerne molitve, mašni žegen, krščanske kreposti*, manjkrat kot pri prekmurskih piscih, pojavlja tudi na desni strani odnosnice, npr. *pozdravljenje angelsko* in *angelsko pozdravljenje, krščenik katoliški*, celo kot polstavek.¹⁸

¹⁷ Najbolj smo upoštevali P. Trubarja: TC 1550, TC 1555, TO 1564, TC 1575, eno Kreljevo delo KB 1566 in dve Dalmatinovi DA_g 1585 in DC 1580.

¹⁸ B. Rajh (2002: 121–122) je ugotovil, da se levi ujemanli prilastek nekajkrat pojavi na desni strani jedra (tudi kot polstavek), npr. *cirkevno lepo, dara nebeška, zborija jkofovskega*. Tudi neujemanli rodilniški desni prilastek nastopa na levi (in desni strani) jedra stavčne fraze, npr. *nevovylivega uloveka serce, po potopa zavétki, z' dyhovnikov dovolenom*. Iz severozahodnoprleškega govora je Rajh (2003: 130–133) predstavil

4.2 Zanimivi so zgledi terminoloških besednih zvez s samostalniškim prilastkom na levi strani odnosnice, ki so izpričani na celotnem slovenskem etničnem prostoru. V gradivu osrednjih piscev so izpričane ustaljene zveze (z besednorednimi različicami), npr. *svetega altarja sakrament, pod kruha ino vina podobah, (svetih) mašnikov žegnovanje* (prim. *sakrament teh mašnikov požegnovanja*). Pri prekmurskih piscih je ta pojav dosti bolj razširjen¹⁹ in v nekaterih zgledih izpričan kot edina možnost, npr. *dušne vesti zgruntavanje* (osr. *sprašuvanje te vesti*), *poprijetja greh* (tudi: *poprijetni greh*), *dejanja greh* (osr. *lastni ali peršonski greh*), *pokore svetstvo/svestvo, pokore dela, hišnoga zakona svetstvo, grehov odpuščanje, cerkvenoga ali popovskega reda oblast, svetcov/svecov občina in svetcov občinstvo, svete meše aldov, pokore svetstvo in svetstvo pokore, svetoga duha dari in dari svetoga duha, telovne milostivosti dela* (osr. *dela te telesne milosti, vzhšt. telovna dela te milosti*).

Iz danih primerov je opazna večja tvorbenost zmogljivost desnoprilastkovnih zvez s pridevniškim prilastkom in levoprilastkovnih zvez s samostalniškim prilastkom v vzhodnem tipu obredne terminologije. Vzroke bi lahko iskali v prevodnih predlogah (prevodi iz grščine), vplivu starocerkvenoslovanske tradicije, v tradicionalnih vzorcih terminoloških besednih zvez iz najstarejših molitvenih obrazcev, v pridigarški tradiciji, kjer je obrnjen besedni red stilno zaznamovan, saj prinaša večjo izrazno in sugestivno moč. Potrebno bi bilo primerjati skladišne posebnosti narečij panonske narečne skupine (ki je večinoma govorni jezik) in kajkavske knjižne tradicije²⁰ s knjižnim izročilom prekmurskih piscev. Na izbranem gradivu se to potrjuje, vendar bi bilo potrebno analizirati precej več besedil, da bi lahko zagovarjali širšo veljavnost danih ugotovitev.²¹

---

nekaj značilnosti besednih zvez, ki se razlikujejo od knjižnojezikovne norme, npr. v afektiranem govoru se levi prilastki selijo na desno stran samostalniške odnosnice.

¹⁹ V jezikovno analizo so zajeti verski priročniki prekmurskih protestantskih in katoliških piscev Temlina, Š. Küzmiča in M. Küzmiča iz 18. stoletja: TeC 1715, KVK 1754, KK 1780, KKM 1783 in KSE (1840, 3. izdaja).

²⁰ A. Breznik (1982: 117) je med nesprejetimi predlogi sprememb v pisavi omenil hrvaško stavo pri prilastku. Sklicujoč se na Mareticevo *Gramatiko i stilistiko hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, je zapisal, da v hrvaščini lahko v stilno nezaznamovani rabi stojijo pridevniki in zaimki za samostalnikom in ne le pred njim.

²¹ Z. Zorko (1995: 835) je pri preučevanju izbranih prekmurskih narečnih besedil opozorila na posebnost, da se samostalniški prilastek lahko pojavi na levi strani odnosnice; tudi pridevniški prilastek se lahko prestavi na desno stran, kar se občuti

5 Terminološke besedne zveze lahko razlikujemo tudi po besedno-vrstnih oznakah odnosnice in prilastkovnih sestavin. Iz ekonomičnih razlogov smo se omejili na samostalniške terminološke besedne zveze; odnosnica je torej samostalnik, izjemoma posamostaljena pridevniška beseda.

V gradivu prevladujejo levoprilastkovne zveze s pridevniškim prilastkom, ki so med terminološkimi besednimi zvezami prevladujoče.²² Iz konkretnih primerov je razvidno, da je običajna sestavina terminološke besedne zveze nekonverzni vrstni pridevnik, npr. *krščanska cerkov, katoliški kristjan, binško nedelja, koledni svetki, vuzemski svetki, risalski svetki, krstna gnada*. Lastnostni pridevnik je v terminološki besedni zvezi izgubil kategorijo stopnjevanja. S privzemanjem značilnosti vrstnega pridevnika je postal t. i. konverzni vrstni pridevnik,²³ npr. *črna*

---

kot nekakšen dostavek. Na primeru dela J. Košiča *Življenje Slovencev med Muro in Rabo* (1845) je raziskovala, ali se podobne besednoredne posebnosti pojavljajo tudi v prekmurskem pokrajinskem knjižnem jeziku. Pojavljajo se primeri obrnjenega besednega reda v besednih zvezah: samostalniški prilastek na levi strani, svojilni zaimek kot pridevniški prilastek pa najdemo na desni strani od odnosnice (Zorko 1998: 227–228). Analiza jezikovnega gradiva v nadiškem in briškem narečju D. Zuljan (2003: 63–64) je pokazala, da se ujemalni pridevniški prilastek za razliko od knjižnega jezika v briških in nadiških govorih lahko postavi levo ali desno od odnosnice, pri čemer sta oba položaja praviloma nevtralna. Nestalna stava ne vpliva na pomen besedne zveze, ki jo tvori. Čeprav je v italijanščini in furlanščini zapostavljanje ujemalnega pridevniškega prilastka pogost pojav, D. Zuljan (2003: 77) predpostavlja, da zaradi poznanosti pojava tudi v severovzhodnih narečjih, sklicujoč se na izsledke Z. Zorko, lahko govorimo le o romanskem vplivu na pogostnost rabe že poznanega pojava v diasistemu slovenskega jezika.

²² To trditev, ki se potrjuje tudi v našem primeru, A. Vidovič Muha (2000: 26) opira na statistične podatke iz seminarskih nalog študentov, vezanih na terminologijo s področja naravoslovja, tehničnih ved, jezikoslovja od 1993/94 dalje. Strokovnih besednih zvez z desnim samostalniškim prilastkom je neprimerno manj, kar A. Vidovič Muha utemeljuje tudi z možnostjo popridevljenja, ko zlasti ob neglagolniškem samostalniškem jedru desni prilastek preide na levo stran. Obenem opozarja na zavajajočo homonimijo z nestrokovnimi zvezami, npr. v filozofiji *volja do moči* : *močna volja*, in na leksikalizacijo podstavne glagolske zveze, npr. v biologiji *delitev bičkarjev* : *bičkarji se delijo*.

²³ A. Vidovič Muha (1988a: 87–90) je pri samostalniških strokovnih besednih zvezah ugotavljala, kdaj je besedna zveza lahko strokovna in kdaj ne. S konkretnimi zgledi je za strokovne besedne zveze s pridevniškim prilastkom dokazovala, da ta pridevniška beseda ne more biti zaimenska, med pridevniškimi pomenskimi sestavinami pa so izločeni tudi lastnostni in tisti svojilni, ki imajo samo edninsko (svojilnorodilniško) pretvorbeno možnost. Vrstne pridevniške prilastke strokovnih besednih zvez

maša 'zadušnica', *veliki angel* in *višji angel* 'nadangel', *višji duhovni*. Izpričanih je le nekaj primerov konverznih svojilnih pridevnikov, ki v besedilih izkazujejo visoko frekvenco, npr. *božji sin*, osr. *gospodnja molitov* in *gospodova molitov*, prekm. *gospodnova molitev*, *cerkovni služabnik*. Izjemoma se pojavlja števniki, npr. *prvi greh* 'izvirni greh', *prva adventna nedelja*, in deležnik, npr. *péta maša*, *posvečujoča gnada*. Med terminološke besedne zveze bi lahko prištevali zvezo z zaimensko prilastkovno sestavino: *naš gospod*²⁴ in *gospod naš*. Stalna besedna zveza *naš gospod* je potrjena že v Brižinskih spomenikih poleg terminoloških zvez: *gospod milostljivi*, *bog gospod*, *gospod sveti*, *oče gospod*.

6 Terminološke besedne zveze v krščanski terminologiji so lahko izpričane v enaki izrazni podobi ali v variantah, toda le pri besednih zvezah z najširšo stopnjo pomenske razstavljenosti (sestava). Izkazalo se je, da imajo terminološke besedne zveze lastnosti stalnih (ne pa frazeoloških) besednih zvez. Obstajajo nejezikovni in jezikovni dejavniki, ki so vplivali na oblikovanje variantnih terminoloških besednih zvez. Stilno nezaznamovanost ohranjajo tudi besednoredne različice terminoloških besednih zvez. Dopustnost sprememb omejujejo načela razumljivosti in nedvoumnosti terminološkega pomena.

---

glede na izvor ločuje na konverzne vrstne pridevnike in na prvotne ali nekonverzne. Prim. tudi poglavja v njeni monografiji (Vidovič Muha 2000): *Zgradba in pomen večbesednega leksema – stalne besedne zveze* (2000: 26–28), *Pomenska razmerja znotraj leksema*, posebej podpoglavje *Metaforične besedne zveze s področja strokovnih poimenovanj* (2000: 151–154).

²⁴ V zvezi s trditvijo, da pridevniška beseda v levoprilastkovni zvezi ne more biti zaimenska, imamo v mislih določene izjeme. Kot terminološka besedna zveza s svojilnim zaimkom v prilastkovni vlogi se je namreč potrdil zgled *naš Gospod* 'Jezus Kristus, druga oseba v sveti trojici' (enobesedni termin *Gospod* 'troedini krščanski Bog'), npr. v velikonočni pesmi iz Stiškega rokopisa, in po inverziji *gospod naš*, npr. v apostolski veri v Celovškem in Starogorskem rokopisu. Prim. neterminološko rabo proste (nestalne) besedne zveze *moj gospod* v litanijah: *Ti si moj odkupiteo, moj gospod, moje vupanje, moj trošt, pomoč moja, žitek moj, zveličanje, moja bramba, svetlost, moje gori stanenje* (KKM 1783).

II

**POGLAVJA IZ ZGODOVINSKEGA
BESEDOTVORJA:
KRŠČANSKA TERMINOLOGIJA**

IZGLAGOLSKE KRŠČANSKE TERMINOLOŠKE TVORJENKE V SLOVENSKIH NABOŽNIH PRIROČNIKIH DO SREDE 19. STOLETJA

1 Dovolj reprezentativen besedilni fond prevodov in priredb osnovnih verskih priročnikov od srede 16. do srede 19. stoletja daje priložnost natančneje raziskati t. i. motivirano plast¹ krščanske terminologije, in sicer besedotvorno tvorbo. Zanimajo nas besedotvorne vrste, najbolj rodni (produktivni) modeli tvorbe krščanskih terminov in realizirane besedotvorne pomenske skupine z enakofunkcijskimi obrazilnimi morfemi, ki v besedilih izkazujejo večjo ali manjšo pogostnost rabe (frekvenco).²

1.1 Predpostavljamo, da je zvrstna in vsebinska zamejenost obravnavanih besedilnih virov³ ter dodatna omejitvev na izbrano zgodovinsko terminološko leksiko vplivala na število izpričanih krščanskih tvorjenk in s tem na ožji izbor besedotvornih postopkov, manjše število izkazanih besedotvornopomenskih kategorij in obrazilnih morfemov zanje. Pri terminološki leksiki, ki ji je ustaljenost in (relativna) pomenska nespremenljivost pomembna razločevalna prvina v primerjavi s splošnim izrazjem, ostane stilistična vloga obrazil neizpolnjena. Izkazalo se je namreč, da ne moremo pričakovati sprememb, kot se dogajajo npr. v besedilih umetnostne zvrsti, kjer se morfemska obrazila lahko menjajo glede na stilno zaznamovanost oz. ekspresivno rabo. M. Orožen (1980:

---

¹ Po Danilenku (1977: 38) med nemotivirane termine sodijo netvorjenke, prevzeti termini, terminološki kalki in t. i. priimkovni termini. Razlikuje tri tipe motiviranih terminov, kar ustreza pomenskim, skladijskim in oblikoslovnim (primernejši izraz bi bil besedotvornim, ker gre za tvorbo novih besed) tvorbenim načinom.

² T. Priestly (1999: 3–32) je na primeru dveh izpridevniških glagolskih besedotvornih vzorcev z obraziloma *-eti* (rjav > rjaveti) 'postajati rjav' in *-iti* (rjav > rjaviti) 'delati rjavo' utemeljeval nujnost razlikovanja med produktivnostjo tvorbe (productivity) in pogostnostjo rabe tvorjenk (frequency).

³ Kar se je potrdilo na širšem gradivu, je ugotavljala že A. Vidovič Muha v besedotvorni analizi TO 1564 (1986).

29, 33) je v starejših besedilih neumetnostnih in umetnostne zvrsti ugotavljala, da je bilo vsaj posredno čutiti nemško jezikovno predlogo, ki je zaviralno vplivala na izrabo in razvojni razmah besedotvornih vzorcev posameznih pomenskih kategorij. Spremembe v terminološkem besedotvornem sestavu pričakujemo ob umikanju iz nemščine prevzetih krščanskih terminov na prelomu 18. in 19. stoletja, ker so se opuščale besedne družine tvorjenk s prevzeto podstavo. Proces medsebojne izmenjave je potekal istočasno z opuščanjem pokrajinskih knjižnih različic v prvih desetletjih 19. stoletja. Pokrajinske knjižne besedotvorne različice terminov so namreč z različno razvrstitvijo enakih obrazil ob različnih besedotvornih podstavah in obratno izkazovale prvine narečnih besedotvornih sistemov. Nekatere poskusne terminološke tvorjenke iz različnih jezikovnozgodovinskih obdobj se niso ohranile.

1.2 Analiza tvorjenega besedja izključno iz starejših slovenskih (rokopisnih) dvojezičnih ali večjezičnih slovarjev vsaj do konca 18. stoletja ne more povsem izkazovati realne rabe. Znano je namreč, da so slovaropisci po potrebi sami priložnostno tvorili prevodne ali podomačene ustreznice k tujejezičnim iztočnicam. Kasnejši pisci so jih prepisovali in tako ohranjali v slovarskih sestavkih, toda v besedilih in v govorjenem jeziku se niso uporabljale.⁴ Šele na podlagi zgodovinskega besedilnega gradiva, torej izpisov, iz katerih lahko oblikujemo popolne ali delne zbirke besed, ali iz digitaliziranih starejših besedil s pomočjo programov za jezikoslovno analizo lahko ugotavljamo zakonitosti razvoja knjižne terminološke tvorbe. V osnovi smo se odločili za sinhrono metodo, in sicer za tipološko predstavitev krščanskih terminoloških tvorjenk, ki smo jih razvrščali po besedotvornih pomenih in enakofunkcijskih obrazilnih morfemih. Upoštevali smo tudi razvojni vidik, saj smo, kjer se je le

⁴ Lahko govorimo o bogastvu tvorbenih možnosti slovenskega jezika v posameznih slovarjih, rezultati pa ne morejo biti relevantni za ugotavljanje besedotvornomorfemskih zmožnosti knjižne norme v danem zgodovinskem obdobju. Teh individualnih tvorjenk tudi ne moremo enakovredno primerjati z razgibanostjo v govorjenem in pisnem jeziku potrjenih tvorjenk iz sodobnega knjižnega jezika. Od razsvetljencev dalje je postal popis živega besedja prva zakonitost zbiralca. Zgledovanje pri drugih predhodnih ali sočasnih slovanskih slovarjih sega še v čas humanizma, v 19. stoletju pa so upoštevali predvsem nemško-slovenske slovarje. Za izrazje različnih strokovnih področij so slovaropisci sprejemali slovanske izposojenke, ki kasneje niso bile sprejete v slovensko besedišče (Orožen 1986b: 135–148); v času ilirizma so celo izločali ustaljene termine, ki niso bili potrebni zamenjave.

dalo, sprti opozarjali na čas pojavitve, na semantični in oblikovni razvoj posameznih krščanskih terminov ter izmenjave v sistemu.

1.3 Krščanske terminološke tvorjenke so se pojavile že v prvi slovenski knjigi – katekizmu, začetki pa so potrjeni v molitvenih obrazcih ohranjenih srednjeveških jezikovnih spomenikov. Izmed približno tisoč različnih enobesednih krščanskih, predvsem liturgičnih terminov je dobra polovica terminoloških tvorjenk, med katerimi izglagolske tvorjenke predstavljajo največji delež.⁵

1.4 Če izvzamemo primere naj sodobnejše (ne)normativne tvorbe, se v danem terminološkem gradivu iz knjižnih izdaj od srede 16. do srede 19. stoletja pojavljajo skoraj vsi (izvzete so priredne zloženske) skladenjskopodstavni vzorci (po: Vidovič Muha 1988: 7–37), le njihova produktivnost je drugačna, kot nam jo izkazujejo tvorjenke v sodobnem knjižnem jeziku. Izpeljava je bila tako v preteklosti kot danes prevladujoča, najbolj produktivna besedotvorna vrsta, nemodifikacijske (navadne) izpeljanke pa najbolj frekventne krščanske terminološke tvorjenke. Pri popisu izglagolskih terminoloških tvorjenk smo na izrazni ravnini opazili pomembno razliko, namreč, da se v starejših virih podstavna ali obrazilna sestavina na spoju oz. morfemskem šivu glasovno ne premenjuje.⁶ Torej so bile »zgodovinske« tvorjenke v razmerju do motivirajočih besed manjkrat premenjene kot »sodobne«, npr. pri prekmurskih piscih 18. stoletja se je pogosteje kot pri osrednjih pojavljala nepremenjenost korenskega morfema: *krstšivanje*, *častenje*. Nekatere premenje podstave terminoloških tvorjenk in obrazilnih morfemov v posameznih obdobjih jezikovne zgodovine še niso bile uresničene. Poglejmo si nekaj zgledov. V nabožnih besedilih osrednjih piscev preglas ni bil realiziran do konca 18. stoletja, npr. pri priponi **-ova**:⁷ *izprašova-*

⁵ Zbirali smo jih po metodi delnega (izbirnega) izpisa. Pri izpisovanju so bili namerano izpuščeni le termini v (skoraj) identični sobesedilni rabi, ker bi se pri popolnih izpisih gradivska zbirka le pomnožila, ne pa vsebinsko obogatila. Kot pravilna se je izkazala tudi odločitev, da smo termine izpisovali v sobesedilu, kajti besedotvornega pomena tvorjenke dostikrat ni bilo mogoče razpoznati s pretvorbo v skladenjsko podstavo, temveč šele iz besedilnega okolja.

⁶ Podobno so izsledki jezikoslovne analize tvorjenk v TO 1564 pokazali na premenjske posebnosti tvorjenk 16. stoletja: pojav nepremenjenosti in drugačne premenjenosti korenskega morfema, predpone, predvsem pa glasov na predpionskem ali pripionskem morfemskem šivu (Vidovič Muha 1986: 350).

⁷ Pri raziskovanju besedotvorne alternacije glagolskih dvojic, izpeljanih s priponama **-ova-** in **-ava-**, je M. Merše (2005a: 355) na podlagi popolnih izpisov besedišča

nje vesti, krščovanje, mašovanje, oklicovanje, pričovanje, posvečovanje. Pripona **-ava-** je bila omejena na besedila prekmurskih, npr. *podigavanje, premišljavanje* (vesti), *pričeščavanje, zdihavanje*, in vzhodnoštajerskih piscev, kot *skušavanje*.⁸ Pri nekaterih glagolskih samostalnikih jotacija v 18. stoletju še ni bila izvršena, npr. *obsodenje*, v prvi polovici 19. stoletja pa se premena nedosledno uresničuje: *obsojenje, sodenje, razsodenje*. V začetku 19. stoletja sta se ustalili oblikoglasni premeni krnitev in premena po zvenečnosti **iz-** > **s-**, **z-** v predponskem obrazilnem morfemu, npr. *spoved, skušnjava, zveličanje*. Opazna sprememba v tem času je bila tudi postopna opustitev protetičnega **v-**, npr. (keršansko) *upanje* namesto *vupanje*.

2 Izglagolske tvorjenke z besedotvornim pomenom dejanje

Jezikoslovna analiza je pokazala, da največ samostalniških terminoloških tvorjenk izhaja iz glagolske zveze v skladenjski podstavi. Vse izglagolske krščanske tvorjenke so nemodifikacijske. Kot se je izkazalo za protestantske liturgične termine v knjižem jeziku 16. stoletja, so bile tudi na širšem gradivu v razponu tristo let nekatere pomenske kategorije potrjene le s posameznimi primeri tvorjenk. To velja za besedotvorna pomena predmet, ki je povezan z dejanjem, in sredstvo dejanja, medtem ko so po produktivnosti tvorbe in pogostosti rabe opazno izstopale tvorjenke z besedotvornima pomenoma dejanje in vršilec glagolskega dejanja. Znotraj posameznih pomenskih kategorij je tudi zaradi analogičnih procesov⁹ potrjen skromen izbor obrazilnih morfemov, ne glede na besedotvorno vrsto.

2.1 Med izglagolskimi tvorjenkami z besedotvornim pomenom dejanje nad polovico vseh analiziranih terminov predstavljajo navadne

---

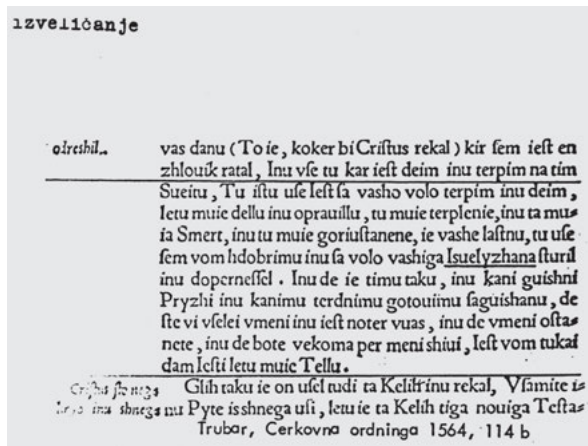
protestantskih piscev 16. stoletja med drugim ugotovila, da je **-eva-** kot preglašena različica pripone **-ova-** (zapisane kot **-uva-**) značilnost Juričičevega jezika, drugod se je pojavljala le kot nepričakovana izjema, npr. *očiščevanje* pri Dalmatinu.

⁸ Tudi iz primerov terminoloških tvorjenk je razvidna narečna zamejenost priponskega obrazila **-ava-**, katerega se je izogibal že S. Krelj (Merše 2005a: 356). Obrazilni morfem se uvršča med prekmurske in vzhodnoštajerske jezikovne značilnosti, kar potrjuje tudi primerjava z gradivom iz starejših slovenskih slovarjev (Merše 2005a: 374–376).

⁹ Pri nastanku novih besed gre pogosto za analogičen prenos specializiranih ali tudi strukturalnih sufiksov na različne, netipične podstave in tako zaradi zvočnih asociacij pogosto razpada oblikovna jasnost strukture posameznih besedotvornih kategorij (Orožen 1968: 211).

izpeljanke s priponskim obrazilom **(-a/-e/-ova)nje**. Ni povsem jasno, ali je na tvorbo glagolnikov vplivalo kalkirano prevajanje, kajti znano dejstvo je, da so se z glagolniško ustreznico v slovenščini prevajali različni tipi tvorjenk iz nemščine. Praviloma naj bi se v to skupino uvrščale le tvorjenke z nedovršnikom v besedotvorni podstavi.¹⁰ Iz sobesedilne rabe pa je razvidno, da je bilo priponsko obrazilo **-nje** večpomensko in da so prav glagolniki z dvovidskim glagolom ali dovršnikom v podstavi praviloma izpričani tudi v besedotvornem pomenu rezultat glagolskega dejanja. Obrazilni morfem **-nje** je kot izjema potrjen v pomenu kraj glagolskega dejanja, npr. vzhšt. *očišenje* 'vice'.

Med izglagolskimi tvorjenkami je **-nje** pogost priponski obrazilni morfem že v Brižinskih spomenikih (Vidovič Muha 1989c: 51–62), npr. liturgična termina *balovanje* in *spasenje*, izpričan pa je tudi v sred-

Slika 14: Najpogostejši izglagolski tvorbeni model. (Vir: kartoteka gradiva slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.)

¹⁰ A. Bajec (1950: 13–16) je ugotavljal, da so glagolnike (nomen actionis) prvotno imeli le nedovršniki, tako da je jezik dostikrat z nedovršnikom izražal dovršeno glagolsko dejanje, npr. *darovanje*, *odpuščanje* (grehov), *povzdigovanje*, (mašniško) *posvečevanje*, *vstajanje*. Kasneje so jih po analogiji dobili tudi dovršni glagoli, pri katerih pa je opaziti »določene pomenske tančine« oz. spremembe besedotvornega pomena, npr. v kraj dejanja: *jetje* 'ječa', ali rezultat dejanja oz. stanje po izvršenem dejanju, npr. *razpetje* 'križanje' pomeni vzhšt. 'razpelo', *poročenje* 'ukaz', *pozdravljenje* 'pozdrav', *premaganje* (pri Trubarju imamo *vsak po svojem premaganju* = *po svojih močeh*), *velenje* 'zapoved'. Bajec se je strinjal s trditvijo A. Beliča, »da jezik ne trpi tvorb za oznako dovršenega glagolskega dejanja, ako le-te ne pomenijo tudi rezultata tega dejanja in imajo zatorej samostalniški pomen. Če pa katero drugo obrazilo pove prav toliko, potem ljudstvo le redko rabi dovršni glagolnik« (1950: 16).

njeveških jezikovnih spomenikih: *vstanje* (Celovski rokopis), *stajenje* (Starogorski rokopis), *priseganje* (Stiški rokopis). Pravi razmah so glagolski samostalniki dosegli pri tvorbi protestantskih krščanskih terminov v dobi reformacije. Tudi nadaljnjih tristo let so predstavljali najbolj produktiven tvorbeni model izglagolskih tvorjenk, obrazilo **-nje** pa je bilo morfem z najvišjo frekvenco zgledov v izbranih besedilnih virih.¹¹

Naj naštejemo najbolj pogoste »nedovršne« in »dvovidske« glagolnike iz 16. stoletja: *bogovanje*, *malikovanje*, *maziljenje*, *pričovanje*, *romanje*, *trpljenje*, *žalovanje*, *žebiranje*, *življenje*; *odpuščanje*,¹² *darovanje*, *povzdigovanje*, *posvečevanje*, *vstajanje*. Številčno dosti ne zaostajajo krščanski termini s prevzeto besedotvorno podstavo, kot *cagovanje*, *cbivlanje*, *ferdamanje*, *ferdamnanje* in *ferdamnenje*, *gajžlanje*, *grevanje*, *štrafjanje* in *štrafjanje*, *štritanje*, *žalbanje*, *žeganje*. Po izmenjavi z domačo glagolsko podstavo konec 18. in v prvih desetletjih 19. stoletja, npr. *bičanje* namesto *gajžlanje*, *obžalovanje* namesto *grevanje*, je raba glagolnikov s prevzeto podstavo postopno pešala. Kot smo že poudarili, so se v skladenjski podstavi glagolnikov po analogiji pojavljali tudi dovršni glagoli, npr. *odločenje*, *opravičenje*, *oznanjenje*, *pogubljenje*, *razodenje*, *razsvečenje*, *učlovečenje*, *zaprosenje*, *zasluženje*. Bajec (1950: 16) je pravilno sklepal, da so se »dovršni« glagolniki še posebej uveljavili v cerkvenem jeziku. Tako je primerjalna analiza na obsežnem gradivu pokazala, da so »dovršni« glagolniki zaradi pomenske nediferenciranosti – pomenili so dejanje (v mislih imamo tudi dvovidske glagole, ki se v vsakokratni rabi uresničujejo bodisi kot nedovršniki ali dovršniki) in rezultat glagolskega dejanja – po pogostnosti rabe enakovredni z »nedovršnimi«.

2.1.1 Zaradi težnje po pomenski razločevalnosti se je od začetka 19. stoletja obrazilo **-nje** v pomenu rezultat dejanja začelo izmenjavati z obrazilnimi morfemi, ki so poprej kot manj produktivni obstajali na obrobju terminološke rabe, npr. **-ø**, **-a**, **-ba**, **-(i)lo**, **-tev/-tov**, **-tva**, izjemoma **-stvo** in **-ek**. Poglejmo si nekaj primerov pretvorb: *darovanje* > *dar*, *obudjenje* > *obuditev*, *odvezanje* > *odveza*, *oklicovanje* > *oklic*, *ofranje*, *ofrovanje* > *ofer*, *opominjanje* > *opomin*, *mazanje*, *pomazanje* > *mazilo*,

¹¹ Prim. razvoj besedotvorne teorije pri nas na primeru glagolskih samostalnikov A. Žele (1997).

¹² *Odpuščanje* je zapisano v apostolski veri iz Celovškega rokopisa in *odpuščanje* v Starogorskem rokopisu, v Brižinskih spomenikih je v istem pomenu potrjen izraz *odpustek*.

obtoženje > *obtožba*, *obsojenje* > *obsodba*, *odpovedanje* (vzhšt.) > *odpoved*, *odrešenje* > *odrešitev*, *oznanjenje* > *oznanilo*, *potrjenje* > *potrdilo*, *pregrešenje* > *pregreha*, *prekletje* > *prekletva*, *stvarjenje* > *stvarstvo*, *ukazanje* > *ukaz*, *zahvaljenje* > *zahvala*, *zavezanje* > *zaveza*, *zaznamenovanje* > *zaznamek*. Po naših ugotovitvah sta od najstarejših knjižnih virov razločevalna obrazilna morfema za besedotvorna pomena dejanje in rezultat glagolskega dejanja dokumentirana le pri temeljnih, pogosto rabljenih krščanskih terminih, npr. *krščovanje* – *krst*, *mašovanje* – *maša*, *moljenje* – *molitov*, *molitev*, *molitva*, *obhajanje* – *obhajilo*, *spovedanje* – *spoved*, *žegnanje*, *žegnovanje* – *žegen*.

2.1.2 Med glagolniki moramo posebej izpostaviti izpeljanke iz navidezni glagolskih zloženk,¹³ nastale zaradi morfemskega prevajanja iz nemščine, npr. *gorihojenje*, *gorivstajenje* (prekm. *gorstanenje*), *zadostistorjenje* (Dajnko), *zadostačinejnje* (M. Küzmič), *naprejuzetje*, *predvzetje*.¹⁴ Med terminološkimi tvorjenkami jih ni bilo veliko, zaradi nevrtačnosti v besedotvorni sistem slovenskega jezika pa so bile precej opazne. Do začetka 19. stoletja so ostale trdno zasidrane v nabožnih knjižnih izdajah na celotnem slovenskem jezikovnem prostoru.

2.1.3 Če smo predhodno ugotavljali enotno izrazno podobo glagolnikov na prostoru osrednjih slovenskih narečij, lahko v 18. in 19. stoletju stoletju odkrivamo diferencialno podobo v osrednjem in vzhodnem tipu slovenskega obrednega jezika. Na izrazni ravnini se tvorjen-

¹³ A. Vidovič Muha (1984: 352) razlikuje med strukturno neenakimi poimenovanji: izpeljanke so, ko je v skladenski podstavi res zloženska, npr. *vunkajmetanje* (to, da se vunkajmeče, *vunkajmetati* 'izmetati'), za (samostalniške) zloženske pa bi šlo v primeru, ko v podstavi nimamo glagolske zloženske, npr. *vkupemoljenje* (to, da se vkupe moliti). Kalkiranje je bilo torej eden od načinov širitve slovenskih samostalniških terminov. M. Merše (2003: 81) je na podlagi popolnih izpisov iz del protestantskih piscev ugotavljala, da je bil dani postopek v času nastanka slovenskega knjižnega jezika tudi eden izmed osnovnih načinov širitve glagolskega besedja. Izluščila je več tipov glagolskih tvorjenk, med katerimi izstopata dva: a) *gori vstati*, *doli poklekniti* (*aufsehen*, *niederknien*) in b) *dopasti* (*gefallen*). Prislovna sestavina v prvem tipu je prevodna ustreznica nemške predpone, ki je lahko predložnega ali prislovnega izvora. Drugi tip predstavljajo morfološki prevedki nemških neločljivo sestavljenih glagolov z nepoudarjenimi predponami, ki so zaradi strukturne izenačenosti s slovenskimi predpenskimi glagoli manj izstopali.

¹⁴ Glagolski samostalniki na **-tje** so bili redki: Slomšek je zapisoval *trdno naprejuzetje* (1845), *obljuba poboljšanja ali predvzetje* (1869), Dajnko (1826) *naprejuzetje poboljšanja*, Bugar (1833) pa *trdni sklep poboljšanja*. Prim. tudi prekm. *razpetje* 'razpelo', *pitje* 'pijača', *poprijetje* 'spočetje'.

ke razlikujejo med seboj po poimenovalni motivaciji in izbiri obrazilnih morfemov, torej obstajajo razlike v motivirajočih in motiviranih besedah. Iz protestantske in katoliške knjižne tradicije ogrskih Slovencev, ki je, tako kot celoten panonski prostor (prim. kajkavski knjižni jezik v 16. stoletju), nastala na temelju grško-starocerkvenoslovenske tradicije, v nasprotju z latinsko-nemško tradicijo v osrednjeslovenskem prostoru (Orožen 1996c, Jesenšek 2005a), si stojijo nasproti različne izpeljanke s prevzeto podstavo, npr. (osr. : prekm.) *ofr(ov)anje* : *aldovanje*, *štrafanje* : *kaštiganje*, ali z domačo besedotvorno podstavo na obrobju, npr. *grevanje* : *pomilovanje*, *žegnanje* : *blagoslovljenje*. Izhajajoč iz panonsko-slovenske narečne podstave, in sicer ravenskega in goriškega govora, z dolinskimi glasoslovnimi značilnostmi na prelomu 19. in 20. stoletja (Jesenšek 2005a: 1), v prekmurskem knjižnem jeziku prevladujejo različne tvorjenke, npr. *bičuvanje*, *dugovanje*, *koronovanje*, *nasledovanje*, *obečanje*, *objokanje*, *obrejvanje*, *odkupljenje*, *opominanje* in *opominovanje*, *ožaljenje*, *pobudenje* (vere), *podigavanje*, (angelsko) *pozdravljenje* in *pozdravljanje*, *poželenje*, *pričeščavanje* 'obhajanje', *priporočanje*, *skušavanje*, *skvarjenje*, *spravičanje*, *stvorjenje*, *zdihtavanje*. Tudi v vzhodnoštajerskih nabožnih besedilih najdemo zanimive glagolnike, ki se kažejo kot različni v primerjavi z enakopomenskimi tvorjenkami v osrednjem in prekmurskem knjižnem jeziku, npr. *obredovanje*, *odpovedanje*, *pomiljenje*, *posvedočanje*, *potrdjenje* (v veri) 'birma', *povživanje*, *poznamljanje*, *pregrešenje*, *smilenje*, *spočinjanje*, *svečenje*, *težavenje* 'mučenje', *zovraženje* (poleg zovraštvo).

Iz konkretnih zgledov lahko povzamemo, da so se tudi v severovzhodnem delu slovenskega jezikovnega ozemlja, kjer se je krščanska terminologija oblikovala iz drugačnih jezikovnih in sociolingvističnih okoliščin, glagolski samostalniki izkazali za najfrekventnejše krščanske terminološke tvorjenke.

2.1.4 Poleg navadnih izpeljank in (izjemoma) tvorjenk iz predložne zveze so z obrazilnim morfemom **-nje** izpričani posamični primeri sestavljenk. Drugostopenjske tvorjenke, ki so nastale s sestavljanjem, so vidski pari k »nedovršnim« glagolnikom z domačo ali prevzeto besedotvorno podstavo: *klicanje* in *poklicanje*, *križanje* in *prekrižanje*, *lonanje* in *polonanje*, *troštanje* in *potroštanje*.

2.1.5 Največ madponsko-priponskih zloženk s priponskim obrazilom **-nje** je v besedilih protestantskih piscev 16. stoletja, pa tudi tedaj

med krščanskimi termini niso izkazovale ne produktivne tvorbe in ne pogoste rabe. Gre predvsem za morfemsko prevedene (kalkirane) zloženke iz nemščine. Postopek tvorbe je bil pri izbranih terminih s predložnozvezno skladenjsko podstavo potrjen na celotnem slovenskem prostoru: osr. *vnebohojenje*, prekm. *vneboidenje* in *vnebozastoplenje*. Tvorba je bila le izjemoma motivirana z domačimi pomenskimi sestavinami v besednozvezni skladenjski podstavi, npr. *bogočastje*. Posamični zgledi iz 16. stoletja, npr. *drugočrojenje*, *drugočkrščovanje* (prekm. v 18. stoletju *drugočkrstšivanje*), in iz 18. in 19. stoletja, npr. prekm. *dobročinenje*, vzhšt. *dobrovelenje*,¹⁵ kažejo na nesistemsko poskusno tvorbo terminov. Drugostopenjski besedotvorni različici prekm. *blagoslovenje* in vzhšt. (Dajnko) *blagoslavljenje* imata v skladenjski podstavi sklop starocerkvenoslovanskega izvora.¹⁶

2.1.6 Malo produktivna terminološka tvorba se izkazuje pri zloženkah z enomorfemskim medponskim obrazilom, ki prav tako prekriva prostor osrednjih in obrobnih slovenskih narečij. Pomenskosestavinsko prekrivnost z nemško predlogo¹⁷ in hkrati nenormativno rabo v slovenskem jeziku izkazujejo liturgični termini iz različnih obdobj, npr. osr. *almožnodajanje*, *veromoljenje* v 16. in 17. stoletju, osr. *mesopostenje*, *vbogajmedajanje* in prekm. *pokoročinenje*, *hvalodavanje* v 18. stoletju, osr. *križodelanje*, vzhšt. *pokorodelanje*, *verogubljenje* v prvi polovici 19. stoletja.

2.2 Izpeljava terminov s funkcijskim oz. ničtim obrazilom *-ø* je bila produktivna pri prevajanju krščanskih terminov že v prvih prevodih molitvenih obrazcev za naše poganske prednike. To nam dokumentirajo Brižinski spomeniki iz 10. stoletja z liturgičnimi termini *izpoved-ø*, *obet-ø*, *pokazen-ø*, *pomot'-ø*, *razboj-ø*. V terminološkem gradivu 16. stoletja se je produktivnost tvorbe izkazovala z domačimi tvorjenka-

¹⁵ Prim. *dar dobroveljenja – dar svetovanja*. Na tem mestu je pri Dajnku izpričana prilastkovna zveza *evangeljske dobre velenja*.

¹⁶ Stcsl. *blagosloviti*, *blagoslavljati* je prevod lat. *benē dicere*, dobesedno 'dobro govoriti' (Snoj 1997: 44).

¹⁷ Med slovenskimi ustreznici nemškimi (samostalniškimi) zloženkam je A. Vidovič Muha (1997b: 40–45) izločila tri tipe, ki jih je ponazorila z zgledi: slovenske ustreznice so kalkirane (normativni in nenormativni tip); slovenske ustreznice imajo lastno pomenskosestavinsko zgradbo, torej so samostojni prevodi nemških zloženek; slovenske ustreznice so delno kalkirane, če je le en korenski morfem nemške zloženke tudi v slovenščini ohranil svoje pomenske sestavine.

mi, npr. *čast-ø*, *dar*, *dolg*, *greh*, *navuk* (drugostopenjska tvorjenka), *krst*, *potop*, *srd*, *svèt*, *vuk*, *zapoved*, ali izpeljankami s prevzeto besedotvorno podstavo, npr. *post*, (božji) *rop* in *rov*, *špot*, *trošt*. Večpomenskost priponskega obrazilnega morfema *-ø* je dokazljiva iz sobesedilne rabe, saj se pogosto izkazuje v besedotvornem pomenu dejanje in rezultat dejanja, le izjemoma čas glagolskega dejanja, npr. *post*, *potop*.

2.2.1 V 18. stoletju se je zapisan terminološki fond krščanske, predvsem liturgične terminologije razširil s termini iz prekmurskih knjižnih prevodov in priredb in od začetka 19. stoletja iz vzhodnoštajerskih del. Nekateri krščanski termini so glasoslovne različice osrednjih, npr. prekm. *čest-ø*, *dug*. S krščanskimi termini, kot vzhšt. *blagoslav-ø*, *kazen*, *kes*, *nagovor*, prekm. *blagor-ø*, *blagoslov*, lahko potrdimo večjo razširjenost danega besedotvornega vzorca pri piscih s severovzhodnega obrobja kot pri osrednjih. V 19. stoletju se je terminološki knjižni fond izpeljank z ničtim obrazilom (za rezultat dejanja) na račun opuščanja glagolskih samostalnikov pomnožil s primeri, kot *obhod-ø*, *oklic*, *posvet*, *zbor*.

2.2.2 Poleg izpeljank poznamo od začetka 19. stoletja pogosto pojavljajočo se medponsko-priponsko zloženko z ničtim obrazilnim morfemom *-ø*: *vnebohod-ø* (v našem gradivu smo jo prvič opazili pri Vodniku), vzhšt. *vneboštop-ø*, *milodar*.

2.3 Produktivnost tvorbe izkazujejo tudi izglagolske izpeljanke ženskega spola na *-a* s primeri *moka*, *rota*, *slava* iz Brižinskih spomenikov. Izrazi *hvala*, *obljuba*, *odveza*, *pokora*, *postava*, *pregreha*, *prisega*, *sprava*, *zahvala*, *zaveza* so v knjižnih izdajah najprej potrjeni kot protestantski termini 16. stoletja. Vzhodnoslovenski jezikovni prostor od začetka 18. stoletja izpričuje zglede drugače motiviranih tvorjenk, npr. prekm. *dika*, *moka*, *ožala*, vzhšt. *plača* 'plačilo', *potrda*. Sobesedilo je razkrilo pomensko nerazločevalnost obrazilnega morfema *-a*, ki je izpričan v besedotvornem pomenu dejanje in/ali rezultat glagolskega dejanja.

2.4 Po produktivnosti tvorbe sledijo izglagolske tvorjenke s priponskim obrazilom *-ba*, ki izkazujejo stabilno rabo na vsem slovenskem jezikovnem ozemlju. Zgled se pojavlja že v Celovškem rokopisu *izkušba/izkusba* (»ne wuppelay wednero yſſkuſbo«, I 6), od protestantskih besedil 16. stoletja dalje pa so potrjeni primeri: *bramba*, *naredba*, *služba*, *sodba*, *tožba* (prim. prekm. *molba*). V krščansko terminologijo so po

metaforičnem pomenskem prenosu verjetno prišle iz starejših pravnih terminov (Wiehl 1981, Škrubej 2002). Večjo produktivnost tvorbe je opaziti v vzhodnoštajerski knjižni različici, npr. pri Dajniku *posvečba*, *svedočba* (in *svedočtba*), *zaslužba*. Obrazilni morfem **-ba** v pomenu rezultat glagolskega dejanja se je izjemoma potrjeval kot pomensko nediferenciran oz. večpomenski, npr. *sodba* pomeni tudi dejanje.

2.5 Ostale izglagolske terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom dejanje so večinoma izpeljanke z malo produktivnimi priponskimi obrazili. Na tem mestu je treba opozoriti na zanimivo nasprotje. Kljub neproduktivni tvorbi kažejo tvorjenke s priponskim obrazilom **-tov** in različico **-tev** (prekm.) ter **-tva**¹⁸ veliko število pojavitev v nabožnih besedilih: *molitov*, *molitev* in *molitva*. Vsaj do začetka 19. stoletja se je pri osrednjeslovenskih piscih prvo obrazilo zapisovalo kot **-tou**, v prvi polovici 19. stoletja pa je že izpričana oblika **-tev**.¹⁹ V vzhodnoštajerski knjižni različici je dani krščanski termin zapisan z značilnim priponskim obrazilom **-tba**: *molitba*, *priporočitba*, *stvoritba*, *svedočtba*. Obrazilni morfem **-tva**, npr. *mazilitva*, *odrešitva*, *vstanitva*, potrjuje v narečni podstavi izpričano produktivnost danega besedotvornega vzorca.²⁰ Pri osrednjih piscih se namreč na isto besedotvorno podstavo pripenjajo drugačna priponska obrazila, npr. *maziljenje*, *odrešitov*, *vstajenje*. Krščanski termin *odrešitvo* najdemo le pri Trubarju in Dalmatinu, kar kaže na možnost, da je postal v času oblikovanja knjižnega jezika model izpeljave s priponskim obrazilom **-tvo** neproduktiven.²¹ Obravnava krščanske leksike v sobesedilni rabi tudi na tem mestu kaže na

¹⁸ A. Bajec (1950: 62–63) se je strinjal z Miklošičem, ki je domneval, da gre za prehod **-tva** > **-täv**, čeprav bi po analogiji tipa *brady* > *bradäv* > *bradva* predvidevali prehod **-täv** > **-tva**. Iz današnjega stanja v slovenščini se da ugotoviti, da so samostalniki na **-ty** prestopili v **-täv**, prav tako so samostalniki na **-tva** prešli v **-täv**. Večina sklonov je bila obema tipoma enaka, zato so se mešali. Bajec je ugotovil, da sta se v osrednjih narečjih ohranili obe obliki s premočjo na **-täv**, na vzhodu pa **-tva**.

¹⁹ Pri prekmurskih piscih od prvih knjižnih izdaj zasledimo zapis *cerkev*, medtem ko pri osrednjih piscih poznamo različne zapise: *cerkou*, *cerkov*, *cerkuv*, *cerku*, *cirquu*.

²⁰ B. Rajh (1998, 2002) je na podlagi primerjave besedotvornega gradiva iz Dajnkove slovnice in njegovih besedil z besedotvornimi značilnostmi v narečju, iz katerega naj bi Dajnko izhajal pri normiranju knjižnega jezika, ugotovil, da se besedotvorni podobi obeh jezikovnih sistemov v precejšnji meri ujemata. Med drugim je za pogosto obrazilo **-ba** Dajnko v opombah navajal narečno dvojnico **-va** (1998: 133); podobno razmerje je opaziti med **-tba** in narečno varianto **-tva**.

²¹ Izraz *odrešitvo* smo v terminološki rabi našli pri Dajniku (1826). Prim. *ločitvo* v TT 1557, ni pa več potrjen v delu TT 1581–82.

nerazločevalnost besedotvornih vzorcev, saj so izpričani tudi v besedotvornem pomenu rezultat glagolskega dejanja, npr. *molitov*, *molitev* in *molitva*, in sredstvo glagolskega dejanja, npr. *daritev* in *daritva*.

2.6 Kot smo že sproti ugotavljali, zgodovinska terminologija daje vpogled tudi v razvojne spremembe besedotvornih pomenov terminoloških tvorjenk. Poglejmo si primer na priponskem obrazilu **-ek** [-ək]. Sprva v pomenu dejanje se je krščanski termin *odpustek* pojavil že v Brižinskih spomenikih, ki mu je v stoletjih srednjeveške rokopisne dobe konkurirala mlajša tvorjenka *odpuščanje*. Priponsko obrazilo **-ek** je s pomenskim premikom v protestantizmu »doseglo« besedotvorna pomena rezultat in sredstvo glagolskega dejanja: *deliti odpustke*.²² Rezultativnost besedotvornega pomena obrazila **-ek** izkazujeta tudi krščanski tvorjenki osr. *ostanek* 'relikvija' in vzhšt. *zavitek* 'zaveza', pomen dogajanje pa prekm. *žitek* 'življenje'.

2.7 Priponsko obrazilo za tvorbo krščanskih terminov srednjega spola **-(i)lo** je večpomensko. Izpeljanke iz sekundarnih glagolov na **-iti** izkazujejo produktivnost v besedotvornem pomenu sredstvo glagolskega dejanja, npr. *blažilo* 'zakramental', *kadilo*, *kropilo*, *plačilo*. Obrazilni morfem **-(i)lo** v terminu *obhajilo* je večpomenski. Izpričani so besedotvorni pomeni: dejanje 'praznovanje, obhajanje praznika', rezultat dejanja²³ in čas glagolskega dejanja, npr. pri vzhodnoštajerskih piscih.

2.8 Besedotvorni pomen dejanje in rezultat izkazujejo še naslednja malo produktivna priponska obrazila: **-ezen** (osr. *ljubezen*), **-av** (prekm. *ljubav*), **-el** (prekm. *pogibel*), **-vina** (vzhšt. *žrtvina*, prim. prekm. *jestvina*, *pitvina*), **-nja** (osr. *izkušnja* in *skušnja*, *prošnja*, tvorjenki iz predložne zveze osr. *povodnja* in prekm. *odprošnja*), **-njava** (osr. *izkušnja* in *skušnjava*). Priponska obrazila **-engal-inga** in **-unga** (*glihenga*, *grevenga* in *grevinga*, narečno *grivinga* (stvn. *giriwinga), *manenga*, *ord(n)inga* in *ordnunga*, *štra(j)fenga* in *štra(j)funga*) so nemška.²⁴ Obrazilni morfem

²² V ljudskem cerkvenem jeziku je *odpustek* tudi predmet 'spominek z romanja, sejma'.

²³ Že A. Bajec (1950: 30) je opozoril na obstoj tvorjenk, kjer se je izvršil pomenski prehod od sredstva, s katerim se opravlja dejanje, na samo dejanje ali na učinek. Prepričan je bil, da je priponsko obrazilo v današnjem času živo le še v pomenu sredstvo.

²⁴ H. Striedter Temps (1963: 75–76) razlaga, sklicujoč se na Bajca, Kranzmayerja, Vondraka in druge, da gre za prevzeti priponski obrazili, ki so ju hkrati s prevzeto besedo naši predniki (in nekateri drugi Slovani) sprejeli iz nemščine: sodobno nem-

-man (< nem. *-mann*), npr. *farman*, je prenesen iz nemških zloženek (Bajec 1950: 56). Obrazilna morfema **-stvo** in **-štvo**²⁵ sta pri Trubarju vsaj pri naslednjih primerih še različici, ki izražata dva besedotvorna pomena: dejanje in rezultat glagolskega dejanja, npr. *prešustvo*, *prešušstvo*, *šustvo*, *šušstvo*. Za čas glagolskega dejanja smo našli termin *rojstvo*. Obrazilni morfem **-stvo** je izpričan tudi pri medponsko-priponskih zloženkah, npr. osr. *krivoverstvo*, vzhšt. *ljudomorstvo*.

3 Izglagolske tvorjenke z besedotvornim pomenom vršilec dejanja

Med krščanskimi termini beležimo največji izbor obrazilnih morfemov pri izglagolskih tvorjenkah z besedotvornim pomenom vršilec dejanja (nomina agentis). Nove besede so nastajale s pomočjo priponskih obrazil iz proste, izjemoma predložne ali zložene skladenjske podstave. Prevladujoča besedotvorna vrsta je izpeljava, tvorjenka pa navadna izpeljanka.

3.1 V nabožnih besedilih osrednjih in vzhodnoštajerskih piscev je **-nik** za glagolniškim najbolj produktivno priponsko obrazilo izglagolskih krščanskih terminov. Pri prekmurskih piscih so krščanski termini z obrazilnim morfemom **-nik**, ki je lahko nenaglašen ali naglašen, v primerjavi s tvorjenkami na **-vec** in **-ar** številčno bolj enakovredno zastopani. Naglašeno priponsko obrazilo **-ník** in nenaglašeno obrazilo **-nik** se vežeta na nedovršno in dovršno besedotvorno podstavo. Poglejmo nekaj tvorjenk z naglašnim obrazilom pri osrednjih piscih, npr. *krstnik*, *ohranjenik*,²⁶ *pomočnik*, *prošnik*, *razsvetnik*, *rešnik*, *sodnik*, *srednik*, *spovednik*, *tolažnik*, (*v*)*učenic*, *zapovednik*. Besedotvorni vzorec izpeljave z nenaglašnim priponskim obrazilom **-nik** je bil manj pro-

---

ško **-ung**, srvn. **-unge**, stvn. **-unga** in srvn. bavarsko **-inge**, stvn. **-inga**. Zaradi pojave moderne vokalne redukcije (*štraifānga*) sta v starejših besedilih potrjeni različici *štraifnga* in *štraifenga*.

²⁵ I. Stramljič Breznik (2004a: 17) je upoštevala priporočilo M. Sokolove, *Kapitolky zo slovenskej morfológie*, Prešov 1995, da pri t. i. morfemskih vozlih v besedotvorju morfemsko mejo pomaknemo v korist korena, prav tako se v primerih, ko se srečata dva obrazilna morfema, meja prestavi v korist podstave. Po tem načelu je morfemizirala tvorjenke po besednih družinah, npr. *básniš-ki*, *básniš-tvo*.

²⁶ V skladenjski podstavi izpeljanke *ohranjenik* 'Kristus' je tisti, ki ohranja. Pomensko neustrezna je skladenjska podstava tisti, ki je ohranjen, zato termina na moremo razvrstiti med izpridevniške tvorjenke. (Prim. *odrešenik* in druga poimenovanja za božjega sina.)

duktiven: *namestnik* (tvorjenka iz predložne zveze), *stvarnik*, *prešuštnik*, *strežnik*, *zagovornik*. Ob robu naj zapišemo, da so se z obrazilom **-nik** po izpredložni tvorbi prevajala poimenovanja za kose posvečenih oblačil, kot *naplečnik*, *naročnik* (KNC 1688). Iz prekmurske knjižne tradicije so znane terminološke tvorjenke na **-nik** s prevzeto besedotvorno podstavo, npr. *oročnik* (vekivečnoga blaženstva; örök 'dedič') in *talnik* (Kristusovega odrešenja; Teilnehmer 'udeleženc'), samo pri vzhodnoštajerskih piscih²⁷ pa naslednje tvorjenke s podstavo slovenskega izvora in nenaglašnim obrazilom **-nik** oz. naglašnim **-ník**, npr. *darovnik*, *hvalnik*, *nasledovnik*, *nastopnik*, *poglavnik*, *potrdnik* 'birmanec', *služnik*, *strežnik* 'ministrant'.

3.2 Para k priponskima obraziloma **-nik** in **-ník** za moški spol predstavljata priponski obrazili **-nica** in **-níca** za ženski spol. Nenaaglašeni obrazilni morfem se lahko pripenja na prevzeto podstavo, npr. prekm. *oročnica*, praviloma pa na domačo besedotvorno podstavo, npr. osr. *besednica*, *prešuštnica*, kor. *odžalnica*, vzhšt. *priporočnica*, *razveselnica*. Z naglašnim **-níca** so iz osrednjega knjižnega jezika znani primeri poimenovanj za devico Marijo, npr. *pomočnica*, *porodnica*, *srednica*.

3.3 Obrazilni morfem **-vec** (**-vəc**) izkazuje največjo produktivnost, če upoštevamo izglagolske, izpridevniške in izsamostalniške terminološke tvorjenke in besedotvorne pomene vršilec dejanja, nosilec lastnosti s slovnično kategorijo živosti ali nosilec povezave (opravkar)²⁸ s slovnično kategorijo živosti. V danem okviru smo se omejili le na izglagolske tvorjenke moškega spola na **-vec**. S priponskim obrazilom **-vec**, pripetim na domačo besedotvorno podstavo, so se tvorile navadne izpeljanke, izjemoma zloženke, npr. osr. *bogovec*, *opominjavec*, *oznanovavec*, *posvečovavec*, *premagavec* in *premagovavec*, *spoznavavec* in *spoznovavec*, *spravljavec*, *postavodajavec*. Besedotvorni vzorec je bil zelo produktiven pri Dajniku in Murku, npr. *oživljavec*, *prelamavec*, *razširjavavec* 'oznanevalec', *skušavavec*, *spovedovavec*, *tožec*, *zderžavavec*. Obrazilo se je izjemoma pripenjalo na prevzeto besedotvorno podstavo, npr. vzhšt. *polonavec*, *štrafvavec*.

3.4 Po razširjenosti sodeč je priponsko obrazilo **-ar** namesto **-nik**

²⁷ B. Rajh (2002: 117) je ugotovil, da je pogostnost nekaterih obrazil za vršilca dejanja v knjižnojezikovni različici večja kot v narečju sicer znanih obrazil **-nik**, **-ec**, **-avec** in **-itel**.

²⁸ Prim. Toporišič (2000: 176–177), Stramljič Breznik (1999: 140–147, 158–166).

ali **-tel** prišlo v slovanske jezike s prevzetimi besedami, a je ob domačih podstavah tako rodno, da ga ne moremo čutiti kot tujega. S prevzetom krščanstva smo v terminološki fond sprejeli prevzete tvorjenke in z njimi poslovenjeno obrazilo **-ar**, npr. *pridigar* (< nem. Prediger), *puntar*, *troštar*, *vižar*. Zgodaj se je priponsko obrazilo začelo pripenjati na domačo besedotvorno podstavo, in sicer kot nenaglašeni **-ar**, npr. (*i*)*zveličar*, ali kot naglašeni obrazilni morfem **-ár**, npr. *pisar*, *poglavar*, *vladar*, prekm. *spovidar*. Nenaglašeno priponsko obrazilo **-ar** se je v največji meri ohranilo v prevzetih krščanskih tvorjenkah iz samostalniške podstave, npr. *benediktinar*, *cistercijanar*, *dominikanar*, *franciskanar*, *jezuitar*, *kalvinar*, *luteranar* (KNC 1688). Kot izjema se kaže priponsko obrazilo **-er** pri terminu *bernardiner*.²⁹

3.5 Za ženski spol so se tvorili parni termini z dvema priponskima obraziloma **-arica**, npr. osr. *troštarica*, in **-ica**, npr. pri medponsko-priponski zloženki starocerkvenoslovanskega izvora, prekm. *bogarodica*.

3.6 Po produktivnosti tvorbe sodi obrazilni morfem **-tel** na tretje mesto. Tvori se iz sedanjika nedovršnih in dovršnih glagolov. Posebnost besedotvornega vzorca se kaže v tem, da v besedilnih virih osrednjeslovenskih piscev med terminološkim besedjem sploh ni potrjen, medtem ko je iz gradiva prekmurskih piscev morfem **-tel** razviden kot produktivno obrazilo krščanskih terminoloških tvorjenk. Krščanska tvorjenka *spasitelj*' je izpričana že v Brižinskih spomenikih.³⁰ Produktivnost danega besedotvornega vzorca si lahko predstavljamo s primerjavo, koliko različnih obrazilnih morfemov se je pripenjalo na enake besedotvorne podstave v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku. V prekmurskem knjižnem jeziku najdemo **-tel** namesto obrazila **-nik**: prekm. *stvoritelj*, osr. *stvarnik*, namesto **-ar**: prekm. *zveličitelj*, osr. *zveličar*, in namesto **-vec**: prekm. *posvetitelj*, osr. *posvečovavec*. Z izpisi iz danih prekmurskih evan-

²⁹ Izsamostalniških zloženek z obema prevzetima sestavinama v skladenjski podstavi, ki imajo citatno prevzeto priponsko obrazilo **-er**, je največ potrjenih pri protestantskih piscih 16. stoletja: *bidertauffer*, *cehmošter*, *farmoster* in *farmošter*, *šulmošter*, ki so kasneje v formalni rabi dobile normativno prevedene ali nove prevzete ustreznice.

³⁰ Po Bajcu (1950: 37) je slovensko knjižno obrazilo **-telj** izposojeno iz starocerkvenoslovanščine in srbohrvaščine. Očitno se je ohranjalo po cirilmetodovski tradiciji panonskega prostora v prekmurskih knjižnih izdajah. Da liturgični termini v prekmurskem knjižnem jeziku po vsej verjetnosti izkazujejo kontinuiteto s slovanskim bogoslužjem Cirila in Metoda v 9. stoletju, je v več razpravah po primerjalnih analizah dokazovala M. Orožen (1993, 1996c).

geličanskih in katoliških del smo izluščili tudi termine z obrazilom **-teo** in **-teu**. Zapis obrazilnega morfema **-teo** se izkazuje kot prevladujoč, **-teu** pa je redka glasoslovna dvojnica: *batriviteo, krstiteo, nastaviteo, obeseliteo, odkupiteo, odpustiteo, osloboditeo, presvetiteo, spraviteo, stvoriteo* z različico *stvoriteu*,³¹ *voditeo, vučiteo, zagovoriteo, zveličiteo*. V zbranem gradivu za odzadnji slovar V. Novaka (1988) je razmerje med izglagolskimi tvorjenkami z obraziloma **-tel** in **-teo** približno enakovredno, npr. *krstitel* in *krstiteo, stvoritel* in *stvoriteo, obesitel* in *obeseliteo, zveličitel* in *zveličiteo*. Pri vzhodnoštajerskih piscih so bile terminološke tvorjenke na **-tel** bolj pogoste kot v narečnem besedotvornem sestavu: *branitel, častitel, krstitel, molitel, odrešitel, razsvetitel* 'razsvetljevalec', *razveselitele, soditel, spočetel, stvoritel, svetitel* 'posvečevalec', *vučitel*.

3.7 Ostali tvorbeni vzorci izglagolskih tvorjenk z abstraktnim pomenom vršilec dejanja, večinoma značilni za posamezne knjižne različice, so ostajali na obrobju terminološke tvorbe. To so primeri navadnih izpeljank z ničtim priponskim obrazilom **-ø**, npr. osr. *prerok-ø*, prekm. *prorok-ø*, zloženk *zlodej* in vzhšt. *krvosvedok*; s priponskim obrazilom **-a**, npr. osr. *priča*, prekm. *sluga*; z vzhodnoštajerskim priponskim obrazilom **-ja**, npr. *sodja*; vzhšt. **-ika**, npr. *vladika*; prekm. in vzhšt. **-ec**, npr. *sodec*; s priponskim obrazilom **-ič**, kot osr. *dedič, erbič, mrlič* (tudi **-lec**: *mrlec*); z obrazilnim morfemom **-ir** v vseh knjižnih različicah, npr. *pastir*; osr. **-ih**, npr. *varih*; prekm. **-ač**, npr. *pisáč, varuvač*.

4 Za **rezultat glagolskega dejanja** sta kot priponski obrazili krščanskih terminov izpričani **-ščina**, npr. osr. *erbščina, pokorščina* in **-elo**, npr. *razpelo*.

5 Za besedotvorni pomen **kraj glagolskega dejanja** izkazuje produktivno rabo obrazilni morfem **-išče**: *pokopališče, posvetilišče, sprav(l)išče, stanovišče, zbirališče*. Neproduktivni priponski obrazili **-el** in **-eo** se pojavljata na zgledu v besedilih pogosto rabljene tvorjenke osr. *pekel*, prekm. *pekeo*. Druge terminološke tvorjenke v pomenu kraj dejanja so izpričane v obredniku (Muršec 1850) in vzhodnoštajerskih katekizmi, v katerih se krščanski termini le deloma prekrivajo z osrednjimi in prekmurskimi. Potrjena sta dva produktivna tvorbeni vzorca. Po njih

³¹ V rokopisnem alfabetaiju za odzadnji slovar (Novak 1988a) so navedeni *neprijateu, stvoriteu, posvetiteu*.

se izpeljujejo tvorjenke z ženskima priponskima obraziloma **-lnica**, npr. *darilnica, kadilnica, krstilnica, obredilnica, škropilnica*, in **-nica**,³² npr. *pokleknica, mivnica, shodnica, tabornica*; vzhšt. *krstnica* 'krstni kamen'. Besedotvorni vzorec s priponskim obrazilom **-nica** je pomensko nerazločevalen, saj izkazuje tvornost tudi za besedotvorni pomen predmet, povezan z dejanjem, npr. pri tvorjenkah iz predložne zveze *dopetnica, nadramnica, naglavnica, naročnica, ovratnica, poramnica* in izpeljanki *služnica* 'oblačilo, v katerem duhovniki strežejo škofu'. Za poimenovanje kraja dejanja sta pri vzhodnoštajerskih piscih potrjeni priponski obrazili **-(e)nik**, npr. v terminu starocerkvenoslovanskega izvora *žrtvenik*, in **-rna**, npr. *krstirna*.

6 Med izglagolskimi krščanskimi termini zasledimo malo tvorjenk z besedotvornim pomenom **čas glagolskega dejanja**. Pogosteje se pojavljata tvorjenka s priponskim obrazilom **-ja** *nedelja*, ki se je v 10. stoletju tvorila z ničtim obrazilnim morfemom **-ø** *nedel-ø* (Brižinski spomeniki), in termin *post-ø* s prevzeto skladijsko podstavo.

7 Povzamemo lahko, da se besedotvorni vzorci po produktivnosti tvorbe in frekvenci primerov v besedilih knjižnojezikovnih različic deloma prekrivajo, deloma razlikujejo. Iz tipološke predstavitve lahko prepoznavamo sistemsko tvorbo krščanskih terminov in gradnjo besedotvornega sistema z značilnostmi, ki jih izkazuje terminološka raba nasploh.

---

³² Obrazilni morphem **-nica** je bil bolj tvoren pri izpeljavi izsamostalniških terminoloških tvorjenk, npr. *gospodnica, pepelnica* (prekm. *pepeonica*), tudi pri terminih, potrjenih v množini, kot *svitnice, večernice, zorenice*.

IZSAMOSTALNIŠKE KRŠČANSKE TERMINOLOŠKE TVORJENKE V RAZVOJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

1 Poglavlje prinaša izsledke besedotvorne analize krščanskih, predvsem liturgičnih terminov, ki jih v smislu privzdignjenosti nad vsakdanjim sporočanjem uvrščamo med prvo knjižno besedje in najstarejše v pisni jezik preneseno slovensko strokovno izrazje. Zaradi obilice gradiva in raznolike problematike se bomo omejili na samostalniške tvorjenke z besedotvorno podstavo iz samostalnika. Ugotavljali bomo besedotvornopomenske kategorije in enakofunkcijske obrazilne morfeme krščanskih terminoloških tvorjenk. Zanimajo nas najbolj produktivni tvorbeni postopki in tvorbeni modeli ter frekvenca posameznih tvorjenk v besedilih iz različnih zgodovinskih obdobj. Na podlagi predhodnih raziskav¹ lahko sklepamo, da so se večje izmenjave obrazilnih morfemov krščanskih terminov dogajale v obdobju enotenja slovenske knjižne norme. Zakonitosti besedotvornega razvoja dane kategorije je mogoče ugotoviti na podlagi zgodovinskega besednega gradiva, ki omogoča pravilno vrednotenje pojavov v sinhroniji (Orožen 1968: 212).²

---

¹ M. Orožen (1980: 31) je opozorila na razhajanje med knjižnim, narečnim in pogo-
vornim (govorjenim!) besedotvornim sestavom, ker se je knjižni oddaljeval od siste-
ma v govornem jeziku. Razlike v besedotvorni tvorbi v osrednjem in vzhodnoslo-
venskem knjižnem jeziku z različicama se kažejo predvsem v delih A. M. Slomška,
ki je prvi skušal v osrednjem knjižnem jeziku uveljaviti nekatere besedotvorne in
besedne posebnosti vzhoda. Naslanjal se je na besedno dediščino in knjižne tvor-
jenke Gutsmana, Jarnika in Ravnikarja, prispeval štajerske posebnosti in upošteval
osrednjeslovenske.

² Trubačev, *Sinhronija, diahronija – und kein Ende...* (*Marginalii po russkomu istoriče-
skomu slovoobrazovaniju*, 1994: 19) opozarja na dejstvo, da je besedotvorje, kot pove
ime samo, proces, kar pomeni, da ne sodi dosti v območje sinhronije – to je lahko
le nek interval, opis. Sinhronija se po njegovem nejasno razločuje od diahronije. Pri
raziskovanju se zavzema za tretjo pot: kompromis, kot ga izkazuje slovarska praksa.
Prepričan je, da ni potrebno govoriti o besedotvornem sistemu, ker sistem predsta-
vlja nespremenljivost, ki ne dopušča večne spremenljivosti jezika. Lahko govorimo

1.1 Terminološko jezikovno gradivo smo zbrali iz osnovnih katoliških in protestantskih verskih priročnikov v tristoletnem razvojnem loku (gl. vire). Upoštevali smo tudi rokopisne vire, od Brižinskih spomenikov do več stoletij mlajših ohranjenih molitvenih obrazcev. Evidentirali smo preko 1000 krščanskih, povečini obrednih ali liturgičnih netvorjenih in tvorjenih terminov. Gradivo je bilo izpisano po metodi izbirnega zapisa s sobesedilom, kolikor ga je bilo potrebno zajeti za razumevanje pomenske podobe ali vsaj prepoznavanje terminološke rabe vsakokratnega termina. S prvim branjem in podčrtavanjem ter z drugim branjem istih besedil, kar je predstavljalo nekakšen kontrolni presejalni test, smo se trudili označiti vsak krščanski termin. To je bilo zahtevno opravilo, ker ni bilo vedno mogoče postaviti jasne meje med neterminološko in terminološko rabo določenega izraza.³

Zaželene lastnosti terminov so: enopomenskost (en pojem – en leksem), ki je tudi pri terminološki leksiki zaradi pomenskih prenosov težko dosegljiva, vsak termin je namreč natančno definiran in opredeljen v odnosu do drugih, motivirani termini pa so povezani med seboj; sposobnost izpeljave enega termina iz drugega omogoča nastanek terminoloških besednih družin; sistemskost termina glede na sistem pojmov in jezikovni sistem; besedotvorni morfemi se lahko specializirajo za izražanje določenih pomenov.

Kot nepogrešljiv vir za razvrščanje terminoloških tvorjenk po besedotvornih pomenih in obrazilnih morfemih se je ponovno pokazalo sobesedilo.⁴ Poleg sinhronega pristopa smo za prepoznavanje tvorbene

---

le o elementih oz. fragmentih sistema in sistematičnosti, ki nastaja v novih, spreminjajočih se okoliščinah. Trubačev se zavzema za integrirano metodo preučevanja besedotvorne tvorbe, ki zajema razvojno primerjavo (v različnih obdobjih), notranjo rekonstrukcijo (izvor) in strukturno metodologijo; vključuje tudi primerjavo z drugimi slovanskimi jeziki.

³ F. Novak (2004: 237–239) je v evangelijskih odlomkih o Kristusovem življenju in delu, v berilih, molitvah in psalmih ugotavljal, da imamo v slovenski protestantski književnosti veliko podatkov o pomenih liturgičnih izrazov. Razlage med avtorji se lahko razlikujejo precej ali le v kaki pomenski sestavini; razlagalci govorijo o tem, kaj beseda v tistem besedilu pomeni. To je besedilni pomen besed, ki je nekoliko drugačen kot slovarski pomen. Njihov pomen lahko dojemamo globlje ali bolj površinsko, kar je odvisno od zmožnosti uporabnika, npr. pomen izrazov *oflica*, *shribe*, *Betelem*, *gobe*, *šlepac*, *barka*.

⁴ M. Merše (1989b: 150–155) je na konkretnih zgledih dokazovala, da k pravilni določitvi skladenjske podstave usmerja tudi sobesedilna presoja tvorjenke. Istočasno mora skladenjski opis, če je sinonimen tvorjenki, vzdržati preizkus sobesedilne

motivacije uporabljali tudi diahrono postopke.⁵ Iz zgodovinskih besedilnih virov smo ugotavljali tudi besedotvorno prilagajanje prevzetih tvorjenih terminov slovenskemu jeziku in vpliv narečnih besedotvornih sistemov na tvorbo krščanskih terminov v pokrajinskih knjižnih različicah 18. in prve polovice 19. stoletja.⁶ Sobesedilo je postalo tudi merilo za preverjanje, ali so splošni izrazi s terminologizacijo postali stilno nezaznamovani (prim. besedotvorni pomen obrazilnih morfemov pri modifikacijskih izpeljankah). Rezultat jezikovne analize je relativno popolna zbirka osnovnega besedišča krščanske terminologije od oblikovanja knjižnega jezika sredi 16. do normiranja novoslovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja.

1.2 V končni fazi priprave gradiva smo iz terminološkega besedja poiskali tvorjene termine in po sodobni metodi pretvorbe v sinhrono določeno skladenjsko podstavo⁷ izločili samostalniške tvorjenke z bese-

---

zamenjave, npr. glagol *prašiti* je mogoče skladenjsko razvezati le z zvezo *delati prabo*, ker samo ta lahko pomensko enakovredno nadomesti Dalmatinovo rabo glagola *prašiti* v stavku: »Orje li, ali prašhi, ali dela li en Orazh ſvojo nyvo vſelej k'ſetvi« (II, 11b). Pravilnost sinhrono določene skladenjske podstave je preverjala s sinonimnimi opisi, določala pa jo je tudi posredno – s sinonimnimi opisi parne, običajno vidsko ali pomensko komplementarne možnosti, npr. *delati rane* – *storiť rane*, *dati lon* – *prejeti lon*.

⁵ V. N. Nemčenko (*Ponjatie sposoba slovoobrazovanija s diahroničeskoj i sinhroničeskoj toček zrenija*, 1994: 29–30) je prepričan, da za jezikovno diahronijo obstaja veliko definicij. Ena od njih je, da gre za zgodovinsko zaporedje razvoja jezikovnih pojavov. Diahronija v besedotvorju je zgodovinski proces tvorbe novih besed, je proces razvoja besedotvornega sistema v danem jeziku na podlagi postopne izmenjave danih dejstev z drugimi. Sinhronija je del objektivne realnosti, izvzete iz razvojne danosti. Ne upošteva spremenljivosti; sem spadajo le količinske spremembe jezikovnih dejstev, ne pa razvojni potek od enega jezikovnega pojava do drugega.

⁶ To je predmet raziskovanja zgodovinske dialektologije, ki ugotavlja teritorialno rabo oz. razširjenost besedotvornih vzorcev, sprejetih iz narečij v pokrajinske knjižne različice preteklih dob. B. Rajh (1998, 2002) med drugim popisuje besedotvorne značilnosti enega od slovenskogoriških govorov (severozahodnopreleški govor) in vzhodnoštajerske knjižne različice, ki se je oblikovala na tej narečni osnovi in se v prvi polovici 19. stoletja uveljavila na ozemlju med Muro in Dravo. Knjižnojezikovna različica se je uresničevala v slovstvenih delih oz. odmevala v jezikoslovnih spisih L. Volkmerja, P. Dajnka, A. Murka in J. Muršca. Primerjava tipičnih obrazilnih morfemov iz sodobnega narečnega gradiva in iz Dajnkovih del je pokazala, da so postopki tvorbe in izbor obrazilnih morfemov v narečju vplivali na pokrajinsko knjižno besedotvorno tvorbo, toda besedotvorni vzorci, njihova produktivnost in pogostost rabe tvorjenk se le deloma prekrivajo (Rajh 1998: 102–123).

⁷ Upoštevali smo teoretične in metodološke dosežke sodobnega slovenskega besedo-

dotvorno podstavo iz samostalnika. V tej fazi dela smo ugotovili, da so se nekatere terminološke tvorjenke zaradi velike časovne oddaljenosti leksikalizirale skoraj do stopnje, ko je težko razpoznati prvotno tvorbeno motivacijo.⁸ Pri prevzetih terminih, ki jih je med izsamostalniškimi tvorjenkami veliko, je tudi ugotavljanje smeri motivacije in stopenjskosti tvorbe lahko precej oteženo. Poglejmo si primer. Ali so naši predniki iz nemščine najprej sprejeli termin *prediga*, *pridiga*, vzhšt. *predga* (nem. Predigt, srvn. Predige, bredige), v drugi fazi pa iz njega izpeljali termin *pridigar*? Ali pa je termin *pridigar* izglagolska tvorjenka, morda so ga sprejeli neposredno iz nemščine (nem. Prediger), kjer se je tvorbeni postopek že izvršil, in poslovenili priponsko obrazilo? Je izpeljanka *pridigarstvo* prvo- ali drugostopenjska tvorjenka? Pri ugotavljanju izhodiščnih besed oz. motivirajočih terminov⁹ smo upoštevali etimološke in zgodovinske slovarje, priročnik o prevzetih besedah v slovenskem jeziku ter gradivske zbirke (alfabetariji).

2 Nemodifikacijske tvorjenke

2.1 Izsamostalniške terminološke tvorjenke smo najprej razvrstili v dve obsežni skupini: nemodifikacijske in modifikacijske tvorjenke. Ko smo tvorjene termine razvrščali po besedotvornih pomenih in enakofunkcijskih obrazilnih morfemih, ki so bili lahko večpomenski, smo ugotovili, da je temeljni znotrajjezikovni razlog oblikovanja terminoloških tvorjenk tvorba po analogijah. Modeli besedotvorne tvorbe so ne glede na besedotvorni pomen tvorjenke vsebovali obrazilne morfe-me, ki jih je jezik praviloma poznal iz splošnega izrazja. Iz primerjalne analize se da izluščiti enega ali dva besedotvorna vzorca z visoko produktivnostjo tvorbe znotraj posameznega besedotvornega pomena. Ta

---

tvorja. J. Toporišič je razvil teorijo besedotvornega algoritma, ki je s popisom zgledov knjižne besedotvorne tvorbe predstavljena v poglavju o besedotvorju v izdajah slovnice (1976, 1984, 1991 in 2000). Deloma različno je metodologijo razvila A. Vidovič Muha, ki postavlja besedotvorni pomen v pretvorbena zvezo s propozicijo povedi, kar je natančno predstavila v prvi monografiji (1988).

⁸ Diahrona interpretacija ne sovпада vedno s sinhrono motivacijo. Zgodovina besedotvornih obrazil se opira na klasično praslovansko besedotvorje. Tradicijo morfemskega opisa slovenskega zgodovinskega besedotvorja predstavlja Bajec v delu *Besedotvorje slovenskega jezika* I, II, III.

⁹ V primeru prvostopenjske tvorbe se iz motivirajočega termina (netvorjenke) tvori motiviran termin (tvorjenka). Pri večstopenjskih tvorjenkah so motivirajoče besede tvorjenke predhodne stopnje, motivirane pa izvedenke iz njih.

posebnost je potrjena tudi pri izglagolskih terminoloških tvorjenkah. Če se je tvorbeni postopek prevzetega termina izvršil v tujem jeziku, so prevajalci priponski obrazilni morfem praviloma podomačevali, predpanskega pa kasneje lahko tudi prevajali.

2.2 Med nemodifikacijskimi izsamostalniškimi tvorjenkami prevladujejo navadne izpeljanke. Malo je zgledov krščanskih terminov, ki so tvorjeni iz predložne zveze – še ti so značilni za eno besedotvornopomensko kategorijo – in za medpansko-priponsko zlaganje. Višjo frekvenco izpričujejo zloženke z enomorfemskim medpanskim obrazilom, pri katerih se je tvorbeni postopek zgodil v nemščini, npr. *fajmošter*. Tovrstne zloženke so se oblikovale tudi pri prevajanju terminov po morfemih, npr. *almožnodajanje*. Največ jih je bilo v knjižnem jeziku 16. stoletja; posamični primeri so v gradivu izpričani do konca 18. stoletja. Sklapanje se je izkazalo za neproduktiven tvorbeni postopek, toda teh nekaj zgledov je bilo v liturgičnem jeziku pogosto rabljenih.

2.2.1 Izsamostalniške tvorjenke z besedotvornim pomenom lastnost, stanje, povezava s čim

2.2.1.1 Izpeljanke s priponskim obrazilom *-stvo* in različicama *-štvo* in *-čtvo* (oboje *-tvo*)

Besedotvorni pomen lastnost, stanje oz. dejavnost, povezava s čim izražajo različna priponska obrazila. V terminološki rabi je prevladoval tipični slovenski obrazilni morfem za tvorbo abstraktnih samostalnikov **-stvo** z različicama **-štvo** in **-čtvo**. Pomenski prehod priponskih obrazil se je po metonimičnem pomenskem prenosu izvršil zgodaj – v kraj, kjer je kaj. Tretja pomenska kategorija je zbirnost (kolektivnost). Dva krščanska termina z večpomenskim obrazilnim morfemom **-stvo** sta bila potrjena že pred tisoč leti v Brižinskih spomenikih:¹⁰ *vzmastvo* 'nečistost' in *cesarstvo* 'božje kraljestvo'. Pri protestantskih piscih je teh terminov in njihovih različic neprimerno več: *aposteljstvo* in *apostolstvo*, *bogastvo* (nepalatalizirano bogəstvo¹¹ < Bog), *človestvo*, *dečelstvo* in (red-

¹⁰ A. Vidovič Muha (1989c: 51–62) je razvrstila tvorjenke vseh polnopomenskih besed iz Brižinskih spomenikov na nemodifikacijske in modifikacijske. Samostalniške tvorjenke je razdelila na izglagolske, izpridevniške in izsamostalniške; na enak način je razvrščala tudi pridevnike in glagole. Tvorjenke je evidentirala po besedotvornih pomenih in pripadajočih obrazilnih morfemih. Posebej je predstavila zglede tvorjenk iz predložne zveze in sklopov.

¹¹ Bajec (1950: 64) je opozoril, da je bila težnja po ohranitvi obrazila tako velika, da se

ko) *dekelstvo, farstvo, jogrstvo, hlapčestvo, ključarstvo, nunstvo, predigarstvo* in *pridigarstvo, vdovstvo* in *vdušstvo*.¹²

Produktivnost danega besedotvornega vzorca se izkazuje tudi pri področnem besedju tega časa, npr. *purgarstvo, šafarstvo, vevodstvo*. Tudi za izsamostalniške terminološke tvorjenke je značilna nepremenjenost besedotvorne podstave in/ali priponskega obrazila tvorjenke. Protestanti so neradi spreminjali besedotvorno podstavo novotvorjenk, da ne bi zabrisovali tvorbene motivacije. Zapisovali so *gospodstvo* in *gospostvo, krstčanstvo* in *krščanstvo*. Raje kot besedotvorno podstavo so premenili obrazilni morfem, npr. *menihstvo* in *menihštvo*, izjemoma je izpričan izraz s spremeno končnega soglasnika podstave *meništvo*. Besedotvorna različica **-štvo** se pojavi tudi, ko se na morfemskem šivu izvršita glasovni premeni prilikovanje in zlitje, npr. *papeštvo*. Posebno zanimiva je obrazilna različica **-čtvo**, značilna za tvorbeno ustvarjalnost protestantskih piscev. Razširila se je na poimenovanje abstraktnih pojmov na različnih življenjskih področjih, npr. *človečtvo, detečtvo, vdevičtvo* in *devičtvo, poročtvo, svačtvo*. Priponski različici **-štvo** in **-čtvo** bi lahko združili pod enim obrazilnim morfemom **-tvo**, vendar smo z ločeno obravnavo želeli opozoriti na razvojne spremembe danega tvorbenega modela.¹³

V dobi protireformacije je pojav nepremenjenosti ali delne glasovne premenjenosti v podstavi postopno izginjal, npr. zapisovali so le *krščanstvo*, toda *človestvo*. Obrazilna različica **-čtvo** je sovpadla s **-štvo**: od 17. stoletja dalje je dosledno izpričan termin *devišstvo* namesto protestant-

---

je za lažji izgovor vrnil **ǣ**, ki so ga zapisovali z **-a-**, na vzhodu pa z **-e-**, npr. *božastvo* (Murko *božestvo*), *človečastvo, proročastvo, veličastvo* (Murko, Dajko *veličestvo*).

¹² Zgledi tvorjenk so z manjšimi izjemami poknjiženi zaradi obilice realiziranih variantnih zapisov pri istem piscu, kaj šele v različnih dobah. Akcent ni zapisan. V citiranem odlomku so vidne glasoslovne posebnosti obrazilnega morfema **-stvo**, npr. »Inu potehmal ta Hudizh, ie ufi Boshy praui Ordningi inu poftaui fouurash, fujeb timu Sakonu, Vdushtuu inu **diuizhtuu**« (TO 1584, 136b).

¹³ Morfemski prikaz tega obrazila se je dostikrat razhajal. Toporišič (2000: 180) beleži tvorjenke na **-stvo**, različice na **-štvo**, ki so nastale po glasovnih premenah, pa razvršča v kategorijo tvorjenk s priponskim obrazilom **-tvo**. Uvedbo obrazilne različice **-tvo** podpira tudi iz besedotvorne teorije znano priporočilo, da morfemsko mejo, če je le mogoče, pomaknemo v korist korenskega morfema, npr. *ubog-* + **-stvo** > *uboštvo*; podobno se zgodi, če se srečata dva obrazilna morfema in se meja premakne v korist predhodnega obrazila, npr. *potepuh-* + **-stvo** > *potepuš-tvo* (Stramljič Breznik 2004b: 176).

skega *devičtvo*. Terminološki fond se je dopolnjeval z novotvorjenkami, kot *bogstvo*, *krivoverstvo*, *maštvo* (< maša), *mašništvo* (< mašnik), *škofovstvo*. Sopomenke z drugačno tvorbeno motivacijo so konkurirale med seboj, npr. *kristjanstvo* (< kristjan) in *krščanstvo* (< krst).

Motivacija tvorbe in nepremenjenost obrazila **-stvo** sta se ohranjala tudi pri tvorjenkah s podaljšano osnovo,¹⁴ kar je pri posameznih zgledih zaslediti v prekmurskih nabožnih besedilih 18. stoletja, npr. *bolvanstvo*, *bojstvo* (< bogstvo), *božanstvo*, *gospodstvo* in *gospostvo*, *krščanstvo* in *krščanstvo*, *kurvejstvo*, *popovstvo*, *robstvo*, *svedokstvo* in *svedostvo*, *vdovstvo*. Naraščajoča produktivnost tvorbenega vzorca je v prekmurskem knjižnem jeziku razvidna iz seznama besed za odzadnji slovar stare knjižne prekmurščine iz obdobja 1715–1886. V gradivu najdemo še vsaj naslednje krščanske termine: *apostolstvo*, *dühovstvo*, *človejstvo* in *človečanstvo*, *gmajnstvo*, *jeretinstvo*, *katoličanstvo*, *nasledništvo*, *papinstvo*, *pišpekstvo* (pišpek 'škof'), *preklenstvo* in *preklestvo*, *prorostvo* in *proročanstvo*, *svedočanstvo*, *vdovinstvo* in *vdovstvo*, *verstvo*, *zveličastvo*.¹⁵ Z obrazilnim morfemom **-štvo** so se tvorili termini, kot *almoštvo*, *divišstvo*, *kurvejstvo*, *siromaštvo*, *svedoštvo*, *vučeništvo*. Tudi v vzhodnoštajerski knjižni različici (Dajnko, Muršec) termini s priponskim obrazilom **-stvo** in različico **-štvo** dokazujejo produktivnost modela tvorbe abstraktnih samostalnikov, npr. *duhovstvo* 'duhovščina', *katoličanstvo*, *osobstvo*, *podslužništvo*, *poganstvo*, *služništvo*, *strežništvo*, *vratarstvo*, *zarotništvo*.¹⁶ Terminološke tvorjenke z obrazilnim morfemom **-čtvo** se pojavljajo pri Dajniku, npr. *človečtvo*, *devičtvo*, *svedočtvo* (prim. *svedostvo* v vzhodnoštajerski razli-

¹⁴ Breznik (1982: 335) je v zvezi z glasovno spremeno, po kateri se **d, t, s, z** pred **-ski** spreminja v **š -ški**, opozoril na slovensko posebnost, ki jo drugi slovanski jeziki komaj poznajo. Da bi besedotvorna podstava ostala nedotaknjena in tvorbeno motivacija razvidna, je »kazalo med njo in pripono vtakniti kako mašilo, ki je zabranilo spremembo; biti je morala le-ta vmesna pripona taka, da besedi ni zasukala pomena«. V navedenih zgledih izsamostalniških izpeljank na **-stvo** se je osnova podaljšala z **-ov-**, **-an-**, **-in-**, **-ej-**.

¹⁵ Za poimenovanje abstraktnih pojmov je bil tvorbeni vzorec produktiven tudi med splošnim in tematskim besedjem, kot *detinstvo*, *junastvo*, *pasterstvo*, *poglavarstvo*, *poslanikstvo*, *poselstvo*, *predsednikstvo*, *rodbinstvo*, *rodstvo*, *soldastvo*, *sosedstvo*, *starišinstvo*, *šafarstvo*, *vladnistvo*, *zvačinstvo*; *oblastništvo*, *bojstvo*, izjemoma z različico **-žtvo**: *viteštvo* in *vitežtvo*, *hištvo* in *hižtvo*.

¹⁶ Tvorjenke z obrazilom **-stvo** in **-štvo** so imele tradicijo, ki se kaže tudi pri Volkmerju, npr. *meštvo* 'duhovništvo', in Šmigocu, npr. *veranstvo* 'vera, religija' (Rajh 1998: 39).

čici Parhammerjevega katekizma), *vračтво*, čeprav v severozahodnoprleškem govoru ta obrazilni morfem ni potrjen (Rajh 1998: 119). Pri Muršču raba niha, kajti v njegovem obredniku (1850) se pojavljata besedotvorni različici na **-čtvo** in **-štvo**, npr. *človečtvo* in *človeštvo*, *devičtvo* in *devištvo*.

2.2.1.2 Izpeljanke s priponskim obrazilnim morfemom **-ija**

Pomen lastnost ali stanje izkazuje prevzeti obrazilni morfem **-ija**, ki se med krščanskimi tvorjenkami potrjuje kot večpomenski, in sicer v besedotvornem pomenu povezava s čim in kraj, kjer je kaj. Poslovenjen morfem **-ija** (< srvn. **-ie**, Bajec 1952: 19) se je največkrat pripenjal na prevzeto besedotvorno podstavo. Izrazi poimenujejo grešna dejanja, npr. pri protestantih *fratarija* in *ferratarija*, *kecarija*, *kurbarija*, *lakomija* (Krelj), *lotrija*, *mojstrija*, *purgarija*, *tiranija*.

V prekmurski in vzhodnoštajerski knjižni različici 18. stoletja najdemo zglede, kot prekm. *kurbarija* (vzhšt. *kurvarija*), *lotrija*, *sodomija*, *tatiya* (vzhšt. *tabina* in *tatvina*), medtem ko so iz Brižinskih spomenikov znani izrazi *tatva*, *tatba* in *tabina*, v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku pa *tatvina*.

2.2.1.3 Izpeljanke z manj rodnimi priponskimi obrazili

Za dani besedotvorni pomen najdemo med terminološkim gradivom tudi neproduktivne obrazilne morfeme, ki jih potrjujejo posamični zgledi v besedilih: **-ost**, npr. pri protestantih *zlobost*,¹⁷ **-ota**,¹⁸ npr. *grehota*, **-nija**, npr. *lotrnija*, **-ina**, npr. vzhšt. *botrina* 'botrstvo' (in 'kruh ob krstu'). Specializirano obrazilo za tvorbo krščanskih terminov **-at**, npr. *diakonat*, *prezbiterat*, se je, sodeč po zajetem gradivu, v besedilih pojavilo šele v 19. stoletju. Termin je znan iz hrvaške krščanske terminologije: *služba*, *red*, *dostojanstvo prezbitera*, *svečenika*. V. *svečeništvo* (Šetka 1976: 234).

2.2.2 Nosilec lastnosti ali stanja, povezave (živo)

2.2.2.1 Izpeljanke z obrazilnim morfemom **-ar** in besedotvorno različico **-er** ter parnim morfemom ženskega spola **-arica**

Krščanski termini s prevzetim obrazilnim morfemom **-er** so tvor-

¹⁷ Bajec (1950: 70) ni bil prepričan, ali je Trubarjeva *zlobost* izpeljanka iz samostalnika *zloba* ali pridevnika *zlob*: *silno zloba sta bila*.

¹⁸ Priponsko obrazilo **-ota** se primarno pojavlja v izglagolskih izpeljankah, toda največ primerov je znanih iz pridevnika. Pomensko sorodni obrazilni morfemi **-ost**, **-oča** in **-oba** so sprožili konkurenco tvorjenk brez pomenske diferenciacije, npr. *bridkoba*, *bridkoča*, *bridkost* in *bridkota* – prevladala je *bridkost* (Bajec 1950: 68–69).

jenke, pri katerih se je tvorbeni postopek izvršil že v nemščini. Za obdobje normiranja knjižnega jezika v 16. stoletju so značilni variantni izrazi z enako besedotvorno podstavo, toda s prevzetim **-er** in/ali podomačenim priponskim obrazilom **-ar**. Le-ta je sovpadel z identičnim morfemom **-ar**, ki je bil v slovenskem knjižnem besedotvornem sistemu zelo produktiven.¹⁹ Naj naštejemo nekaj zgledov iz 16. stoletja: *colnar* in *colner*, *epikurar* in *epikurer*, *ferratar* in *ferrater*, *karnar* in *karner*, *korar* in *korer*. Te besedotvorne različice kažejo na prevzemanje iz stare in srednje visoke nemščine ter bavarščine v različnih obdobjih (Striedter Temps 1963), kar potrjuje znano zgodovinsko navezanost alpskih Slovencev na nemško jezikovno, kulturno, politično in cerkveno območje. V gradivu iz 16. stoletja neustaljenost najbolj kažejo naslednji prevzeti izrazi: *farizej*, *farizer*, *farizejer*, *farizeer*, *farizeus* (prim. prekm. *farizeuš*); *saducej*, *saducejer*, *saducer*; *šafar*, *šafar*, *šafner* (< nem. der Schaffner, bavarsko Schaffer); *mordar*, *mordrar*, *merdar* (< nem. Mörder). Med krščanskimi termini so bile razširjene tudi izpeljanke z že ustaljenim podomačenim obrazilom **-ar**, kot *fratar*, *kamrar*, *kecar*, *ključar*, *predigar* in *pridigar*, *troštar*. Produktivnost besedotvornega vzorca izkazujejo tudi zgledi iz Trubarjevega prvega dela nove zaveze (TT 1557) in Dalmatinovega celotnega prevoda svetega pisma (DB 1584), ki poleg verskega izrazja zajemata tudi besedje iz različnih poklicev in dejavnosti. Pripadniki le-teh so se imenovali z izrazi, kot *ajfrrar*, *antverhar*, *apotekar*, *kožar*, *kramar*, *lajhar*, *ledrar*, *lončar*, *mlinar*, *ovčar*, *srebrar*, *šolar*, *šribar*, *vahtar*, *vinar*, *vratar*, *zvezdar*, *zvonar*.

Tudi v dobi katoliške obnove so poimenovanja za člane samostanskih redov prevzeli iz nemščine, obrazilni morfem pa po večini domačili, npr. *benediktinar*, *dominikanar*, *franciskanar*, *jezuitar*, *kalvinar*, *kapucinar*, *kartuzianar*, *luteranar*, toda *bernardiner*.

Terminološke izpeljanke z obrazilnim morfemom **-ar** (izjemoma

¹⁹ M. Merše (2005b: 81) je v Megiserjevih slovarjih pri starem in novem tvorjenem izrazju ugotavljala tvorbo po uveljavljenih besedotvornih modelih. Značilnost knjižnega jezika 16. stoletja, ki je tudi slovarsko izpričana, so besedotvorne različice, kar pojmuje kot posledico sopomenskosti besedotvornih obrazil, npr. *vrabič* – *vrabčec* – *vrabičič* (zadnji dve izpeljanki je zapisoval Trubar). Obrazilo **-ar** je bilo pogosto uporabljeno kot besedotvorno sredstvo za podomačitev prevzete besede, npr. *Fechter* – *fehtrar* (Merše 2006: 130). Tudi imena številnih delujočih oseb, posebej poimenovanja poklicev so pogosto tvorjenke s priponskim obrazilom **-ar** (Merše 2007a: 70–71, 2007b: 99–126).

-er: *kanoner*) so pri prekmurskih in vzhodnoštajerskih piscih manj številne, npr. *benediktinar*, *farar* ('protestantski pastor' in 'duhovnik') in *farer*, *kalvinar*, *molitvar*, *rabinar*, vzhšt. *pismar*, *predgar*, medtem ko je besedotvorni vzorec najbolj produktiven pri poimenovanju pripadnikov različnih poklicev.²⁰

2.2.2.2 Izpeljanke s priponskima obraziloma *-nik* moškega spola in *-nica* za ženski spol

Nenaglašeni priponski morfem **-nik** ima po produktivnosti tvorbe in pogostosti rabe posebno mesto v besedotvornem sistemu izglagolske izpeljave. Pri izsamostalniški izpeljavi krščanskih terminov je tvorbeni vzorec bistveno manj produktiven. Naj navedemo nekaj primerov, ki se v knjigah pojavljajo že od 16. stoletja: *besednik*, *cerkovnik* (vzhšt. *cirkvenik*), *mašnik*, *mirnik*, *papežnik*. Parnih tvorjenk na **-nica** je bilo malo: osr. *besednica*, prekm. *ključnica*, *oročnica*, *tanačnica*.

V prekmurskem knjižnem jeziku so se pojavljali tvorjeni termini,²¹ kot *mešnik*, *oročnik* 'dedič', *talnik* (vekivečnoga blaženstva), od srede 19. stoletja (V. Novak 2006) sta potrjena tudi termina *kanonik* in *farnik* 'župljan'. Zanimivo pomensko motivacijo ima zgled iz vzhodnoštajeske knjižne različice, tj. *težavnik* 'mučenec'.

2.2.2.3 Izpeljanke s priponskima obraziloma *-án* in *-ján* ter parnima besedotvornima morfemoma ženskega spola *-ánka* in *-jánka*

²⁰ V Dajnkovem slovstvenem delu (Rajh 1998: 116) je obrazilni morfem **-ar** povsem prevladal, kar je razvidno iz številnih poimenovanj za poklice, npr. *čelar*, *čizmar* 'izdelovalec škornjev', *črevlar*, *dervar*, *gobar*, *golobar*, *goslar*, *junčar* 'kdor redi volé', *kolar*, *korbar*, *košar* 'izdelovalec košar', *kotlar*, *kozar* 'kdor redi koze', *knjigar* 'knjigovez', *kamenar* 'kamnosek', *kerčmar*, *klobučar*, *klobasar*, *kolar*, *konjar*, *kopitar*, *kosar* 'kdor izdeluje kose', *lončar*, *medar*, *pečar*, *pečatar* 'izdelovalec žigov', *pučelar* 'sodar', *rabočar* (< rabota), *rešetar*, *svečar*, *zlatar*, *zvezdar*, *zvonar*, *živinar*. Produktivnost priponskega obrazila dokazuje tudi Volkmer, ki je tvoril izpeljanke, kot *bukvar* 'knjigar(nar)', *metlar*, *žganjar*, ali pa je obrazilo zapisoval v prevzetih besedah, npr. *ledrar*, *šmajdlar* 'kovač', *tišlar*. Šmigoc je zapisoval predvsem domače izpeljanke, npr. *britvar* 'brivec', *brusar*, *kokošar*, *mokar*, *sedlar*, *sitar*, *volar* (Rajh 2002: 37).

²¹ Vzorec je bil bolj razširjen, kot je videti iz terminološke rabe. Prim. zglede iz odzadnjega seznama stare knjižne prekmurščine (Novak 1988a): *bojnik*, *dvornik*, *hižnik*, *poglavarnik*, *potnik*, *vraženičnik*; iz Dajnkovih del (Rajh 1998: 117): vzhšt. *knjižnik* 'pisatelj', *ogradnik* 'vrtnar', *mečnik* 'rabelj', *školnik* 'učitelj', *iskustnik* 'umetnik', *naravnik* 'prirodoslovec', *modelnik* 'izdelovalec podob iz voska'. Narečni besedotvorni vzorec ohranjajo »Dajnkove« izsamostalniške tvorjenke za pomenski skupini opravkar (nosilec samostalniških značilnosti) in opravilnik (tudi podobnost predmeta) (Rajh 2002: 118).

Čeprav je priponski obrazilni morfem **-ján** pri terminološki tvorbi neproduktiven,²² ga izpostavljamo zaradi posebnega položaja, ki se kaže v ogromnem številu pojavitev izsamostalniške tvorjenke *kristjan* v nabožnih besedilih, in zanimivega historiatu. Kot nam pove sobesedilno okolje, predstavlja termin *kristjan* mlajše poimenovanje za pripadnika katoliške veroizpovedi. Protestanti so iz srednjeveške katoliške ustne tradicije sprejeli izpridevniško tvorjena termina *krščenik* in *krščenica*. Nadalje so tvorili stalne zveze, npr. *pravi krščeniki*, *verni krščeniki* in še nekaj priložnostnih prilastkovnih zvez, s čimer so protestantske vernike tudi formalno razločevali od katoliških (*falš krščeniki*, *hinavski krščeniki*, *nezastopni krščeniki*). Za dobo katoliške obnove v 17. stoletju je značilno, da se je vzporedno začel uveljavljati drug besedotvorni vzorec izpeljave s priponskim obrazilom **-ján**: *kristjan* (< lat. Christianus iz grščine, Šetka 1976: 141). Namesto arhaičnega *krščenika* je termin *kristjan* po frekvenci že prevladal v Kastelčevem in Paglovčevem katekizmu, medtem ko sta Čandik in Hipolit dosledno zapisovala tradicionalni *krščenik*. V drugi polovici 18. stoletja je izpridevniška tvorjenka *krščenik* postopno izzvenela: posamični zgledi so se ohranili v bolj arhaični koroški različici osrednjega knjižnega jezika pri Gutsmanu, deloma pri Tauffererju in v kranjski različici Parhammerjevega katekizma (1760), pri Vodniku (1811) pa v gorenjsko preobraženi podobi *kršnik*. V času največje knjižnojezikovne razdrobljenosti v 18. stoletju in prvi polovici 19. stoletja sta tudi v prekmurskem knjižnem jeziku in vzhodnoštajerski različici potrjena oba besedotvorna vzorca, vendar se razlikujeta po razvrstitvi in pogostosti rabe. Termin *krščenik* je pri prekmurskih piscih katoliške in evangeličanske veroizpovedi številnejši v primerjavi z oblikoglasnima različicama *krstšan* in *krščan*; v vzhodnoštajerski knjižni različici raba niha med izrazoma *krstjan* (*krstjanka*) in *kristjan*. V Murščevem obredniku (1850) smo prvokrat zasledili termina *katolik* in (latinski) *katoličan*. Znano je, da raba še danes niha med besedotvornima različicama *katoličan*, ki se dosledno rabi v pisnem in govornem jeziku v katoliški cerkvi, in *katolik*, ki je po večini znan iz splošne rabe.

2.2.2.4 Izpeljava izsamostalniških terminoloških tvorjenk z manj rodnimi priponskimi obrazili

Besedotvorni vzorci z neproduktivnimi obrazilnimi morfemi so se

²² Bajec (1950: 44) je opozoril, da se je obrazilni morfem **-ján** začel mešati z obrazilom **-án**, zato so nastale dvojnice *deželjan* in *deželjan*, *dvoran* in *dvorjan*, *goran* in *gorjan*.

največkrat pojavljali le v posameznih knjižnih različicah in v omejenem času. Izpričani so posamični zgledi terminov z nerodnimi sopomenskimi obrazilnimi morfemi, ki so se pojavljali le v prekmurskem knjižnem jeziku, npr. **-án**: *litaran* in *luteran*, *krššan* in *krščan*; **-čar**: *bolvančar*, tvorjenka iz predložne zveze *brezbogačar* (prim. *domovinčar*, *mestančar*); **-áš**: *mešijaš*; **-išta**: *evangelišta*; **-a**: *levita*, *patriarka* in *patriarha*; **-ur**: *apatur* 'opat'; **-oš**: *plebanoš*; **-uš**: *diakonuš*, *farizeuš*, *plebanuš* 'župnik' (prim. *publikanuš* 'cestninar'); ženski parni morfem **-ojca**: *diakonušojca*, *prorokojca*. Skozi večstoletno knjižno tradicijo se je v osrednjem tipu obrednega jezika in v knjižni normi do današnjih dni ohranila izpeljava s priponskim morfemom **-íst**, ki se pripenja na prevzeto podstavo, npr. v reformaciji *papist*, v protireformaciji *konfesionist*, *zakramentist*. V obdobju katoliške verske preнове v 17. stoletju se tudi potrjuje za samostalnik nepričakovana raba priponskega morfema **-iš**,²³ ki je pravzaprav prevzeti posamostaljeni pridevnik, npr. *cvingljaniš*, *evangeliš*, *kalviniš*, *katoliš*, *lutriš*. Produktiven obrazilni morfem samostalniških krščanskih terminov, ki so se oblikovali iz glagola, je **-ec**, a se pri izsamostalniških terminoloških tvorjenkah pojavlja le izjemoma, npr. pri medponsko-priponskih zloženkah: prekm. *krivovörec*, *malovörec*, *novovörec*, *starovörec* 'pripadnik pravoslavne vere'. Za izsamostalniško tvorbo sta potrjena obrazilna morfema, izpričana že pri protestantskih piscih 16. stoletja: **-ik** moškega spola, npr. *zakonik*, in **-ica** ženskega spola, npr. *zakonica*, prekm. *apatica* in *opatica*, *prorokica*.

Priponsko obrazilo ženskega spola **-inja** se pojavlja v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku od srede 16. do srede 19. stoletja in manjkrat v vzhodnoštajerski knjižni različici, npr. *ajdinja* in *ajdenja*, *boginja*, *botrinja*, *jogrinja*, osr. in vzhšt. *prerokinja*. Prevzeti obrazilni morfem ženskega spola so prilagodili slovenski jezikovni zakonitosti, po kateri ima večina samostalnikov ženskega spola končnico **-a**. V prekmurskem knjižnem jeziku je izpričan tudi obrazilni morfem **-kinja**,²⁴ npr. *luterankinja*, *papinkinja* 'katoličanka'. Redek zgled zloženke z enomorfemskim medponskim obrazilom je vzhšt. *krvosvedokinja*.

²³ Po Brezniku (1982: 336) je obrazilni morfem **-iš** lahko latinska končnica **-ieus** ali posnetek nemške **-isch**.

²⁴ Naj naštejemo nekaj primerov iz odzadnjega seznama (Novak 1988a) – pri zgledih za podpičjem gre verjetno za izglagolsko izpeljavo: *sloboudkinja*, *prijateljkinja* in *priateljkinja*, *nepriateljkinja*, *Bavarkinja*, *Židovkinja*, *varivačkinja*, *voditeljkinja*, *varietelkinja*, *kaziteljkinja*, *pasterkinja*. Prim. vzhšt. *šestonedelkinja* 'ženska šest tednov po porodu'.

2.2.3 Nosilec lastnosti ali stanja (neživo) oz. predmet kot nosilec povezave

Zglede za tovrstno tvorbeno ustvarjalnost najdemo v obsežnem Kastelčevem katekizmu (KNC 1688), ki s preko šeststo stranmi daleč presega pričakovani obseg osnovnega verskega priročnika. Med poimenovanji za posvečena oblačila zasledimo izpredložnozvezne tvorjenke s priponskim obrazilom **-nik**, npr. *naplečnik*, *naročnik*:

Kolikuj je teh shegnanih gvanou tega Mašhnika? Shešt. Tá prvi je **naplezhnik**. Tá drugi je tá šraiza. Tá tretji je tá pás. Tá zheterti je tá **narozhnik** /.../ Kai poméni tá **naplezhnik** ali humeral? Pomeini tá pert ali platnu, s katerim ty ludje šo Christušovo glavó inu ozhy save-sali, kadar šo šhpotlivu níega byli (KNC 1688, 203–205).

V obrednikih je po pričakovanju vsaj eno poglavje posvečeno cerkvenim oblačilom ob različnih verskih priložnostih. V Murščevem *Bogočastju sv. katolíške cerkve* (1850) so potrjene tvorjenke iz predložne zveze, ki kažejo na produktivnost parnega obrazilnega morfema ženskega spola **-nica**.²⁵ Poimenujejo dele posvečenih oblačil, npr. *dopetnica*, *nadramnica*, *naglavnica*, *naročnica*, *ovratnica*, *poramnica*. Sopomenske zveze s prevzetimi ustreznici v besedilu opozarjajo, da so bile terminološke novotvorjenke v fazi poskusnega uvajanja. Obrazilni morfem **-ina** za terminološko rabo v dani pomenski kategoriji predstavlja izjemo:²⁶ *milovščina* (Jeran), *miloščina* (Slomšek). V vzhodnoštajerski knjižni različici se pojavlja tvorbeni vzorec z večpomenskim obrazilnim morfemom **-njak**, npr. *rožnjak* 'rožni venec', *svečnjak*, ki je bolj produktiven za poimenovanje kmečkih opravil.²⁷

2.2.4 Mesto, kjer je kaj

Za besedotvorni pomen mesto, kjer je kaj, je bil večpomenski obrazilni morfem **-ija** precej tvoren. Terminološke izsamostalniške

²⁵ Žensko priponsko obrazilo **-nica** se pogosteje pojavlja tudi v vzhodnoštajerski knjižni različici pri področnem besedju, npr. pri Dajniku *vogelnica* 'kotna mera', *sirnica* 'posoda za sir', *miznica* 'predal pod mizo', *satovnica*, *vustnica* (Rajh 1998: 118).

²⁶ Toda za poimenovanje snovi je v govoru edino poznano obrazilo **-ina**, npr. pri Dajniku *govedina*, *gosetina*, *zavetina* 'zajčje meso', *herbetina* 'meso s hrbita' (Rajh 1998: 120).

²⁷ Zanimivo je, da obrazilni morfem **-njak** v severozahodnoprleškem govoru ni izpričan, veliko pa je zgledov iz področnega besedja v Dajnkovi knjigah (Rajh 1998: 117–118), npr. *obročnjak* 'sodarsko orodje', *vinjak* 'nož za trto', *dimnjak* 'dimnik', *tobačnjak* 'tobačnica', *pominjak* 'lesena posoda za pomivanje posode oz. pomije'.

izpeljanke so najpogosteje izpričane pri protestantskih piscih 16. stoletja, npr. *farmoštija*, *kaplanija*, *korarija*, *opatija*, *škofija*. Podomačeno priponsko obrazilo **-ija** se pripenja neposredno na prevzeto besedotvorno podstavo ali v primeru drugostopenjske tvorbe na priponsko obrazilo **-ar**. Besedotvorno produktivnost tvorbenega modela kažejo tudi zgledi pri prekmurskih piscih, npr. *apatnija*, *kaplanija*, *püšpektija*. Na obrobju tvorbenih možnosti je ostajala izpeljava z večpomenskim besedotvornim morfemom **-stvo**, ki kaže častljivo starost, npr. *cesarstvo* 'nebeško kraljestvo' v Brižinskih spomenikih. Neproduktivno tvorbo in posamično rabo v besedilih izkazujejo naslednja priponska obrazila: **-je**, npr. pri tvorjenki iz predložne zveze *obličje*, **-nica**, npr. vzhšt. *darilnica* 'kamor se nabirajo darila', *oltarnica*, *predižnica* (Krelj) in funkcijsko obrazilo **-ø** v primeru drugostopenjske tvorjenke iz predložne zveze *predpekel-ø*.

2.2.5 Čas, ko je kaj

Za dani besedotvorni pomen je zgledov izsamostalniške tvorbe pričakovano malo. Produktivnost izkazuje tvorbeni obrazec izpeljave z dvema priponskima obraziloma. Nastale tvorjenke so skoraj nespremenjene potrjene v besedilnih virih od prvih knjižnih izdaj dalje. Za poimenovanje prazničnih dni in cerkvenih opravil ob določenih delih dneva je tvoren obrazilni morphem **-nica**, npr. osr. *gospodnica* (v koroški knjižni različici *gospojnica*), *pepelnica* (prekm. *pepeonica*), *polnočnica*, *svečnica*, vzhšt. *jutrnica* 'jutranje bogoslužje'. Posebej je potrebno izpostaviti priponsko obrazilo **-nice**, kjer je osnovna in edina oblika obrazila množinska, npr. osr. *svitnice*, osr. in prekm. *večernice*, *zorenice*.²⁸ Manj pričakovan je priponski obrazilni morphem za pridevnike srednjega spola **-ovo** s preglasno različico **-evo**, ki se pojavlja pri samostalniško rabljenih poimenovanjih za cerkvene praznike: *duhovo*, *križevo*, *telovo*; prekm. *trikralovo*, *tejlovo*, *andrašovo*, *jurjevo*. V nabožnih priročnikih protestantov je pogosteje izpričan krščanski termin (Kristusova) *večerja*, tvorjen z neproduktivnim obrazilom **-ja**. Zaradi metaforičnega pomenškega prenosa v krščanski pojem 'zakrament v protestantski cerkvi' je obrazilni morphem **-ja** dobil pomen nosilec lastnosti ali stanja (neživo).

²⁸ Termina *zorenice* in *svitnice* »rane maše pred zoroj ali svitom na čast blažene device Marije« sta izpričana tudi v vzhodnoštajerski knjižni različici (Muršec 1850). V prekmurskem knjižnem jeziku je potrjen ekvivalent *zorjenice* 'zornice, jutranje maše v adventu', ki ima drugačen pomen kot edninska oblika *zorjenica* 'danica' (V. Novak 2006: 924).

2.3 Zloženske z enomorfemskim medponskim obrazilom so tvorjenke iz podredne samostalniške zveze z desnim prilastkom v skladenjski podstavi. Protestantски pisci so za poimenovanje novih pojmov tudi prevzemali zloženske iz nemščine ali pa so jih izjemoma prevajali po pomenskih sestavinah. Zgledi, ki poimenujejo delujoče osebe, so izpričani pri krščanskih terminih in med različnim področnim oz. tematskim besedjem. Najpogosteje jih najdemo pri protestantskih piscih, kar je verjetno odraz tedanje rabe v kranjskem deželnem jeziku: *altman*, *cimerman*, *farman*, *furman*, *lančman*; *bidertaufser*, *cehmaster*, *cehmojster*, *cehmojster*, *fajmošter*, *farmoster*, *farmošter*, *forštmojster*, *hofmešter*, *pau-mašter*, *paumešter*, *purgermajšter*, *rotmajšter*, *rotmojster*, *šacmašter*, *špital-moster*, *šulmaster*, *šulmojster*, *šulmaster*, *šulmešter*. Neustaljenost se kaže v glasovnih različicah zloženk in stopnji prilagoditve pomenskih sestavin slovenskemu jeziku. V prekmurskem knjižnem jeziku in vzhodnoštajerski različici je zgledov za prevzete zloženske občutno manj. Novakov (1988) odzadnji seznam beleži le naslednje: *cimerman*, *šelman* 'lepar', *cehmešter*. Nenormativno rabo izkazuje tudi majhno število morfemsko prevedenih zloženk. Pojavljale so se v nabožnih besedilih vseh knjižnojezikovnih različic do srede 19. stoletja, npr. *almožnodajanje*, *veromolenje* pri protestantskih piscih in v protireformaciji, v drugi polovici 18. stoletja pa osr. *križodelanje*, *mesopostenje*, *vbogajmedajanje*, prekm. *hvalodavanje*, *pokoročinejnje*, vzhšt. *pokorodelanje*, *vedočdavanje* 'oznatenje', *verogüblenje*, *v'cirkvohojenje*.

2.4 Postopek sklapljanja samostalnikov je po pričakovanju redek. Tvorjenke s slovničnopolstavnim obrazilom so potrjene že v zapisani slovenščini 10. stoletja: *lihodejanje*, *lihojedjenje*, *lihopitje*. Sklopi večinoma poimenujejo osnovne molitvene obrazce, zato so v obrednem jeziku pogosto rabljeni: *avemarija*, *roženkranc* (rožni venec od 19. stoletja), osr. *češčena(si)marija*, prekm. *zdrava(bodi)marija*, vzhšt. *zdravamarija*, *očenaš* in (od 19. stoletja dalje tudi) *očenaš*, prekm. *otecnaš*.

3 Modifikacijske tvorjenke

Primerjava med številom nemodifikacijskih in modifikacijskih tvorjenk je pokazala, da prve zavzemajo prevladujoč delež med tvorjenimi krščanskimi termini. Produktivnost tvorbe in raba modifikacijskih samostalniških sestavljenk, predvsem pa izpeljank, je precej manjša kot v splošnopomenovalni leksiki.

3.1 Modifikacijske izpeljanke

3.1.1 Po tvorbenem postopku modifikacijske izpeljave je že v obdobju protestantizma zabeležena peščica krščanskih terminov. Produktivnost tvorbe izkazujejo le termini s priponskim obrazilom ženskih samostalnikov **-íca**. Splošni pomen danih tvorjenk je zaznamovan čustveno pozitivno, in sicer kot manjšalnost in/ali ljubkovalnost. Raba krščanskih terminov v sobesedilu je pokazala, da stilno zaznamovana raba izpeljank na **-íca** zaradi metonimičnega ali metaforičnega pomenskega prenosa, ki se je izvršil v procesu terminologizacije, izzveni oz. postane nerelevantna, npr. *devica*, *koščica* 'relikvija', (božja) *ovčica*. Izpričan je tudi množinski obrazilni morfem **-íce**: *jaslice*.²⁹ Stilno nevtralne so postale tudi modifikacijske tvorjenke z manj produktivnimi priponskimi obrazili, npr. **-c**: osr. *angelc*, **-ec**: vzhšt. *križec*, *plajšec*, **-ce**: osr. in prekm. *detece* (prekm. tudi *dejtece* in *detice*), **-šce**: vzhšt. *evangeljšce*, **-ák**: *očak*,³⁰ **-ič**: *božič*, *erbič*, *otročič*, vzhšt. *sodič* (za sveto olje in križmo). Abstraktni pomeni, npr. skupna imena in pripadnost, so se ohranjali tudi v terminološki rabi. Produktivno je bilo le obrazilo večje količinskosti in pripadnosti, ki bi ga bilo morda bolje obravnavati med nemodifikacijskimi tvorjenkami: **-(ov)ščina**: *bratovščina*, *duhovščina* (termin se je šele v 19. stoletju razširil na prostor osrednjih slovenskih narečij), *gospoščina*. Enako velja za skupna imena, katerih tvorbeni modeli so ostajali na obrobju rabe, npr. **-a**: *gospoda*, prekm. *deca*, **-ba**: *družba*, **-ína**: *družina* in za pomen pripadnosti konverzni obrazilni morfem **-ska**: (duhovska) *gosposka*. Posamostaljene izpridevniške tvorjenke v pomenu 'stopnjevanost lastnosti' na **-ši**, npr. pomenski kalk *mlajši* 'učenci', *najmanjši*,³¹ in na **-ji**, npr. *višji*, so se po metaforičnem pomenskem prenosu leksikalizirale. Če se termin determinologizira, torej preide med splošno besedje, obrazilni morfem ponovno »dobi« ekspresivno oznako, npr. *cerkvica*, *kapelica*, *molitvica*.

3.1.2 Popolni izpisi vsake besede v vsakokratni rabi iz protestant-

²⁹ Drugačen liturgični pomen ima motivirajoči termin *jasli*: »pomenio predishnico, na kateri se ima Criftuš osnaniti inu predigovati, inu obedn drugi« (KPo 1567, LVIIa; gl. Novak 2004: 240).

³⁰ Gre za zamenjavo splošnega s konkretnim. *Očak* postane v krščanskem svetu vsak pomembnejši prednik judovskega naroda v stari zavezi od Abrahama dalje (SSKJ). Priponski morfem je izgubil pomen večalnosti ali slabšalnosti.

³¹ Pri nekaterih zgledih gre za stalne zveze, ker je liturgični pomen prepoznaven šele s prilastkom, npr. »Gdo Jo ti nai manjši Chriftufovi? Vji vbozi nedolshni, bolni, flepi, Krulövi, Mutci, Gobavci, préprofti, pregnani« (KPo 1567, XXIa).

skih del 16. stoletja dajejo možnost, da izoliramo modifikacijske modele izpeljave tudi za splošno besedje. Za najbolj produktivno se je ponovno izkazalo priponsko obrazilo **-ica**, izjemoma **-íca**, npr. osr. *besedica, deklica, deželica, jamica, kamrica, kapljica, kočica, kožica, lopatica, merica, mrenica, plenica, pogačica, ribica, skrinjica, škornjica, tablica, vodica, zvezdica*; prim. prekm. *kleščica* 'pečka', *lampica* 'majhna svetilka', *mošnjica, suknjica*. Imajo ga tudi drugostopenjske tvorjenke, npr. *meričica, pleničica, hčerčica* (Trubar *ščerčica*). Majhnost, ljubkost, lahko nedoraslost pogosto izkazujejo tvorjenke s priponskimi obrazili: naglašena **-íč**, **-íč** in nenaglašeni **-ič**, npr. *čolnič, jagnjič, jezičič, kozlič, levič, mladenčič, nožič, oslič, pobič, potočič, psič, vrabčič*; **-ce**, npr. *banderce, krdelce, mestece, ognjiščece, okence, zrnce*; **-ec**, npr. *dedec, kamenec, mladenec, piščec, tulec, vrabčec, zvonec* in *zvončec*. Na pretežno tujejezično podstavo se veže obrazilni morfem **-c**: *knedeljc, maseljc, pušeljc, stebrc*. Manj rodna priponska obrazila so: **-ek**, npr. *hlapčiček, vrček*; **-ko**, npr. *sinko*; **-e**, npr. *pišče*, ter **-nik** v drugostopenjski tvorjenki *piščenic*. Tvorbeno produktivnost, toda v tematsko zamejenem gradivu manjšo frekvenco izkazuje priponsko obrazilo srednjega spola **-(ov)je**, ki zaznamuje skupno ime ali večjo količinskost, npr. osr. *bičevje, borovje, brstje, grmovje, kamenje, korenje, omizje, ostrče, pečovje, satovje, skalovje, smrekovje, snopovje, sočje, šibovje*; prekm. *groubje, mladje, otroubje, pečje, šibje, vrbje*. Podaljšana osnova z **-ov-** je bila v 16. stoletju pogostejša kot v današnji rabi. Neproduktiven obrazilni morfem z enakim besedotvornim pomenom **-ína** se pojavlja redko: *brodovina, tratina, tatvina*, prekm. *tatbina*.

3.2 Modifikacijske sestavljenke

Modifikacijski besedotvorni pomen je dosledno ohranjal drugi tip terminoloških tvorjenk – sestavljenke.

3.2.1 Med samostalniškimi sestavljenkami izstopajo po večini drugostopenjske tvorjenke s predponskim obrazilom **ne-** iz zanikanega glagola biti. Pri osrednjih piscih³² so v večstoletni knjižni tradiciji izpričani zgledi, kot *nebrumnost* (ne biti brumnost, ni brumnost), *nečast, nečisti, nečistnik, nečistost, neduhovni, nepokora, nepokorni, nemilost, nemilostivi, nehvaležni, nehvaležnost, nepokoj, nepotrpežljivost, nepravilni, nepravilnost, nepridni, nesramežljivost, nevera, neverec, neverni*,

³² Pri protestantskih piscih 16. stoletja je **ne-** produktivni predponski obrazilni morfem, ki se pripenja na domačo in slovenskemu jeziku prilagojeno prevzeto podstavo, npr. *neprijatelj, nesnaga, nevrednost, nezastopnost, nežihrost*.

neverniki, nevernica, nepokora (prim. prekm. in vzšt. *nepokornost*), *nepokorniki, nepokorščina, nevsmljeni, nevsmljenje, nezveščina*. Tudi prekmurški pisci so zapisovali sestavljenke, kot *nebouganje, nečlovečanstvo, nečlovejstvo in nečlovestvo, nemilošča, nemilostivnost, neposvečenje, nepotrpežljivi, nepravica, nepravični, nepravičnost, nepridni, nespodoba, nespodobni, nestrohljivi, nestrohljivost, nesmilnost* (vzhšt. *nevsmlenost*), *nevoščenost* 'nevoščljivost'. Veliko tovrstnih zgledov je med poimenovanji grešnih dejanj, npr. prekm. *nemertučljivost* 'nezmernost', *nenasitljivost* 'lakomnost, nenasitnost', *nenavidnost* 'zavist', *neokornost* 'nepokornost', *nepametnost* 'nespamet', *nepobožnost, nepokornost, nespodobnost, nezahvalnost* 'nehvaležnost', *netrplivost* 'nepotrpežljivost'. Značilne so derivacijske zmožnosti teh tvorjenk, ki oblikujejo cele besedne družine, in postopek konverzije, npr. prekm. *nevera* in tudi *nevōra, neveren* in *nevōren, nevernik* in *nevōrnik, nevernost* in *nevōrnost, nevervanje, nevōrvajouči, nevōrvani* (V. Novak 2006).

Terminološke tvorjenke imajo dostikrat v podstavi posamostaljeni pridevnik. Sestavljenke s sopomenskim predponskim obrazilom **neo-**, npr. *neovera, neovernik, neovernost, nejovera*, celo *najoverec*, so v osrednjem prostoru potrjene že v 17. stoletju,³³ v 18. stoletju v prekmurškem knjižnem jeziku, npr. *neokrščen*, in pri Slomšku v začetku 19. stoletja.

3.2.2 Z izjemo že pri protestantih potrjenega **pre-** pri krščanskem terminu *pregreha* in besedni družini so bili predponski obrazilni morfemi terminov do začetka 19. stoletja praviloma latinskega izvora, prevzeti tudi s posredovanjem nemščine, npr. **anti-**: *antikrist*; **arch-**: osr. *archangel*, prekm. *archangjel* in **arh-**: osr. *arhangel*, prekm. *arhangjeo*; **archi-**: *archidiakon* in **arhi-**: *arhidiakon*, prekm. *arhiepiškopus*; **super-**: *superintendens, superintendent* (pri protestantskih piscih 16. stoletja); **sub-**: *subdiakon, subdiakonot*. Izjema je priponsko obrazilo v prekmurškem knjižnem jeziku **ark-**: prekm. *arkangjel*, ki je manj pogosta različica kot **arch-**. V prvi polovici 19. stoletja so se pojavili besedotvorni vzorci terminološke tvorbe z domačimi predponskimi obrazili. Prevzete obrazilne morfeme so pisci nadomestili s prevedenimi ustreznici: namesto **arh-** so uvedli **nād-**, npr. *nadangel, nadškof*, ali pa so prevzete

³³ Celo besedno družino tvorjenk navaja obrnjena izdaja Kastelec-Vorenčevega slovarja (1997): *neovera, neveren, neovernik* in *neovernost* s sopomenskimi razlagalnimi izrazi, npr. *nezvestoba, brez vere, ne držati vere, neverovanje*. Pleteršnik (1894–95) beleži izraz *neoveren*, ki ga z okrajšavo *pogl.* usmerja na iztočnico *nejeveren*.

něvedóč tudi něvejđóč prisl. *nevede, nepričakovano*: Pride nad nyé vért nevedócs KAJ 1870, 103; Ali eden-krát ga je nevejdoccs zapopadno gofzpod na ednoj nelzmernoj tatiji KM 1790, 74

něvěra tudi něvěra -e ž *nevera*: I v-nevero odbłóđijo KAJ 1848, 167; more 'ze vu fzerzi vóra, ali nevóra biti KŠ 1771, 441; naj on nájz varje od nevóre KŠ 1754, 174; náj bole pa od nevóre KŠ 1771, 446; Telou nájz nezapela, vnevóro TF 1715, 30; Scséjo nájz zapelati nevóro KŠ 1754, 174; Zató i Kriřztus li fžamo nevóro grejh imentije KŠ 1771, 441

nevěra tudi něvěra -e ž *nezaupanje, dvom*: Ka na nájz fžpádne nevóra KŠ 1754, 176; vnoge nevóre fžercaza vunka zverzi SM 1747, 81; Vnounge nevóre, fžtvojska fžerca verzi BKM 1789, 257

nevěren tudi něvěren -rna -o prid. *neveren*: oh neveren národ KŠ 1771, 130; oh národ něvěren i preobrnjeni KŠ 1771, 57 *nevěrní* tudi něvěrní -a -o sam. *neverní, neverník*: Te neverní dořzta bánte ma SM 1747, 96; Zaka právi te neveren preklřstzto na Bóga TA 1848, 8; Goszpód szkuzsi toga nevernoga TA 1848, 9; Kak dugo bodo vpěkli ti neverní KŠ 1754, 146; Ah da bi sze ti neverní v grob zmetali TA 1848, 8; On nájz od ti neverní odlouěfi KŠ 1754, 126; ka je v-Grecskom orfžági od ti neverní na edno Olivo obełeni KŠ 1771, 159; Gđa Kriřztusa pride fžzoubba, Nevernih Sententia BKM 1789, 9; fže greihi odpúřzto, a nevernim fže pak doli zaderłio TF 1715, 34; tim nevernim fže pa nyihovi grejhi zadržijo KŠ 1754, 193; Dabi povernoli ktebi, Toga fžvejta neverne BKM 1789, 148; On na te neverne d'ez'd'ziti 'zarjo TA 1848, 9; i táo nyegov fžtimi nevernimi polořzi KŠ 1771, 214; Gđa hocsna na fžzoubbo priti, Něvěrne pa kalřigati BKM 1789, 2

nevěrnost tudi něvěrnost -i ž *nevernost*: Jeli nevernojzt nyihova Bo'zo vernojzt na nikoř fžprávi KŠ 1771, 452; Tou je nasa zla nevernojzt, Zajřzl'zila BKM 1789, 2; Ar szi ti ne Bog, komi bi sze nevernoszt dopáđnola TA 1848, 5; pride fžrditojzt Bo'za na fžini nevernojzti KŠ 1771, 583; 'Zidovfžke nevernojzti zrok KŠ 1771, 306; Vari nájz od nevernojzti BKM 1789, 143; boj na pomoucs mojoj nevernojzti KŠ 1771, 130; Nepodaj fže nevernojzti BRM 1823, 3; i na oucsi nyim je metao nyihova nevernojzt KŠ 1771, 155; da ti ne zgines vutoi nevernojzti SM 1747, 82; fteri bi fže velželio vu nevernojzti KŠ 1754, 70; liki fži nevřvanoga Tomářa vu nyegovoj nevernojzti nej niháo KŠ 1771, 843; Da ti ne zgines vtvojoj nevernojzti BKM 1789, 257; Niti je nej dvojsko znevernojztyom vu obečsányi Bo'zem KŠ 1771, 456; Nevěrnolzt je velika na fžvejti BKM 1789, 132; za volo nevěrnolzti vaě KŠ 1771, 57; Ořztavimo vřžáko nevěrnolzt BKM 1789, 112; ali kakoli fže vnevěrnolzti zgodí KŠ 1771, 445; Naj fže nyegovo preřzvéto Imé niti po nevěrnolzti ne ořzkruni KMK 1780, 27; Sz-trdnom nevěrnolztjom na prej te tū náđo SŠ 1796, 81

něvěrnanje -a s *nevernanje*: Krivoga zmislěny nevernanye BRM 1823, 333

nevěsta -e ž *svakinja*: Glos Neveřzta KMS 1780, A8b

něvgářeni -a -o prid. *neugasel, neugařen*: Bole je tebi .. liki fže vrcsi vu gehenno vu nevgařeni ogen KŠ 1754, 146; ino idti vu gehenno vu te nevgařeni ogen KŠ 1771, 132; pleve pa ze'zge znevgařenim ognym KŠ 1771, 10; pleve pa ze'zge zognym nevgařenim KŠ 1771, 174

něvideni -a -o prid. *neviden*: Hválím te, i dieřim nevideno Bo'sánsztyom KŠ 1783, 120

něvidouč prisl. *nezavedno*: csi vidoucs i nevidoucs prouti deřžétořoj Bo'zjoj zapovuidi

Slika 15: Tvorjenke z ne- v Novakovem *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (2006).

termine prevedli po besedotvornih morfemih, npr. vzhšt. *podslužnik, podslužništvo* namesto *subdiakon, subdiakoniat*. Pri osrednjeslovenskih piscih je predponski obrazilni morfem **so-**: *sodedič* nadomestil kalkiran prevod iz nemščine **raven-**: *ravenerbič* (vzhšt. *ravennaslednik*). Predponski obrazilni morfem **raven-** se je po analogiji pripenjal tudi na domačo podstavo. Sestavljanje je bilo pri protestantih produktivno tudi v ne-terminološki rabi. Prevladoval je zapis skupaj, npr. *ravenčlovek, raven-delavec, ravenhlapec, ravenjetnik, ravenpild, ravenlužabnik, ravenvnuk, ravenvlavljen, ravenvojščak, ravenžena*. Sodobno zvenijo sestavljenke

s predponskim obrazilnim morfemom **nôvo-**, kot sta *novokrščenec* in *novoposvečenec*, ki ne glede na funkcijskozvrstno zamejenost dosežejo razmah v drugi polovici 19. stoletja (prim. Pleteršnik).

4 Raznolikost tvorbe krščanskih terminoloških tvorjenk na eni strani kaže na produktivnost manjšega števila tvorbenih vzorcev z večpomenskimi obrazilnimi morfemi, na drugi strani pa je izpričan nezamisljiv delež izsamostalniških tvorjenk, ki so nastale po neproduktivnih tvorbenih postopkih. Pri novotvorbi terminov so se skoraj brez izjeme sprejemali obrazilni morfemi iz splošnega besedja, izjemoma specializirani za izražanje določenih terminoloških pomenov. Že bežna primerjava krščanskih terminov s tvorjenkami iz drugih tematskih področij, npr. v upravi, obrti, trgovini in dejavnostih, povezanih s kmečkim vsakdanom, kaže, da so imeli postopki oblikovanja krščanskih terminov posredno vpliv na novotvorbo strokovnega besedja, torej na oblikovanje občutnega deleža knjižnega besedišča. Ta vpliv je začel v 19. stoletju postopno usihati zaradi velike obremenjenosti posameznih besedotvornih vzorcev, v katerih je bilo zastopanih preveč pomenskih kategorij.

IZPRIDEVNIŠKI KRŠČANSKI TERMINI V KNJIŽNI NORMI DO SREDE 19. STOLETJA

1 Izpridevniški samostalniki se po produktivnosti tvorbenih postopkov in številu obrazilnih morfemov uvrščajo za izglagolskimi in izsamostalniškimi terminološkimi tvorjenkami. V mislih imamo po večini liturgične termine, tj. tiste krščanske termine, ki so kot najstarejše zapisano slovensko tematsko besedje izpričani že v srednjeveških rokopisih. V pisni rabi so se razmahnili najprej v osnovnih protestantskih verskih priročnikih v drugi polovici 16. stoletja, od katoliške obnove dalje (z izjemo severovzhodnega etničnega ozemlja onstran Mure pod ogrsko krono, kjer so tolerirali obe veroizpovedi) pa so se razvijali v katoliškem nabožnem slovstvu.

1.1 Izbrana vzorčna besedila segajo s prvo slovensko knjigo (TC 1550) v dobo normiranja slovenskega knjižnega jezika, kronološko pa se zaključujejo s Slomškovim katekizmom za prvošolce (prva izdaja 1851, druga 1869) v enotnem novoslovenskem knjižnem jeziku.¹ Samostalniške terminološke tvorjenke iz pridevniških podstav smo po metodi izbirnega izpisa (izjemoma paberkovalno) luščili in izpisovali v sobesedilni rabi. Sobesedilo je bilo nujno »orodje« že v prvi fazi analize gradiva, predvsem za prepoznavanje občutnega deleža liturgičnih terminov, ki so nastali s terminologizacijo splošnopoimenovalnih izrazov. Kot nepo-

---

¹ Zglede za arhaične liturgične termine, ki so se v vezani besedi ohranjali v srednjeveških pesmih, medtem ko so jih pri liturgiji in v katehezi že opuščali, najdemo v cerkvenih pesmaricah vsaj do konca 19. stoletja, ki smo jih v tej raziskavi pustili ob strani. Zgleden primer za analizo je kopija rokopisnih besedil Tinjske pesmarice. Leta 2000 je pesmarico iz Rakol pri Tinjah na Koroškem, opremljeno z Glosarjem in jezikoslovno študijo, v samoizdaji pripravil Pavel Zdovc. Pet let kasneje je pod uredništvom M. Orožen izšla *Tinjska rokopisna pesmarica* (2005), ki poleg ponovno objavljenih pesmi, prečrkovanih v sodobno pisavo, prinaša izčrпно jezikoslovno analizo cerkvenih pesmi na izrazni in pomenski ravni.

grešljivo se je pokazalo tudi v nadaljnjem postopku razvrščanja tvorjenk po pomenskih kategorijah.

1.2 Pri besedotvorni analizi smo kombinirali sinhroni in diahroni metodološki pristop. Čeprav smo terminološke tvorjenke sinhrono razvrščali po tvorbenih postopkih, besedotvornih pomenih in enako-funkcijskih obrazilnih morfemih, nismo zanemarili razvojnega vidika. Posamezne tvorjene termine smo opazovali v diahroniji: kdaj so se začeli pojavljati v izbranih besedilnih virih, kakšna je bila besedotvorna podoba izpridevniških samostalnikov v delih iz različnih obdobij jezikovne zgodovine,² primerjali smo tvorjenke v pokrajinskih knjižnih različicah, beležili medsebojne izmenjave terminov ter premike v besedotvornem sistemu.

2 Samostalniške krščanske tvorjenke, ki so se oblikovale iz pridevnika, lahko delimo na nemodifikacijske in modifikacijske. Besedotvorna analiza je pokazala, da je razmerje med njimi skoraj povsem v prid prvim, kajti izpridevniške modifikacijske tvorjenke, tj. izpeljanke in sestavljenke, se v terminološki rabi pojavljajo le izjemoma. Prevladujoča besedotvorna vrsta v vsaki pomenski kategoriji je izpeljava. Tvorjenke iz predložne zveze in zloženke, ki so nastale z zlaganjem iz podstav, kjer je pridevnik določujoča sestavina jedrnega samostalnika, so redke. Večina izpridevniških terminoloških tvorjenk se razvršča v dve besedotvornopomenski kategoriji: lastnost in nosilec lastnosti (živo). Tovrstne značilnosti, izpričane seveda na manjšem številu zgledov, kažejo že istovrstne tvorjenke v Brižinskih spomenikih.³ Znotraj posameznih besedotvornih pomenov sta praviloma produktivna dva tvorbena vzorca, ki

² M. Merše (1990: 171) je za obdobje slovenskega protestantizma med drugim raziskovala izmenjavo podstavno enakih, obrazilno pa različnih tvorjenk v Trubarjevih novozaveznih prevodih, npr. *zakriven – zakrit, tihost – tihota, vrabčec – vrabčič, svetovanje – svet*. Raznolikost je bila posledica pomenske neustaljenosti obrazil in tudi njihovega razvrščanja na podstavo. Ugotovila je, da je kasnejši načrtni izbor lahko rezultat predhodnega preizkušanja izrazov in različne produktivnosti obrazil.

³ A. Vidovič Muha (1989c: 51–62) je analizirala besedotvorno tvorbo vseh polnompomenskih besed v Brižinskih spomenikih. Pri samostalniških tvorjenkah z besedotvorno podstavo iz pridevnika je izluščila tri besedotvorne pomene. Pri pregledu zgledov smo ugotovili, da se krščanske terminološke tvorjenke razvrščajo le v dve najpogostejši besedotvornopomenski kategoriji: lastnost (izpeljava s priponskimi obrazili **-ot'a**, **-tvo**, **-stvo**, **-ost** in **-ot**) in nosilec lastnosti (izpeljava s priponskimi obrazilnimi morfemi **-ec**, **-ik** in **-in**).

si konkurirata v istočasju in raznočasju. Tudi zgledi le-teh v besedilih izkazujejo najvišjo frekvenco. Tvorjenke z besedotvornimi pomeni nosilec lastnosti (neživo), kraj in čas imajo po večini en sam (večpomenski) obrazilni morfem. Malokdaj so potrjene z več kot enim ali dvema zgledoma za dani besedotvorni vzorec, toda prav ti krščanski termini so v vseh jezikovnozgodovinskih obdobjih na slovenskem etničnem prostoru zelo stabilni.

2.1 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom lastnost ali stanje

2.1.1 Izpridevniške izpeljanke z nenaglašnim priponskim obrazilom *-ost* in naglašnim *-óšt*

Prva in v krščanski tradiciji do današnjega dne pogosto rabljena izpridevniška krščanska tvorjenka z nenaglašnim obrazilnim morfemom *-ost* *milost* je zapisana že v Brižinskih spomenikih.⁴ Priponski obrazilni morfem *-ost* je v terminološko rabo verjetno prišel iz splošne leksike. Ker je abstraktni, pojmovni svet v strokovnem jeziku bolj razvit in raznolik kot v konkretnem svetu vsakodnevnih realij, se je potrdilo naše pričakovanje, da je v terminološki plasti besedja tvorba postala še bolj produktivna, kot se izkazuje v splošni rabi.⁵ Produktivnost tvorbe in pogosta raba, kar ni nujno v premem sorazmerju, sta se vzdrževali skozi vsa obdobja jezikovne zgodovine. Manjša odstopanja se kažejo v pokrajinskoknjižnih različicah 18. stoletja.

Že v protestantizmu in dobi katoliške prenovе je bil tvorbeni model z različicama: po večini z nenaglašnim priponskim obrazilom *-ost* in posamičnimi zgledi z naglašnim obrazilom *-óšt*, najbolj produktiven. Potrjeval se je v zgledih, ki poimenujejo Bogu ljube lastnosti in kreposti protestantskega ali katoliškega vernika in v poimenovanjih za grešne lastnosti, ki bodo nespovedane grešnike, predvsem pa verske nasprotni-

⁴ V besedotvornem pogledu izvirnega besedišča sta že v Brižinskih spomenikih zaznavni dve tendenci: prvo in drugo besedilo vsebujeta predvsem tvorjenke, potrjene kasneje v osrednjem tipu slovenskega knjižnega jezika, npr. *verník*, *močénik*, *krílatec*, drugo in delno tretje besedilo pa izpeljanke, izpričane v vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku in v sodobnih panonskih govorih, npr. *spasítel*, *spasénje*, *obet*, *obečánje* (Orožen 1996c: 75).

⁵ Bajec (1950: 70) opozarja, da se je tvorbeni vzorec izpeljave s priponskim obrazilom *-ost* široko razmahnil in ostal zelo produktiven tudi v sedanosti. Izpeljanke se tvorijo od večine pridevnikov, ki se končujejo na *-ən*, *-iv*, *-av*, *-ov*, *-at*, *-en*, od večine deležnikov in od števniških osnov. Tvorbeni vzorec je izpodrinil izpeljavo s sopomenskimi obrazilnimi morfemi *-oča*, *-oba* in *-ota*.

ke privedle v večno pogubljenje. Naj naštejemo več primerov izpeljank (medpionsko-priponske zloženke so izjema, npr. *bogarodnost*, *vsegamogočnost*): *čednost*, *čistost*, *dolžnost*, *krotkost*, *lakomnost*,⁶ *milost*, *modrôt*, *nedolžnost*, *nemarnost*, *nevoščljivost*, *poblevnost*, *potrpežljivost*, *pravičnost*, *prevzetnost*, *skopôst*, *skrivnôt*, *slobodnost*, *sramežljivost*, *svetôt*, *večnost*, *zlobôt* in *zlobnost*, *žalost*. Sem prištevamo tudi drugostopenjske tvorjenke s prevzeto pridevniško podstavo, kot *brumnost*, *ferbežnost*, *ferdamnost*, *zastopnost*, *žihrost*. V osrednjem prostoru se je terminološki fond tvorjenk na **-ost** ohranjal in še širil v drugi polovici 18. stoletja, npr. *božjost*, *brezbožnost*, *edinost*, *pobožnost*, *ponižnost*, *senagoltnost*, *trojnost*, *vsegamogočnost*,⁷ *zmaznost* (prim. *vzmastvo* v Brižinskih spomenikih). V prvi polovici 19. stoletja v katekizmih najdemo zglede tvorjenk iz različnih besedotvornih vrst, npr. osr. *bogaboječnost*, *grešnost*, *posvetnost*, *previdnost*.

V prekmurskem knjižnem jeziku 18. stoletja, v katerem sta se vzdrževali protestantska (F. Temlin, Š. Küzmič) in katoliška knjižna tradicija (M. Küzmič), je prevladovala izpeljava z nenaglašenim priponskim morfemom **-ost**. Zaradi drugačne narečne podstave pokrajinskega knjižnega jezika in delne kontinuitete s starocerkvenoslovansko terminologijo (Orožen 1996c: 54) pa se nekateri zglede razlikujejo, npr. *batrivotnost* 'tolažba' in *batrivotost* 'prevzetnost', *darovitost* in *darovnost* (oboje 'darežljivost'), *dužnost*, *gizdost*, *grešnost* in *grešljivost*, *hotljivost*, *jakost*, *krepkost*, *milostivnost*, *nenavidnost*, *pogibelnost*, *pokornost*, *radost*, *skvarjenost*, *smilenost*, *spametnost*, *srditost*, *trplivost*, *vtraglost*, *vernost*, *zahvalnost*. Med izpeljanke s priponskim obrazilom **-ost** lahko uvrščamo drugostopenjske tvorjenke, kot *nenasitljivost* (< to, da je nenasitliv),⁸ *nepobo-*

⁶ Prim. *lakomstvo* iz Brižinskih spomenikov, kjer se na skoraj identično podstavo *lakom-* pripenja konkurenčni obrazilni morphem abstraktnih samostalnikov **-stvo**.

⁷ V protestantizmu je v nekaterih primerih obstajala dvojna raba krajših in daljših oblik pridevnikov, npr. *stanovit* – *stanoviten*, *svojevolj* – *svojevoljen*, *zlat* – *zlaten*, *zlob* – *zloben* (podrobneje o tem pojavu gl. Legan Ravnikar 2008a). Iz pridevnika *vsegamogoč* se je tvorila izpeljanka *vsegamogočnost*; tudi v Vorenc-Kastelčevem slovarju na prelomu iz 17. v 18. stoletje je izpričana le krajša oblika pridevnika *vsegamogoč*, v drugi polovici 18. stoletja pa že daljša *vsegamogočnost*. S. Škrabec (1994, II: 204–205) je zagovarjal stališče, da med tvorjenkama *la'kom* in (mlajšo) *la'komàn* ni pomenskega razločka, zato sta pravilni izpeljanki *la'komica* in *la'komnica*.

⁸ Termine s predpionskim obrazilom **ne-** lahko štejemo tudi med modifikacijske sestavljenke, kajti večstopenjsko tvorjenko *nenasitljivost* se da na predhodni stopnji razvezati tudi v skladenjsko podstavo > *ne biti nasitljivost*.

žnost, nepokornost, neposlušnost, nepravdenost, neskvarjenost, nevernost, nezahvalnost. Od medponsko-priponskih zloženk po pogostosti rabe izstopajo termini *bogabojaznost, bogolubnost, milosrčnost, vekivečnost*. V prekmurski knjižni normi se je razmahnil tudi naglašeni obrazilni morfem **-óst** in njegova dvoglasniška različica **-óust**, kar je v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (2006) predstavljeno kot enakovredna ali bolj oz. manj pogosta dvojnica, npr. *čednost* tudi *čednóust*, *modróust* tudi *móudrost* tudi *módrost*, *nevoščénost* in *nevoščénóust* tudi *nevouščénost*, *skóupost* tudi *skopóust*.

V vzhodnoštajerski knjižni različici se besedotvorna podstava izpeljank in zloženk deloma razlikuje, npr. *krepost*, *modrost*, *nabožnost*, *služebnost*, *smilečnost*, *krivovernost*, *vseganazočnost*, *vsegadočnost*.

modróust tudi móudrost tudi módrost -i ž *I. modrost, lastnost modrega človeka*: Sapientia Modroujzt KMS 1780, A7b; Modroujzt SM 1747, 33; odkud je etomi eta modroujzt KŠ 1771, 46; dober 'sitek vecs valá od modroujzti KM 1790, 16; Csi fto med vami potrebuje modroujzt KŠ 1754, 148; Ár je ona prisla pozlújat modroujzt Salamonovo KŠ 1771, 41; Vúszta toga pravicsnoga modróstzť gorovijo TA 1848, 30; popejvaj ponizno, csedno i vmodroujzti BKM 1789, b; Jezus! osznájzi me Zmodrousztyov KŠ 1754, 247; Luther popádnovsi priliko z-szvojev modrousztyov sze stimati KOJ 1845, 55 **2. znanje**: ka je cslovecsa moudrójzt fzták'ov témnol'ztyov zakrita TF 1715, 3; Nej je tá modroujzt od zgora fzhajajoucsa, nego zemel'zka KŠ 1754, 39; V'jaznalójzt, i módrojzt BRM 1823, VI; Módrostzť KAJ 1848, V; fteraje od v'zega f'zveita moudrójzti ino v'cjenyá vék'fa TF 1715, 5; pokeidob on modroujzt dáva SM 1747, 6; Zaman módrostzť szvéta zgrúntáva KAJ 1848, 7; Rejcs Krijztuseva prebivaj vu v'zákoj modroujzti KŠ 1754, 28; vu vrsti sze povéksávajo, vu modrouszti, pa nej KOJ 1845, 3; Ár f'zmo nej zmodroujztyov zmislene fabule najzledúvali KŠ 1771, 718 **3. krepost, ki človeku daje spoznanje in voljnost, odločiti**

se z božjo voljo: ér je Boug ne'zkoncsana modroujzt KMK 1780, 5; Nezgrúntana Sziná Bo'sega Modrouszť KM 1783, 8; Ár f'zi ti f'zám pravic'jna modroujzt BKM 1789, 145; f'ze je 'se velika modroujzt ino dobrouta Bosa vó f'zkázala SIZ 1807, 8; Na f'zvoj kejp vu v'zvoj modroujzti KŠ 1754, 95; da z'f'csete z'váz f'zeden mo'zouv pune modroujzti KŠ 1771, 357; Té réd je najz'tavo náj viš'f'le modroujzti Boug KM 1790, 84; f'z'pominajmo f'ze teliká'f'le z-Bo'sán'zke modroujzti KM 1796, 5; Vretina visne módrostzť, Bóg KAJ 1848, I; Jezus je gori gymáo vmodroujzti i vi'zokol'zti KŠ 1771, 172; To dejte krejplivo f'ze je napunyeno zmodroujztyom KŠ 1771, 171

Slika 16: Geslo *modrost* v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (2006).

2.1.2 Izpridevniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-stvo*

Model izpeljave s priponskim obrazilom **-stvo**, ki je bil prvotno naglašen na končnici (Škrabec 1994, II: 180), je najbolj produktiven pri terminoloških samostalniških tvorjenkah iz samostalniške podstave. Pri tvorjenkah iz pridevniške podstave se uvršča na drugo mesto, ven-

dar po številu zgledov bistveno zaostaja za izpeljankami z nenaglašenim in naglašenim obrazilnim morfemom **-ost**. Termini iz te skupine so v osrednjem prostoru od protestantizma dalje izkazovali stabilno rabo, npr. *boga(t)stvo* 'kraljestvo' (Trubar), *(v)boštvo*, *edinstvo*, *(i)zveličanstvo*, *krivoverstvo*, *prekletstvo*, *veličastvo*.

V prekmurskem knjižnem jeziku 18. stoletja je bila tvorba krščanskih terminov s priponskim obrazilo **-stvo** bolj razširjena kot v osrednjeslovenskem, npr. *blaženstvo*, *cérkvenstvo* 'cerkvenost', *jedinstvo*, *jeretinstvo*, *králestvo* in *králevstvo*, *pápinstvo*, *prekléstvo*⁹ tudi *preklénstvo*, *svèstvo* tudi *svétstvo* 'zakrament', *vadlúvánstvo*, *zveličanstvo*, *židovstvo*.

2.1.3 Izpridevniške izpeljanke z manj rodnimi priponskimi obrazilnimi morfemi

Manj rodnih ali praktično nerodnih priponskih obrazil za besedotvorni pomen lastnost je precej. Raba niha glede na različne časovne in prostorske koordinate. Poglejmo si nekaj primerov. Protestantski pisci 16. stoletja so zapisovali in tudi sami tvorili izraze z naglašenim priponskim obrazilom **-ína** in nenaglašenim **-ina**, npr. *krivina* 'krivica', *pohlevščina*,¹⁰ *pokorščina* (redko *pokornost*), *zveščina* (namesto mlajšega *zvestoba*). Manjšo rodnost izkazujejo še nekatera priponska obrazila z ustaljeno rabo tvorjenk na vsem slovenskem etničnem prostoru. Številčno prednost ima vzorec izpeljave z obrazilom **-je**: *(i)zveličanje*, *ferdamanje*, *poštenje*, (nebeško) *veselje*. Ostali tvorbeni vzorci so potrjeni s po dvema tvorjenkama, ki imata znotraj terminološkega sistema krščanske terminologije pomembno mesto: **-óba**: *hudoba*, *lenoba*; **-da**: *krivda*, *pravda*; **-íca**: *pravica*, *resnica*; **-ota**:¹¹ *dobróta*, *slepóta*. Pri splošnem izrazju je izbor priponskih obrazil v tej pomenski kategoriji neprimerno večji. V prekmurskem knjižnem jeziku so v razmerju do »osrednjih« terminoloških tvorjenk izpričani razlikovalni obrazilni morfemi, ki

⁹ Onaglašeni zgledi so citirani iz *Slovarja stare knjižne prekmurščine* V. Novaka (2006).

¹⁰ Konkurenčna terminološka tvorjenka *poblevnost* je bila v 16. stoletju redko rabljena, v protireformaciji pa je povsem prevladala.

¹¹ R. Boškovič (1984: 267) ugotavlja, da je obrazilni morphem **-ot'a** poleg **-ota** (oboje za abstraktna poimenovanja) značilen za zahodnojužnoslovenska jezika slovenščino in srbohrvaščino in med njima z redkimi izjemami ni pomenskih odtenkov. Posebej opozarja na pomensko razlikovanje pri tvorjenkah *čistoča* v materialnem smislu 'odsotnost umazanije' in *čistota* v abstraktnem pomenu.

se pripenjajo na enako podstavo, in sicer **-óuča**: *čistouča*,¹² *krotkouča* (v terminološkem pomenu tudi *krotkost*), **-ošča**: *milošča*. V vzorčnih besedilih protestantskih in katoliških prekmurskih piscev 18. stoletja je v liturgičnem pomenu rabljen le izraz *čistouča*, na kar kažejo tudi zbrani slovarski pomeni, medtem ko sta za splošni pomen 'stanje brez umazanije' potrjeni besedotvorni varianti *čistost* in *čistouča* (V. Novak, 2006). Med zgledi v tej pomenski kategoriji izstopa tudi arhaični termin, izpeljan z neproduktivnim priponskim obrazilom **-ot**: (večni) *život* 'življenje'.

2.2 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti ali stanja (s slovnično kategorijo živosti)

2.2.1 Konverzni samostalniki

Jezikovna analiza je pokazala, da je bila konverzija produktiven postopek tvorbe liturgičnih terminov.¹³ Poleg produktivnosti tvorbe so zgledi izkazovali tudi najpogostejšo rabo. Konverzni samostalniki so se oblikovali s prevedbo po večini lastnostnih pridevnikov v določni obliki (v eni stopnji) ali pridevniških deležnikov (v dveh stopnjah). Gre za besednovrstno pretvorbo pridevniške besede v samostalnik, ki je v imenovalniku in tožilniku ednine moškega spola prepoznavna z oblikotvornim morfemom **-i**.¹⁴ Konverziji so bili podvrženi lastnostni pri-

¹² Naglašeni priponski morfem **-óuča** je bil produktiven v prekmurski splošni leksiki, npr. *krotkouča*, *mokrouča*, *slatkouča*, *svetlouča*, *teškouča*, *toplouča*, *velikouča*. Enako velja za glasoslovno različico **-óča**, npr. *besnoča*, *britkoča*, *dragoča*, *dugoča*, *ednakoča*, *grdoča*, *krhkoča*, *lehkoča*, *mokročča*, *nagoča*, *sladkoča*, *suhoča*, *teškoča*, *toploča* (V. Novak, 2006).

¹³ Nekateri slovničarji (Babić 1986: 35–36) izražajo dvom, ali je to pravi tvorbeni postopek, saj gre pri konverziji (v našem primeru substantivizaciji) za nastanek nove besede s spremembo besednovrstne kategorije brez dodajanja obrazilnih morfemov. Podstava se ne menja niti glasovno niti naglasno, samo prevzema sintaktične in (ne nujno) morfološke lastnosti nove besedne vrste. Pri raziskovanju postopkov za poimenovanje novih pojmov v 16. stoletju je bila že ugotovljena živost besedotvornega sistema, ki se kaže skozi produktivne besedotvorne tipe – tudi na primeru posamosaljenja pridevnikov (Novak 2001: 115, Vidovič Muha 1986: 357).

¹⁴ V 16. stoletju se je konverzija izvršila tudi pri nekaterih izpeljanih ali zloženih lastnostnih pridevnikih v nedoločni obliki, kar je eksplicitno razvidno le v imenovalniku ednine moškega spola. Nedoločno in določno obliko pridevnika v samostalniški rabi izkazujejo vsaj naslednji pari lastnostnih pridevnikov, npr. *bogaboječ* – *bogaboječi*, *duboven* – *dubovni*, *maloveren* – *maloverni*, *moder* – *modri*, *pravičen* – *pravični*, *živ* – *živi*. Enako velja za pridevniške deležnike s prevzeto podstavo, npr. *zastopen* – *zastopni*, *žalban* – *žalbani*.

devniki v izhodiščnem ali prenesenem pomenu, ki označujejo vernike ali nevernike po telesnih značilnostih ter po duševnih in duhovnih lastnostih ali trajajočem stanju (deležniki). Izjemoma so se »sprevrgli« nekateri vrstni pridevniki na **-ski**: *duhovski*, *malikovski*, z ženskospolskim obrazilom **-ska**: (duhovska) *gosposka* ter na **-nji**: *bližnji*. Posamostaljenje so doživele tudi po metaforičnem pomenskem prenosu oblikovane modifikacijske izpeljanke na **-ji**: *višji* in **-ši**: *mlajši* (tudi *mlajša* 'jogrinja' oz. 'učenka'), *stariši*.¹⁵ Tudi konverzija pridevnika srednjega spola na **-o**: *dobro*, *hudo* ostaja izjema. Za te posebne primere je značilno, da so edninski, medtem ko je večina zgledov konverzije iz lastnostnih pridevnikov izpričana v množini (splošnost nasproti individualnosti!).

2.2.1.1 Tvorba krščanskih terminov po konverziji je znana iz Brižinskih spomenikov, npr. *sveti* 'svetnik'. Od prve slovenske knjige prevladujejo zgledi z domačo besedotvorno podstavo, ki so navadno množinski, ni pa nujno. Označujejo človekov zunanji izgled, npr. *čisti*, *gnusni*, *grdi*, *lepi*, *mali*, *majceni*, *majheni*, *mokri*, *veliki*, *visoki*, ali duhovne in duševne lastnosti, npr. *dobri*, *dobrotljivi*, *grozoviti*, *hudi*, *hudobni*, *krivi*, *križejni* (konverzija zloženke z enomorfemskim medponskim obrazilom!), *krivični*, *krotki*, *lakotni*, *lažnivi*, *leni*, *ljubeznivi*, *mrtvi*, *nagli*, *nori*, *pobožni* (konverzija tvorjenke iz predložne zveze!), *pošteni*, *potrebni*, *preprosti*, *prevzetni*, *prijatljivi*, *prijaznivi*, *prilizavi*, *revni*, *sladki*, *šibki*, *tih*, *togotni*, *verni*, *vbogi*, *zanikrni*, *zli*, *zvesti*, *žalostni*. Delež deležniških pridevnikov na **-n**, izjemoma na **-t** ali **-č**, ki so bili podvrženi konverziji, ni zaostajal za pridevniki, npr. *(i)zgubljeni*, *(i)zveličani*, *križani*, *očiščeni*, *odpahnjeni*, *odstavljeni*, *pogubljeni*, *pohevni*, *poklicani*, *posvečeni*, *potlačeni*, *povzdigovani*, *vsegamogoči*, *zakleti*, *zaobljubljeni*, *zapuščeni*, *zatajeni*. Do 2. polovice 18. stoletja so se v besedilnih virih ohranjali tudi zgledi konverzije pridevnikov in pridevniških deležnikov s prevzeto podstavo iz nemščine, največkrat npr. *brumni*, *cagavi*, *ferdamani* in *ferdamnani*, *firmani*, *ofertni*, *vragljivi*, *zašpotovani*, *žegnani*.

2.2.1.2 Pri protestantskih piscih 16. stoletja je malo zgledov konverznih samostalnikov, ki se izmenjujejo z izpeljanimi besedotvornimi različicami.¹⁶ Izmenjava je pretežno potekala z izpeljankami na **-ec** ali

¹⁵ Prim. pomenske razlage primernika *stariši* na podlagi gradiva slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (Premk 2000: 86).

¹⁶ Primerjava delov besedila z Luthrovo prevodno predlogo (*Die gantze Heilige Schrift*,

-ik. Tipični so naslednji zgledi: *gluhi – glušec, gobavi – gobavec, hromi – bromec, mutasti – mutec, ofertni – ofertnik, ohranjeni – ohranjenik*. Številčno razmerje med konverznimi samostalniki in sopomenskimi izpridevniškimi priponskimi tvorjenkami se je v kasnejših stoletjih prevesilo v prid drugih.

2.2.1.3 V prekmurskem knjižnem jeziku je izpričanih manj zgle-
dov konverznih terminoloških tvorjenk, čeprav je bil ta postopek obli-
kovanja liturgičnih terminov produktiven. Prevladujejo »spreobrnjeni«
pridevniški deležniki, kot *blagoslovljeni, krstšeni, namazani* (vzhšt. *po-
mazani* 'maziljeni'), *potrdjeni, skvarjeni, verujoči, usamogouči* in *vsemo-
gouči, trouštajouči, vörvajouči, vadliüvajouči*, vzhšt. *moleči* in *pismovuče-
ni* (V. Novak, 2006).

2.2.2 Izpridevniške izpeljanke z nenaglašnim priponskim obrazilom -ik in naglašnim -ik za moški spol ter parnim nenaglašnim -ica in naglašnim obrazilom ženskega spola -ica

Največ izpridevniških terminoloških tvorjenk se tvori s priponskim obrazilnim morfemom **-ik**, ki se po primerjavi z izpeljankami v splošni rabi izkazuje kot temeljni priponski morfem izpridevniške tvorbe v slovenščini.¹⁷ Že iz zgodnje dobe pokristjanjevanja naših prednikov so znani zgledi, kot *grešnik, izvoljenik, močenik, vernik* (božji) 'duhovnik', (božji) *zakonik* 'svečenik', *zoprnik* 'hudič' (Brižinski spomeniki). To kaže na tisočletno tradicijo tovrstnih tvorjenk in hkrati veliko stabilnost danega besedotvornega modela za tvorbo krščanskih terminov. Pri protestantskih piscih so najpogosteje izpričane naslednje terminološke tvorjenke z nenaglašnim priponskim obrazilom **-ik**: *grešnik, hudobnik, lakomnik, mašnik, martrnik, ofertnik, podružnik, pokornik, prešustnik, sovražnik, zoprnik, žalbanik*; manj je zgle-
dov za izpeljanke z naglašnim

1545, 1974) in sodobnim slovenskim standardnim prevodom (*Sveto pismo Stare in Nove zaveze*, 1997) je pokazala, da je razlogov za razširjenost konverzije več. Biblični in katekizemski teksti so bili primeren tematski okvir in tudi vplivu nemške predloge lahko pripišemo določen delež. Bolj upravičeno lahko govorimo o vzporednem razvoju postopka konverzije v slovenščini in nemščini. Konverzija je bila enostaven, ekonomičen, zato v starejši dobi oblikovanja knjižnega jezika in tudi besedotvornega sistema pripraven tvorbeni postopek.

¹⁷ Priponsko obrazilo **-ik** se pri samostalniških izpeljankah iz pridevniških podstav v SSKJ s skoraj četrtino vseh tvorjenk uvršča na prvo mesto. Med najproduktivnejšimi obrazili moškega spola je tudi **-ec**, ki se razvršča na tretje mesto (Stramljčič Breznik 1999: 15).

-ik:¹⁸ *dolžnik, krščenik, lažnik, oblastnik, obranjenik, učenik*. V naših gradivskih virih se tvorjenkam v 17. stoletju pridruži še *puščavnik*. V 2. polovici 18. stoletja, ki ga zaznamujejo pokrajinske knjižne različice, izstopajo v osrednjem knjižnem jeziku različice *martrnik, matrnik* in *mantrnik* (v koroški knjižni različici). Na vzhodnoslovenskem jezikovnem prostoru so potrjeni razlikovalni zgledi z nenaglašenim priponskim obrazilom **-ik** in naglašenim **-ík**, npr. *dühovnik, darovnik, dužnik, manternik, pokornik, pravednik* 'pismouk', *sredbenik, vernik; betežnik, krstšenik, močenik, püščenik, redovnik*. V vzhodnoštajerski knjižni različici najdemo zglede, kot *bolenik* (poleg *betežnik*), *pridružnik, samotnik, zovražnik, župnik* (Muršec).

Nenaglašenemu priponskemu obrazilu **-ik** pripada naglašeni parni obrazilni morfem ženskega spola **-ica**. Tudi ta besedotvorni vzorec izpridevniške izpeljave se v terminološki rabi potrjuje najprej v predknjižni tradiciji, npr. *svetica* v Stiškem rokopisu, in v vzhodnoslovenski obredni tradiciji protestantov in katolikov, kot jo izkazujejo nabožna besedila prekmurskih piscev 18. stoletja in vzhodnoštajerskih piscev do štiridesetih let 19. stoletja.

Svetik je potrjen v vseh treh poznosrednjeveških jezikovnih spomenikih: v apostolski veri Celovškega rokopisa *občina svetkov*, v Starogorskem rokopisu na identičnem mestu *gmajna vseh svetikov*, v Stiškem rokopisu je potrjen dvakrat *svetik* (vse božje *svetike* inu *svetice* da mi račite prositi, volnu vdal ti oblasti tiga hudiča inu nega *svetikom*) in enkrat konkurenčna izpeljanka *svetnik*. Iz sobesedila razberemo antitetični pomen, ki kaže na stilno zaznamovano in neterminološko rabo izraza *svetik*. V protestantizmu je bil *svetik* arhaizem, ki ga je iz katoliške obredne tradicije sprejel le še Trubar. Nova tvorbena modela z obrazilnima morfemoma **-ník** in **-níca**, tipična za izglagolsko in izsamostalniško izpeljavo, sta se verjetno uveljavila zaradi navidezne analogije s tvorjenkami na **-ik**, npr. *grešnik, martrnik*. Analogije se vedno znova dokazujejo kot pomemben znotrajjezikovni razlog oblikovanja terminoloških novotvorjenk.

Produktivnost tvorbe in frekvenca terminoloških tvorjenk ženskega spola je v besedilih precej manjša kot pri izpeljankah moškega spola. V osrednjem slovenskem prostoru so v treh stoletjih najpogosteje potrjeni zgledi z nenaglašenim priponskim obrazilom **-ica** in naglašenim **-íca**: *grešnica, marternica, krščenica*, (božja) *porodnica*. Pri M. Küzmiču izstopa zgled medponsko-priponske zloženke *bogarodíca*. Tudi arhaični

¹⁸ Nenaglašeno različico priponskega obrazila **-ik** in naglašeno **-ík** smo ločili na podlagi onaglašenih iztočnic iz Novakovega *Slovarja stare knjižne prekmurščine* (2006).

krščanski termin iz števniške podstave se je izpeljeval z ženskospolskim priponskim obrazilom **-íca**: (sveta) *trojíca*. Ekvivalent v vzhodnoslovenski obredni tradiciji je besedotvorna različica z obrazilnim morfemom srednjega spola **-stvo**: *trojstvo*.¹⁹

2.2.3 Izpridevniške izpeljanke s priponskim obrazilom **-ec** moškega spola in **-ka** ženskega spola

Po naših virih sodeč je tvorbeno najbolj produktivnemu obrazilu **-ik** vztrajno konkurirala izpridevniška izpeljava s priponskim obrazilom **-ec**. Pri protestantskih piscih so se po analogiji domačih, npr. *krívec*, *mrtvec*, *mrlec*, *pijanec*, *vbožec*, tvorile tudi izpeljanke s prevzeto besedotvorno podstavo, npr. *šentavec*, *špotljivec*. V razsvetljenstvu je dani besedotvorni vzorec dobil nov zagon, ki se kaže v dejstvu, da je izpodrival starejše ustaljene tvorjenke. V rabo je prodiral *krščenec* namesto *krščeník*, *mučenec* namesto *mučénik* in *močenik*, *posvečenec* namesto izglagolske tvorjenke *posvetitel*, *birmanec* namesto konverznega termina *firmani*. V vzhodnoštajerski knjižni različici je bil tvorbeni vzorec produktiven med splošnim besedjem, npr. *bogatec*, *boječlivec*, *skopec* 'skopuh', *gizdavec*, *slabec* 'slabič', *lybec* 'ljubček' (Rajh 2002: 114), in terminološkim besedjem: *obredenec*, *potrdenec* (*potrda* namesto *firma*, *birma*), *svetec*, (*v*)*učenec*. Med terminološkimi ustreznici ženskega spola na **-ka** so v gradivu izpričani zgledi: *obredenka*, *odrešenka*, *potrdenka*.

2.2.4 Izpeljanke z nerodnimi priponskimi obrazili

Primerjalna analiza je pokazala, da so za vsako dobo v vseh pomenskih kategorijah izpridevniških tvorjenk značilni neproduktivni obrazilni morfemi. V prvi dobi knjižnega jezika se je za pomen nosilec lastnosti ali stanja ustalil obrazilni morphem **-ník**, vendar je izpeljava z njim v nasprotju z izglagolsko izpeljavo ostala povsem na obrobju tvorbenih možnosti: *svetník*, *jetník*. Enako velja za parni obrazilni morphem ženskega spola **-níca**: *svetníca*, ki je nastal pod vplivom obrazila za moški spol, sicer je to priponski morphem za besedotvorni pomen kraj (Škrabec 1994, II: 204). Od Stiškega rokopisa iz 15. stoletja dalje lahko v osrednjem slovenskem prostoru zasledujemo prav tako pogosto rabljen termin z redkim morfemom izpridevniške tvorbe **-íč**: *hudíč*, ki je bil sredi 19. stoletja sprejet v enotni novoslovenski knjižni jezik.

¹⁹ Krščanski termin *trojica* se pojavlja le izjemoma, verjetno pod vplivom osrednjeloslovenskih protestantskih knjig, in sicer v protestantskih katekizmih F. Temlina (1715) in Š. Küzmiča (1754) (V. Novak 2006).

2.3 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti ali stanja (s slovnico kategorijo neživosti)

Ta pomenska kategorija je med krščanskimi termini redko ureničena. Trubar je namesto termina *sakrament* večkrat zapisoval izpeljanko s priponskim morfemom **-inja**: (skrivna) *svetinja*; termin je v današnjem pomenu 'relikvija' izpričan od 17. stoletja dalje. V zgodovinskem slovarju knjižne prekmurščine (Novak 2006) je potrjen termin *svetina* 'svetišče', medtem ko imajo relikvije drugačno poimenovalno motivacijo: (sveti) *ostanki*. V vzhodnoštajerski knjižni različici (Dajnko) se pojavlja izpeljanka s priponskim obrazilom **-ec**: *presmec* 'kruh'.

2.4 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom mesto

Skózi vsa obdobja slovenske jezikovne zgodovine se na vsem etničnem ozemlju pojavlja vzorec izpridevniške izpeljave z drugotnim priponskim obrazilom **-stvo**: *kralje(v)stvo*.

2.5 Izpridevniške terminološke tvorjenke z besedotvornim pomenom čas

Tudi za besedotvorni pomen čas so v nabožnih besedilih izpričani le neproduktivni obrazilni morfemi. Za obredno tradicijo osrednjeslovenskega prostora je značilno priponsko obrazilo **-ik**: *praznik*, za severovzhodni del pa **-ek**: *svetek*. Za praznični dan v cerkvenem letu je bil povsod razširjen termin z večpomenskim priponskim morfemom **-ica**: *svečnica*.

3 Skromnejša zastopanost tvorbenih vzorcev izpridevniške tvorbe, malo realiziranih besedotvornih vrst in neenakomerna številčna zastopanost obrazilnih morfemov znotraj posameznih besedotvornopomenskih kategorij je pravzaprav pričakovana. Podobno sliko je namreč pokazala že jezikoslovna analiza samostalniških tvorjenk iz glagolske in samostalniške podstave. Liturgične terminološke tvorjenke iz pridevnika in pridevniškega deležnika so se po večini oblikovale po najproduktivnejši besedotvorni vrsti – izpeljavi in s priponskimi obrazili, ustaljenimi v splošnem besedju. Specializirani obrazilni morfemi, ki se za posamezne stroke pojavljajo v sodobnih terminoloških sistemih, med pričujočimi krščanskimi termini niso izkazani.

O KONVERZIJU KOT POSTOPKU KNJIŽNE (TERMINOLOŠKE) TVORBE PRI SLOVENSКИH PROTESTANTSКИH PISCIH 16. STOLETJA

1 Pri analizi tvorbenih postopkov smo pri iskanju tipičnih vzorcev terminološke tvorbe postali pozorni na nezanemarljivo število zgledov konverznih ali sprevrženih samostalnikov iz pridevnika.¹ To bi lahko kazalo na produktiven postopek (novo)tvorbe krščanskih terminov, ki so v besedilih izkazovali pogosto rabo.²

1.1 Konverzni samostalniki se največkrat oblikujejo s prevedbo lastnostnih pridevnikov v določni obliki (enostopenjsko) in pridevniških deležnikov oz. deležniških pridevnikov (dvostopenjsko) v samostalnik.³

¹ Zanimiv pojav se kaže v Brižinskih spomenikih, kjer je med verskim izrazjem opazna odsotnost konverzije v primerih, kot *izvol'enic, vernik, zoprnik*, kjer bi jo pričakovali, npr. *izvoljeni, verni* se pojavlja od protestantizma do 19. stoletja. Pokrajinsko zaznamovana knjižna raba izpeljank s samostalniškim obrazilnim morfemom se je izpostavila šele v času enotnega knjižne norme v prvi polovici 19. stoletja. Ob enaki podstavi sta se razvrščali dve priponski obrazili: pri osrednjih piscih **-ec**, npr. *neverec, krivoverec* (toda *vernik*); pri prekmurskih in vzhodnoštajerskih piscih pa **-ik**, npr. *vernik, nevernik* in *nevörnik, krivovernik* (toda *krivoverec* in *krivovörec* v slovarju V. Novaka (2006).

² V zvezi z novorvorbo izrazov je F. Novak (2001: 115) opozoril na nekatere besedotvorne tipe, ki so bili v 16. stoletju zelo produktivni, med drugim tudi na konverzijo.

³ Lahko bi jih imenovali po izhodiščni besednovrstni opredelitvi: posamostaljeni pridevniki, posamostaljeni deležniki, posamostaljeni pridevniški zaimki in posamostaljeni števniki. V poskusnem snopiču *Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* so se odločili za posamostaljene pridevniške besede oz. sprevržene (konverzne) samostalnike (SJSPP 2001: 13). Posamostaljene pridevnike imenujejo tudi konverzni pridevniki (Praznik 1997: 75). J. Toporišič (1992: 302) piše o sprevrženih samostalnikih, v katere se sprevačajo skoraj vse pridevniške besede. Iz deležnika najprej dobimo sprevrženi pridevnik, ki se pri posamostaljenju še enkrat sprevrže, tokrat v samostalnik, npr. *križan* (< križati) – *križani Jezus* – *križani*. Leta se mora pri posamostaljenju še enkrat »sprevreči« – tokrat v samostalnik. Kot vidimo, postopek poteka v dveh fazah, zato ga lahko poimenujemo dvostopenjski jezikovni pojav in tvorjenje drugostopenjske. Upoštevajoč načelo gospodarnosti,

Razvrščajo se znotraj tvorjenk z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti ali stanja s slovnično kategorijo živosti. Iz pomenske analize terminološkega besedja je postalo razvidno, da konverzni izrazi označujejo ljudi po določenih duševnih in duhovnih lastnostih ali trajajočem stanju, kjer je individualnost posameznika lahko zapostavljena, toda, kot se je pokazalo pri analizi zgledov, ne nujno.⁴ Najbolj pogosto rabljeni konverzni krščanski termini so izpričani v določni,⁵ redkeje v nedoločni obliki, so moškega spola, v ednini in tudi v množini, sklanjajo se po večini po pridevniški sklanjatvi. Substantivizira se torej določna oblika lastnostnega pridevnika, pri čemer nimamo v mislih sobesedilne določnosti, temveč jezikovnosistemsko določnost.⁶ Na drugem mestu po številu pojavitev so pridevniški deležniki, ki se pojavljajo v vseh pridevniških skladenjskih vlogah.⁷ Naj naštejemo nekaj vzorčnih zgledov iz krščanske terminološke leksike, najprej v skupini tvorjenk z domačo podstavo: *blagoslovljeni, dobri, duhovni, izveličani in zveličani, križani, krščeni, milostivni, modri, mrtvi, namazani, pobožni, pogubljeni, pohlevni, pokorni, posvečeni, potrjeni, pravični, preprosti, prekleti, verni, vsmiljeni, živi*; nato med tvorjenkami s prevzeto besedotvorno podstavo: *brumni, ferdamani in ferdamnani, firmani in birmani, ofertni, žalbani*,

smo se odločili za terminološko besedno zvezo konverzni samostalnik, kamor sodi posamostaljeni pridevnik in posamostaljeni pridevniški deležnik.

⁴ F. Jakopin (1973: 85) je opozoril, da na pogostejšo izbiro posamostaljenih pridevnikov vpliva tudi njihova stilna nevtralnost, saj se s takim samostalnikom izrazi nosilec lastnosti nasploh, medtem ko pripone poimenovanega bolj individualizirajo. Kot primer obširnega konteksta, v katerem se opušča splošni samostalnik *človek* in ga nadomeščajo pridevniki, ki pomenijo njegove značilne lastnosti, je Jakopin navedel prav biblijske tekste.

⁵ Oblikotvorni morfem določnosti *-i* se izkazuje v imenovalniku in tožilniku ednine moškega spola.

⁶ Pobudo za substantivizacijo pridevniških besed daje lahko govorna situacija in kontekst, ki nenehno ustvarjata sintaktične substantivizacije. To je pravzaprav elipsa, saj opuščeni samostalnik »nevidno lebdi ob pridevniku«, zato zamenjava ni mogoča. Toda vzgib za posamostaljenje lahko izvira tudi iz dejstva, da je pridevnik pomensko in sintaktično tesno navezan na samostalnik, tudi oblikovno se ujema, kar omogoča premik pomenskega jedra na značilnejši (posebni) pridevniški del. Le-ta postane tako dominanten, da se pojavi vprašanje odvečnosti pomensko neobremenjenega dela zveze. Za preobrazbo lastnosti v nosilca lastnosti je na voljo konverzija ali s pomočjo samostalniške pripone prevedba med samostalnike (Jakopin 1973: 84–85).

⁷ Manj številne primere konverzije števnikov in pridevniških zaimkov, ki se po večini niso terminologizirali, bomo tudi v nadaljnji obravnavi pustili ob strani.

žegnani. Konverznim terminom sta najmočnejše konkurirala dva besedotvorna vzorca izpridevniške izpeljave: s priponskim obrazilom **-ik**, npr. *grešnik*, *krščenik*, *ofertnik*, *pokornik*, *zoprnik*, *žalbanik*, in morfemom **-ec**, kot *krivec*, *mrtvec*. Zglede s prevzeto podstavo so predvsem v prvi polovici 19. stoletja »izpodrinile« tvorjenke starocerkvenoslovanskega izvora iz prekmurskega knjižnega jezika. Posamični konverzni termini so bili rezultat pomenskega kalkiranja, npr. *mlajši* 'učenci', večpomenka *stariši* 'starši' in 'starešina' pri protestantskih piscih 16. stoletja.

2 V nadaljevanju poglavja bomo predstavili problematiko konverzije na širšem gradivu, ki poleg terminološkega zajema tudi splošnopomenovalno besedje. Izbor poleg znanih katekizmov in cerkvenega reda obsega prevode in priredbe iz staro- in novozaveznih bibličnih besedil protestantskih piscev 16. stoletja: peteroknjižje Dalmatina pod naslovom *Biblie, tu ie, vsiga svetiga pisma prvi deil* (DB 1578), starozavezna modrostna knjiga izrekov, zakonov in predpisov *Salomonove pripuvisti* (DPr 1580), devterokanonična knjiga *Jezus Sirah* (DJ 1575). Pritegnili smo tudi Trubarjev prevod psalmov *Ta Celi Pfallter Davidou* (TPs 1566) ter novozavezno besedilo *Ta prvi deil tiga noviga testamenta* (TT 1557), ki poleg štirih evangelijskih besedil in apostolskih del vsebuje znamenito avtorsko delo *Tiga noviga testamenta ena dolga predgovor*. Na izbranih mestih v besedilih smo s primerjalnim gradivom pritegnili Dalmatinov prevod celotnega svetega pisma *Biblia* (DB 1584).⁸

2.1 Ko smo iz besedilnih virov izločali zglede za analizo pojava konverzije, torej prevedbe besede iz ene besedne vrste v drugo, se je bilo včasih težko ali skoraj nemogoče z gotovostjo opredeliti za besednovrstno oznako. Zato smo morali najprej oblikovati merila, da bi s čim večjo zanesljivostjo ločili lastnostni pridevnik v določni obliki (izjemo ma v nedoločni obliki) od posamostaljenega pridevnika.⁹ Med njima ni vedno formalnih razlik – tudi ob določnem pridevniku je lahko na

⁸ Popolno izpisano besedje iz dvanajstih bibličnih protestantskih besedil 16. stoletja je objavljeno v posebnem zvezku mednarodne zbirke *Biblia Slavica* (Merše, Ahačič, Legan Ravninar itd. 2006). Iztočnicam so poleg besednovrstnih podatkov pripisane dodatne slovnične informacije, homonimi, posebni tipi iztočnic (glede na pravopisno problematiko in citatno prevzetost) pa opremljeni z dodatnimi pojasnili.

⁹ Določnost je lastnost besednih vrst in oblik: imajo jo pridevniške besede, samostalniške besede (te so načeloma določne), glagol (t. i. osebne oblike oz. določni ali nedoločni glagoli) (Toporišič 1992: 28).

besedilni ravni besedno neizražena odnosnica (elipsa). Gre za t. i. kategorijo seznanjenosti ali poznanosti (Toporišič 1978: 292). V tem okviru je nujno ločiti tudi obrazilni **-i**, značilen za tvorjene vrstne pridevnike (konverzna izpeljava), od besedilne i-jevske končnice (Vidovič Muha 1996: 124). Za razločevanje konverznih samostalnikov od pridevnikov se je kot dovolj prepričljivo izkazalo naslednje merilo: če se pridevnik iz prilastkovne zveze osamosvoji – torej postane samostalni in opravlja samostalniške vloge, tako da se odnosnice skorajda ne zavedamo več in je za razumevanje niti ne potrebujemo – tak zgled uvrščamo med konverzne samostalnike (posam.), v nasprotnem primeru ga besedno-vrstno opredelimo kot pridevnik (prid.). Naj razlikovanje ilustrativno prikažemo na pridevnikih v določni in nedoločni obliki, ki so se substantivizirali ali pa tudi ne:¹⁰

En jêrdit mosh krég nareja: ampak en potêrpeshliu ardrio tolashi.

Tiga vtragliviga pot je têrnen: Ampak **têh brumnih** pot je dobru vglajen (DB 1584, I, 322a). /.../ **En potêrpeshliu** je buljhi, kakòr en **mozhan**: inu kateri jam febe mojstri, kakòr ta, kir Méjta dobiva (DB 1584, I, 322b). Mi jmo neshli tiga Mejsiafa, kateru ie, aku tolmazhui-esh, **Shalban**,¹¹ Inu ga perpela Kiejuju (TT 1557, 258). (posam.)

On ie te oblaftnike pehnil is stolou, Inu ie **te jauershene** pouifshal (TT 1557, 159). Obtu pela on te greshnike jpet na praui pot. On **te krotke** vodi po praudi, Inu on vuzhi jui pot **te reune** (TPs 1566, 51). (posam.)

Gdu fo pak ti, kateri poideio? Inu Moses ie dial: My hozhemo poiti snashimi **mladimi** inu **starimi**, snashimi Synuui inu snashimi Hzherami, snashimi Ouzami, inu snashimi Gouedi (DB 1578, 56b). (posam.)

Tedaí bode tu Nebesku Kralejtuu perglihanu dejetim Dezhlom, kir fo ufele juie Lampe, inu fo shle vunkai timu Sheninu pruti. Ampag pet is tih fo bile **norre**,¹² inu pet fo bile **modre**, **Te norre** fo vfele nih lampe, ampag ne fo vfele olia febo. **Te modre** pag fo ufele olie unih pojodah slampami red. /.../ Tedaí uftaneio ufe lete dezhle, inu perpraulo nih lampe. **Te norre** pag fo diale **htim modrim**. Daite nom od

¹⁰ Prim. gesli *leni* (*lejni*) in *utragljivi* (*vtraglivi*, *vtragliv*, *v'tragliv*) v poskusnem snopiču (SJSPP 2001: 122), kjer so navedeni zgledi določnih in nedoločnih pridevnikov v samostalniški funkciji.

¹¹ Prim. »Wir haben den Messias funden (welches ist verdolmetsch / **der Gesalbete**)« (LB 1545, III, 2139). Prim. *mesija* 'maziljenec' (SP 1997, 1607).

¹² Če bi bil izraz *nor* pridevnik, bi Trubar zapisal približno takole: »ampak pet is tih je bilo norih inu pet je bilo modrih«.

uashiga olia, jakai nashe lampe ugařuio. Natu so odgouorile **te mo-dre**, inu diale (TT 1557, 75–76). (posam.)

Satu ie on veni iami ſuoima obeduema Hzherama ořtal. Tedai ie **ta řtarisha** rekla **htei mlaishi** (DB 1578, 16a). Spet opomina Israelske otroke, de /.../ Temuzh je hualeshni iskasati, ſuoie Otroke Boshie Sapuuidi vuzhyti, od negouih dobrut nim vřelei prauiti, inu taku **řtari-shi** inu **mlaishi** v Boshym řtrahu shiueti (DB 1578, 154a). Preiden řo ony pak lezh shli, řo ty Sodovski ludie priřhli, inu řo okuli inu okuli to hisho obdali, **mladi** inu **řtari**, vus Folk kmalu od vřeh kraiou (DB 1578, 15b). (pid.)

2.2 Za jezikovno analizo smo torej izbrali konverzne samostalnice, ki so se sprevręli iz lastnostnih pridevnikov¹³ in pridevniřkih deleřnikov oz. deleřniřkih pridevnikov. Izkazalo se je, da se med konverzne uvrřčajo lastnostni pridevniki v izhodiřčnem in v prenesenem pomenu.¹⁴ Označujejo človekovo starost, kot *mlajři*, *stari*, zunanji izgled, npr. *čisti*, *gnusni*, *grdi*, *lepi*, *mali*, *majceni*, *majheni* (1x *majhen*), *mokri*, *řiroki*, *teřki*, *veliki*, *visoki*. Le-ti povečini nimajo besedotvornih razlić. Prevladujoća pomenska podstava obravnavanega besedja so človekove duřevne in duhovne lastnosti. Najveć zęledov je izprićanih z domačo besedotvorno podstavo, npr. *dobri*, *dobrotļjivi*, *grozoviti*, *hudi*, *hudobni*, *krijęejni*, *krivi*, *krivićni*, *krotki*, *lakotni*, *lařnivi*, *leni*, *ļjubeznivi*, *nagli*, *nori*, *pořteni*, *potrebn*, *preprosti*, *prevzetni*, *prijatļjivi*, *prijaznivi*, *prilizavi*, *revni*, *sladki*, *řibki*, *tibi*, *togotni*, *trudni*, *zanikrni*, *zli*, *zvesti*, *řalostni*.

¹³ Na podlagi skupnih slovnićnih znaćilnosti in sposobnosti pretvorbe se znotraj pravih kakovostnih pridevnikov oblikujejo tri pomensko motivirane skupine; ena od njih so lastnostni pridevniki, ki jih lahko pomensko členimo na telesnolastnostne in duřevnolastnostne pridevnike (Vidović Muha 1978, 259–260).

¹⁴ Gre za pomenski premik zaradi metaforizacije, metonimizacije in terminologizacije, ki jih med drugim F. Novak (2004) nazorno razloři prav na besedju slovenskih protestantskih piscev. Avtor monografije *Samostalniřka većpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* opozarja na problem, kako ugotoviti izhodićni in prvotni pomen besede v diahronem jezikoslovju: izhodićni pomen velja za čas, ki ga obravnavamo, in je praviloma prvotni pomen, ne pa nujno. Pogosto se dogaja, da se je izgubila zveza med izhodićnim in prvotnim pomenom, ker se je pomenska sprememba lahko zgodila v preteklosti, tako da v resnici izhajamo iz prvotno drugotnih pomenov. Tudi pri pomenskih razvojih prevzetih besed se je varno naslanjati na izhodićni pomen, ker se je že zgodilo, da prvotni pomen besede v slovenřćni sploh ni bil v veljavi. Drugotni pomen se je razvil po eni izmed većpomenskostnih vrst iz izhodićnega pomena (Novak 2004: 67).

Primerov s prevzeto podstavo iz nemščine je malo, npr. *cagavi*, *gvišni*, *kunštni*, *nucni*, *zašpotovani*, *žlahtni*. Na drugem mestu med konverznimi samostalniki so deležniški pridevniki, praviloma na **-n**, izjemoma na **-č** ali **-t**, npr. *očiščeni*, *odpahnjeni*, *odstavljeni*, *pogubljeni*, *pohlevni*, *poklicani*, *posvečeni*, *potlačeni*, *povzdigovani*, *prvičrojeni* in *prvorojeni*, *ranjeni*, *razbijeni*, *razdrti*, *raztrgani*, *sključeni*, *vpiječi*, *vsegamogoči*, *zadušeni*, *zakleti*, *zaobljubljeni*, *zapuščeni*, *zasramovani*, *zatajani*, *zatreni*, *zgubljeni*. Po pogostosti rabe izstopajo tudi protipomenske tvorjenke s predponskim obrazilom **ne-**: *nečisti*, *nedolžni*, *nehvaležni*, *nemilostivi* in *nemilostivni*, *nemodri*, *neobrezani*, *nepokorni*, *nepošteni*, *nepravični*, *nepridni*, *nerazumni*, *nesposobni*, *neumni*, *neusmiljeni*, *nevideči*, *nezastopni*, *nezvesti*, *nežlahtni*.¹⁵ Za posamostaljene modifikacijske tvorjenke smo našli le par zgledov, npr. *boljši*, *narboljši*, *manjši*, *narmanjši*, *narposlednji*, *mlajši*, *stariši*, *višji*; zadnji trije so v besedilih 16. stoletja pogosto izpričani.

2.3 Primerjalna analiza je pokazala, da konverzne samostalnike z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti ali stanja glede na njihovo pojavnost in rabo v besedilih lahko razvrstimo na več tipov.

2.3.1 Za prvo obdobje, ko se je slovenski knjižni jezik normiral in ustaljeval, je značilno, da so bili poleg lastnostnih pridevnikov v določni obliki konverziji podvrženi tudi pridevniki v nedoločni obliki.¹⁶ Samostalniška raba lastnostnega pridevnika v nedoločni obliki je bila eksplicitno razvidna le v imenovalniku ednine moškega spola. Obe obliki pridevnika v samostalniški rabi izkazujejo vsaj naslednji lastnostni pridevniki: *bogaboječ* – *bogaboječi*, *bogat* – *bogati*, *brumen* (redko) – *brumni*, *duhoven* – *duhovni*, *hudoben* – *hudobni*, *majhen* (redko) – *majheni*, *mali*, *maloveren* – *maloverni*, *močen* – *močni*, *moder* – *modri*, *nepotrpežljiv* – *nepotrpežljivi*, *pravičen* – *pravični*, *razumen* – *razumni*,

¹⁵ V tej skupini skorajda ni parov tipa *nečisti* – *nečistnik* (DB 1584), ker se izpeljanke s samostalniškimi obrazilnimi morfemi niso tvorile. Izhodiščno besednovrstno so ti izrazi uvrščeni med pridevnike, ker gre za nove tvorjenke, npr. *neobrezan*, *neoskrunjen*, *nevedeč*, *nezaročen* (Merše, Ahačič, Legan Ravnikar itd. 2006: 193, 195, 196).

¹⁶ M. Merše (2004: 17) je ugotovila, da je posamostaljenost pridevnikov *domač*, *ptuj* itd. kljub oblikovni netipičnosti, ki jo ustvarja odsotnost **i-**ja, sobesedilno prepoznavna. K razvidnosti prispeva tudi sopojavljanje člena *en* oz. *ta*, ugotovljiva pa je tudi po primerjavi s prevodno predlogo. F. Premk (2003: 612) je zapisala, da so posamostaljeni pridevnik *pravizhin* in podobni primeri v nedoločni obliki tudi značilnost izvirnika.

silen – silni, vtragljiv – vtragljivi, živ – živi. Zanimivo je, da so tovrstni zgledi izpričani tudi pri deležnikih, kot *rezan – rezani, zaspan – zaspáni, zastopen – zastopni, žalban – žalbani*. Na obrobju rabe so ostali posamični zgledi posamostaljenih pridevnikov v samo nedoločni obliki, npr. *mrzličén, potrpežljiv*. Ti izrazi v gradivu praviloma nimajo potrjenih besedotvornih različic s samostalniškimi obrazilnimi morfemi. Poglejmo primer rabe para *moder – modri* v besedilu:

Tiga pravizhniga šad ie enu drivu tiga Lebna, inu **en Modri** je teih Ludy šerzhnu pooblašty (DPr 1580, 20b). Sviri **tiga Modriga**, ta te bo lubil. Dai **modrimu**, taku bo on she modreishi (DPr 1580, 15a). **Ti Modri** bodo zhašt erbali: Norzi pak, aku lih višfoku prideio, taku bodo všai k šramoti (DPr 1580, 6a). Sakai onu še vidi, de **ty modri** tudi vmerio, taku dobru koker ty nešafstopni inu Norzi konez všamo (TT 1557, 92a). Obtú pole, iešt kuom poššilem preroke inu **modre** inu Vpišmi uuzhene, inu od tih nekatere bote ui ubyali inu Cryshali (TT 1557, 71). En nepametni vše veruie: ampak en rasumni merka na švoie hoienie. **En moder** še boij, inu še ogible tiga hudiga: en Norz pak prece šylo skusi gre (DPr 1580, 25b).

2.3.2 Drugo skupino konverznih samostalnikov predstavljajo primeri posamostaljenih pridevnikov, ki se v gradivu izmenjujejo z izpeljanimi besedotvornimi različicami. V tvorbenem postopku izpeljave se kot najbolj produktivna pojavljata priponska morfema izpridevniških izpeljank **-ec** in **-ik**, le izjemoma **-nik** in **-jak**. Mednje prištevamo naslednje pare besedotvornih različic: *bolni – bolnik, debeli – debeljak, gluhi – glušec, gobavi – gobavec, grešni – grešnik, hromi – hromec, kruljevi – kruljevec, mrtvi – mrtvec, mutasti – mutec, neverni – nevernik, ofertni – ofertnik, ohranjeni – ohranjenik, pijani – pijanec, slepi – slepec, sovražni – sovražnik, sveti – svetnik, učeni – učenik, vbog in vbogi – vbožec*. Primerjava parov kaže na različno pogostnost rabe, bodisi v prid konverznim samostalnikom bodisi izpridevniškim izpeljankam. Na primer, krščanski termin *grešnik* ima posamostaljeno različico *grešni* le izjemoma potrjeno, medtem ko se z obratnim sorazmerjem izkazuje termin *neverni* nasproti redko rabljenemu izrazu *nevernik*. Različica *neverec* v zajetem gradivu iz 16. stoletja sploh ni potrjena. Razlike obstajajo tudi v besedilnih virih, npr. *ofertni* povsem prevladuje v DJ 1575 (8 : 1), *ofertnik* pa v TPs 1566 (8 : 6). Frekvenčna razmerja najbolj nihajo pri izrazih, ki označujejo človekove telesne ali duševne hibe, npr.

gluhi, bromi, ofertni, slepi, pri čemer nujno ne sovpadajo s prevodno predlogo. Primerjajmo med seboj naslednje zglede:

Sakai Bug ne hozhe, ne nemore obeniga nezhiſtiga, gardiga, gnuſniga, kriuiiga inu **greshniga** poleg ſebe imeiti inu terpeti (TT 1557, h 3a). Glih taku ſhe ſdai mi moremo ſkuſi to Vero Vcriſtuſja is **greshnikou** Suetniki poſtati inu priti Vnebeſſa (TT 1557, g 2b).

Inu on puide pred nim utim duhei inu mozhi tiga Eliaſa, de ta ſerza tih Ozhetou htim otrokom preobrne, inu **te neuerne** hti modruſti tih pravizhnih, de perprau i timu Goſpudi ene pernaredne ludi (TT 1557, 156). Sakai ta Poſtaua, prau /.../ Ie poſtaulena tim krivim inu nepokornim, **tim neuernikom** inu greshnikom, tim, kir ne ſo ſueti inu tim nezhiſtim (TT 1557, z a).

Glih taku **ty Gobouzi, Hromci** inu **Slepci**, ſo ſkuſi to Vero ſdraui poſtali (TT 1557, bb 4b). Inu knemu pridou ueliku Ludi, ty ſebo perpelaiou, **hromce, slepce, mutce, kruleuce** inu druſih ueliku, inu te ſo metali pred Ieſuſeue noge, Inu on te osdraui, taku de ſo ſe ty Ludie ſazhudili, kadar ſo oni uidili, **te mutce** gouoriti, **te kruleue** sdraue, **te hrome** hoditi, **te slipe** uiditi, Inu ſo zheſtjili tiga Iſraelſkiga Boga (TT 1557, 32, 46).

2.3.3 V tretjo skupino sodijo konverzni samostalniki, ki v gradivu nimajo potrjenih izpeljanih samostalniških ustreznih.¹⁷ To so po terminologizacijskem pomenskem prenosu nastali krščanski termini, npr. *izveličani, križani, krotki, pobožni, pohlevni, potrebni, preprosti*. Primerov je veliko tudi med terminologiziranimi deležniki na **-n**, kot *ferdamnani, firmani, očiščeni, pogubljeni, poklicani, posvečeni, zaobljubljeni, zapuščeni* (mn.), *zatajani* (mn.), *žegnani*. Navajamo dva zglede:

Neupiraj ſe **potrebni**mu dobru ſturiti, aku tvoia roka premore tu ſturiti (DPr 1580, 5b). **Ta ozhizzeni** pak ima ſvoj Gvant oprati, inu vſe ſvoje Laſſy obriti, inu ſe svodo kopati, taku bo zhiſt (DB 1584, I, 69b).

2.3.4 V zadnjo skupino uvrščamo za sodobno knjižno rabo nepričakovane primere, ki se kontinuirano tri stoletja potrjujejo v osnovnih

¹⁷ J. Narat (1989: 102–103) med besedotvorne sopomenke med drugim uvršča pare (skupine), ki jih sestavljajo besedne zveze s pomensko splošnimi samostalniki, npr. *ubog človek, ljudje, mož*, in ti zglede v besedilu obstajajo paralelno s posamostaljenim pridevnikom. Sopomenke tipa *razumen človek – razumni* so v popolnem sopomenskem odnosu; frekvenčna razmerja so izkazana v prid enočlenske sopomenke.

verskih priročnikih. Problematiko si bomo ogledali na primeru krščanskega termina *duhovni* 'kdor opravlja bogoslužje v protestantski ali katoliški cerkvi' (tudi *duhovski*).

Pri protestantskih piscih se termina *duhoven* in *duhovni* zaradi ustaljenih prevzetih ustreznice *far* in *farmošter* malokdaj potrjujeta v samostalniški rabi (DB 1584). Vrstni pridevnik *duhovski* po pričakovanju najdemo v prilastkovni vlogi, toda posamostaljenega tudi v vlogi osebka ali predmeta.¹⁸ Poglejmo si zglede iz odlomkov besedil:

Zhlovik pak po svoji naturi nihter nerosomeje od Boshjiga Duha, njemu je tuištu le ena norrost, inu ga nemore šposnati, sakaj onu mora **duhovnu** šojenu biti: **Ta Duhouni** pak vse isgrunta, on pak nebo od nikogar isgruntan (DB 1584, III, 90a). Suššeb pak imajo tu šturiti Predigarji inu Cerkovni vuzheniki, kateri je **Duhouni**, imenujo (DB 1584, I, c VIII a). Aku je gdu sdy, de je en Prerok, ali **duhoun**, ta šposnaj, kaj ješt vam pišhem: Sakaj tu šo Boshje sapuvidi (DB 1584, III, 95a). Gmain Folk, Verni Deshelski inu **Duhouski** imaio veden Boga hualiti (TPs 1566, 212b).

V Vorenc-Kastelčevem slovarju (1680–1710) je pod pridevniško iztočnico v nedoločni obliki *duhoven* kot podiztočnica naveden tudi v samostalniški rabi.¹⁹ Izbrano gradivo iz časa katoliške prenovе v 17. in iz prve polovice 18. stoletja kaže na skromno število posamostaljenih pridevnikov *duhovni*, npr. *ti duhovni v tih kloštrih*. Besedotvorni različici v prilastkovni vlogi *duhovni* in *duhovski* sta se zamenjevali v

¹⁸ Naj omenimo samostalniško rabo še nekaterih vrstnih pridevnikov na **-ski** pri slovenskih protestantih: *deželski*, *izraelski*, *laški*, *ljudski*, *lutrski*, *nemški*.

¹⁹ Zgledi v geselskem članku kažejo le na določno obliko posamostaljenega pridevnika, zato bi bilo morda primerneje, da bi kot podiztočnico navedli *duhovni* posam. namesto homonimnih iztočnic *duhoven* in *duhoven* prid. Kako so take primere reševali leksikografi do izdajanja SSKJ in razlike v teoretičnih izhodiščih, ki ponujajo različne slovanske uresničitve, prim. Praznik (1997: 74–79). Na problematiko določne oblike pri posamostaljenem pridevniku je prav na primeru *duhoven* opozoril že Škrabec: »Sedaj semtertja navadno **»duhoven** -vna« se opira na požiranje končnega *i* ter bi se zato v knjižni slovenščini ne smelo terpeti. Gdor hoče imeti samostavnik, naj piše **duhovnik**, kaker pišemo in govorimo **popotnik** za **popotni**. Da bi bila **»duhoven** -vna« nedoločna oblika po imenski skladnji, ali da bi se samostavnik na to obliko opiral, ni misliti, ker nedoločne oblike pridevnika **duhov'ni** ne pozna niti naša slovenščina niti hervaščina ali serbščina« (1994, I: 192). Škrabec je soglašal tudi s sodobnim opažanjem Vodnika o rabi določne oblike pridevnika v stalnih besednih zvezah (Legan Ravnikar 2006b: 182–183).

katekizmih baročnih piscev, npr. *duhovna gosposčina*, *duhovska gosposčina*, *duhovni oblastniki*, *duhovski kloštrski stan*. V drugi polovici 18. stoletja se je v osrednjem prostoru raba *duhovni* še širila, ker so se iz nemščine prevzeli izrazi vse bolj umikali iz rabe. Besedotvorna varianta s priponskim obrazilom **-ik** *duhovnik* (< stcsl. *duhov'nik*') se je kot konkurenčna tvorjenka najprej pojavljala v nabožnih priročnikih prekmurskih piscev druge polovice 18. stoletja in začetka 19. stoletja (prim. *dühovnik* in *dühovni*, V. Novak 2006). V 19. stoletju je ta različica z uvajanjem novoslovenščine začela prodirati v osrednji slovenski prostor. Kljub vsemu je bil *duhovnik* do srede 19. stoletja kot sočasna različica *duhovnemu* izpričan le pri Muršču in Dajniku, medtem ko se je širši obseg rabe *duhovni* potrjeval še pri Slomšku in Jeranu, npr. *veliki duhovni*, *cerkveni duhovni*, *strezni duhovni*. Pleteršnik je ob koncu 19. stoletja registriral le izpeljanko *duhovnik*, samostalniško rabo termina *duhoven* pa je s kazalko preusmeril na *duhovnik der Priester*. V nasprotju s Pleteršnikom je Cigale (1860) v slovar uvrstil besedotvorni varianti *duhoven* (*veliki duhoven*) in *duhovnik*.

3 Spoznanje o produktivnosti tvorbenega postopka konverzije nam odpira več vprašanj. Sprašujemo se, koliko so na odločitev o izbiri priponskega samostalnika na eni ali konverznega samostalnika na drugi strani vplivale prevodne predloge (predvsem nemška), iz katerih so protestantski pisci prevajali. Je prevlada konverznih samostalnikov, ki so ekonomičen pojav v jeziku, bolj značilna za zgodnejša obdobja knjižnega jezika ali je v slovenščini splošen jezikovni pojav?²⁰ So konverzni samostalniki kdaj stilno zaznamovani?

3.1 Da bi vsaj nakazali odgovor na vsa ta vprašanja, je bilo potrebno primerjalno soočiti izbrane Dalmatinove in Trubarjeve prevode svetopisemskih besedil,²¹ kjer je izpričanih veliko zgledeov posamostaljene

²⁰ F. Jakopin (1973: 86–88) je ugotavljal rabo pri lastnoimenskem besedju, npr. v priimkih, krajevnih in rečnih imenih, v imenih ulic in cest ter imenih nekdanjih slovenskih dežel. Med občnimi imeni jih je našel pri pomensko zaključenih enotah, ki predstavljajo človekove fizične in duhovne lastnosti.

²¹ M. Orožen (1987b: 120–128) je z gradivom ponazorila razlike med Dalmatinom in Trubarjem na vseh jezikovnih ravnanah: v glasoslovnem in oblikoslovnem sestavu (dialektalno pogojen), v besedotvorju (Dalmatin je bolj produktiven) in besedišču (drugačen izbor besedja, zlasti izmenjava Trubarjevih izvornih arhaizmov in adaptiranih izrazov z mlajšimi in narečno drugimi ustreznici) ter v skladijskem

rabe pridevnikov in pridevniških deležnikov. Na konkretne težave pri prevajanju, največ v zvezi z novimi besedami, ki so jih zahtevali prevodi besedil, je velikokrat opozarjal Trubar sam; prav tako je navajal souporabo latinskih, italijanskih, nemških bibličnih besedil.²² Znano je in to so potrdile tudi dodatne primerjalne analize, da je Dalmatin prevajal strogo po Luthru, pri čemer se je držal Trubarjevega besedila na mestih, kjer ni odstopalo od Luthra.²³ Ob analizi izbranih odlomkov se je tudi pokazalo, da je Trubar novo zavezo prevajal po Erazmovem (Erazem Rotterdamski) prevodu v latinščino, kar je bil v resnici njegov osnovni vir, ki ga je na določenih mestih korigiral z Luthrovim.²⁴ Številne izdaje Luthrove biblije se niso tako bistveno razlikovale med seboj, da bi lahko vplivale na zanesljivost naših ugotovitev. Za primerjalno besedotvorno analizo smo uporabili transliterirano izdajo *Die gantze Heilige Schrift* iz leta 1545 (izšla 1974) Martina Luthra. Obravnavana mesta v besedilih smo primerjali tudi s slovenskim standardnim prevodom *Sveto pismo Stare in Nove zaveze* (2. izdaja 1997).²⁵

3.2 Primerjava jezikovnega gradiva iz 16. stoletja s prevodnimi nemškimi ustreznici in sodobnimi slovenskimi zapisi je pokazala, da bi bila trditev, da gre pri postopku konverzije za dobresedno prevajanje iz

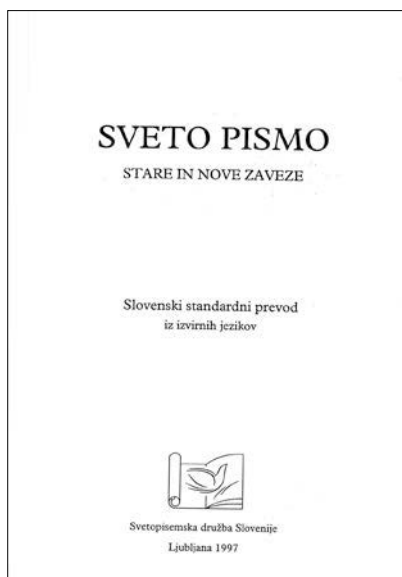
sestavu (različno skladijsko upovedovanje). Konkretni primeri ujemalnosti in odmikov od prevodne predloge prim. Orožen (1986č: 240–247).

²² F. Novak (2001: 113–118) je popisal besedne možnosti, ki jih je Trubar uporabljal pri iskanju novega izraza.

²³ K. Ahačič (2007b: 270–280) je ugotovil, da je Dalmatin pri prevajanju novozaveznih besedil poleg tujejezične (Luthrove) predloge upošteval tudi dotedanjo tradicijo Trubarjevega prevoda. Pri prevajanju starozaveznih biblijskih knjig pa ni mogel slediti Trubarju, zato je naslonitev na Luthra še bolj očitna. Sklicujoč se na Ramovša, ki opozarja na naslonitev na grški (Septuaginta) in latinski prevod (Vulgata), je dodatna primerjalna analiza, ki jo je opravil Ahačič, pokazala, da je Dalmatin pri prevajanju starozaveznih knjig skoraj gotovo rabil grški in latinski prevod, vendar le kot pomoč pri prevajanju določenih besed in težjih mest, nikakor pa ne kot predlogo, iz katere bi prevajal direktno.

²⁴ K. Ahačič (2007b: 273–274) je iz besedilne analize razbral, da tudi vloga Luthrovega besedila v Trubarjevih prevodih na nekaterih mestih ni majhna. Včasih dopolnjuje Erazmovo besedilo s Luthrovimi »dodatki«, določene besedne zveze in določene besede, ki zahtevajo zaradi narave latinskega jezika v slovenščini opisni prevod, pa prevaja povsem po Luthru.

²⁵ Zadnji slovenski prevod, ki je rezultat petnajstletnega skupinskega dela odličnih strokovnjakov, je izšel leta 1996, po hebrejskem in grškem izvirniku. Da bi dosegli kar največjo zvestobo v prevajanju, so prevajalci upoštevali najnovejšo tekstnokritično izdajo hebrejskega, aramejskega in grškega besedila biblije.

Sliki 17 in 18: Martin Luther, transliterirana izdaja *Die gantze Heilige Schrift* (1545) in *Sveto pismo Stare in Nove zaveze* (2. izdaja 1997).

nemščine, preveč poenostavljena. Pri tem ne zanikamo očitnih vplivov nemščine pri določenih jezikovnih rešitvah, ki jim je jezik podlegel, ko se je slovenska knjižna norma šele oblikovala.²⁶ Na tem mestu bi bilo bolje govoriti o vzporedni razvojni poti pojava konverzije v slovenščini in nemščini, česar ne moremo šteti med kalke. Potrdilo se je namreč, da je konverzija enostaven, ekonomičen in zato pogost tvorbeni postopek, velikokrat izpričan prav v bibličnih besedilih. Na zgodnjo fazo oblikovanja knjižnega jezika morda kaže postopek posamostaljenja nedoločne oblike pridevnika, ki je bil v kasnejših obdobjih vsaj pri krščanski terminološki leksiki izjemno redek.

3.2.1 Nič nepričakovanega niso primeri, ki potrjujejo rabo posa-

²⁶ S prevajanjem od morfema do morfema so protestantski pisci največkrat razreševali jezikovno in teološko najtežja mesta pri prevajanju verskih besedil. Po Merše (2003: 81–103) je bilo kalkiranje, ki ga je primerjalno s prevodno predlogo dokazovala na konkretnih zgledih, v času oblikovanja slovenskega knjižnega jezika eden izmed načinov širitve glagolskega besedja.

mostaljenega pridevnika v obeh slovenskih prevodih in v nemški predlogi. Slovenski zgledi so lahko izpričani v enaki izrazni podobi kot besedotvorne različice ali sopomenke. Poglejmo si izraze, navedene v zaporedju 16. stoletje, v oklepaju Luthrova predloga (1545) in sodoben biblijski prevod (1997): *čisti* (reinen) – *čisti*; *dobri* (guten) – *dobri*; *bromi* (lamen) – *bromi*; *krivični* (Gottlosen) – *krivični*; *krotki* (Elenden) – *ponižni*; *lakotni* (Hungerigen) – *lačni*; *mali* (Kleinen) – *mali*; *maloverni* (Kleingleubigen) – *maloverni*; *manjši* (kleinest) – *najmanjši*; *mrtvi* (Todten) – *mrtvi*; *narvišji* (Höhensten) – *Najvišji*; *nepametni* (Albern) – *preprosti*; *potrebni*, *slabotni* (Geringen, Elenden) – *nesrečni*; *pravični* (Gerechten) – *pravični*; *vsigamogoči* (Allmechtigen) – *mogočni*; *zatreni* (Zuschlagenen) – *zatirani*; *zavrženi* (Elenden) – *nizki*; *žegnani* (Gesegeten) – *blagoslovljeni*. Primerjajmo še zglede v sobesedilu:

/.../ de pridiguiem tim Iednikom, de bodo iřpuszheni, inu tim slep-zom de pregledaio, inu te **řatrene** iřpuřtim frai inu ledig (TT 1557: 170). /.../ zu predigen den Gefangen / das sie los sein sollen / vnd den Blinden das gesicht / vnd **den Zuschlagenen** / das sie frey vnd ledig sein sollen (LB 1545, 2080). Poslal me je, da oznanim jetnikom prostost in slepim vid, da pustim **řatirane** na prostost (SP 1997, 1565).

3.2.2 Glede na pogostnost rabe ugotavljamo nekoliko večji delež posamostaljenih pridevnikov in deležnikov v starejšem besedilu in deloma v prevodni predlogi kot v slovenskem standardnem prevodu. V sodobnem prevodu jih zamenjujejo izpridevniške izpeljanke z enakoizraznimi priponskimi obrazili, npr. *bogati* (Reicher) – *bogatař* ali *bogatin*; *domač*, *domači* (Einheimisch, Einheimischer) – *domačin*;²⁷ *ofertni* (Stoltzen) – *prevzetnež*; *ptuji* (Fremdlinger) – *tujec*; *slepi* (Blinden) – *slepec*, *slepi*; *viřji* (Fürsten) – *voditelj*; *vragljivi* (Faulen, Faule) – *lenuh*, *leni moř*; *vbog*, *vbogilubogi*, *vbozi*, *bozi* (Armer) – *reveř*; *řalban*, *řalbani* (Gesalbte) – *maziljenec*.

3.2.3 Na neujemanje z nemřko predlogo kařejo posamični primeri, ki izpričujejo posamostaljeno rabo le pri protestantskih piscih, ne pa v prevodnem zgledu ali v sodobnem prevodu. Samostalniřka raba pridevnika v nedoločni in določni obliki *maloveren*, *maloverni* je potrjena le pri protestantskih piscih:

O ti **Maluuern**, řakai ři zbiulal (TT 1557, 43). O du **Kleingleubiger** / warumb zweiueltestu (LB 1545, III, 1996) /.../ ò ti **maloverni**, řakaj ři

²⁷ Izpričan je tudi *prebivalec* (Einwohner) namesto *domač*.

zvilblal (DB 1584, III, 10a). **Malovernež**, zakaj si podvomil (SP 1997, 1501)?

3.2.4 Primere za obratni pojav, torej posamostaljeni pridevnik v sodobnem prevodu biblije in pri Luthru, ne pa pri protestantih, navajamo v zaporedju: 16. stoletje (Luther) – 1997, npr. *glušec* (Tauben) – *gluhi*; *gobavec* (Aussetzigen) – *gobavi*; *kruljevec* (Krüpler) – *pohabljeni*; *mutec* (Sturmen) – *nemi*; *nevernik* (Gottlose) – *krivični*; *oblastnik* (Gewaltigen) – *mogočni*. Primerjajmo konverzne samostalnike na treh identičnih mestih v odlomku, kjer ima izbira priponskih samostalnikov v drugem delu Trubarjevega prevoda verjetno stilno vrednost:

Inu knemu pridó ueliku Ludi, ty febo perpelaio, **hromce, slepce, mutce, kruleuce** inu družih ueliku /.../ kadar fo oni uidili, **te mutce** gouoriti, **te kruleue** sdraue, **te hrome** hoditi, **te slipe** uiditi (TT 1557, 46). Vnd es kam zu jm viel Volcks / die hatten mit sich **Lamen, Blinden, Stummen / Krüpler** / vnd viel andere /.../ da sie sahen / das **die Stummen** redeten / **die Krüpler** gesund waren / **die Lamen** giengen / **die Blinden** sahen (LB 1545, III, 1998). Tedaj so prišle k njemu velike množice, ki so imele s seboj **hrome, slepe, pohabljene, neme** in še veliko drugih /.../ ko je gledala, kako **nemi** govorijo, **pohabljeni** postajajo zdravi, **hromi** hodijo in **slepi** vidijo (SP 1997, 1502).

3.2.5 Po drugi strani so lahko potrjene besede s samostalniško pripono v vseh primerjanih besedilih. Izrazi v slovenskih prevodih se razlikujejo po obrazilnih morfemih ali po tvorbeni motivaciji. Spremenjen priponski morfem ali celo besedotvorna podstava kaže na razvojni premik v knjižni rabi (16. stol. – 1997), npr. *nevernik* – *krivičnik*, *oferтник* – *prevzetnež*, *vbožec* – *revež*. Nekaj parov je zbranih v naslednjih zgledih:

Sakaj vy imate letu vejdití, de oben **Kurbar**, ali **nezhiftnik**, ali **lakomnik** (kateri je **en Malikovez**) néma erba v'CriftuJevim inu Boshjim krajlestvi (DB 1584, III, 106a). Denn das solt jr wissen / das kein **Hurer** oder **Vnreiner** oder **Geitziger** (welcher ist **ein Götzendiener**) Erbe hat an dem reich Christi vnd Gottes (LB 1545, III, 2361). Dobro namreč vedite tole: noben **nečistovalec** ali **nečist človek** ali **lakomež**, kar je toliko kot **malikovalec**, nima dediščine v Kristusovem in Božjem kraljestvu (SP 1997, 1748).

3.2.6 Na mestu samostalnika v nemški predlogi so izjemoma izka-

zane konverzne tvorjenke v protestantskem in slovenskem standardnem prevodu, npr.

Kadar **ta Vfigamogozhi** jem ter tam vni Krale poštai, Taku bo sui-tlu, gdi ie temnu bilu (TPs 1566, 120b). Wenn **der Allmechtige** hin vnd wider vnter jnen Könige setzt (LB 1545, II, 1021). Ko je **Mogočni** v njej razpršil kralje (SP 1997, 838).

3.2.7 V naslednji skupini so namesto konverznih samostalnikov (izjemoma priponskih) pri protestantskih piscih v sodobnem standardnem prevodu izpričani pridevniki, prilastkovne zveze ali opisi, npr. *nepokorni* > *trdovraten*; *nečistnik* > *nečist človek*; *norec* > *malomarni človek*; *brumni* > *dobri človek*; *en potrpežljiv* > *potrpežljiv človek*; *potrebni* > *stiskani človek*; *bogat, vbog* > *najsi je kdo bogat, ubog*; *očičšeni* > *ta, ki se očičšuje*; *en bogat, kateri po izpačenih potih hodi* (ein Reicher der in verkeretenwegen gehet) > *kakor človek, ki je na krivih poteh, četudi je bogat*; *en pregnan s svojemi ustni* (ein Verkereter mit seinem lippen) > *kdor je zvijačnih ustnic*. Prim. zgled v sobesedilu:

En **poterpesliu** je bulšhi kakor en mozhan (DPr 1580, 31b). Ein **Ge-dültiger** ist besser den ein Starcker (LB 1545, II, 1116). **Potrpežljiv človek** je boljši kakor junak (SP 1997, 1009).

4 Primerjalna analiza ni potrdila, da je za izbiro konverznega samostalnika ali izpridevniške izpeljanke pomemben pomen splošni ali individualizirani nosilec lastnosti ali stanja (splošno – posebno). Raba enega ali drugega izraza v enakem besedilnem okolju se namreč zamenjuje. Sodobni standardni prevod tudi ne prinaša bistveno več tvorjenk ali novih obrazilnih morfemov za samostalniško tvorbo, kot so bili v rabi pred več kot štiristo leti. Na zamenjave sta lahko vplivali pozicijska raba (položajne variante) in stilna vrednost tvorjenke. Za primerjavo si pogledjmo odlomek iz četrtega poglavja Dalmatinovega Jezusa Siraha iz 1584 (skoraj identično že v samostojni izdaji iz leta 1575), v sodobnem slovenskem prevodu (1997) in v Luthrovi predlogi (1545):

Lubu dete, nepuſti **vbosimu** pomankanje tērpeti, inu ne bodi terd pruti **potrēbnimu**. Neferahtaj **lakotniga** inu nereshali **potrēbniga**, v' njega vbuſhtvi /.../ neodlaſhaj dati daru **timu potrēbnimu**. Proſhjno **tiga reuniga** neodpovej, inu neobērni tvojga oblizhja od **vbosiga**. Neobērni tvoih ozhy od **potrēbniga**, de ne bo toshil zhes tebe (DB 1584, II, 155a).

Ljebes Kind / Las **den Armen** nicht not leiden / Vnd sey nicht hart

gegen dem Dürfftigen. Verachte den Hungerigen nicht / vnd betrübe den Dürfftigen nicht in seiner armut /.../ Vnd verzeug die gabe dem Dürfftigen nicht. Die bitte des Elenden schlahe nicht ab / Vnd wende dein angesichte nicht von dem Armen. Wede deine augen nicht von dem Dürfftigen / Auff das er nicht vber dich klage (LB 1545, II, 1557).

Otrok, ne krati revežu nujnih potreščin, ne dovoli, da bi omedlevale lačne oči. Ne spravljaj v žalost lačnega, ne izzivaj že sicer stiskanega človeka /.../ prosečemu ne odklanjaj darila. Ne zavračaj človeka, ki te prosi v stiski, ne obračaj svojega obraza od reveža. Ne obračaj svojega obraza od berača, nikomur ne dajaj povoda, da bi te preklinjal (SP 1997: 1367).

5 Pridevnika in posamostaljenega pridevnika v starejših slovenskih besedilih ne moremo obravnavati ločeno od rabe določnega in nedoločnega člena. Določni člen je bil sprva v knjižnem jeziku najbolj opazno sredstvo za razločevanje določne in nedoločne oblike pridevnika. Nedoločni člen je načelno vezan na samostalniki ter na posamostaljeni pridevnik in deležnik. Za najstarejše obdobje knjižnega jezika smo že ugotovili, da se sprevačajo povečini lastnostni pridevniki z določnim členom, lahko pa se posamostaljšajo tudi lastnostni pridevniki v nedoločni obliki z nedoločnim členom (prim. Merše 2004: 17). Kako je z rabo obeh, kdaj se ob konverznem samostalniki opuščajo, bomo skušali ugotoviti na omejenem, a popolno izpisanem gradivu iz izbranih del protestantskih piscev.²⁸

5.1 Nedoločni člen *en*²⁹ se, razen ob predvidljivih izjemah, ko so protestanti opuščali tudi določni člen, pojavlja ob samostalniško rabljenem pridevniku ali deležniku v nedoločni obliki, npr. *en bogat, en kruljev, en močan, en moder, en nemoder, en potrpežljiv, en pregnan, en*

²⁸ Kartotečno gradivo, zbrano s popolnim izpisom za slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ki obsega preko tri milijone kartotečnih listkov (3.160.000), hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika F. Ramovša ZRC SAZU.

²⁹ Ob primerjavi ustrezne rabe členov v nemščini je Škrabec (1995, III: 329) ugotovil povezanost nedoločnega člena s samostalnikom, npr. ko hočemo kaj povedati o nekem, ki je bralcu še neznan, bomo rekli: *en moč je šel po steljo, tudi neki moč /.../, kar gotovo ni mogel biti germanizem in ga imajo vsi slovanski jeziki. Medtem ko je določni člen izvorno kazalni zaimek, bi lahko rekli, da je nedoločni člen izvorno nedoločni zaimek (Vidovič Muha 1996: 121).*

vbog, en vtrajljiv. Znano je, da je samostalniška beseda primarno določna, nedoločnost pa se v omenjenih zgledeh izraža dvakrat: nedoločnost izražata nedoločni člen (ob samostalniku je v nemščini običajen, v slovenščini pa ne) in nedoločna oblika konverznega samostalnika v imenovalniku ednine. Določni člen ob posamostaljenem pridevniku v nedoločni obliki se pojavlja izjemno redko. Toda nedoločni člen se razvršča tudi ob določni obliki posamostaljenega pridevnika; na tem mestu nedoločnost izraža le člen, npr. *en brumni, en domači, en leni, en modri, en nepametni, en ptuji, en vbogi, en vtrajljivi*. Primerjajmo zgleđa za rabo nedoločnega člana v sobesedilu:

BVlfhi je **en vbog**, kateri v'fvoji brumi hodi, kakòr **en pregnan** fvoje-mi ufjni, ker je v'faj en Norz (DB 1584, I, 323b). EYN ARMER DER IN seiner frömkeit wandet / Jst besser denn ein Verkereter mit seinen lippen / der doch ein Narr ist (LB 1545, II, 1118).

Bulshi ie **en vbogi**, kateri v'fvoij brumi hodi, kakor **en bogat**, kateri po ifpazhenih potih hodi (DPr 1580, 55a). Es ist besser ein Armer der in seiner frömkeit gehet / Denn ein Reicher der in verkereten wegen gehet (LB 1545, II, 1131).

5.2 Določni člen *ta* je bil v 16. stoletju prav tako sklonljiv in spremenljiv po spolu kakor nedoločni člen. Značilno je, da Luthrova predloga v večjem številu primerov navaja na rabo določnega člana, ne pa na obliko samostalnika oz. pridevnika (Narat 1989: 103). Prevladujoče se pojavlja v moškem spolu ednine ali množine, izjemoma v ženskem (*te modre, te nore*) in le z nekaj primeri v srednjem spolu (*dobro, hudo, jutrovo, krivo*). Določni člen je zapisan ob približno dveh tretjinah konverznih samostalnikov in se dosledno prekriva z Luthrovo predlogo. Brez izjeme so ga protestanti zapisovali pred samostaljenim pridevnikom druge ali tretje stopnje, npr. *ta manjši, ta višji, ti žlahtniši*.³⁰ Zgledi:

Ty Offertniki fo meni Iame copali (TPs 1566, 220b). Die Stoltzen

³⁰ Orožen (1972: 108) je ugotovila, da je določni člen najbolj obstojen ob posesivnem genitivu, ob nominalnih zvezah, trajno se utrjuje ob določnem pridevniku, ob primernih in presežnikih pridevnikov, ob vrstilenem in množilnem števniku. Omenja ga tudi ob samostalniško rabljenem pridevniku, vendar o izredni pogostosti ne moremo govoriti. Določni člen je v slovenskem knjižnem jeziku obstajal ob pridevniški kategoriji do Ravnikarja (1815), pri starejših prekmurskih in kajkavskih pisih pa je celo ob določnem pridevniku redek (Orožen 1972: 106).

graben mir Gruben (LB 1545, II, 1072). **Prevzetneži** so mi izkopali jame (SP 1997, 900).

Nasha Dusha ie ſylnu polna tiga ſhpota od **tih Bogatih**, inu od tiga ſaſmahana od **tih Offertnikov** (TT 1557, 230a). Seer vol ist vnser seele / **der Stoltzen spott** / Vnd **der Hoffertigen** verachtung (LB 1545, II, 1078). Dovolj se je nasičevala naša duša z zasmehovanjem **samozaſtvenih**, z zaničevanjem **prevzetnih** (SP 1997, 906).

5.3 Približno tretjina konverznih samostalnikov ob sebi nima določnega člena. Ko smo ugotavljali vzroke in položaje, kdaj se je določni člen opuščal, so se pokazale določene zakonitosti. Ugotovili smo, da razlog za opustitev člena ni bil vedno v prevodni predlogi, kar se je dolgo časa mislilo, češ da gre za posnemanje po nemškem členu.³¹

5.3.1 Določni člen ob konverznem samostalniku so protestantski pisci opuščali iz razlogov, ki se jih ne da zanesljivo pojasniti, npr. *jest kvom pošilem preroke inu modre inu vpismi vučene, inu od nih nekatere bote vi vbijali; bogati inu vbozi morajo vkup biti; ti nejmaš gluhiga kleti, pred slepiga ništer položiti; ena postava domačimu inu ptujimu*. Razlog za odsotnost določnega člena ob konverznem samostalniku lahko iščemo tudi med preobiljem jezikovnih informacij, ki jih dobimo z rabo zaimka, tudi če ta ni neposredno pred posamostaljenim pridevnikom, tako da naknadno poudarjanje postane odveč, npr. *kateri z modrimi hodi, ta bo moder*.

5.3.2 Protestantski pisci so določni člen vsaj pred drugim delom vezalne, ločne ali stopnjevalne priredne zveze praviloma opuščali, ker je bil odveč, npr. v odlomku iz ene dolge predgovori, ki je avtorsko besedilo, je zapisano: *je postavlena tim krivim in nepokornim, tim nevernikom*

³¹ Kljub načelnemu izhodišču, da slovanski jeziki člena nimajo, se ob zgledu »Ktiro kravo si drajši prodal, to pisano al to črno« porodi misel, da v takem primeru ne gre za zaimek, temveč za člen. To je odločno zagovarjal Škrabec (1994, II: 209, op. 3), ki je odgovor iskal v zgodovinskem razvoju jezika, in sicer za rabo člena pred določnim pridevnikom, ki se po Kranjskem v 19. stoletju rabi nesklonljivo v vseh treh spolih, v starejših obdobjih pa se je še lahko sklanjal. Pridevnikom se je že v stari slovenščini kot znamenje določnega pomena pristavljali člen *ja, ja, je* (ob določni obliki pridevnika, npr. *dobrvr, dobraja, dobroje*), in sicer zadaj, kasneje pa spredaj *ta, ta, to*. Škrabec je zanikal nemški vpliv, ker člena ne rabimo pred samostalniki. Od druge polovice 19. stoletja sta bila nedoločni in določni člen zavestno preganjana iz knjižne norme, v slovenskih narečjih in pogovornih jezikih pa sta še izpričana. O tej problematiki prim. Kolarič (1961/62), Orožen (1972), Toporišič (1978, 1992), Vidovič Muha (1996), Praznik (1997).

inu grešnikom. Enako velja za prevedene besedne zveze, kot *ti modri inu zastopni*; *timu revnimu inu potrebnimu pomagajte hti pravdi*; *branite tiga boziga inu potrebniga*; *sodite timu bozimu inu tej siroti*. Kadar pa so ga protestantski pisci zapisovali ob vsakem nizajočem se konverznem samostalniku, določni člen deluje stilno zaznamovano. V konkretnem primeru ponavljanje določnega člana stopnjuje napetost, poudarja veličastnost dogodka in vzdušja, ko je Jezus na gori ozdravljaj, npr.:

Inu knemu prido ueliku Ludi, ty sebo perpelαιο, **hromce, slepce, mutce, kruleuce** inu drujih ueliku, inu te so metali pred Iesufuee noge, Inu on te osdraui, taku de so se ty Ludie szahudili, kadar so oni uidili, **te mutce** gouoriti, **te kruleue** sdraue, **te hrome** hoditi, **te slipe** uiditi, Inu so zheštli tiga Israelskiga Boga (TT 1557, 46).

5.3.3 Pisci so določni člen opuščali v pojasnjevalnem delu pristavčeno zložene besedne zveze, ki mu je jedro neosebna glagolska oblika, pridevnik ali samostalnik iz povedka, npr. *ta vekši dejl ludi, od modrih, vučeni inu oblastnih, neso hoteli terpeti*.

5.3.4 Za nekaterimi samostalniškimi in pridevniškimi zaimki se rabi le določna oblika pridevnika. V takem položaju se je tudi določni člen pred konverznim samostalnikom dosledno opuščal,³² npr. ob navzočnosti osebnih zaimkov *ti* in *vi*, npr. *o, ti maloveren*; *pojdite sem, vi žegnani*; *ve, vom bogatim*. Prav tako ga niso zapisovali za svojilnimi zaimki *moj, tvoj* in povratnosvojilnim *svoj*, npr. *rezgledaj to obličje tujga žalbaniga*; *kir sujmu žalbanimu pomaga*. Tudi kazalni zaimki *ta, leta, taisti, tak* ob sebi niso predvidevali določnega člana, npr. *de on eniga letih malih zblazne*; *inu far ima tigaistiga očiščeniga inu lete riči postaviti pred gospoda*. Določni člen se je opuščal tudi zaradi rabe nedoločnih zaimkov *nekaj* in *oben*, poljubnostnega *kaj*, nikalnega *ništer*, celostnega zaimka *ves*, zaimka *sam*, npr. *ne morete obeniga nečistiga, grdiga, gnušniga, kriviga inu grešniga poleg sebe imeti*; *nekaj nečistiga*; *kaj hudiga*,

³² A. Vidovič Muha (1996: 117–121) razlaga, da so osebni zaimki resda slovarsko (pojmovno) prazne, besedilno pa določne samostalniške besede, vezane na nedvoumno izražanje udeležencev govornega dejanja. Enako funkcijo opravljajo osebnosvojilni in povratnosvojilni zaimki kot pretvorbe osebnih, kazalni zaimki, oziralni in vprašalni zaimki. Med določne zaimke sodijo tudi totalni, nikalni in istostni. Po naših ugotovitvah je prav besedilna aktualizacija v smislu določnosti (spreminjanje jezikovnosistemske nedoločnosti v govorno določnost opravljajo t. i. aktualizatorji) verjetni razlog, da je določni člen ob posamostaljenem pridevniku ali deležniku redundanten in ga zato niso zapisovali.

kriviga inu nespodobniga; ništer nespodobniga, nepridniga; vsi verni; vse posvečeno v Izraeli ima; en sam nepokorni.

5.3.5 Protestanti so določni člen pred posamostaljenimi pridevniki opuščali tudi zaradi rabe števnikov, ki natančno določajo samostalnik, npr. nedoločnega *dosti: dosti bogatih so notri vrgli*.

6 Čeprav smo se omejili le na posamostaljenje pridevnikov in pridevniških deležnikov, lahko povzamemo, da je bila tvorba besed po konveziji v bibličnih besedilih 16. stoletja zaradi enostavnosti in ekonomičnosti produktiven postopek in v razmerju do drugih besedotvornih načinov v knjižnem jeziku precej razširjen. Primerjalna analiza je pokazala, da so konverzni samostalniki po večini stilno nezaznamovani. Rabljeni so v prenesenem pomenu; največkrat se oblikujejo po metonimičnem ali metaforičnem pomenskem prenosu. Po pričakovanju se je v sodobnem prevodu bibličnih besedil tehničnica nekoliko prevesila v prid postopku izpeljave, torej rabi izpridevniških tvorjenk s priponskimi obrazilnimi morfemi.

VIRI IN KRAJŠAVE

- BLiE 1833 = Jožef BURGAR, *LISTI IN EVANGELJI (MOLITVE PER SLU-SHBI BOSHJI S GLAVINO KERSHANSKIGA UKA)*. Ljubljana, 1833.
- ČC 1615 = Janez ČANDIK, *CATECHISMUS*. Augsburg, 1615.
- DEiL 1826 = Peter DAJNKO, *EVANGELIA INU LISTUVI*. Radgona, 1826.
- DK 1826 = Peter DAJNKO, *VELIKI KATEHIZEM*. Radgona, 1826.
- DB 1578 = Jurij DALMATIN, *BIBLIE, TV IE VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Tübingen, 1578.
- DC 1580 = Jurij DALMATIN, *CATEHISMVS*. Ljubljana, 1580.
- DPr 1580 = Jurij DALMATIN, *SALOMONOVE PRIPVVISTI*. Ljubljana, 1580.
- DB 1584 = Jurij DALMATIN, *BIBLIA*. Wittenberg, 1584.
- DJ 1575 = Jurij DALMATIN, *JEZVS SIRAH*. Ljubljana, 1575.
- DAG 1585 = Jurij DALMATIN, *AGENDA*. Wittenberg, 1585.
- GM 1813 = Jurij GOLLMAYR, *ŠVETA MAŠHA INO KERŠHANŠKO PRE-MIŠHLOVANJE IS ŠVETIGA PIŠMA SA VŠAK DAN MEŠCA, tudi DRUGE LEPE MOLITVE*. Molitve. (12. izdaja.) Ljubljana, 1813.
- GEiB 1780 = Ožbalt GUTSMANN, *EVANGELIE INO BRANIE ALI PISME* (nemško-slovenski). Celovec, 1780.
- GK 1790 = Ožbalt GUTSMANN, *TA VELKI KATEKISMUS S PRASHANJAMI INU ODGOVORMI*. Celovec, 1790.
- HEiL 1715 = HIPOLIT (Janez Adam GAIGER), *EVANGELIA INU LYSTUVI (CATECHISMUS)*. Ljubljana, 1715.
- JK 1779 = Jurij JAPELJ, *TA VELIKI KATEKISMUS S PRASHANJAMI INU ODGOVORMI* (nemško-slovenski). Ljubljana, 1779.
- JK 1787 = Jurij JAPELJ, *TA VELIKI KATEKISMUS S PRASHANJAMI INU ODGOVORMI* (2. izdaja). Ljubljana, 1787.
- JLiE 1787 = Jurij JAPELJ, *LYSTI INU EVANGELIA*. Ljubljana, 1787.
- JJ 1820 = Urban JARNIK, *JEDRO KERŠHANŠKIH REŠNIZ*. I. del. Celovec, 1820.
- JKJ 1852 = Luka JERAN, *KERŠANSKI JUNAK ALI MOLITVENE BUKVI-*

- CE ZA SLOVENSKE VOJAKE IN SPLOH KATOLIŠKE MLADENČE. Ljubljana, 1852.
- KNC 1688 = Matija KASTELEC, *NAVUK CHRISTIANSKI*. Ljubljana, 1688.
- KB 1566 = Sebastijan KRELJ, *OTROZHIA BIBLIA*. Regensburg, 1566.
- KPo 1567 = Sebastijan KRELJ, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.
- KrP 1839 = Anton KREMPL, *KRATKE PREDGE na vse nedele ino svetke zele-ga leta*. Pervi rasdelek. Gradec, 1839.
- KrSE 1843 = Anton KREMPL, *SVETI NEDELNI IN SVETEŠNI EVANGE-LJI*. Gradec, 1843.
- KK 1780 = Mikloš KÜZMIČ, *KRATKA SUMMA VELIKOGA KATEKIZ-MUSA*. Sopron, 1780.
- KKM 1783 = Mikloš KÜZMIČ, *KNIGA MOLITVENA*. Sopron, 1783.
- KSE 1840 = *SVETI EVANGELIOMI ZA NEDELE I SZVETKE CELOGA LETA (PRIDAVEK GLAVNIH ISZTIN KERSCSANSZKOGA NAVU-KA)* (3. izdaja). Radgona, 1840.
- KVK 1754 = Števan KÜZMIČ, *VÖRE KRSZTSANSZKE KRATKI NAVUK*. Halle, 1754.
- MB 1850 = Jožef MURŠEC, *BOGOČASTJE SV. KATOLŠKE CERKVE*. Gradec, 1850.
- PEiB 1741 = Franc Mihael PAGLOVEC, *EVANGELIA INU BRANIE (CA-TECHISMUS)*. Ljubljana, 1741.
- PZT 1742 = Franc Mihael PAGLOVEC, *SVESTI TOVARŠ ENGA SLEDNI-GA CHRISTIANA (CATECHISMUS)*. Ljubljana, 1742.
- PZT 1767 = Franc Mihael PAGLOVEC, *SVESTI TOVARŠ (CATECHI-SMUS)* (4. izdaja). Ljubljana, 1767.
- PC 1760 = Ignacij PARHAMMER, *CATECHISMUS*. Ljubljana, 1760.
- PKS 1777 = Ignacij PARHAMMER, *KNISHIZA SPITAVANYA TEH PET GLAVNIH SHTÜKOV KERSHANSKEGA NAVÜKA*. Gradec, 1777.
- PK 1768 = Marko POHLIN, *TA MALE CATECHISMUS*. Dunaj, 1768.
- SP 1853 = Jožef STIBIEL (zbral ŠTEFAN KOCIANČIČ), *PRIDIGE INO DRUGI SLOVENSKI SPISI*. Gorica, 1853.
- ŠP 1835 = Anton ŠERF, *Predge na vse Nedele no Svetke*. Gradec, 1835.
- ŠNP 1814 = P. Paškal ŠKRBINC, *NEDÉLSKE PRIDIGE*. I. del. Ljubljana, 1814.
- ŠEiL 1672 = Janez Ludvik SCHÖNLEBEN, *EVANGELIA INU LYSTUVI (CATECHISMUS)*. Gradec, 1672.
- SSE 1845 = Anton Martin SLOMŠEK, *SVETI EVANGELJI (KATEKISEM SVETE KATOLSHKE VERE)*. Celje, 1845.

- SK 1851 = Anton Martin SLOMŠEK, *MALI KATEKISEM ZA PERVOŠOLCE*. Dunaj, 1851.
- SK 1869 = Anton Martin SLOMŠEK, *MALI KATEKIZEM ZA PERVOŠOLCE* (ponatis). Dunaj, 1869.
- TKN 1770 = Franc Ksaver TAUFFERER, *KRATKI SAPOPADIK KERSHANSKIGA NAVUKA SA OTROKE INU KMETISKE LUDY*. Ljubljana, 1770.
- TKN 1804 = Franc Ksaver TAUFFERER, *KRATKI SAPOPADIK KERSHANSKIGA NAVUKA SA OTROKE INU KMETISHKE LUDY* (ponatis). Ljubljana, 1804.
- TeC 1715 = Ferenc TEMLIN, *MALI CATECHISMUS*. Halle, 1715.
- TA 1550 = Primož TRUBAR, *Abecedarium vnd der klein Catechismus*. Tübingen, 1550.
- TC 1550 = Primož TRUBAR, *Catechismus*. Tübingen, 1550.
- TT 1557 = Primož TRUBAR, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen, 1557.
- TPs 1566 = Primož TRUBAR, *Ta Celi Pfalter Davidou*. Tübingen, 1566.
- TC 1555 = Primož TRUBAR, *CATECHISMVS*. Tübingen, 1550.
- TO 1564 = Primož TRUBAR, *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen, 1564.
- TC 1575 = Primož TRUBAR, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen, 1575.
- VKN 1811 = Valentin VODNIK, *KERSHANSKI NAVUK SA ILLISKE DESHELE*. Ljubljana, 1811.

češ. – češko	SJSPP – Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (Poskusni snopič)
grš. – grško	slk. – slovaško
hebr. – hebrejsko	sln. – slovensko
ital. – italijansko	SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970–1991)
klruss. – belorusko	stcsl. – starocerkvenoslovansko
kor. – koroško	srvn. – srednjevisokonemško
lat. – latinsko	stvn. – starovisokonemško
nem. – nemško	vzhšt. – vzhodnoštajerska knjižna različica
osr. – osrednjeslovenski knjižni jezik	
p. – poljsko	
prekm. – prekmurski knjižni jezik	
SBL – Slovenski biografski leksikon	

LITERATURA

- AHAČIČ, K., 2003: Od naslovnikov knjig do rabe slovenščine v cerkvi: nekaj vprašanj slovenske zgodovinske sociolingvistike 16. stoletja. *Jezik in slovstvo* 48/6. 3–24.
- 2007a: Viri za prevod svetopisemskih besedil pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja in nekatere tehnike prevajanja. *Slavistična revija* 55/3. 505–529.
- 2007b: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Zbirka *Linguistica et philologica*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ALASIA DA SOMMARIPA, G., 1607: *VOCABOLARIO ITALIANO E SCHIAVO*. Videm.
- AVERBUH, K. Ja., 1986: Terminologičeskaja variantnost'; teoretičeskij i prikladnoj aspektu. *Voprosy jazykoznanija* 6. 38–49.
- BABIĆ, S., 1986: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrta za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filologiju.
- BAJEC, A., 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika. I Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana.
- 1952: *Besedotvorje slovenskega jezika. II Izpeljava slovenskih pridevnikov. III Zloženske*. Ljubljana.
- BELOSTENEC, I., 1740: *Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aeriarium*. I. *Gazophylacium latino-illyricum*, II. *Gazophyladum illiryco-latinum*. Zagrabiae. Reprint: Zagreb, 1973.
- BEZLAJ, F., SNOJ, M., FURLAN, M., KLEMENČIČ, S., 1976, 1982, 1995, 2005, 2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. I/A–J, II/K–O, III/P–S, IV/Š–Ž, V/Kazala. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- BOŠKOVIČ, R., 1984: *Osnovy sravnitel'noj grammatiki slavjanskih jazykov. Fonetika i slovoobrazovanije*. Sostavila i perevela N. M. Elkina. Moskva.
- BREZNIK, A., 1926: Slovenski slovarji. V: *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 3. 110–174.

- 1938: Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 33. 17–32, 87–98, 147–165.
- 1982: *Jezikoslovne razprave*. Zbral in ur. J. Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica.
- BRIŽINSKI SPOMENIKI**, 1993. Znanstvenokritična izdaja. Ur. F. Bernik in drugi. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede.
- CERKEV NA SLOVENSKEM**, 1971. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat.
- CIGALE, M., 1860: *Deutsch=slovenisches Wörterbuch* I-II. Laibach: Gedruckt bei Josef Blasnik.
- 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. *Deutsch=slovenische wissenschaftliche Terminologie*. Ljubljana: Matica slovenska.
- DANILENKO, V. P., 1977: *Russkaja terminologija*. Moskva.
- DIVKOVIĆ, M., 1900: *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. Izdanje drugo. Zagreb.
- DOBROVOLJC, H., 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Zbirka Lingua Slovenica. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- DVORECKIJ, J. H., 1976: *Latinsko-russkij slovar'*. Izdaniye vtoroe, pererabotannoe i dopolnennoe. Moskva.
- ENCIKLOPEDIJA SLOVENIJE**, 1987–2002. Šestnajst knjig. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- FERLUGA-PETRONIO, F., 1984: *La chiesa in Slovenia*. Trieste.
- FINKA, B., (ur.), 1984, 1985, 1986: **RJEČNIK HRVATSKOGA KAJKAVSKO-GA KNJIŽEVNOG JEZIKA**. Knjiga prva/Svezak 1, 2, 3. Zagreb.
- 1988, 1989, 1991. Knjiga druga/ Svezak 4, 5, 6. Zagreb.
- 1995, 1999. Knjiga treća/Svezak 7, 8. Zagreb.
- FRINTA, J., 1918: *Náboženské názvosloví československé. Jazykozpytný rozbor s doklady z naší reformační literatury*. Praha.
- FURLAN, M., 1990: Etimologija in besedotvorje. *Slavistična revija* 38/4. 363–369.
- 2003: Podaljšava – praslovanski izpridevniški besedotvorni vzorec. *Slavistična revija* 51/Posebna številka. 13–26.
- 2007: Slovenščina v Alasijevem Italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607. V: *Živeti mejo: Zbornik SDS*. Ur. M. Košuta. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 290–306.
- GRABNER-HAIDER, A., KRAŠOVEC J., 1984: *Biblični leksikon*. Celje: Mohorjeva družba.
- GRAFENAUER, I., 1916: Stiški (Ljubljanski) rokopis. *Dom in svet* 29. 239–243, 311–316.
- 1931: Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva. *Časopis za sloven-*

- ski jezik, književnost in zgodovino* 8. Ur. F. Kidrič, R. Nahtigal, F. Ramovš. 68–117.
- 1934: O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva. *Dom in svet* 47. 350–371, 480–514.
- 1958: Celovski rokopis iz Rateč, podružnice beljaške fare pri Mariji na Zilji. V: *Razprave SAZU*. Razred za filološke in literarne vede 3. 1–63.
- GUTSMANN, O., 1789: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschen windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*, Klagenfurt. Obrnjena verzija slovarja: Ludwig Karničar. Reprint: Graz, 1999.
- HABDELIĆ, J., 1670: *Dictionar, ili Rechi Szloven[szke]*. Gradec. Reprint: Zagreb, 1989.
- HIPOLIT, J. A. G., 1711–12: *Dictionarium trilingue*. Stabejevi izpisi iz rokopisa, ki jih hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- HUMAR, M. (ur.), 2001: *Paglovčev zbornik*. Kamnik.
- JAKOPIN, F., 1973: K vprašanju substantivizacije pridevniških besed v slovenskih jezikih. V: *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. M. Kmecl. Ljubljana. 83–91.
- JAMBREŠIĆ, A., 1742: *Lexicon Latinum interpretatone Illyrica, Germanica, et Hungarica locuples, in usum potissimum studiosae juventutis digestum, ab-. Zagrabiae*. Reprint: Zagreb, 1992.
- JANEŽIČ, A., 1867: *Deutsch-slovenisches Sachen-Wörterbuch für Schule und Haus*. Klagenfurt.
- JAZBEC, H., 2007: *Nemške izposojenke pri Trubarju na primeru besedila Ena dolga predgovor*. Zbirka *Linguistica et philologica* 17. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- JESENŠEK, M., 2000/01: Stične točke pri oblikovanju slovaškega in prekmurskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* XLVI/7–8. 297–304.
- 2005a: Nastanek in razvoj prekmurskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 53/1. 1–12.
- 2005b: Zgodovinska dinamika prekmurskega jezika. V: *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Murska Sobota, Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 69–80.
- JESENŠEK, V., 2000: Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergentnosti. V: *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije* 2. Ur. I. Štrukelj. Ljubljana. 236–247.
- KARPLUK, M., 2001: *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*. Kraków.
- KASTELEC, M., VORENC, G., 1680–1710: *Dictionarium latino-carniolicvm*. Obrnjena verzija slovarja: J. Stabej. Reprint: Ljubljana, 1997.

- KATEKIZEM KATOLIŠKE CERKVE, 1993. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.
- KATIČIČ, R., (ur.), 2002: *RJEČNIK HRVATSKOGA KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA*. Knjiga treća/Svezak 9. Zagreb.
- 2005. Knjiga četvrta/Svezak 10. Zagreb.
- KIDRIČ, F., 1919: *Die protestantische Kircheordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Heidelberg.
- 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva I–IV. Od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- KLICH, E., 1927: *Polska terminologija chrześcijańska*. Poznan.
- KOLARIČ, R., 1961/62: Določni in nedoločni spolnik v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 6/2. 40–44.
- KRŽIŠNIK, E., 1986: Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordningi. V: *Obdobja 6. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. B. Pogorelec, J. Koruza. Ljubljana. 435–445.
- 1987: Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let. V: *Obdobja 7. Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. F. Zadavec, J. Koruza, A. Skaza, J. Toporišič. Ljubljana. 517–532.
- 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/2. 133–154.
- 2000: Biblične stalne zveze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in v slovenskem jeziku. V: *Razprave Dissertationes 17* [Razred 2]. Razred za filološke in literarne vede SAZU. 67–80.
- LÄGREID, A., 1967: *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugenstaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Wiesbaden.
- LEGAN RAVNIKAR, A., 1998: Liturgična terminologija v Dajnkovih katekizimih. V: *Dajnkov zbornik*. Zora 3. Ur. M. Jesenšek, B. Rajh. Maribor: Slavistično društvo. 171–181.
- 2001/2002: *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- 2002a: Diferencialni razvoj obredne terminologije v pokrajinskih knjižnih različicah 18. stoletja in začetka 19. stoletja. V: *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*. Zora 18. Ur. M. Jesenšek, B. Rajh, Z. Zorko. Maribor: Slavistično društvo. 354–366.
- 2002b: Liturgična terminologija v protireformaciji in baroku. *Jezikoslovni zapiski* 8/1. 13–27.
- 2003: Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika. V: *Obdobja 20. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slo-

- venščino kot drugi/tuji jezik Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete. 563–580.
- 2004a: Krščanska terminologija v Pleteršnikovem slovarju. V: *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ur. M. Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, Pišece: Pleteršnikova domačija. 133–146.
- 2004b: Nekaj tipov zamenjav krščanskih terminov po slovenskih besedilnih virih. V: *Terminologija v času globalizacije. Zbornik prispevkov s simpozija Terminology at the time of globalization*. Ur. M. Humar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 245–263.
- 2005: O terminoloških besednih zvezah v krščanski terminologiji preteklih dob. V: *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Zora 32. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 334–352.
- 2006a: Liturgična terminologija v procesu oblikovanja enotne knjižne norme sredi 19. stoletja. V: *Diabronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Zora 41. Ur. M. Koletnik, V. Smole. Maribor: Slavistično društvo. 519–527.
- 2006b: Vodnik v Škrabčevih očeh. *Škrabčeva misel V: Zbornik s simpozija 2005*. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 177–186.
- 2007a: Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja. V: *Obdobja 24. Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ur. I. Orel. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 283–300.
- 2007b: Izpridevniški krščanski termini v knjižni normi do srede 19. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* 13/1–2. 251–265.
- 2007c: Izsamostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 55/1–2. 191–209.
- 2007č: O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. *Riječ* 13/2. *Časopis za slavensku filologiju*. Rijeka. 108–127.
- 2008a: Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah. *Slavistična revija* (v tisku).
- 2008b: »Vodnikovo« besedje v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. V: *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Zora 56. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta. 132–142.
- LOGAR, T., 1974: Slovenska narečja. V: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Informativni zbornik*. Ur. M. Kmecl, T. Logar, J. Toporišič. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 91–102.

- LUTHER, M., 1545: *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrifft, Deudsch auff's new zugericht*. Wittenberg. Reprint: DTV, München, 1974, Band I–III.
- MEGISER, H., 1603: *Thesaurus polyglottus*. Slovensko-latinsko-nemški slovar. Slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni izpisal in uredil Jože Stabej. Reprint: Ljubljana, 1977.
- MERŠE, M., 1989a: Izpridevniški glagoli v Dalmatinovi Bibliji. *Slavistična revija* 37/1–3. 189–200.
- 1989b: Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji. V: *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja*. Ur. F. Jakopin. Ljubljana: SAZU. 149–162.
- 1990: Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze. V: *Razprave – Dissertationes*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede. 163–179.
- 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Aspect and aktionsart in the 16th century Slovene literary language*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede.
- 1998: Vidsko soodnosni glagoli v Pleteršnikovem slovarju. V: *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar: Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Ur. J. Toporišič. Novo mesto. 27–42.
- 2003: Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih). *Slavistična revija* 51/ Posebna številka. 81–103.
- 2004: Besednovrstna in druga slovnična problematika besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* 10/1. Ljubljana. 7–32.
- 2005a: Glagolski priponi -ova- in -ava- v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. V: *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Zora 32. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 353–379.
- 2005b: Portret slovenskega literarnega jezika vtoroj polovini XVI veka v slovarjih Megizera. V: *Istorija i kul'tura slavjan v zerkale jazyka: Slavjanskaja leksikografija*. Moskva. 80–82.
- 2006: Megiserjeva slovarja in oblikujoča se knjižnojezikovna norma v 16. stoletju. *Stati inu obstati* 3–4. *Revija za vprašanja protestantizma*. Celje. 123–137.
- 2007a: Prepoznavnost in značilnosti besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Slavistična revija* 55/1–2. 65–84.
- 2007b: Prikaz poklicnih dejavnosti v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. V: *Besedje slovenskega jezika*. Zora 50. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 99–126.
- 2008: Gradivska problematika zgodovinskega slovaropisja (ob Kreljevem in Juričičevem besedju v Pleteršnikovem slovarju). V: *Od Megiserja do ele-*

- ktronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Zora 56. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta. 307–325.
- MERŠE, M., (Red.), AHAČIČ, K., LEGAN RAVNIKAR, A., NARAT, J., NOVAK, F., PREMK, F., 2006: *Wortschatz der slowenischen Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts*. V: J. KRAŠOVEC (ur.), M. MERŠE (ur.), H. ROTHE (ur.). Matthäus-Evangelium (1555). Paulus, Römerbrief (1560). Paulus-Briefe (1561, 1567). Psalter (1566). Neues Testament (1581–1582). Pentateuch (1578). Proverbia (1580). Biblia Slavica, Ser. 4, Südslavische Bibeln, Bd. 3. Paderborn [etc.]: F. Schöningh, 2006, [99]–325.
- MERŠE, M., NOVAK, F., 1996: Besedišče Brižinskih spomenikov v luči protestantskega besedišča 16. stoletja. V: *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ur. J. Kos, F. Jakopin, J. Faganel, P. Štih, M. Smolik, D. Dolinar. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, SAZU. 289–301.
- MERŠE, M., NOVAK, F., s sodelovanjem PREMK, F., 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MIKHAILOV, N., 1998: *Frühslowenische Sprachdenkmaler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV Jh bis 1550)*. Amsterdam-Atlanta.
- 2002: *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst: Mladika.
- MIKLOŠIČ, F., 1867: *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*. Wien.
- 1875: *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Eine sprachgeschichtliche Untersuchung*. Wien.
- 1886: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien.
- MURKO, A. J., 1833: *Šlověnsko-Němšhki in Němšhko-Šlověnski rōzhni befědnik*. Gradec.
- MURŠEC, J., 1850: *Bogočastje sv. katolske cerkve*. Gradec.
- NARAT, J., 1989: *Sininimi v jeziku Jurija Dalmatina (izvor, pomenske in stilistične funkcije)*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- 1996: Izrazi za 'učenec' pri slovenskih protestantskih piscih. V: *III. Trubarjev zbornik*. Ur. F. Jakopin, M. Kerševan, J. Pogačnik. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani in Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 263–272.
- 1998: Sopomenke v Pleteršnikovem slovarju. V: *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar: Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Ur. J. Toporišič. Novo mesto. 55–77.
- 2006: Sebastijan Krelj v Škrabčevih očeh. V: *Škrabčeva misel V*. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- NOVAK, F., 1985: *Slovar prekmurskega beltinskega govora*. Murska Sobota.
- NOVAK, F., 1982: Vprašanja pomenske analize leksike starejših obdobj. V: *Leksikografija i leksikologija*. Beograd-Novi Sad. 163–169.

- 1984: Pomenske značilnosti besednega zaklada slovenskih protestantskih piscev. V: *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. J. Koruza. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 285–304.
- 1986: Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev. V: *Obdobja 6. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. B. Pogorelec, J. Koruza. Ljubljana. 389–402.
- 1998a: Besedje Trubarjevega dela Catechismus z dveima izlagama iz l. 1575. V: *Obdobja 17. Vatroslav Oblak*. Ur. A. Šivic-Dular. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 233–249.
- 1998b: Samostalniška večpomenskost v knjižni slovenščini 16. stoletja glede na prevodne zglede. *Slavistična revija* 46/1–2. 83–94.
- 1998c: Večpomenskost in strokovno izrazje. V: *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje. Zbornik referatov s posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju*. Ur. M. Humar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 113–117.
- 2001: Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme. V: *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*. Ur. M. Kerševan. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 103–120.
- 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Zbirka *Linguistica et philologica*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2006: Predponi v- in u- v jeziku slovenskih protestantskih piscev. *Stati inu obstatu* 3–4. *Revija za vprašanja protestantizma*. Celje. 138–159.
- 2007a: Pomen dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za oblikovanje slovenskega strokovnega jezika in stilistike strokovnih besedil. V: *Obdobja 24. Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ur. I. Orel. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete. 263–282.
- 2007b: Vloga jezikoslovja v razvoju besedja. V: *Besedje slovenskega jezika*. Zora 50. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 82–98.
- NOVAK, F., JAKOPIN, F., MERŠE, M., 1996: Karakteristika besedišča slovenskih protestantov. V: *III. Trubarjev zbornik*. Ur. F. Jakopin, M. Kerševan, J. Pogačnik. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani in Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 293–307.
- NOVAK, V., 1988a: *Odzadnji slovar stare knjižne prekmurščine*. Seznam besed hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. Tipkopis.

- 1988b: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Poskusni snopič. Ljubljana: ZRC SAZU.
- 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- OBLAK, V., 1889: Starejši slovenski teksti I. *Letopis Matice slovenske*. 122–160.
- OREL, I., 1998: Prvine enojezičnega slovaropisja v Pleteršnikovem slovarju. V: *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar: Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Ur. J. Toporišič. Novo mesto. 113–125.
- 2005: Izmenjava in ustaljevanje besedja v slovenskem dvojezičnem slovaropisju 19. stoletja. V: *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Zora 32. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 391–416.
- OROŽEN, M., 1968: Kategorija abstraktnih samostalnikov v slovenskem knjižnem jeziku. V: *Zbornik za filologiju i lingvistiku XI*. Novi Sad. 211–218.
- 1972: K določnemu členu v slovenščini. *Slavistična revija* 20/1. (*Bajčev zbornik*.) 106–114.
- 1980: Besedotvorne pomenske kategorije knjižnih besedil v začetku 19. stoletja. V: *XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: PZE za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 24–33.
- 1981: Slovenski knjižni jezik in zaton pokrajinskih različic v prvi polovici 19. stoletja. V: *Obdobja 2. Romantika v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. B. Paternu, F. Jakopin, J. Koruza. Ljubljana. 421–439.
- 1985/86: Vprašanja prekmurskega knjižnega jezika ob osrednjeslovenskem in kajkavskem hrvaškem. *Jezik in slovstvo* 31. 191–197.
- 1986a: Molitveni obrazci starejših obdobij v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 34/1. 35–56.
- 1986b: Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja (Ob Cigaletovem nemško-slovenskem terminološkem slovarju). V: *Slovenski jezik v znanosti* 1. Zbornik prispevkov. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana. 133–149.
- 1986c: Sledovi starocerkvenoslovske terminologije v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika. V: *Jugoslovanski seminar za strane slaviste* 36. Novi Sad. 7–15.
- 1986č: Vprašanja sintaktične interference v Dalmatinovem prevodu Biblije 1584. *Razprave ZIFF-a*. Ljubljana. Citirano po knjižni izdaji 1996c.
- 1987a: Kreljev jezikovni koncept. V: *XXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. A. Šivic-Dular. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani. 19–40.
- 1987b: Trubarjev jezikovni nazor in njegov knjižni sistem v obrednih besedilih. V: *Jugoslavenski seminar za strane slaviste* 37. Novi sad. 13–28. Citirano po knjižni izdaji 1996c.

- 1988: Stari obredni jezik v Prekmurju in Porabju. V: *III. Nemzetközi Slavisztikai Napok*. Szombathely. 93–106.
- 1989a: Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovanščine. V: *Obdobja 10. Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana. 87–101.
- 1989b: Vprašanja prekmurskega knjižnega jezika (ob osrednjeslovenskem in kajkavskem hrvaškem). V: *Slavica Slovaca* 24. Bratislava. 247–254.
- 1991: Fran Miklošič – raziskovalec slovanske obredne terminologije. V: *Miklošičev zbornik*. Maribor: Kulturni forum Maribor in SDS. 137–163.
- 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovenskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1. 143–160.
- 1996a: Brižinski spomeniki v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika. V: *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ur. J. Kos, F. Jakopin in J. Faganel s sodelavci. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. 323–329.
- 1996b: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut.
- 1996c: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- OROŽEN, M. (ur.), 2005: *Tinjska rokopisna pesmarica*. Zora 40. Maribor: Slavistično društvo.
- POGAČNIK, J., 1998: *Slovenska književnost I*. Ljubljana: DZS.
- POGORELEC, B., 1973/74: Pomen starogorskega spomenika za zgodovino slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 19/6-7. 198–203.
- 1974a: Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika. V: *X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture (dodatek)*. Ur. T. Logar. Ljubljana. 1–11.
- 1974b: Razvoj slovenskega knjižnega jezika. V: *Slovenski jezik, literatura in kultura. Informativni zbornik (dodatek)*. Ur. M. Kmecl, T. Logar, J. Toporišič. Ljubljana. 1–24.
- 1994: Cerkevno življenje in slovenščina v javnosti v sedemnajstem stoletju. V: *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628*. Ur. W. Drobesh. Klagenfurt. 551–561.
- POHLIN, M., 1781: *Tu malu besedishe treh jesikou*. Faksimile prve izdaje v Ljubljani: München, 1972.
- PLETERŠNIK, M. 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar I–II*. Ljubljana. Reproducirani ponatis, 1974.
- 2006a: *Slovensko-nemški slovar I–II*. Transliterirana izdaja. Prvi del A–O. Drugi del P–Ž. Ur. M. Furlan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Slovarji)

- 2006b: *Slovensko-nemški slovar* I–II. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Amebis. [Elektronski vir.]
- PRAZNIK, Z., 1997: Določna in nedoločna oblika pridevnika pri Škrabcu (in v slovenskem jezikoslovju). *Škrabčeva misel II: Zbornik s simpozija '96*. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 71–84.
- PREMK, F., 2003a: Leksem ofer. *Riječ* 9/1. *Časopis za filologiju*. Rijeka. 67–81.
- 2003b: O izvornih biblicizmih v Trubarjevem Katekizmu 1550. V: *Obdobja* 20. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete. 605–616.
- PRIESTLY, T., 1999: On Derivational Productivity in Slovene with Notes on Lexical Frequency and Awareness of the Norm. *Slovenski jezik. Slovene Linguistic Studies*. Ur. M. Snoj in drugi. Ljubljana: ZRC SAZU, ISJ Frana Ramovša. USA: University of Kansas, Lawrence. 3–32.
- PROTESTANTSKI KATEKIZEM, 1995. Ur. odbor L. Jošar s člani. Ljubljana: Enotnost, Evangeličanska cerkev v Sloveniji.
- PUTANEC, V., 1979: *Mali diferencialni hrvatsko-slovenski rječnici iz 1578, 1584 in 1592*. Zagreb: Rad JAZU 376. 159–215.
- RAJH, B., 1998: *Knjižnojezikovno delo Petra Dajnka kot poskus standardizacije vzhodnoslovenskega narečja*. Doktorsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- 2002: *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. Zora 19. Maribor: Slavistično društvo.
- 2003: Besedje in besedne zveze v severozahodnoprleškem govoru. V: *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*. Zora 25. Ur. Z. Zorko in M. Koletnik. Maribor: Slavistično društvo. 118–134.
- RAJHMAN, J., 1977: *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, zgodovinskih in jezikovnih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni tisk.
- RIGLER, J., 1967: O akcentuaciji sufiksa -ost. *Slavistična revija* 15. 218–229.
- 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede.
- RUPEL, M., 1959/60: Slovenski katekizem iz l. 1615. *Slavistična revija* 12. 104–113.
- 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SKOK, P., 1971–1974: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I/A–J, II/K–P, III/P–Ž, IV/Kazala*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA I–V, 1970–1991. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

- SLOVENSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON, 1933–1952: Pleteršnik Maks. Ljubljana. 381–384 (Anton Breznik).
- SLOVENSKI PRAVOPIS, 2001. Ur. odbor J. Toporišič in drugi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SMOLIK, M., 1973/74: Slovenščina v obrednikih. *Jezik in slovstvo* 19. 117–23.
- 1984: Zlati jubilej slovenskega obrednika (Slovenščina v obrednikih IV). *Bogoslovni vestnik* 44. 97–115.
- 1992: Slovenski katekizmi sv. Petra Kanizija. V: *Redovništvo na Slovenskem. Jezuiti*. Ljubljana. 180–188.
- 1995: *Liturgika. Pregled krščanskega bogoslužja*. Celje: Mohorjeva družba.
- SNOJ, A. S., 1985: Naši katehetski viri in učbeniki do razsvetljenstva. *Bogoslovni vestnik* 45. 43–62.
- 1986: Naši katehetski viri in učbeniki od razsvetljenstva do srede dvajsetega stoletja. *Bogoslovni vestnik* 46. 389–410.
- SNOJ, M., 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- STRAMLJIČ BREZNIK, I., 1999: *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*. Zora 7. Maribor: Slavistično društvo.
- 2004a: *Besednodružinski slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek za iztočnice na B. ZORA* Priročniki 1. Maribor: Slavistično društvo.
- 2004b: Miklošičeva obravnava tvorjenk s priponskim obrazilom *-stvo* in stanje v današnjem knjižnem jeziku. V: *Besedoslovje v delih Frana Miklošiča*. Zora 31. Ur. Z. Zorko, M. Koletnik. Maribor: Slavistično društvo. 168–178.
- STRIEDTER-TEMPS, H., 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden.
- SUPERANSKAJA, A. V., PODOL'SKAJA, N. V., VASIL'eva, N. V., 1989: *Obščaja terminologija: Voprosy teorii*. Moskva.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze*, 1997. Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov (2., pregledana izdaja). Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- ŠETKA, J., 1976: *Hrvatska krščanska terminologija*. II. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje. Split.
- ŠIVIC-DULAR, A., 1992: Pojem panonskoslovenski pri Miklošiču. V: *Obdobja* 13. *Miklošičev zbornik*. Ur. J. Toporišič, T. Logar, F. Jakopin. Ljubljana: SAZU, Univerza v Ljubljani, Univerza v Mariboru. 49–357.
- ŠKOFIC, J., 2001: Besede za semenj, žegnanje (farni praznik) in blagoslov v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA). *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. 267–292.
- ŠKRABEC, S., 1994, 1994, 1995, 1998: *Jezikoslovna dela I–IV*. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- ŠKRUBEJ, K., 2002: »*Ritus gentis*« *Slovanov v Vzhodnih Alpah. Model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

- TOPORIŠIČ, J., 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisa, oblike, tvorba, besede). *Slavistična revija* 20/3. 285–318.
- 1978: Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 26/3. 287–304.
- 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1992a: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 1992b: Jezikoslovna obravnava. V: *Stiški rokopis: Študije*. Ljubljana.
- 1995: Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. *Slavistična revija* 43/3. 277–291.
- 1998: Življenje, delo in pomen Maksa Pleteršnika. V: *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar: Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Ur. J. Toporišič. Novo mesto. 176–180.
- 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.
- ULUHANOV, I. S., (ur.) 1994: *Issledovanija po istoričeskomu slovoobrazovaniju*. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut ruskogo jazyka.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1978: Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede. *Slavistična revija* 26/3. 253–276.
- 1984: Tipološke lastnosti besedotvorne skladnje. V: *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. J. Koruza. Ljubljana: Oddelek za slovanse jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani. 305–319.
- 1986: Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi. V: *Obdobja* 6. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. B. Pogorelec, J. Koruza. Ljubljana. 349–374.
- 1988a: Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. V: *XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. B. Pogorelec. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani. 83–91.
- 1988b: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
- 1989a: Zgradba glagolskih tvorjenk v Vorenčevem slovarju. V: *Obdobja* 9. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. A. Skaza, A. Vidovič Muha, J. Sever. Ljubljana. 275–289.
- 1989b: Zgradba neglagolskih tvorjenk v Vorenčevem slovarju. *Slavistična revija* 37/1–3 (*Riglerjev zbornik*). 171–188.
- 1989c: Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih. V: *Obdobja* 10. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana. 51–62.
- 1992: Besedotvorna tipologija »novoslovenskega« gradiva pri Miklošiču. *Obdobja* 13. *Miklošičev zbornik*. Ur. J. Toporišič, T. Logar, F. Jakopin. Ljubljana: SAZU, Univerza v Ljubljani. 173–191.

- 1994: Aktualnost slovaropisnih načel Pleteršnikovega slovarja. V: *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. M. Orožen. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 99–109.
- 1996: Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika (Ob Kopitarjevi slovnicu). V: *Obdobja 15. Kopitarjev zbornik*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 115–130.
- 1997a: Razmerja med leksemi in homonimija. V: *Slovar slovenskih homonimov/Júlia Bálint*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 7–16.
- 1997b: Tipologija slovenskih ustreznih nemških zloženkam v Gutsmanovem slovarju. V: *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave. Zbornik referatov*. Ur. B. Pogorelec. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 39–54.
- 1999: Imenska zveza v slovenščini (kontrastivno z nemščino). V: *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika. Skripta 3*. Ur. M. Bešter. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 9–12.
- 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- VODNIK, V., 1804–1819: *Slovensko-nemški slovar*. [Rokopis.] Kartoteko gesel hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- WIEHL, I., 1974: *Untersuchungen zum Wortschatz der freisinger Denkmäler. Christliche Terminologie*. München: Verlag Otto Sagner.
- 1981: Die Rechtswörter in den Freisinger Denkmälern. V: *Studia slavica* (Beiträge zum VIII. Internationalen Slawisten Kongress in Zagreb 1978). Giessen. 59–80.
- ZORKO, Z., 1995: Besedni red v prekmurščini. V: *Nemzetközi Szlavisztikai Napok V. / szerkesztette Gadányi Károly*. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola. 832–841.
- 1998: Besedni red v severovzhodnih slovenskih narečjih. V: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Zora 6. Maribor: Slavistično društvo. 225–233.
- ZULJAN, D., 2003: Nekaj besednorednih posebnosti v nadiškem in briškem narečju. *Jezikoslovni zapiski* 9/2. 59–80.
- ŽELE, A., 1997: Slovenski razvoj besedotvornih pomenov pri izglagolskih samostalnikih, posebno pri glagolniku. *Slovenski jezik. Slovene Linguistic Studies*. Ur. M. Snoj in drugi. Ljubljana: ZRC SAZU, ISJ Frana Ramovša. USA: University of Kansas, Lawrence. 69–90.

Listkovna kartoteka s popolnimi izpisi iz del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Hrani Sekcija za zgodovino jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Listkovna kartoteka z delnimi izpisi iz večine del, navedenih v: *Viri in krajšave*. Hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

KAZALO OBRAVNAVANIH ENOBESEDNIH TERMINOV

- absolucija/absolucia 18, 21, 26
absolutio 26
advent 18, 74
agnec 105
ajd/hajd 18, 57, 76
ajdinja/ajdenja 148
ajfer 18, 63
aldov 57, 76, 58, 91, 93, 94, 95
alduvanje 51, 57, 93, 126
almoštvo 52, 76, 80
almožna 18, 62, 63, 76, 79
almožnodajanje 53, 127, 151
altar 18, 41, 50, 74, 113
amen 49, 58,
andoht 18, 63
angel/angelj 28, 43, 50, 73, 74, 79,
96, 97, 99, 115
angelc 43, 96, 97, 99, 152
angelček 79, 96, 97
angelec/angeljec 79, 97
angyel/angyeo/anjgel 50, 96, 99
antikrist 43, 81, 98, 154
apat 74
apatica 148
apatnija 150
apatur 148
apostol/apostelj 22, 39, 40, 50
apostolstvo/aposteljstvo 80, 141
apoštol 40, 50
apoštolstvo 143
arcat 18, 24, 32
archangel/arhangel 81, 96, 154
archidiakon/arhidiakon 81, 154
arhiepiškopuš 154
arkangyjel/arkangyeo 96, 154
avemarija 32, 107, 151
balovanje 123
batrivitel/batriviteo 57, 76, 134
batriviteljica 76
batrivnost 160
batrivost 52, 160,
benediktinar 133, 145, 146
bernardiner 133, 145
beseda 21, 28, 39, 54, 107, 111, 112
besednica 39, 132, 146
besednik 24, 41
bič 76
bičuvanje 126
bidertaufer 133, 151
binkošta/binkošti 55, 58, 74
birma 55, 61, 76, 79, 167
birmanec 61, 62, 79, 167
birmani 170
birmanje 79
blago 48
blagor 128
blagoslav 128
blagoslavljanje 64
blagoslavljeni/blagoslavljeni 64, 181
blagoslavljenje 12,
blagoslov 51, 64, 65, 128
blagoslovljeni 165, 170
blagoslovljenje 126, 127
blaženstvo 52, 53, 162

- blažilo 64
 bližnji 17, 21, 164
 Bog 10, 17, 24, 37, 42, 49, 73, 79,
 108, 109, 110, 115
 bogabojaznost 161
 bogaboječ 163, 174
 bogaboječi 163, 174
 bogaboječnost 160
 bogarodica 133, 166
 bogarodnost 160
 bogastvo/bogatstvo 24, 41, 42, 47,
 108, 162
 boginja 32, 148
 bogoblaženost 67
 bogočastje 127
 bogolubnost 161
 bogovanje 124
 bogovec 132
 bogovi 28, 39
 bogstvo 52, 141, 143
 bojstvo 143
 bolvan 56
 bolvančar 57, 148
 bolvanstvo 52, 80, 143
 boter 76
 botrina/botrinja 144, 148
 božanstvo 58, 110, 142, 143
 božestvo 142
 božič 18, 32, 152
 božjost 160
 bramba 128
 branitelj 134
 brat 17, 20
 bratovščina 32, 152
 brevir 74
 brezbožičar 148
 brezboštvo 80
 brezbožnost 160
 brezmadežnost 80
 brezverec 80
 brezverje 80
 brezvernica 80
 brezvernik 80,
 brezverstvo 80
 britof 76
 bruma 18, 76, 79
 brumen 174
 brumni 164, 170, 172, 174, 185
 brumnost 18, 52, 160
 caganje 18, 44
 cagavi 164
 cagovanje 45, 124
 cajhen 18
 cbivlanje 18, 44, 124
 cehmošter 18, 82
 cerkev/cerkov/cerkva 7, 21, 28, 38,
 40, 41, 49, 50, 79, 105, 114,
 129
 cerkovnik 74, 76, 146
 cerkvar 74
 cerkvenec 74
 cerkvenik 74, 146
 cerkvenstvo 162
 cerkvica 43
 cesarstvo 47, 141, 150
 cintor 76
 cistercijan 75
 cistercijanar 133
 cistercijanec 75
 collecta 19
 complenda 18, 19
 confesio 21
 contritio 21
 cvingljaniš 148
 čast/čest 30, 47, 48, 50, 51, 53, 78,
 111, 128
 častenje 78, 121
 častitelj 134,
 čaščenje/češčenje 30, 51, 54, 78
 čednost 67, 78, 160, 161
 češčenasmarija/češčenamarija 53,
 54, 151
 čisti 181
 čistoča 52, 163

- čistost 23, 31, 52, 68, 78, 163
 človečanstvo 142, 143
 človeštvo 142, 144
 človejstvo 143
 človestvo 41, 42, 141, 142
 človeštvo 144
 dan/den 17, 50, 56, 112
 dar 30, 57, 62, 63, 66, 92, 95, 107,
 113, 124, 128
 darilnica 135, 150
 daritev/daritev/daritva 63, 91, 94,
 95, 130
 darovanje 51, 94, 95, 123, 124
 darovitost 160
 darovnik 132, 166
 darovnost 160
 darva 63
 deca 54
 dečelstvo 22, 23, 31, 141
 dečla 22, 23, 33, 38
 dedič 50, 62, 134
 dekelstvo 142
 dekla 39
 dela 19, 20, 53, 113
 detece 152
 deteštvo 142
 devica 22, 23, 32, 38, 39, 43, 49,
 107, 152
 devištvo 22, 23, 31, 143, 144
 devištvo 142, 143, 144
 diakon 57, 74
 diakonat 144
 diakonuš 57
 diakonušojca 148
 dika 51, 53, 112, 128
 dobri 170, 173, 181
 dobro 17, 47, 49, 51, 164, 185
 dobročinejnje 53, 127
 dobrotta 109, 162
 dobrotljivi 173
 dobrotljivost 68
 dobrovelenje 127
 dolg/dug 17, 43, 50, 51, 78, 128
 dolžnik/dužnik 17, 25, 50, 166
 dolžnost/dužnost 160
 dominikanar 133, 145
 dopetnica 149
 drugičkrščovanje/drugočkrščovanje
 24, 32, 41, 127
 drugičrojstvo/drugočrojstvo 24, 32,
 41, 127
 drugočkrstšivanje 127
 družina 152
 dugovanje 126
 duh 17, 40, 42, 43, 50, 80, 105
 duhoven 163, 174, 177, 178
 duhovni 57, 115, 163, 170, 174, 177,
 178
 duhovnik 52, 112, 166, 177, 178
 duhovo 81, 150
 duhovski 31, 164, 177
 duhovstvo 143
 duhovščina 152
 duri 24
 duša 7, 17, 23, 26, 41, 46, 47, 49, 50
 dušica 32, 43, 46
 dvanajstsla 22
 edinobožje 75
 edinost/jedinost 110, 160
 edinstvo/jedinstvo 160, 162
 enoboštvo 75
 enobožnik 75
 enobožnost 7
 epikurar/epikurer 145
 erb 57
 erbič 57, 134, 152
 erbščina 134
 evangeli/evangelium/evangelium 21,
 56, 57, 93, 94
 evangelist 32, 38, 53
 evangeliš 148
 evangelišta 53, 148
 evangelje 57, 94
 evangeljšce 152

- fajmošter/fajmoster 53, 57, 75, 151
 far 21, 22, 24, 41, 56, 63, 64, 75, 177, 187
 fara 22, 79
 faran 80
 farar/farer 56, 75, 146
 farizej/farizer 145
 farizeuš 148
 farmajster 18
 farman 32, 82, 131, 151
 farmošter 19, 32, 75, 82, 151, 177
 farmoštrija 150
 farnik 146
 farof 75
 farovž 75
 farstvo 31, 80, 14
 ferbežnost 160
 ferdamani/ferdamnani 31, 45, 55, 87, 164, 170, 176
 ferdamanje/ferdamnanje/ferdamne-
 nje 55, 124, 162
 ferdamnost 31, 160
 ferratar/ferrater 145
 ferratarija 144
 finkošta 55
 firma 41, 55, 62, 76, 167
 firmani 52, 164, 167, 170, 176
 frajnga 18, 48
 franciskanar 133, 145
 fratar 145
 fratarija 144
 gajžla 64, 76
 gajžlanje 124
 gizdost 68, 160
 glihenga 130
 gloria 18, 48
 gmajna 18, 22, 26, 40, 55, 61, 62, 63, 64, 75
 gmajnstvo 143
 gnada 18, 26, 27, 28, 44, 45, 58, 64, 75, 79, 107, 112, 114, 155
 gorečnost 68
 gorihojenje 66, 125
 goristanenje/goristanejnje 55, 66, 125
 gorivstajenje 66, 125
 gorstajenje 66, 125
 gospa 39
 Gospod 7, 17, 21, 24, 39, 42, 50, 56, 78, 80, 86, 115, 187
 Gospodin 50
 gospodnica/gospojnica 81, 106, 150
 gosposka 152, 164
 gospostvo/gospodstvo 47, 142, 143
 gosposčina 32, 152, 178
 greh 7, 10, 17, 20, 21, 25, 26, 30, 37, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 73, 80, 86, 104, 105, 107, 113, 115, 128
 grehota 58
 grešljivost 160
 grešni 175, 176
 grešnica 166, 175
 grešnik 7, 10, 17, 21, 25, 37, 49, 165, 166, 171, 175, 176, 187
 grešnost 160
 grevanje 51, 124, 126
 grevenga 18, 21, 27, 55, 56, 64, 65, 76, 79, 103, 130
 gvanti 18, 149
 hlapčestvo 23, 142
 hofart 18
 hostija/hoštija 50
 hotlivost 160
 hudi 173
 hudič 17, 26, 27, 43, 96, 98, 99, 101, 167
 hudo 43, 51, 164, 185
 hvala 30, 128
 hvalnik 132
 hvalodavanje 53, 107, 127, 151
 hymnus 18
 ime 17, 26, 42, 107, 108, 109
 introitus 18

- izgubljeni/zgubljeni 164, 174
 izkušba/izkusba 43, 128
 izkušnja/skušnja 43, 130
 izkušnjava/skušnjava 43, 122, 130
 izpoved/spoved 7, 17, 20, 21, 30, 46, 80, 86, 122, 127
 izpovedanje/spovedanje 20, 46
 izpovednik/spovednik 17, 46, 105
 izprašovanje/sprašovanje 56, 113, 121
 izveličani/zveličani 164, 170, 176
 izveličanje/zveličanje 30, 47, 53, 58, 122, 162
 izveličanstvo/zveličanstvo 52, 162
 izveličar/zveličar 24, 40, 47, 50, 93, 133
 izvoljeni 7, 31, 47
 izvoljenik 31, 86, 165
 izvoljenje 30
 jagnje 42, 93, 105
 jakost 112
 jasli 15,
 jaslice 152
 jeretin 74
 jeretinstvo 143, 162
 jeretnik 74
 jeza 45, 68
 jezuit 76
 jezuitar 76, 133, 145
 joger 18, 21, 22, 38, 39, 40, 55, 64, 67, 94, 109
 jogrinja 148
 jogrstvo 142
 kadilnica 135
 kadilo 130
 kalvinar 133, 145, 146
 kalviniš 148
 kamrar 145
 kanonik 146
 kapela 18, 74
 kapelica 43
 kaplan 19, 74
 kaplanija 80, 150
 kaplanstvo 80
 kapucin 76
 kapucinar 76, 145
 kardinal 18, 74
 kardinalstvo 80
 kartuzianar 145
 kaštiga 57, 58, 75, 88
 kaštiganje 51, 126
 katoličan 80, 147
 katoličanstvo 80, 143
 katolik 147
 katoliš 148
 kazen 80, 128
 kecarija 18, 44, 144
 kelih 57, 74
 kep 56
 kes 51, 65, 128
 kesanje 65, 76
 kinč 76
 klicanje 126
 ključar 145
 ključarstvo 142
 klošter 18, 75, 76, 177
 kloštrstvo 80
 knezoškof 79
 knezovladika 79
 konfesionist 148
 konfesjo 18
 korar/korer 32, 145
 korarija 150
 korarstvo 80
 kronovanje 126,
 koščica/koščice 43, 152
 kralj/krao 18, 22, 24, 41, 50, 51
 kraljestvo/kraljevstvo 47, 158, 162, 172
 kraljica 39
 kreg 18
 krepkost 160
 krepost 67, 112, 161
 kri/krv 41, 56

- krijprelitje 77
 krijžejni 164, 173
 krilatec 43, 96, 159
 kristjan 32, 55, 58, 114, 147
 kristjanstvo 52, 143
 krivda 162
 krivec 167, 171
 krivi 173, 186
 krivični 173, 181, 182
 krivičnik 182
 krivina 162
 krivo 185
 krivovernost 161
 krivoverstvo 131, 143, 162
 krizma/križma 50
 križ 18, 45, 46, 56, 86, 92
 križani 52, 164, 170, 176
 križanje 126
 križec 152
 križevo 81, 150
 križmanje 61
 križodelanje 127, 151
 kropilo 130
 krotki 164, 172, 173, 176, 181
 krotkoča 163
 krotkost 160
 krst 7, 20, 24, 28, 41, 47, 49, 79, 105,
 107, 125, 128
 krstilnica 135
 krstirna 135
 krstitel/ krstiteo 50, 134
 krstjan 55, 147
 krstjanka 147
 krstnica 135
 krstnik 50, 131
 krstšan 55, 147, 148
 krstšanstvo 52, 142, 143
 krstšeni 165
 krstšenik 52
 krstšivanje 121
 krščan 55, 80, 147, 148
 krščanstvo 28, 80, 142, 143
 krščenec 167
 krščeni 170
 krščenica 147, 166
 krščeničnik 19, 25, 27, 31, 39, 52, 55,
 112, 147, 166, 167, 171
 krščovanje 24, 30, 41, 122, 125
 kršnik 147
 kruh 41, 56, 113
 krvoprelitje 77
 krvosvedok 88, 134
 krvosvedokinja 88, 148
 kupa 57
 kurbar 182
 kurbarija 144
 kurvarija 144
 kurvejstvo/kurvejstvo 143
 lačni 181
 lakomija 144
 lakomnik 165, 182
 lakomnost 45, 68, 160
 lakota 68
 lakotni 164, 173, 181
 lažnik 166
 lažnivi 164, 173
 lebanje 18
 leben 18, 21, 24, 26, 47, 48
 leni 164, 172, 173
 lenoba 45, 68, 162
 lenuh 181
 levit 53, 56
 levita 53, 56, 148
 lihodejanje 151
 lihojedenje 151
 lihopitje 151
 limbuš 56
 litanije 40, 74
 litaran 148
 ljubav 68
 ljubezen 44, 68, 106, 130
 ljudomorstvo 52, 131
 lonanje 126
 lotrija 18, 45, 144

- lotrnja 45
 lušt 18, 44
 luteran 148
 luteranar 133, 145
 luterankinja 148
 lutriš 148
 magnificiat 18
 majesteta 48, 109
 malik 28, 39, 56
 malikovanje 124
 malikovec 182
 malikovski 164
 maloveren 163, 174, 181, 187
 maloverni 163, 174, 181
 manenga 130
 manjši 181
 mantra 75, 87, 89
 mantranje 87
 mantrnica 88
 mantrnik/manternik 52, 87, 88, 166
 marnost 68
 marter 45, 86, 87, 89
 martra 18, 44, 45, 46, 62, 64, 75, 76, 77, 86, 87, 88, 89, 103
 martranje 45, 87, 89
 martrnica/marternica 86, 87, 89, 166
 martrnik/marternik 31, 38, 45, 46, 85, 86, 87, 88, 89, 165, 166
 maša/meša 10, 19, 24, 37, 41, 50, 57, 78, 79, 92, 93, 94, 105, 115, 125
 mašnik/mešnik 10, 25, 31, 37, 41, 46, 50, 57, 58, 78, 93, 106, 113, 146, 149, 165
 mašništvo 80, 143
 mašovanje 24, 30, 41, 122, 125
 maštvo 80, 143
 mati 39
 mazanje 54, 124
 mazilitva 129
 maziljenec 181
 maziljenje 124, 129
 mazilo 124
 menih 19
 menihstvo/menihštvo 142
 meništvo 142
 meso 26
 mesopostenje 127, 151
 mešijaš 148
 mežnar 18, 75, 76
 mežnarija 80
 miloča 78
 milodar 128
 milosrčnost 161
 milost 7, 17, 21, 26, 27, 28, 52, 55, 58, 78, 80, 105, 109, 112, 113, 159, 160
 milostivni 52, 170
 milostivnost 52, 105, 113, 160
 milošča 52, 55, 56, 78, 163
 miloščina/milovščina 76, 149
 mir 48
 mirnik 24, 41, 146
 mivnica 135
 miza 24, 105
 mlajša 164
 mlajši 22, 32, 152, 164, 171, 174
 moč 67
 močen 172, 174, 183
 močenik 85, 86, 87, 159, 165, 167
 moder 163, 174, 175, 18
 modri 163, 170, 174, 175, 185, 186, 187
 modrost 67, 109, 160, 161
 moka 51, 53, 62, 77, 86, 87, 88, 89, 112, 128
 molba 128
 moleči 165
 molitba 50, 54, 129
 molitel 134
 molitov/molitev/molitva 18, 27, 28,

- 29, 50, 54, 106, 107, 115, 125, 129, 130
 molitvar 146
 molitvica 43
 moljenje 29, 51, 125
 mrlec 29, 134, 167
 mrlič 29, 134
 mrtvec 29, 167, 171, 175
 mrtvi 7, 17, 49, 164, 170, 175, 181
 mučenec 88, 89, 167
 mučenica 89, 90
 mučenik 89, 90, 167
 mučeništvo 90
 mučenka 89
 muka 62, 64, 76, 77, 87, 88, 89
 nabožnost 161
 nadangel 97, 154
 nadramnica 135, 14
 nadškof 81, 154
 nadškofija 81
 naglavnica 135, 149
 nagovor 128
 najmanjši/narmanjši 152, 181
 najvišji/narvišji 181
 nakrižitrpljenje 45, 86
 namazani 165, 170
 namestnik 132
 naplečnik 132, 149
 naprejšetje 56, 66, 125
 napuh 45, 68
 naredba 128
 naročnica 135, 149
 naročnik 132, 149
 naslednik 67
 naslednistvo 143
 nasledovnik 67, 130
 nastopnik 132
 navuk 27, 106, 128
 nebo/nebesa 7, 17, 44, 47, 49
 neboganje 154
 nebrumnost 153
 nečast 53, 153
 nečisti 153, 174
 nečistnik 153, 174, 182, 183
 nečistost 45, 68, 153
 nedel 135
 nedelja 7, 17, 49, 54, 114, 135
 nedolžni 174
 nedolžnost 160
 neduhovni 153
 nehvaležni 153, 174
 nehvaležnost 153
 nekatoličan 81
 nekristjan 81
 nekrščenc 81
 nemarnost 68, 160
 nemertučlivosť 154
 nemilost 32, 53, 81, 153
 nemilostivi 153, 174
 nemilostivni 174
 nemilostivnost 154
 nemilošča 154
 nemoder 185
 nemodri 174
 nenasiťlivosť 154, 160
 nenavidnost 154, 160
 neobrezani 174
 neokornost 154
 neovera/nejovera 154
 neovernik 154
 neovernost 154
 nepametni 181
 nepametnost 154
 nepobožnost 154, 160
 nepokoj 153
 nepokora 153, 154
 nepokorni 153, 174, 183, 186, 188
 nepokornik 154
 nepokornost 154, 161
 nepokorščina 53, 154
 neposlušnost 161
 neposvečenje 53, 154
 nepošteni 174
 nepotrpežljiv 174

- nepotrpežljivi 154, 174
 nepotrpežljivost 153
 nepravdenost 161
 nepravica 154
 nepravični 153, 154, 174
 nepravičnost 153, 154
 nepridni 153, 154, 174
 neprijaznin 98
 neskvarjenost 161
 nespodoba 154
 nespodobni 154
 nespodobnost 154
 nespokornik 81
 nesramežljivost 153
 nesrečni 181
 nestrohljivi 154
 nestrohljivost 154
 netrpilivost 154
 nevera 32, 53, 153, 154
 neverec 81, 153, 175
 neverni 32, 153, 175, 176
 nevernica 154
 nevernik 81, 154, 175, 176, 182,
 186
 nevernost 53, 154, 161
 neverstvo 53
 nevoščенost 154, 161
 nevoščljivost 45, 68, 160
 nevsmilenost 154
 nevsmiljeni/neusmiljeni 154, 174
 nevsmiljenje 154
 nezahvalnost 154, 161
 nezastopni 174
 nezvesti 174
 nezveščina 32, 154
 nid 18, 45, 75
 nidanje 45
 noč 18
 novokrščenec 156
 novoposvečenec 156
 nuna 74
 nunstvo 80, 142
 občestvo 62, 63
 občina 18, 40, 55, 58, 63, 64, 78,
 113, 166
 občinstvo 52, 55, 58, 64, 113
 obečanje 126, 159
 obeselitev/obeseliteo 50, 51, 134
 obet 86, 91, 92, 127, 159
 obhajanje/obhajenje 24, 25, 29, 30,
 94, 125
 obhajilo 24, 25, 29, 41, 47, 53, 93,
 125, 130
 obhod 128
 objokanje 126
 oblast 109
 oblastnik 166, 178
 obljuba 28, 30, 51, 56, 66, 110, 125,
 128
 obred 78
 obredenec 167
 obredenka 167
 obredilnica 135
 obredovanje 126
 obrejuvanje 53, 57, 126
 obsodba 125
 obsodjenje 122
 obsojenje 122, 125
 obtožba 125
 obtoženje 125
 obudjenje 106, 124
 obuditev 124
 obžalovanje 55, 56, 62, 65, 124
 oča/oče 17, 24, 40, 42, 105, 110,
 115
 očak 32, 38, 152
 očanaš/očenaš 27, 32, 53, 82, 151
 očiščeni 164, 174, 176, 183, 187
 očiščenje 29
 očiščevanje/očiščevanje 106, 122
 očiščenje 123
 odkupitelj/odkupiteo 54
 odkupljenje 126
 odločenje 29, 31, 124

- odpahnjeni 164, 173
 odpoved 125
 odpovedanje 125, 126
 odprošnja 130
 odpustek 19, 20, 25, 26, 49, 50, 80, 92, 130
 odpustiteo 134
 odpuščanje 21, 26, 30, 105, 107, 123, 130
 odrešenik 24, 42, 50, 51, 54, 131
 odrešenje 51, 125
 odrešenka 167
 odrešitelj 54, 13
 odrešitov/odrešitev/odrešitva/odrešitvo 26, 125, 129
 odstavljeni 164, 173
 odvetnik 24, 41
 odveza 21, 26, 29, 51, 56, 124, 128
 odvezanje 124
 odžalitelj 67
 odžalnica 51, 132
 odžalnik 76
 ofart/ofert 18, 45, 64
 ofer 18, 24, 25, 44, 57, 58, 62, 64, 75, 91, 92, 93, 94, 95, 124
 ofertni 31, 164, 165, 170, 175, 176, 181
 ofertnik 31, 165, 171, 175, 182, 185, 186
 ofranje 25, 93, 124, 126
 ofrovanje/ofravanje 24, 25, 57, 92, 93, 124, 126
 ohranik 24, 31, 41
 ohranjeni 165, 175
 ohranjenik 24, 41, 165, 175, 131, 166
 oklic 124, 128
 oklicovanje 122, 124
 olje 41, 50, 54, 58, 105
 oljenje 41
 oltar 50
 oltarnica 150
 opat 74
 opatica 74, 148
 opatija 80, 150
 opatinja 74
 opatstvo 80
 opomin 124
 opominjanje/opominanje 51, 124, 126
 opominjavec 31, 132
 opominjovanje 126
 opravičenje 30, 124
 opravilo 29, 107
 ordninga/ordnunga 130
 ordo 41
 oročnica 132, 146
 oročnik 57, 132, 146
 orsag 76, 78
 oseba 78, 110
 osebitvo 61, 110
 osloboditeo 134
 osoba 55, 58, 67, 78, 94, 110
 osobstvo 80, 143
 ostanek/ostanki 130, 168
 osvetek 78
 otec 105
 otecnaš 53, 151
 otrok/otroci 24, 54
 ovca 24
 ovčica/ovčice 24, 32, 43, 152
 ovratnica 135, 149
 ozdravljenik 24, 32
 oznanilo 125
 oznanjenje 51, 124, 125
 oznanovavec 132
 ožala 128
 ožalenje 55, 65, 126
 oživljavec 132
 panani 55
 papa 56
 papeštvo 142
 papež 18, 19, 56
 papežnik 27, 32, 92, 146

- papinkinja 148
 papinstvo 143, 162
 papist 27, 148
 pasion 87
 pastir 22, 24, 41, 57, 134
 patriarh 56
 patriarka/patriarha 51, 56, 148
 patrona 39
 pehar 57
 pekel/pekeo 17, 46, 50, 58, 134
 pepelnica/pepeonica 50, 135, 150
 persona/peršona 18, 24, 26, 41, 42,
 55, 58, 64, 67, 94, 108, 109,
 110
 pild 18
 pisar 133
 pismar 146
 pišpekstvo 143
 plača 128
 plačilo 29, 130
 plebanoš/plebanuš 148
 poboljšanje 66, 125
 pobožni 164, 170, 176
 pobožnost 52, 58, 160
 pobudenje 126
 podigavanje 57, 93, 122, 126
 podoba 41, 56, 62
 podružnik 165
 podslužbnik 155
 podslužništvo 143, 155
 pogan 57
 poganstvo 143
 pogibel 130
 pogibelnost 160
 poglavar 133
 poglavnik 132
 pogrojenje 24, 41
 pogubljeni 164, 170, 174, 176
 pogubljenje 21, 30, 124
 pohlevni 164, 170, 174, 176
 pohlevnost 160, 162
 pohlevščina 162
 pokazen 46, 127
 pokleknica 135
 poklicani 164, 174, 176
 poklicanje 21, 126
 pokoj 48
 pokopališče 76, 134
 pokora 17, 20, 21, 27, 28, 29, 30, 41,
 46, 49, 56, 66, 113, 128
 pokorni 170
 pokornik 52, 165, 166, 171
 pokornost 160, 162
 pokoročinejnje 127, 151
 pokorodelanje 127, 151
 pokorščina 21, 134, 162
 polnočnica 150
 polonanje 126
 polonavec 132
 pomazani 52, 165
 pomazanje 124
 pomilenje 126
 pomiluvanje 51, 126
 pomoč/pomot' 17, 112, 127
 pomočnica 39, 132
 pomočnik 24, 41, 131
 ponižni 181
 ponižnost 68, 160
 pop 56, 64
 popovstvo 52, 143
 poprijetje 113, 125
 poramnica 135, 149
 poročtvo 142
 porodnica 39, 73, 132, 166
 post 7, 28, 49, 128, 135
 postava 28, 112, 128
 postavodajavec 132
 posvečba 129
 posvečenec 167
 posvečeni 164, 170, 174, 176
 posvečenje 64
 posvečovanje/posvečevanje 122,
 123
 posvečovavec 50, 51, 132, 133

- posvedočenje 126
 posvet 128
 posvetilišče 92, 134
 posvetitelj 133, 167
 posvetitev 64
 posvetnik 51
 posvetnost 160
 pošteni 164, 173
 poštenje 162
 potlačeni 164, 174
 potop 128
 potrda 55, 128, 167
 potrdenec 167
 potrdenka 167
 potrdilo 125
 potrđjeni 52, 165, 170
 potrđjenje/potrdenje 55, 58, 126
 potrdnik 132
 potrebni 164, 173, 176, 181
 potrjenje 51, 125
 potrošanje 126
 potrpežljiv 172, 183, 185
 potrpežljivost 68, 160
 potrpljenje 68
 povodnja 130
 povzdigavanje 57, 94
 povzdigovani 164, 17
 povzdigovanje 57, 93, 94, 123
 povživanje 94, 126
 pozdravljanje 54, 112, 126
 pozdravljenje 54, 112, 126
 poznamlanje 126
 požalovanje 55, 56, 65
 požegnovanje 41, 113
 poželenje 126
 požrešnost 45, 68
 pravda 20, 112, 162, 187
 pravdenik 166
 pravica 20, 28, 47, 109, 112, 162
 pravičen 163, 174
 pravični 31, 52, 163, 170, 174, 181
 pravičnost 160
 praznik 41, 53, 54, 106, 168
 predižnica 150
 predpekel 56, 150
 predvzetje 125
 pregreha 25, 29, 30, 43, 125, 128, 154
 pregrešenje 25, 29, 30, 43, 51, 125, 126
 preklenstvo 143, 162
 preklestvo 55, 143, 162
 prekleti 55, 170
 prekletje 125
 prekletva 125
 prekrižanje 126
 prelamavec 132
 premagavec 132
 premagovavec 132
 premišljanje 122
 prepodačanje 107
 preprosti 164, 170, 173, 176, 181
 prerok/prorok 27, 38, 51, 109, 134, 186
 prerokinja 148
 presmec 168
 presvetiteo 51, 134
 prešuštnica 132
 prešuštnik/prešustnik 132, 165
 prešuštvo/prešustvo 131
 previdnost 160
 prevzetnež 181, 182
 prevzetni 164, 173
 prevzetnost 45, 160
 prezbiterat 144
 priča 134
 pričeščavanje 53, 93, 122, 126
 pričovanje 51, 122, 124
 pridiga/prediga 26, 140
 pridigar/predigar/predgar 18, 19, 20, 21, 22, 39, 133, 140, 145, 146
 pridigarstvo/predigarstvo 31, 140, 142
 pridigovanje 30

- pridružnik 166
 prinos 91, 92
 priporočanje 51, 57, 94, 126
 priporočitba 57, 58, 94, 129
 priporočnica 132
 prisega 128
 priseganje 124
 proročastvo 142, 143
 prorokica 148
 prorokojca 148
 prorostvo 143
 prošnja 130
 prošnjik 24, 41, 131
 prvičrojeni 174
 prvorojeni 174
 purgatorium 56
 puščavnik 166
 pušpek 57
 pušpekija 150,
 rab 86
 rabinar 146
 radodarnost 68
 radost 53, 112, 160
 rat 56
 ravenerbič 155
 ravenaslednik 155
 ravnanje 109
 razodenje 112, 124
 razpelo 134
 razpetje 123, 125
 razsodenje 122
 razsvečenje 124
 razsvetitel 134
 razsvetnik 131
 razširjavavec 132
 razum 67
 razumnost 67
 razveselitel 67, 134
 razveselnica 132
 reč 53, 54, 73, 112
 red 41, 113
 redovnik 52
 resnica 109, 162
 rešnik 131
 reva 18
 revež 181, 182
 robstvo 143
 rojstvo 131
 romanje 124
 rop/rovp 51, 128
 rota 128
 roženkranc 32, 53, 151
 saducej/saducejer/saducer 145
 sakrament* 23, 41, 55, 56, 103, 107,
 113, 168
 samohvalec 32
 samopravičar 32
 samotnik 166
 satan 98, 99
 satisfactio 21
 sel 32
 seme 25, 41
 senagoltnost 45, 160
 shodnica 135
 sin 17, 21, 24, 40, 42, 73, 110
 skopost 45, 68, 160, 161
 skrivnost 160
 skušavanje 122, 126
 skušavavec 132
 skušnjava 43
 skvarjeni 52, 55, 165
 skvarjenje 126
 skvarjenost 160
 slava 86, 128
 slepota 162
 slobodnost 31, 160
 sluga 134
 služabnica 32
 služabnik 115
 služba 19, 45, 73, 94, 128
 služebnost 161
 služnik 132
 služništvo 143
 smilečnost 161

- smilenje 126
 smilenost 160
 smrt 17, 49
 sodba 86, 128, 129
 sodec 50, 134
 sodedič 155
 sodenje 122
 sodič 152
 soditel 50, 134
 sodja 50, 134
 sodnik 50, 131
 sopraznik 78
 sotonin 98
 spametnost 160
 spasenje 159
 spasitelj 25, 159
 spočetel 134
 spodoba 56
 spoved 10, 29, 37, 49, 56, 106, 107, 125
 spovedanje 29, 30, 125
 spovedar 50, 133
 spovednik 50, 131, 106
 spovedovanje 106
 spovedovavec 132
 spoznavavec/spoznovavec 105, 132
 sprava 31, 128
 spravičanje 126
 spravišče 134
 spraviteo 134
 spravljavec 22, 24, 31, 41, 132
 sramežljivost 160
 srd 21, 28, 30, 45, 128
 srditost 160
 sredbenik 52, 166
 srednica 132
 srednik 24, 41, 131
 stajenje 124
 stan 178
 stanovišče 134
 stariši 164, 171, 174
 stol 17
 strah 67, 173
 strast 86
 strežnik 132
 strežništvo 143
 stvarjenje 30, 112, 125
 stvarnik 17, 31, 50, 51, 132, 13
 stvarstvo 125
 stvaritba 129
 stvaritelj 50, 51, 133, 134
 stvariteo/stvoriteu 50, 134
 stvarjenje 126
 subdiakon 154, 155
 subdiakonot 154, 155
 superintendens 154
 superintendencija 154
 svačtvo 142
 svečenje 126
 svečnica 18, 106, 150, 168
 svedočanstvo 143
 svedočtba/svedočba 129
 svedokstvo/svedostvo/svedoštvostvo 52, 143
 svèt 56, 67, 128, 158
 svetec 52, 55, 113, 167
 svetek 18, 53, 54, 58, 114, 168
 sveti 56, 164, 175
 svetica 25, 39, 52, 166
 svetik 18, 25, 28, 39, 58, 166
 svetinja 23, 24, 31, 33, 103
 svetitelj 134
 svetnica 39, 52, 167
 svetnik 21, 25, 27, 38, 39, 52, 55, 58, 61, 78, 166, 167, 175
 svetost 23, 31, 52, 160
 svetovanje 67, 127, 158
 svetstvo/svestvo 52, 56, 113, 162
 svitnice 135, 150
 šac 18
 šatan 99, 101
 šentavec 167
 šentovanje 18, 44
 škof 18, 21, 22, 24, 41, 57, 58

- škofija 80, 150
škropilnica 135
šolar 22
šolarec 22
šolarica 22
špot 128
špotljivec 167
štalt 18, 56, 62
štrafvavec 132
štrafjanje/štrafanje 124, 126
štrafjenga/štrafenga 18, 46, 57, 64, 87, 88, 130, 131
šulmošter 32
šuštvo/šustvo 131
tabornica 135
talnik 57, 132, 146
tanač 56
tanačnica 146
tatba 144
tatbina 144
tatija 144
tatva 144
tatvina 144
telo 17, 23, 24, 26, 41, 46, 57, 58
telovo 150
testament/teštamentom 57, 93
težava 55, 88
težavenje 126
težavnik 146
tolaživec 76
tolažnik 76, 131
tovarištvo 32, 40, 61
tožba 128
tožec 132
treznost 68
trnac 56
trojica 42, 52, 58, 108, 109, 167
trojnost 110, 160
trojstvo 52, 167
trošt 18, 30, 64, 128
troštajoci 165
troštanje 126
troštar 57, 58, 133, 145
troštarica 39, 51, 133
trplivost 160
trpljenje 20, 30, 45, 46, 53, 86, 87, 88, 89, 90, 105, 124
truplo 41
tugent 64, 67
učlovečenje 124
umnost 67
vadlujajoči 165
vadlivanje 51
vadlivanje 162
varih 43, 96, 134
varuh 73
varuvač 50, 96, 134
vbog/ubog 175, 181, 185
vbogajmedajanje/bogajmedajanje 61, 127, 151
vbogi/ubogi 164, 175, 181
vboštvo/uboštvo 142
vbožec/ubožec 167, 182
vbožnost/božnost 162
vcirkvohojenje 151
vdevičtvo 142
vdovinstvo 143
vdovstvo 142, 143
vduštvo 142
večer 28, 105
večerja 19, 24, 33, 41, 58, 93, 105
večernice 135, 150
večnost 31, 109, 160
vednost 67
vek 7
vekivečnost 51, 161
veličastvo/veličestvo 47, 162
vera 19, 38, 50, 56, 106
veranstvo 143
verni 27, 31, 46, 55, 164, 170, 188
verniki 31, 52, 86, 159, 165, 166
vernost 160
verogubljenje 127
veromoljenje 127, 151

- verstvo 143
 verujoči 165
 vervajoči 165
 veselje 17, 47, 48, 53, 162
 vice 46
 vinkušti 18
 vino 41, 56, 113
 višji 152, 174
 vkupemoljenje 125
 vkupuživanje 40, 61
 vladika 64, 77, 134
 vnebohod 106, 128
 vnebohojenje 32, 53, 106, 127
 vneboidenje 53, 127
 vnebozpetje 106
 vnebozastopenje 127
 voditeo 134
 volja 28, 112
 vpismivučeni 186
 vrag 27, 43, 58, 98, 99, 101
 vratarstvo 143
 vsamogoči/vsemogoči 165
 vsegamogoči 164, 174, 181, 183
 vsegamogočnost 31, 52, 160
 vsmiljeni/usmiljeni 170
 vstajanje/vstajenje 30, 123, 129
 vstanitva 129
 vstanje 124
 vtragljiv/utragljiv 172, 175, 185
 vtragljivi/utragljivi 164, 172, 175,
 181, 185
 vtragljivost/utragljivost/tragljivost
 18, 45
 vtraglost/utraglost 160
 vučenec/učenec 167
 učeni/učeni 175
 učenic/učenic 22, 24, 27, 40, 42,
 55, 67, 94, 131, 166, 175
 učeništvo 143
 učenosť 6
 učitelj/vučiteo 134
 vupanje/upanje 106, 122
 vuzem 58
 vzdihanje 30
 vzmastvo 141
 zadostačinejnje 56, 66, 125
 zadostenje 66
 zadostidejanje 21
 zadostistorjenje 55, 66
 zadostovanje 66
 zagovoriteo 50, 134
 zagovornik 50, 132
 zahvala 25, 125, 128
 zahvaljenje 25, 125
 zahvalnost 52, 160
 zakleti 164, 174
 zakon 41, 94, 113
 zakonica 32, 148
 zakonik 32, 86, 148, 165
 zakramentist 148
 zaobljubljeni 164, 174, 176
 zapoved 28, 47, 55, 105, 108, 111,
 128, 173
 zapovednik 131
 zapuščeni 164, 174, 176
 zarotništvo 143
 zaslužba 129
 zasluženje 124
 zasluženje 31
 zasramovani 174
 zastopen 163
 zastopni 163
 zastopnost 67, 160
 zašpotovani 164
 zatajeni 164, 174, 176
 zavetnica 39
 zaveza 25, 31, 125, 128
 zavezanje 25, 125
 zavist 75
 zavitek 94, 130
 zavrženi 181
 zavživanje 53, 57, 94
 zažmaganje 18

- zbirališče 134
 zbor 128
 zderžavavec 132
 zdihavanje 107, 122, 126
 zdravobodimarija/zdravamarija 53,
 54
 zemlja 46
 zgruntavanje 56, 113
 zlo 17, 43
 zlobost 160
 zlodej 17, 26, 27, 32, 43, 97, 98, 99,
 101, 134
 zmaznost 160
 zmernost 68
 zmirnik 41
 znamenje 24
 zorenice 135, 150
 zorjenice 150
 zovrašтво 68
 zovraženje 126
 zovražnik 166
 zveličani 52
 zveličanstvo 162
 zveličastvo 143
 zveličitel/zveličiteo 50, 133, 134
 zvesti 173
 zvestoba 162
 zveščina 162
 žalban 163, 172, 175
 žalbani 29, 31, 163, 170, 175
 žalbanik 18, 24, 29, 31, 41, 165, 171
 žalbanje 41, 124
 žalost 27, 160
 žalostni 164, 173
 žalovanje 55, 124
 žegen 18, 19, 25, 44, 57, 64, 65, 125
 žegnani 164, 170, 176, 181, 187
 žegnanje 25, 51, 64, 65, 124, 125,
 126
 žegnovanje 25, 30, 41, 51, 113, 125
 žihrost 160
 žitek 53, 112, 130
 živ 163, 175
 živi 7, 17, 49, 163, 170, 175
 živimrtvi 32
 življenje 47, 53, 55, 58, 62, 105, 107,
 124
 život 17, 26, 47, 48, 163
 žrtija 45
 žrtje 45
 žrtva 76, 91, 94, 95
 žrtvenik 135
 žrtvina 130
 župnik 64, 166

IMENSKO KAZALO

- Ahačič, K. 106, 171, 174, 179, 193, 199
Alasia da Sommaripa, G. 37, 47, 98, 193
Apostel, A. 36
Averbuh, K. Ja. 108, 193
Babić, S. 163, 193
Babić, B. 83
Bajec, A. 123, 124, 129, 130, 131, 133, 140, 141, 144, 147, 159, 193
Belostenec, I. 77, 87, 90, 95, 97, 193
Bezljaj, F. 74, 95, 98, 193
Bohorič, A. 36
Boškovič, R. 162, 193
Breznik, A. 74, 77, 88, 110, 143, 148, 193, 194
Burgar, J. 63, 64, 66, 67, 68, 125, 189
Caf, O. 77
Cigale, M. 65, 75, 178, 194
Čandik, J. 35, 40, 44, 45, 46, 61, 62, 87, 105, 147, 189
Dajnko, P. 50, 53, 54, 55, 56, 57, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 88, 94, 96, 99, 106, 110, 125, 127, 129, 132, 139, 142, 143, 146, 149, 168, 178, 189
Dalmatin, J. 17, 33, 37, 77, 86, 87, 92, 98, 106, 108, 112, 122, 129, 145, 171, 178, 179, 183, 189
Danilenko, V. P. 108, 119, 194
Divković, M. 194
Dobrovoljc, H. 194
Dvoreckij, J. H. 194
Ferluga-Petronio, F. 194
Finka, B. 194
Frinta, J. 79, 83, 91, 95, 101, 194
Furlan, M. 37, 194, 202
Gollmayr, J. 63, 189
Grabner-Haider, A. 194
Grafenauer, I. 15, 27, 194, 195
Gutsmann, O. 62, 75, 87, 97, 105, 106, 147, 189, 195
Habdelić, J. 87, 195
Hipolit, J. A. G. 36, 39, 40, 44, 45, 46, 47, 62, 75, 87, 88, 97, 105, 109, 147, 189, 195
Hubad, J. 75, 77
Jakopin, F. 71, 170, 178, 195, 200
Jambrešić, A. 87, 90, 95, 97, 100, 195
Janežič, A. 61, 65, 75, 77, 89, 95, 99, 195
Japelj, J. 54, 87, 106, 189
Jarnik, U. 62, 63, 189
Jazbec, H. 195
Jeran, L. 63, 64, 88, 94, 149, 178, 189
Jesenšek, M. 62, 126, 195
Jesenšek, V. 107, 195
Juričič, J. 106, 108, 122

- Kanizij, P. 35
 Karničar, L. 97, 195
 Karpluk, M. 79, 84, 91, 101, 195
 Kastelec, M. 9, 36, 39, 40, 44, 45,
 46, 47, 61, 62, 75, 87, 89, 99,
 105, 147, 149, 154, 160, 177,
 189, 195
 Katičič, R. 196
 Kidrič, F. 15, 16, 35, 196
 Klemenčič, S. 193
 Klich, E. 79, 84, 91, 101, 196
 Kociančič, Š. 63, 189
 Kolarič, R. 186, 196
 Kopitar, J. 61
 Košič, J. 114
 Krašovec, J. 194, 199
 Krelj, S. 27, 39, 43, 86, 92, 98, 106,
 112, 122, 189
 Krempl, A. 63, 88, 189
 Kržišnik, E. 103, 111, 196
 Küzmič, M. 54, 62, 66, 87, 93, 110,
 113, 125, 160, 166, 189
 Küzmič, Š. 62, 87, 113, 160, 167,
 189
 Läg Reid, A. 196
 Legan Ravnikar, A. 67, 71, 89, 94,
 160, 171, 174, 177, 196, 197,
 199
 Levstik, F. 108
 Logar, T. 197
 Luther, M. 18, 44, 164, 179, 180,
 181, 182, 183, 198
 Megiser, H. 36, 75, 94, 97, 99, 145,
 198
 Merše, M. 17, 71, 73, 81, 86, 92,
 121, 122, 125, 138, 145, 158,
 171, 174, 180, 184, 199, 200
 Mikhailov, N. 199
 Miklošič, F. 16, 18, 61, 71, 79, 83,
 85, 86, 95, 97, 98, 100, 101,
 129, 199
 Murko, A. J. 65, 75, 77, 89, 95, 97,
 99, 132, 139, 142
 Muršec, J. 16, 63, 64, 66, 67, 74, 88,
 94, 96, 99, 110, 134, 139, 143,
 144, 147, 149, 150, 166, 178,
 189, 199
 Narat, J. 22, 73, 176, 185, 199
 Nemčenko, V. N. 139
 Novak, F. 199
 Novak, F. 17, 19, 20, 24, 25, 27, 69,
 71, 84, 85, 92, 105, 138, 152,
 163, 169, 173, 179, 199, 200
 Novak, V. 96, 99, 134, 146, 148,
 150, 151, 154, 155, 161, 162,
 163, 164, 165, 166, 167, 168,
 169, 178, 200, 201
 Oblak, V. 201
 Orel, I. 63, 70, 201
 Orožen, M. 18, 27, 32, 36, 37, 38,
 49, 61, 71, 83, 85, 92, 111, 119,
 120, 121, 122, 126, 133, 137,
 157, 159, 160, 178, 179, 185,
 186, 201, 202
 Paglovec, F. M. 37, 40, 44, 45, 46,
 62, 87, 105, 109, 147, 189
 Parhammer, I. 54, 147, 189
 Podol'skaja, N. V. 111, 204
 Pogačnik, J. 25, 39, 202
 Pogorelec, B. 16, 202
 Pohlin, M. 37, 62, 75, 87, 89, 91, 93,
 94, 96, 97, 99, 106, 189, 202
 Pleteršnik, M. 65, 66, 69, 70, 71, 72,
 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
 81, 89, 95, 97, 99, 154, 156, 178,
 202, 203
 Praznik, Z. 177, 186, 203
 Premk, F. 92, 164, 174, 199, 203
 Priestly, T. 119, 203
 Primic, J. N. 61
 Putanec, V. 203

- Rajh, B. 112, 129, 132, 139, 143,
144, 146, 149, 167, 203
- Rajhman, J. 18, 24, 26, 27, 203
- Ramovš, F. 179
- Ravnikar, M. 65, 185
- Rigler, J. 203
- Rogerij, o. 36
- Rotterdamski, E. 179
- Rothe, H. 199
- Rupel, M. 203
- Schönleben, J. L. 26, 39, 44, 45, 46,
47, 62, 96, 105, 189
- Skok, P. 203
- Slomšek, A. M. 9, 63, 64, 66, 67, 88,
94, 110, 125, 137, 149, 157, 178,
189
- Smolik, M. 16, 84, 204
- Snoj, A. S. 15, 84, 204
- Snoj, M. 127, 204
- Sokolova, M. 131
- Stabej, J. 89, 196, 198
- Stibiel, J. 63, 189
- Stramljič Breznik, I. 131, 132, 142,
165, 204
- Striedter-Temps, H. 74, 130, 145,
204
- Superanskaja, A. V. 111, 204
- Svetokriški, J. 36
- Šerf, A. 62, 63, 189
- Šetka, J. 28, 74, 79, 83, 85, 90, 95,
96, 100, 105, 144, 147, 204
- Šivic-Dular, A. 204
- Škofic, J. 64, 65, 204
- Škrabec, S. 160, 161, 167, 184, 186,
204
- Škrbinc, P. 63, 189
- Škrubej, K. 86, 91, 129, 204
- Šmigoc, L. 146
- Tauferefer, F. K. 87, 106, 147, 189
- Temlin, F. 62, 87, 113, 167, 189
- Toporišič, J. 69, 104, 132, 140, 142,
169, 171, 172, 186, 205
- Trubačev, I. S. 137
- Trubar, P. 16, 17, 18, 19, 22, 25, 26,
27, 35, 39, 40, 43, 48, 86, 92,
98, 103, 106, 108, 111, 112,
129, 131, 144, 145, 153, 158,
162, 166, 171, 178, 179, 189
- Uluhanov, I. S. 205
- Valvazor, J. V. 36
- Vasil'eva, N. V. 111, 204
- Vidovič Muha, A. 29, 30, 31, 104,
105, 108, 111, 114, 115, 119,
123, 125, 127, 140, 141, 158,
163, 172, 173, 184, 186, 187,
205, 206
- Vodnik, V. 55, 62, 65, 66, 87, 89, 94,
99, 106, 147, 177, 189, 206
- Volkmer, L. 139, 143, 146
- Vorenc, G. 36, 89, 94, 97, 99, 154,
160, 177
- Wiehl, I. 86, 91, 96, 98, 109, 129,
206
- Zdovc, P. 157
- Zorko, Z. 113, 206
- Zuljan, D. 114, 206
- Žele, A. 124, 206

Iz recenzij:

Posebna vrednost monografije je celovitost prikaza krščanske terminologije v slovenski jezikovni zgodovini, ki jo je omogočil preplet različnih raziskovalnih pristopov ter sintetični prikaz ugotovitev. Ker skuša predstaviti termine tudi po pomenski plati in v vsaj v grobem določiti tudi pomensko-stilna razmerja med njimi, bo lahko služila tudi kot pripomoček pri morebitnih slovarskih predstavitvah krščanske terminologije ali besedja, ki vključuje tudi tovrstno izrazje. Delo je mogoče obravnavati tudi kot dejanski in potencialni prispevek k terminološki teoriji: prvega zaradi navedenih spoznanj, drugega pa zaradi možnosti izpeljave le-teh na osnovi razvojne predstavitve obredne terminologije. Monografijo je mogoče za natis priporočiti tudi zato, ker prinaša doslej pogrešano večstransko razvojno predstavitev obredne terminologije v slovenskem knjižnem jeziku.

Majde Merše

Dr. Andreja Legan Ravnikar se odlikuje po temeljitem poznavanju ustreznega terminološkega gradiva v rokopisnih in tiskanih virih. Analiza je izpeljana na skrbno določenem, reprezentativnem korpusu besedil za vsako jezikovnozgodovinsko obdobje. Monografijo tvorita dva, logično dopolnjujoča se dela: diahroni pregled stanja krščanske terminologije v slovenskem prostoru in času in sistemska tvorbeno tipologija izpričanega terminološkega izrazja, ki jo kot metodološki in jezikoslovni dosežek posebej izpostavljam, saj gre za prvo tovrstno jezikovnozgodovinsko rešitev. Vsako poglavje je podprto z ustreznim strokovno-znanstvenim aparatom, sprotne razlage, nerešena vprašanja so dopolnjena z opombami. Tako analiza kot razlaga terminološkega besedja, usmerjena k sintetičnim spoznanjem, razkrivajo kritičnost in pozornost avtorice do že izraženih stališč, navezujo nanje. Iz celotne obravnave je razvidno tudi njeno teoretično jezikoslovno znanje in poznavanje zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Monografija kot zrelo znanstveno delo pomeni v slovenistiki zaposelnitev važne leksikološke vrzeli, zlasti na terminološkem področju.

Martina Orožen

Dr. Andreja Legan Ravnikar je raziskovalka na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika. Njeno raziskovalno področje je predvsem slovensko strokovno izrazje z zgodovinskorazvojnega stališča, posebej vprašanja besedoslovja in zgodovinskega besedotvorja. Ukvarja se s preučevanjem krščanske terminologije v knjižni normi v tristoletnem razvojnem loku, vse na podlagi sinhrono in diahrono analize gradivskih in slovarskih virov. Raziskuje Vodnika kot slovaropisca in oblikovalca izrazja različnih strok. Kot nosilka predmeta sodeluje pri podiplomskem študijskem programu zgodovine slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

12 €

[HTTP://ZALOZBA.ZRC-SAZU.SI](http://zalozba.zrc-sazu.si)